T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZİ

PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN'IN BANİLİĞİ

HANDAN YERLİ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

OCAK 2022

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN'IN BANİLİĞİ

Handan YERLİ

DOKTORA TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OCAK 2022

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Handan YERLİ

…/…/2022

PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN'IN BANİLİĞİ

(Doktora Tezi)

Handan YERLİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak 2022

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı padişahlarından Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi olan Pertevniyal Valide Sultan'ın mimari kuruculuk faaliyetleri oluşturmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı mimari eserler hakkında daha önce detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Pertevniyal Valide Sultan'ın vakfiyeleri ve arşiv belgeleri ışığında inşa ettirdiği, onardığı, günümüze ulaşan ve ulaşamayan tüm eserleri önce kendi içerisinde daha sonra çağdaşı olan yapılarla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın ana kaynaklarını teşkil eden Pertevniyal Valide Sultan'a ait vakfiye ve arşiv belgelerinden hareketle, Pertevniyal Valide Sultan'ın imparatorluk toprakları içerisinde 4 cami, 5 çeşme,1 sebil,1 kütüphane,1 muvakkithane,1 adet zaviye,3 adet mektep,2 adet türbe, 2 adet hastane inşa ettirdiği ve 2 adet cami,1 adet çeşme ve 1 adet türbeyi tamir ettirdiği tespit edilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'da toplam 14 yapı yaptırarak, özellikle İstanbul'da mimari faaliyetlerine ağırlık verdiğini görmekteyiz. Pertevniyal Valide Sultan mimari faaliyetlerini İstanbul'da yoğunlaştırsa da, Balkanlarda Sırbistan'ın Seniçe şehrinde ve Konya, Samsun, Şebinkarahisar, Tarsus gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de birçok hayır eserleri yaptırmış, harap durumda olan eserleri ise tamir ettirmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın Aksaray'daki külliyesi, konumu nedeniyle Aksaray Meydanı'nın oluşmasında önemli rol oynamıştır. Pertevniyal Valide Sultan, Aksaray'da yaptırmış olduğu Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi ile eser bırakmış olan son valide sultan özelliğini taşımaktadır.

Bilim Kodu : 116405
Anahtar Kelimeler : Pertevniyal Valide Sultan, banilik, valide sultan, harem
Sayfa Adedi : 333
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

THE ARCHITECTURAL FOUNDING OF PERTEVNIYAL VALIDE SULTAN

(Ph. D. Thesis)

Handan YERLİ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

January 2022

ABSTRACT

The subject of this study is the architectural founding activities of Pertevniyal Valide Sultan, the wife of Sultan Mahmud II, one of the Ottoman sultans, and the mother of Sultan Abdulaziz. There has been no detailed study on the architectural works built by Pertevniyal Valide Sultan before. In this study, all the works that Pertevniyal Valide Sultan had built, repaired, existing or not are discussed first in themselves and then in comparison with the contemporary structures in the light of her foundation documents and archive documents. Based on the foundation documents and archive documents belonging to Pertevniyal Valide Sultan, which constitute the main sources of this study, Pertevniyal Valide Sultan had 4 mosques, 5 fountains, 1 public fountain, 1 library, 1 timing room, 1 zawiya, 3 schools, 2 tombs, 2 hospitals built and repaired 2 mosques, 1 fountain and 1 tomb within the imperial lands. We see that Pertevniyal Valide Sultan had a total of 14 buildings built in Istanbul and focused on her architectural activities especially in Istanbul. Although Pertevniyal Valide Sultan concentrated her architectural activities in Istanbul, she had many charitable works built in the Balkans, in the Serbian city of Sjenica and in various parts of Anatolia such as Konya, Samsun, Sebinkarahisar, and Tarsus, and had the ruined works repaired. Pertevniyal Valide Sultan's Complex in Aksaray played an important role in the formation of Aksaray Square due to its location. Pertevniyal Valide Sultan is the last valide sultan who left a legacy with the Pertevniyal Valide Sultan Complex she had built in Aksaray.

Science Code : 116405
Key Words : Pertevniyal Valide Sultan, foundership, Valide Sultan, hareem
Page Number : 333
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

Danışmanım Merhum Prof.Dr. Hakkı Acun'a

TEŞEKKÜR

Öncelikle lisans dönemimden, doktora dönemime kadar büyük hayranlık duyduğum, kendisinin son tez öğrencisi olma şerefine eriştiğim, *"sana bir hanım sultan yakışır"* sözüyle benim bu konuyu seçmeme vesile olan, beni her zaman cesaretlendiren, *"tez öğrencilerim benim ailemdir"* diyerek bana her zaman bir baba şefkatiyle yaklaşan, ancak maalesef tezimin bitmesine yetişemeyip, 12.08.2018 tarihinde ani bir kalp krizi sonucu kaybettiğim çok değerli danışman hocam merhum Prof. Dr. Hakkı ACUN'a minnet ve saygılarımla teşekkür ederim.

Tez danışmanım sayın Prof. Dr. Hakkı ACUN'u kaybettikten sonra onun yokluğunu hissettirmeyip, *"tezin o nasıl istiyorduysa öyle olacak*" diyerek benim tez danışmanlığımı alıp, bana güç vererek kaldığım yerden devam etmemi sağlayan, tezimin her aşamasında yorumları ve eleştirileriyle çalışmamı yönlendiren, beni her konuda destekleyen, aynı zamanda kitabelerimin okunmasında ve kontrolünde de bana yardımcı olan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL'e, tezimin her aşamasında kıymetli yorumları ve katkılarıyla yolumu aydınlatan tez izleme komitesindeki çok değerli hocalarım Prof. Dr. Murat ÇERKEZ'e ve Prof. Dr. Abdülkadir DÜNDAR'a, benim için yeri hep ayrı olan, hem teknik hem de bilimsel tüm bilgilere ulaşabileceğiniz değerli hocam Dr.Öğretim Üyesi Muhammet GÖRÜR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Arşivini kullanmama izin veren ve bana uygun çalışma ortamı sağlayan Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Müdürlüğü'ne, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü'ne ve türbelerde gerekli çalışma izinlerini sağlayan İstanbul Türbeler Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

Ayrıca bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, kelimelerle ifade edemediğim canım aileme, özellikle arazi çalışmalarımda gezdirdiğim şehirler, yürüttüğüm yollar için kendi valide sultanım Firdevs YERLİ'ye, bu uzun ve zorlu tez yazım sürecimde daima bana inanarak, benden desteklerini ve yardımlarını eksik etmeyen, ismini teker teker yazamadığım gizli kahramanlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vii
İÇİNDEKİLER viii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ xiii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ xiv
RESİMLERİN LİSTESİ xvii
HARİTALARIN LİSTESİ xxxvii
KISALTMALAR xxxix
1. GİRİŞ 1
2. VALİDE SULTANLAR 7
3. PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN 13
3.1. Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı ve Kişiliği 13
3.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakfiyeleri 19
3.2.1. Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın Akarları 22
3.2.1.1. Çiftlikler ve vakıf arazileri 22
3.2.1.2. Meskenler 23
3.2.1.3. Ticari işletmeler 23
3.2.1.4. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi Vakfı'nın diğer hayratları 24
4. PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN'IN BANİLİĞİ 25
4.1.İ nşa Ettirdiği Yapılar 25
4.1.1. Külliyeler 25
4.1.1.1. İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi 25
4.1.1.1.1. İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi 26

Sayfa

4.1.1.1.2. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi 58

4.1.1.1.3. Mahmudiye Mektebi(Pertevniyal Lisesi)..... 71

4.1.1.1.4. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili 77

4.1.1.1.5. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi..... 83

4.1.1.1.6. Muvakkithane..... 86

4.1.1.1.7. Kütüphane 86

4.1.1.2. Sırbistan Yenipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi 87

4.1.1.2.1. Sırbistan Yenipazar Sjenica (Seniçe) Pertevniyal Valide Sultan Camisi 87

4.1.2. Camiler 105

4.1.2.1. Konya Aziziye Camisi 105

4.1.2.2. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi 127

4.1.3. Zaviye 140

4.1.3.1. İstanbul Laz Emin Baba Zaviyesi 140

4.1.4. Çeşmeler 151

4.1.4.1. İstanbul Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi..... 151

4.1.4.2. İstanbul Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 161

4.1.4.3.Giresun Şebinkarahisar Suyalu, Bige (Suboyu) Köyü Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 167

4.1.5. Türbe..... 171

4.1.5.1. İstanbul Eyüp Ya Vedüt Türbesi..... 171

4.1.6. Mektepler..... 182

4.1.6.1. İstanbul Samatya Katolik Kız Mektebi 182

4.1.6.2. İstanbul Sarıyer İbtidai Mektebi..... 184

4.1.7. Hastaneler 187

4.1.7.1. Balıkesir Bandırma Pertevniyal Valide Sultan Hastanesi 187

4.1.7.2. Suudi Arabistan Medine Kadınlar Hastanesi 197

Sayfa

4.2. Onardığı Yapılar: 202
4.2.1. Camiler 202
4.2.1.1. Samsun Büyük Cami 202
4.2.1.2. Şehremini Aydın Kethüda Camisi: 211
4.2.2. Türbe 215
4.2.2.1. Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Türbesi 215
4.2.3. Çeşme 225
4.2.3.1. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi 225
5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME 235
5.1. Camiler 236
5.1.1. Plan ve Örtü Sistemi 237
5.1.2. Malzeme ve Teknik 242
5.1.2.1. Taş malzeme 242
5.1.2.2. Mermer malzeme 243
5.1.2.3. Ahşap malzeme 244
5.1.2.4. Madeni malzeme 246
5.1.3. Cephe Düzeni 247
5.1.4. Mimari Elemanlar 250
5.1.4.1. Son Cemaat yeri 250
5.1.4.2. Minareler 252
5.1.4.3. Portal – Kapı 257
5.1.4.4. Mihrap 261
5.1.4.5. Minber 264
5.1.4.6. Mahfil 266
5.1.4.7. Vaaz Kürsüsü 268
5.1.5. Süsleme 270

Sayfa

5.1.5.1. Taş süsleme 270
5.1.5.2. Kalem işi süsleme 274
5.1.5.3. Ahşap süsleme 279
5.2. Türbeler 280
5.2.1. Plan ve Örtü Sistemi 280
5.2.2. Cephe Düzeni 281
5.2.3. Malzeme 283
5.2.3.1. Taş malzeme 283
5.2.3.2. Mermer malzeme 283
5.2.3.3. Ahşap malzeme 284
5.2.3.4. Madeni malzeme 284
5.2.4. Süsleme 284
5.2.4.1. Taş süsleme 284
5.2.4.2. Madeni süsleme 285
5.2.4.3. Kalem işi süslemeler 286
5.3. Zaviye 287
5.3.1. Plan ve Örtü Sistemi 288
5.3.2. Cephe Düzeni 288
5.3.3. Malzeme 289
5.3.3.1. Taş malzeme 289
5.3.3.2. Ahşap malzeme 289
5.3.3.2. Madeni malzeme 289
5.3.4. Süsleme 289
5.4. Sebil 289
5.4.1. Malzeme 291
5.4.2. Süsleme 291

Sayfa

5.5. Çeşmeler 291
5.5.1. Plan özellikleri 292
5.5.2. Malzeme ve Teknik 293
5.5.3. Süsleme 293
5.6. Hastaneler 296
5.6.1. Plan ve Örtü Sistemi 297
5.6.2. Cephe Düzeni 300
5.6.3. Süsleme 301
5.7. Mektepler 301
6. SONUÇ 303
KAYNAKLAR 311
EKLER 321
EK-1. Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği 322
EK-2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Sergüzeştnamesi 329
EK-3. Pertevniyal Valide Sultan'ın Makedonya Devlet Arşivindeki Vakfiyesi 330
EK-4. Yıldız Mahkemesi'ndeki Pertevniyal Valide Sultan'ın ifadesi 331
EK-5. Seniçe'deki Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin tamir masrafına dair belge 332
ÖZGEÇMİŞ 333

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 2.1.Valide Sultanlar 8

Çizelge 2.2.Osmanlı Döneminde Harem Hiyerarşisi..... 9

Çizelge 5.1. Kadın banilerin inşa ettirdiği yapı sayıları..... 235

Çizelge 5.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı mimari yapılar..... 304

Çizelge 5.3. Pertevniyal Valide Sultan'ın tamir ettirdiği mimari yapılar..... 304

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 4.1. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin vaziyet planı(VGMA) 31
Şekil 4.2. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin planı 32
Şekil 4.3. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin bodrum kat planı (VGMA) 32
Şekil 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin zemin kat planı(VGMA) 32
Şekil 4.5. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mahfil katı planı(VGMA) 32
Şekil 4.6. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin 2. kat planı..... 33
Şekil 4.7. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kasnak katı planı 33
Şekil 4.8. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hünkâr köşkü planı..... 34
Şekil 4.9. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi detay 35
Şekil 4.10. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi genel 35
Şekil 4.11. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu cephesi(VGMA) 42
Şekil 4.12. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneybatı cephesi (VGMA)..... 43
Şekil 4.13. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneydoğu cephesi..... 44
Şekil 4.14. Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü görünüş 52
Şekil 4.15. Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü planı 52
Şekil 4.16**.** Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin vaziyet planı(VGMA) 62
Şekil 4.17. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin planı (VGMA)..... 64
Şekil 4.18. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin tavan planı (VGMA) 64
Şekil 4.19. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi çizim(VGMA)..... 66
Şekil 4.20. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili Çizim..... 82
Şekil 4.21. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme görünüşü..... 85
Şekil 4.22. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme..... 85
Şekil 4.23. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki krokisi..... 93
Şekil 4.24. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki çizimi..... 93
Şekil 4.25. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki planı..... 93

Şekil **Sayfa**

Şekil 4.26. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin planı (H.Yerli'den) 94

Şekil 4.27. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yerinin çizimi..... 97

Şekil 4.28. Konya Aziziye Camisi planı(VGMA) 108

Şekil 4.29. Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesi (VGMA) 109

Şekil 4.30. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesi çizim(VGMA) 110

Şekil 4.31. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi çizim(VGMA)..... 111

Şekil 4.32. Konya Aziziye Camisi'nin doğu cephesi çizim(VGMA)..... 112

Şekil 4.33. Konya Aziziye Camisi'nin mahfilinin izometrik çizimi (Çetinaslan'dan)... 121

Şekil 4.34. Konya Aziziye Camisi'nin Mihrabı görünüş (T.Bozkurt'tan) 123

Şekil 4.35. Ashab-ı Kehf Camisi'nin planı(VGMA) 131

Şekil 4.36. Ashab-ı Kehf Camisi'nin batı cephesi çizim(VGMA) 132

Şekil 4.37. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu cephesi (Ayten Erdem'den) 147

Şekil 4.38. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesi (Ayten Erdem'den) 147

Şekil 4.39. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ön görünüş çizim 157

Şekil 4.40. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe çizimi 164

Resim 4.226. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünüm..... 169

Şekil 4.41. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe çizimi..... 170

Şekil 4.42. Ya Vedüt Türbesi planı (E.Kösekoldan) 176

Şekil 4.43. Pertevniyal Bandırma Hastanesi vaziyet planı (Güzel. E-Gülen. M'den).... 190

Şekil 4.44. Bandırma Pertevniyal Hastanesi zemin kat rölöve planı 192

Şekil 4.45. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin birinci kat rölöve planı 193

Şekil 4.46. Medine Kadınlar Hastanesi'nin genel planı(Nil Sarı'dan) 198

Şekil 4.47. Medine Kadınlar Hastanesi'nin planı(Nil Sarı'dan)..... 198

Şekil 4.48. Medine Kadınlar Hastanesi'nin muayenehane ve memurlara tahsis odası .. 199

Şekil 4.49. Medine Kadınlar Hastanesi'nin karantinahanesi ve gaslhane ve kadınlar karakolhane dairesi 199

Şekil 4.50. Medine Kadınlar Hastanesi'nin müştemilatı(Nil Sarı'dan)..... 200

Şekil **Sayfa**

Şekil 4.51. Medine Kadınlar Hastanesinin giriş cephesi(Nil Sarı'dan) 201
Şekil 4.52. Samsun Büyük Cami'nin planı(Bayraktar'dan) 204
Şekil 4.53. Yahya Efendi Tekkesi vaziyet planı (Aydemir'den) 216
Şekil 4.54. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı çizim(VGMA) 218
Şekil 4.55. Şeyh Yahya Efendi Türbesi ve Tevhidhane planı (VGMA) 219
Şekil 4.56. Şeyh Yahya Efendi Tekkesinin cümle kapısından tekkeye giriş (VGMA) .. 220
Şekil 5.1. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi planı 237
Şekil 5.2. Konya Aziziye Camisi planı 237
Şekil 5.3. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi planı 237
Şekil 5.4. Sırbistan Novipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi planı 238
Şekil 5.5. Samsun Büyük Cami planı 238
Şekil 5.6. Nusretiye Camisi kuzeybatı cephesi 238
Şekil 5.7. Dolmabahçe Camisi planı 239
Şekil 5.8. Küçük Mecidiye Camisi planı 239
Şekil 5.9. Ortaköy Camisi planı 239
Şekil 5.10. Yıldız Hamidiye Camisi planı 239
Şekil 5.11. Sadabad Camisi planı 239
Şekil 5.12. Hırka-i Şerif Camisi planı 239
Şekil 5.13. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi planı 281
Şekil 5.14. Eyüp Ya Vedüt Türbesi planı 281
Şekil 5.15. Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi planı 281
Şekil 5.16. Medine Kadınlar Hastanesi planı 298
Şekil 5.17. Medine Kadınlar Hastanesi cephe 298
Şekil 5.18. Girit Hanya Askeri Hastane planı 298
Şekil 5.19. Bandırma Pertevniyal Hastanesi planı 299
Şekil 5.20. Kütahya Hapishanesi Hastanesi planı 299

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 3.1. Pertevniyal Valide Sultan 15

Resim 3.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Mührü 15

Resim 4.1. Kuzeybatıdaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe 27

Resim 4.2. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin avlu giriş kapısının avlu yönündeki kapısının üzerinde bulunan kitabe 28

Resim 4.3. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe 29

Resim 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taşınmadan önce 31

Resim 4.5. 1974 yılında yapılan üst geçit (VGMA) 31

Resim 4.6. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi 36

Resim 4.7. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı minaresi 36

Resim 4.8. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi 36

Resim 4.9. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi detay 36

Resim 4.10. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minare kaidesi 37

Resim 4.11. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı minare kaidesi 37

Resim 4.12. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı... 38

Resim 4.13. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı... 38

Resim 4.14. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı sebilin arkasındaki giriş kapıları 39

Resim 4.15. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı alınlığındaki Sultan Abdülaziz'e ait tuğra 39

Resim 4.16. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı. 40

Resim 4.17. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı. 40

Resim 4.18. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı alınlığındaki Sultan Abdülaziz'e ait tuğra 40

Resim 4.19. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydeki avluya giriş kapısı..... 41

Resim **Sayfa**

Resim 4.20. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydeki avluya giriş kapısı taç kısmı 41

Resim 4.21. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu cephesi 42

Resim 4.22. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneybatı cephesi 43

Resim 4.23. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı cephesi 43

Resim 4.24. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı cephesi giriş holü 43

Resim 4.25. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneydoğu cephesi 44

Resim 4.26. Pertevniyal Valide Sultan Camisi bodrum giriş kapıları 45

Resim 4.27. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin bodrum kattaki ibadet mekânı 45

Resim 4.28. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin medhal bölümü 46

Resim 4.29. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hariminden son cemaat yerine bakış 47

Resim 4.30. Pertevniyal Valide Sultan Camisi kubbe ve kubbeye geçiş 48

Resim 4.31. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harim genel görünüm 48

Resim 4.32. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin batı duvarı 48

Resim 4.33. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin kuzey duvarında yer alan hünkâr mahfili 48

Resim 4.34. Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrap genel görünüm 49

Resim 4.35. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mahfil balkonundan mihrap genel görünüm 49

Resim 4.36. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrap tepeliği 49

Resim 4.37. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrap alınlığındaki ayet 49

Resim 4.38. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber külahı 50

Resim 4.39. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberinin taç kısmı 50

Resim 4.40. Minber tabure kısmındaki istiridye süsleme 50

Resim 4.41. Minberdeki yıldız figürleri 50

Resim 4.42. Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber genel görünüm 50

Resim **Sayfa**

Resim 4.43. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minbere çıkış merdivenleri 50

Resim 4.44. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber kitabesi..... 51

Resim 4.45. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber külahının iç kısmı 51

Resim 4.46. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin vaaz kürsüsü..... 52

Resim 4.47. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin vaaz kürsüsü kaidesi 52

Resim 4.48. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin harem namazlığı..... 53

Resim 4.49. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin üst mahfile çıkan merdivenleri 53

Resim 4.50. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dış cephesindeki pencere üzeri mermer yaşmaklar..... 54

Resim 4.51. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dış cephesindeki taç kısmındaki yıldız figürü detay 54

Resim 4.52. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dört köşesindeki kule 55

Resim 4.53. Pertevniyal Valide Sultan Camisi kubbesi genel görünüm 56

Resim 4.54. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey duvarındaki kemerin iç kısmındaki kalem işi detay..... 56

Resim 4.55. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesindeki kalem işi detay..... 56

Resim 4.56. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesindeki üst orta pencerenin üzerindeki taç şeklindeki kalem işi süsleme..... 57

Resim 4.57. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesinin üst yandaki pencere üzerindeki kalem işi detay 57

Resim 4.58. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kemer altındaki kalem işi detay 57

Resim 4.59. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbe göbeğindeki yazı 57

Resim 4.60. Pertevniyal Valide Sultan Türbesinin giriş kapısı üzerindeki kitabe..... 59

Resim 4.61. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin ana mekânının giriş kapısı üzerindeki kitabe 59

Resim 4.62. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kubbe eteğini dolaşan kitabe kuşağı 60

Resim 4.63. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin taşınmadan önceki yeri 61

Resim 4.64. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin orijinal yerindeki hali (VGMA)..... 61

Resim **Sayfa**

Resim 4.65. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi 62

Resim 4.66. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kuzey cephesi 62

Resim 4.67. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin cami avlusuna bakan doğu cephesi 62

Resim 4.68. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi 62

Resim 4.69. Saadeddin Efendi ve Çeşm-i Ahu Hanım'ın Sandukaları 63

Resim 4.70. Mestera Hanım'ın sandukası 63

Resim 4.71. Pertevniyal Valide Sultan'ın sandukası 63

Resim 4.72. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin doğu cephesi 65

Resim 4.73. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin güney cephesi 65

Resim 4.74. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin türbenin kuzey cephesi 65

Resim 4.75. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi 65

Resim 4.76. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi 66

Resim 4.77. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının yan hücrelere açılan kapısı 68

Resim 4.78. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının ana mekâna açılan kapısı 68

Resim 4.79. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş kapısı 68

Resim 4.80. Pertevniyal V.S. Türbesi'nin giriş mekânının üst örtüsündeki kalem işi süsleme 68

Resim 4.81. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının yan hücrelere açılan kapısı 69

Resim 4.82. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin yan hücrelere geçişi sağlayan küçük giriş mekânı 69

Resim 4.83. Aksaray Mahmudiye Mektebi kitabesi 72

Resim 4.84. Aksaray Mahmudiye Mektebi (Yalçın-Yaşar'dan) 75

Resim 4.85. Aksaray Mahmudiye Mektebi (Yalçın-Yaşar'dan) 75

Resim 4.86. Aksaray Valide Mektebi 76

Resim **Sayfa**

Resim 4.87. Aksaray'daki Atatürk Bulvarı henüz yokken Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Mahmudiye Mektebi 76

Resim 4.88. Günümüzde Pertevniyal Lisesi 76

Resim 4.89. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe..... 77

Resim 4.90. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe..... 78

Resim 4.91. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe..... 79

Resim 4.92. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe..... 80

Resim 4.93. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili..... 81

Resim 4.94. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili..... 82

Resim 4.95. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme kitabesi 84

Resim 4.96. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme kitabesi 84

Resim 4.97. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme..... 85

Resim 4.98. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme..... 85

Resim 4.99. TİKA restorasyonundan önce Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin giriş kapısının üzerindeki boş kitabelik bölümü..... 88

Resim 4.100. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin giriş kapısı üzerine eklenen tamir kitabesi 88

Resim 4.101. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne eklenen tamir kitabesi..... 89

Resim 4.102. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin yenilenmesi 90

Resim 4.103. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin cephelerinin yenilenmesi..... 90

Resim 4.104. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresinin yenilenmesi..... 91

Resim 4.105. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin yenilenmesi 91

Resim **Sayfa**

Resim 4.106. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin cephesinin yenilenmesi 91

Resim 4.107. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne eklenen şadırvan 91

Resim 4.108. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin boyanan mahfili 91

Resim 4.109. TİKA restorasyonunda eklenen minber 91

Resim 4.110. TİKA restorasyonunda yenilenen mihrap ve üzerine yapılan kalem işleri 91

Resim 4.111. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri eklenmeden önceki hali 94

Resim 4.112. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin dıştan görünümü 95

Resim 4.113. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin içten görünümü 95

Resim 4.114. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey cephesi 96

Resim 4.115. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin doğu cephesi 96

Resim 4.116. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesi 96

Resim 4.117. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin batı cephesi 96

Resim 4.118. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri 97

Resim 4.119. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri kubbelerinin içten görünümü 98

Resim 4.120. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresinin genel görünümü 99

Resim 4.121. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare kaidesi 99

Resim 4.122. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare külahı 99

Resim 4.123. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare şerefesi 99

Resim 4.124. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin batı duvarı 100

Resim 4.125. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin güney duvarı 100

Resim 4.126. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin doğu duvarı 100

Resim **Sayfa**

Resim 4.127. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin kuzey duvarı 100

Resim 4.128. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin ahşap kadınlar mahfili 101

Resim 4.129. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfilden harime bakış 101

Resim 4.130. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil balkonu 101

Resim 4.131. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi üst mahfile çıkış merdiveni..... 101

Resim 4.132. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi üst mahfil 102

Resim 4.133. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfilin üst kattaki minareye çıkış kapısı..... 102

Resim 4.134. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı 102

Resim 4.135. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrap detay 102

Resim 4.136. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberi 103

Resim 4.137. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberi 103

Resim 4.138. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yerindeki sütun kaidesi..... 104

Resim 4.139. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi giriş kapısı üzerindeki süsleme panoları..... 104

Resim 4.140. Konya Aziziye Camisinin kuzey cephesi 108

Resim 4.141. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesi..... 109

Resim 4.142. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesinden bir pencere detayı 109

Resim 4.143. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi 110

Resim 4.144. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi 111

Resim 4.145. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi 112

Resim 4.146. Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesi ve son cemaat yeri 113

Resim 4.147. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yerinden..... 114

Resim 4.148. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri pencere detayı 114

Resim 4.149. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kompozit sütun başlıkları detay 114

Resim **Sayfa**

Resim 4.150. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kompozit sütun başlıkları detay 114

Resim 4.151. Konya Aziziye Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki süsleme detayları 115

Resim 4.152. Konya Aziziye Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki Sultan Abdülaziz'in tuğrasından detay..... 115

Resim 4.153. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kubbesinin içinden detay 115

Resim 4.156. Konya Aziziye Camisi'nin minareleri 116

Resim 4.154. Konya Aziziye Camisi'nin abdest musluklarından görünüş 117

Resim 4.155. Konya Aziziye Camisi'nin abdest musluklarından detay..... 117

Resim 4.157. Konya Aziziye Camisi'nin kubbesi 117

Resim 4.158. Konya Aziziye Camisi'nin kubbesi ayrıntı..... 118

Resim 4.159. Konya Aziziye Camisi'nin ağırlık kuleleri..... 118

Resim 4.160. Konya Aziziye Camisi'nin kubbe kasnağındaki pencereler..... 118

Resim 4.161. Konya Aziziye Camisi'nin kubbe kasnağına yerleştirilen pencerelerden detay 119

Resim 4.162. Konya Aziziye Camisi harimden görünüş..... 119

Resim 4.163. Konya Aziziye Camisi'nin mahfilinden görünüş 120

Resim 4.164. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabı 122

Resim 4.165. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabının tepeliğinden detay 123

Resim 4.166. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabından detay..... 123

Resim 4.167. Konya Aziziye Camisi'nin minberinin taç kısmı 124

Resim 4.168. Konya Aziziye Camisi'nin minberinin yan aynalık bölümü 125

Resim 4.169. Konya Aziziye Camisi minberin köşk altı..... 125

Resim 4.170. Konya Aziziye Camisi minberinin süpürgelik kısmı..... 125

Resim 4.171. Konya Aziziye Camisi minberin köşk kısmından detay..... 126

Resim 4.172. Ashab-ı Kehf Camisi genel görünüm 128

Resim 4.174. Ashab-ı Kehf Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabesi..... 129

Resim 4.176. Ashab-ı Kehf Camisi'nin eski hali genel görünüm 132

Resim **Sayfa**

Resim 4.175. Ashab-ı Kehf Camisi genel görünüm 132

Resim 4.177. Ashab-ı Kehf Camisi kubbe geçişleri 133

Resim 4.178. Ashab-ı Kehf Camisi harimi 134

Resim 4.179. Ashab-ı Kehf Camisi harimden giriş kapısına bakış 134

Resim 4.180. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölüm..... 134

Resim 4.181. Ashab-ı Kehf Camisi son cemaat yeri 135

Resim 4.182. Ashab-ı Kehf Camisine eklenen ikinci son cemaat yeri 135

Resim 4.183. Ashab-ı Kehf Camisi Orijinal yapının mihrabı 136

Resim 4.184. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölümün mihrabı 137

Resim 4.185. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölümün minberi 137

Resim 4.186. Ashab-ı Kehf Camisi'nin orijinal minaresi..... 138

Resim 4.187. Ashab-ı Kehf Camisi'nin doğusuna eklenen bölümün minaresi 139

Resim 4.188. Laz Emin Baba Zaviyesi genel görünüm..... 141

Resim 4.189. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin kitabesi..... 141

Resim 4.190. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin 1973 yılındaki hali(Erdem'den)..... 143

Resim 4.191. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu ve kuzey cephesinin 1963 yılındaki hali(Erdem'den) 143

Resim 4.192. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesinin 1990 yılındaki hali (Erdem'den) 144

Resim 4.193. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu ve kuzey cephelerinin 1990 yılındaki hali..... 144

Resim 4.194. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin giriş avlusunda bulunan iki dervişe ait mezar taşları 145

Resim 4.195. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin giriş avlusundaki namazgâh taşı 146

Resim 4.196. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin avlunun kuzeybatısındaki Emin Baba'nın mezarı 146

Resim 4.197. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesi 148

Resim 4.198. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu cephesi 149

Resim **Sayfa**

Resim 4.199. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin kuzey cephesi 149

Resim 4.200. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin günümüzde tekkenin cihannümaya çıkan merdivenleri 150

Resim 4.201. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin günümüzde toplantı salonu olarak kullanılan tevhidhane bölümü 150

Resim 4.202. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin konumu 152

Resim 4.203. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin alınlık kısmındaki kitabe .. 153

Resim 4.204. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin alınlık kısmında madalyondaki kitabe 154

Resim 4.205. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşı göbeğindeki kitabe 154

Resim 4.206. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin kilit taşındaki "Maşallah" yazısı 155

Resim 4.207. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin günümüz Türkçesiyle yazılmış Haydar Süleymangil onarımını gösteren yazı 155

Resim 4.208. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin genel görünüm 157

Resim 4.209. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin antik vazo formundaki ayna taşı 158

Resim 4.210. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin antik vazonun üzerinde bulunan oval madalyon 158

Resim 4.211. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ortasında kitabe yer alan cephenin ikinci bölümü 159

Resim 4.212. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin pilasterlerinin iyonik sütun başlığı 159

Resim 4.213. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin pilasterlerinin üst kısmındaki vazo bezemesi 160

Resim 4.214. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin tepelik kısmı 160

Resim 4.215. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin yalak ve dinlenme taşları .. 161

Resim 4.216. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesi 163

Resim 4.217. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesinin ortasındaki Sultan Abdülaziz tuğrası 163

Resim 4.218. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe görünüşü 164

Resim **Sayfa**

Resim 4.219. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin eski fotoğrafı..... 165

Resim 4.220. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin günümüzdeki hali . 165

Resim 4.221. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin eski fotoğrafı (İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatından) 166

Resim 4.222. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünü 166

Resim 4.223. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşından detay 166

Resim 4.224. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünüm 166

Resim 4.225. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesi 168

Resim 4.227. Ya Vedüt Türbesi'nin günümüzdeki konumu 172

Resim 4.228. Eyüp, Ya Vedüt Türbesi kapı kemeri üzerinde bulunan kitabe..... 173

Resim 4.229. Ya Vedüt Türbesi'nin güney cephesinde bulunan kitabe 173

Resim 4.230. Ya Vedüt Türbesi'nin doğu cephesinin pencere üzerinde bulunan kitabe 174

Resim 4.231. Ya Vedüt Türbesi genel görünüm..... 175

Resim 4.232. Ya Vedüt Türbesi kuzey cephe..... 175

Resim 4.233. Ya Vedüt Türbesi güney cephesi..... 177

Resim 4.234. Ya Vedüt Türbesi doğu cephesi..... 177

Resim 4.235. Ya Vedüt Türbesi kuzey cephesi 178

Resim 4.236. Ya Vedüt Türbesi batı cephesi..... 178

Resim 4.237. Ya Vedüt Türbesi kuzeybatı köşesindeki küçük sanduka 179

Resim 4.238. Ya Vedüt Türbesindeki sandukalar 179

Resim 4.239. Ya Vedüt Sultan'a ait sanduka 180

Resim 4.240. Ya Vedüt Türbesi'nin giriş kapısı üzerindeki konsol şeklindeki kilit taşı ve kitabe..... 181

Resim 4.241. Samatya Katolik Kız Mektebi yandıktan sonra 1922 yılında yapılan mektep 183

Resim 4.242. Bir dönem Sarıyer İbdidai Mektebi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı 186

Resim **Sayfa**

Resim 4.243. Günümüzde Sarıyer Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı 186

Resim 4.244. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 1928 tarihli fotoğrafı (Eski Fotoğraflarda Bandırma'dan) 188

Resim 4.245. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin inşaat çalışmalarını Pertevniyal Vakfı yetkilerinin 1931 yılında yerinde incelemesi (Güzel.-Gülen.'den) 188

Resim 4.246. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 1932 yılına ait fotoğrafı(Güzel-Gülen'den) 189

Resim 4.247. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 2012 yılına ait bir hava fotoğrafında hastane ve sonradan yapılan ekleri (Güzel.-Gülen'den) 190

Resim 4.248. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüzdeki durumu 191

Resim 4.249. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüzdeki durumu 191

Resim 4.250. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin zemin kat iç mekân koridoru 192

Resim 4.251. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin birinci kat, iç mekân koridoru 193

Resim 4.252. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeybatı cephesi 194

Resim 4.253. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüze ulaşabilen orijinal çini panosu 194

Resim 4.254. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin güneybatı cephesi 195

Resim 4.255. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin güneydoğu cephesi 195

Resim 4.256. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeydoğu cephesi 196

Resim 4.257. Samsun Büyük Cami kubbe içten görünüm 205

Resim 4.258. Samsun Büyük Cami kuzey cephesi 206

Resim 4.259. Samsun Büyük Cami doğu cephesi 206

Resim 4.260. Samsun Büyük Caminin eski bir fotoğrafında doğu ve güney cephesi (VGMA) 207

Resim 4.261. Samsun Büyük Cami son cemaat yeri 208

Resim 4.262. Samsun Büyük Cami harim 209

Resim 4.263. Samsun Büyük Cami'nin mahfili 210

Resim 4.264. Samsun Büyük Cami üst mahfil 210

Resim **Sayfa**

Resim 4.265. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin minaresi 213

Resim 4.266. Şehremini Aydın Kethüda Camisi giriş 213

Resim 4.267. Şehremini Aydın Kethüda Camisi harim 214

Resim 4.268. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin mahfili 214

Resim 4.269. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesi 217

Resim 4.270. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı 218

Resim 4.271. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin Cami-Tevhidhane harimine açılan geniş açıklık 221

Resim 4.272. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'ne giriş kapısı 221

Resim 4.273. ŞeyhYahya Efendi'nin sandukası 222

Resim 4.274. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin içindeki sandukalar 222

Resim 4.275. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin Sandukalarının etrafındaki sedef kakmalı korkuluklar 223

Resim 4.276. ŞeyhYahya Efendi'nin Sandukası 223

Resim 4.277. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin duvarındaki hat yazıları 224

Resim 4.278. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin kubbe eteğini dolaşan friz 224

Resim 4.279. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin kubbe göbeği (VGMA) 224

Resim 4.280. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin inşa kitabesi 226

Resim 4.281. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin II. Mahmud Dönemi tamir kitabesi 227

Resim 4.282. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin Pertevniyal Valide Sultan tamir kitabesi 228

Resim 4.283. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin alınlık bölümündeki tuğralar 229

Resim 4.284. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi genel görünüm 229

Resim 4.285. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi genel görünüm 230

Resim 4.286. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin ortadaki çeşme nişi 230

Resim 4.287. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin ortadaki çeşme nişinin kemerinin istiridye motifli kilit taşı 231

Resim **Sayfa**

Resim 4.288. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin 2007 yılında restore edilmeden önceki hali 232

Resim 4.289. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin 2014 yılındaki hali..... 232

Resim 5.1. Nusretiye Camisi 238

Resim 5.2. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere detay 240

Resim 5.3. Yıldız Hamidiye Camisi pencere detay 240

Resim 5.4.Konya Aziziye Camisi..... 241

Resim 5.5.Söke Hacı Ziya Bey Camisi..... 241

Resim 5.6.Konya Aziziye Camisi Pencereleri..... 241

Resim 5.7.Dolmabahçe Camisi Pencereleri..... 241

Resim 5.8.Ortaköy Camisi Pencereleri..... 241

Resim 5.9. Konya Aziziye Camisi Son Cemaat Yeri 242

Resim 5.10. Edirne Selimiye Camisi Son Cemaat Yeri..... 242

Resim 5.11.Samsun Büyük Cami 243

Resim 5.12. Konya Aziziye Camisi..... 243

Resim 5.13. Ashab-ı Kehf Camisi 243

Resim 5.14. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi 243

Resim 5.15. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi..... 243

Resim 5.16. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer minberi..... 244

Resim 5.17. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer vaaz kürsüsü 244

Resim 5.18. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer mihrabı..... 244

Resim 5.19. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer kuzeybatı avlu giriş kapısı 244

Resim 5.20. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ahşap mahfil..... 245

Resim 5.21. Konya Aziziye Camisi ahşap mahfil korkulukları..... 245

Resim 5.22. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ahşap merdivenler 245

Resim 5.23. Samsun Büyük Cami ahşap minber ve vaaz kürsüsü 245

Resim **Sayfa**

Resim 5.24. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi kurşunla kaplı kubbeleri 246

Resim 5.25. Konya Aziziye Camisi madeni pencere korkulukları 246

Resim 5.26. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kurşunla kaplı kubbesi ve madeni alemi 246

Resim 5.27. Samsun Büyük Cami kurşunla kaplı kubbesi 246

Resim 5.28. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi köşk şeklinde düzenleme 248

Resim 5.29. Yıldız Hamidiye Camisi köşk şeklinde düzenleme 248

Resim 5.30. Selanik Hamidiye Camisi 248

Resim 5.31. Selanik Hamidiye Camisi giriş cephesi 248

Resim 5.32. Büyükada Hamidiye Camisi 248

Resim 5.33.Konya Aziziye Camisi 248

Resim 5.34. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yeri 251

Resim 5.35. Samsun Büyük Cami son cemaat yeri 251

Resim 5.36. Konya Aziziye Cami son cemaat yeri 251

Resim 5.37. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yeri 251

Resim 5.38. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi son cemaat yeri..... 251

Resim 5.39. Samsun Büyük Cami minareleri 253

Resim 5.40. Samsun Büyük Cami minare detay..... 253

Resim 5.41. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresi 253

Resim 5.42. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minare detay 253

Resim 5.43. Konya Aziziye Camisi minareleri 254

Resim 5.44. Konya Aziziye Camisi minare..... 254

Resim 5.45. Konya Aziziye Camisi şerefe detay..... 254

Resim 5.46. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minareleri 254

Resim 5.47. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare külahı 254

Resim 5.48. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare petek bölümü..... 254

Resim 5.49. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresi 255

Resim **Sayfa**

Resim 5.50. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare külah 255
Resim 5.51. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare şerefe..... 255
Resim 5.52. Kağıthane Sadabad Camisi minare..... 256
Resim 5.53. Küçük Mecidiye Camisi minare 256
Resim 5.54. Güzelce Kasım Paşa Camisi minare 257
Resim 5.55. Konya Aziziye Camisi minare..... 257
Resim 5.56. Bab-ı Seraskeri Kapısı 258
Resim 5.57. Çırağan Sarayı deniz yönündeki kapısı 258
Resim 5.58. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal avlu giriş kapısı..... 259
Resim 5.59. Çırağan Sarayı Kara yönündeki giriş kapısı 259
Resim 5.60. Paris'teki Zafer Anıtı Arc de Triomphe..... 259
Resim 5.61. Konya Aziziye Camisi giriş kapısı 260
Resim 5.62. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi giriş kapısı 260
Resim 5.63. Samsun Büyük Cami giriş kapısı..... 261
Resim 5.64. Sırbistan Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi giriş kapısı 261
Resim 5.65. Konya Aziziye Camisi Mihrabı 262
Resim 5.66. Üsküdar Ayazma Camisi mihrabı..... 262
Resim 5.67. Teşvikiye Camisi mihrabı..... 262
Resim 5.68. Üsküdar Selimiye Camisi mihrabı..... 263
Resim 5.69. Nusretiye Camisi mihrabı 263
Resim 5.70. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrabı 264
Resim 5.71. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi mihrabı 264
Resim 5.72. Samsun Büyük Cami mihrabı 264
Resim 5.73. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrabı..... 264
Resim 5.74 Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minberinin kubbesi..... 265
Resim 5.75. Altunizade Camisi minberinin kubbesi 265

Resim **Sayfa**

Resim 5.76.Yıldız Hamidiye Camisi minberinin kubbesi 265
Resim 5.77.Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minberi 266
Resim 5.78. Konya Aziziye Camisi minberi 266
Resim 5.79. Samsun Büyük Cami minberi 266
Resim 5.80. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil 267
Resim 5.81. Samsun Büyük Cami mahfil 267
Resim 5.82. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil 267
Resim 5.83. Konya Aziziye Camisi mahfil 267
Resim 5.84. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü 268
Resim 5.85. Samsun Büyük Cami vaaz kürsüsü 268
Resim 5.86. Küçük Mecidiye Camisi vaaz kürsüsü 269
Resim 5.87. Hırka-i Şerif Camisi vaaz kürsüsü 269
Resim 5.88. Dolmabahçe Camisi vaaz kürsüsü 269
Resim 5.89. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere yaşmakları 271
Resim 5.90. Aksaray PertevniyalValide Sultan Camisi süsleme detay 271
Resim 5.91. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay 271
Resim 5.92. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay 271
Resim 5.93. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme 271
Resim 5.94. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay 271
Resim 5.95. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay 271
Resim 5.96. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere süsleme detay 271
Resim 5.97. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere süsleme detay 271
Resim 5.98. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal giriş kapısı detay 272
Resim 5.99. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber korkulukları detay 272
Resim 5.100. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber taç kısmı detay 272
Resim 5.101. Konya Aziziye Camisi kilit taşı detay 272

Resim **Sayfa**

Resim 5.102. Konya Aziziye Camisi minare detay 272
Resim 5.103. Konya Aziziye Camisi'nin kapısından büyük pencereleri 273
Resim 5.104. Konya Aziziye Camisi abdest muslukları..... 273
Resim 5.105. Konya Aziziye Camisi minber detay..... 273
Resim 5.106. Konya Aziziye Camisi sütun başlığı detay..... 273
Resim 5.107. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay..... 273
Resim 5.108. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi süsleme detay 274
Resim 5.109. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 275
Resim 5.110. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 275
Resim 5.111. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 275
Resim 5.112. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 275
Resim 5.113. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.114. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.115. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.116. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.117. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.118. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler..... 276
Resim 5.119. Konya Aziziye Camisi kubbedeki kalem işleri 277
Resim 5.120. Konya Aziziye Camisi kubbedeki kalem işleri detay..... 277
Resim 5.121. Konya Aziziye Camisi madalyon içerisindeki "Muhammed" yazısı 277
Resim 5.122. Konya Aziziye Camisi eksedralardaki kalem işleri..... 277
Resim 5.123. Konya Aziziye Camisi son cemaat yeri kubbesindeki kalem işi süslemeler..... 278
Resim 5.124. Konya Aziziye Camisi son cemaat yeri kubbesindeki kalem işi süslemeler detay 278
Resim 5.125. Samsun Büyük Cami kubbedeki kalem işi süslemeler..... 278
Resim 5.126. Samsun Büyük Cami kubbedeki kalem işi süslemeler detay 278

Resim **Sayfa**

Resim 5.127. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay 279
Resim 5.128. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay 279
Resim 5.129. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay 279
Resim 5.130. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay 279
Resim 5.131. Samsun Büyük Cami minber süslemesi 280
Resim 5.132. Samsun Büyük Cami vaaz kürsüsündeki süsleme 280
Resim 5.133. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi 282
Resim 5.134. Eyüp Ya Vedüt Türbesi 282
Resim 5.135. Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi 282
Resim 5.136. Galata Şeyh Galip Dede Türbesi 282
Resim 5.137. II.Mahmud Türbesi 283
Resim 5.138. Nevfidan Kadın Türbesi 283
Resim 5.139. Üsküdar Karacaahmed Türbesi 283
Resim 5.140. Gülüstu Münire Valide Sultan Türbesi 283
Resim 5.141. Ya Vedüt Türbesi taş süsleme 284
Resim 5.142. Ya Vedüt Türbesi taş süsleme detay 284
Resim 5.143. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taş süsleme 285
Resim 5.144. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taş süsleme 285
Resim 5.145. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi sanduka şebekeleri 285
Resim 5.146. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi pencere şebekeleri 286
Resim 5.147. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi kalem işi süslemeler 286
Resim 5.148. Yahya Efendi Türbesi kubbe göbeği 2009 (VGMA) 287
Resim 5.149. Yahya Efendi Türbesi Kubbesindeki kalem işi süslemeler 287
Resim 5.150. Yahya Efendi Türbesi duvarındaki hat yazıları 287
Resim 5.151. Yahya Efendi Türbesi kubbe eteğini dolaşan friz 287
Resim 5.152. Laz Emin Baba Zaviyesi 288

Resim **Sayfa**

Resim 5.153. Laz Emin Baba Zaviyesi kuzey ve doğu cepheleri 289

Resim 5.154. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi sebil 290

Resim 5.155. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili detay 291

Resim 5.156. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal avlu giriş kapısının batısındaki çeşmeler 292

Resim 5.157. Sultan III. Selim Çeşmesi 294

Resim 5.158. Maçka Bezm-i Alem Valide Sultan Çeşmesi 294

Resim 5.159. Topkapı Bezm-i Alem Valide Sultan Çeşmesi 294

Resim 5.160. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Işınsal üçgen tepelik 294

Resim 5.161. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi yalak ve dinlenme taşları 294

Resim 5.162. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi antik vazo formundaki ayna taşı 294

Resim 5.163. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi antik vazonun üzerinde bulunan oval madalyon 294

Resim 5.164. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 295

Resim 5.165. Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 295

Resim 5.166. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi 295

Resim 5.167. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi 296

Resim 5.168. Girit Hanya Askeri Hastane cephe 298

Resim 5.169. Bandırma Pertevniyal Hastanesi eski ve yeni hali 299

Resim 5.170. Selanik Gurebâ Hastanesi 299

Resim 5.171. Osmanlı Dönemi İstanbul Hastaneleri 300

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita **Sayfa**

Harita 4.1. Günümüzde Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve çevresi 26

Harita 4.2. 1936 tarihli Pervititch haritasında Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin konumu..... 31

Harita 4.3. Alman Mavileri haritalarında türbe ve cami, 1913 58

Harita 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin konumu..... 58

Harita 4.5. Günümüzde Pertevniyal Lisesi ve çevresi 71

Harita 4.6. 19.yüzyılda Aksaray haritası(Orhan Meriç'ten) 73

Harita 4.7. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi konum 83

Harita 4.8. Sancak Bölgesi haritası 87

Harita 4.9. Seniçe şehri haritası 87

Harita 4.10. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin konumu 88

Harita 4.11. Günümüzde Konya Aziziye Camisi ve çevresi 106

Harita 4.12. 2. Konya Aziziye Camisi'nin konumu..... 106

Harita 4.13. Ashab-ı Kehf Camisi'nin konumu 128

Harita 4.14. Günümüzde Laz Emin Baba Tekkesi ve çevresi 141

Harita 4.15. Günümüzde Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve çevresi..... 151

Harita 4.16. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi konumu..... 162

Harita 4.17. Suboyu köyü'nün konumu 167

Harita 4.18. Ya Vedüt Türbesi'nin günümüzdeki konumu..... 171

Harita 4.19. Bir dönem Sarıyer İbdidai Mektebi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı'nın konumu 184

Harita 4.20. Bandırma Pertevniyal Valide Sultan Hastanesi'nin konumu..... 187

Harita 4.21. Samsun Büyük Cami'nin konumu 203

Harita 4.22. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin konumu..... 211

Harita 4.23. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin günümüzdeki konumu 215

Harita **Sayfa**

Harita 4.24. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin konumu 225

Harita 4.25. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin Pervititch Planına göre eski ve yeni yeri..... 231

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
AKPVSE	Atatürk Kitaplığı Pertevniyal Valide Sultan Evrakı
B.	Recep
Bkz.	Bakınız
BOA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Ca.	Cemaziyelevvel
Ed.	Editör
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
L.	Şevval
M.	Miladi
m.	Metre
Mu.	Muharrem
N.	Ramazan
No	Numara
nr.	Numara
Ra.	Rebiülevvel
S.	Sayı
s.	Sayfa
Ş.	Şaban
TTK.	Türk Tarih Kurumu
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
yay.	Yayınlayan
yy.	Yüzyıl
Za.	Zilkade

1. GİRİŞ

Konunun Tanımı, Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı padişahlarından Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi olan Pertevniyal Valide Sultan'ın mimari kuruculuk faaliyetleri oluşturmaktadır. Osmanlı kadınları yapı faaliyetlerinde ve hayırseverlikte her dönemde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Öyle ki Osmanlı tarihinde *"Kadınlar Saltanatı"* adında bir dönem bile vardır. Valide sultanlar Osmanlı tarihinin en ilgi çekici konularından birini oluşturmaktadır. Hem Batılı yazarlar, hem de Türk yazarlar tarafından valide sultanların entrikaları ve devlet yönetimine etkileri sık sık yazılmıştır. Fakat yazılan eserlerde genellikle valide sultanların kökenlerine, oğulları ve devlet yönetimi üzerindeki olumsuz etkilerine ve entrikalarına yer verilmiştir. Bunun yanında onların hayırseverliğine, yaptıkları hayır işlerine, yaptırdıkları eserlere çok az değinilmiştir. Bu sebeple de valide sultanların çoğunun olumsuz yönleri öne çıkarılmış, yaptıkları hayırlar ve yaptırdıkları eserler geri planda kalmıştır. Oysaki valide sultanlar servetlerinin büyük bir bölümünü hayır işleri için harcamışlardır. Bu valide sultanlardan biri de Pertevniyal Valide Sultan'dır ve İstanbul Aksaray'da yaptırdığı külliye için tüm servetini ortaya koyduğu bilinmektedir.

Pertevniyal Valide Sultan da hayırseverlikte ve yapı faaliyetlerinde oldukça önemli bir konumdadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'un içinde ve dışında birçok eser yaptırmış olduğu ve bunlar için vakfiye düzenlettiği bilinmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde toplam on altı vakfiyesi vardır. Bunlardan dördü kadın efendilik dönemine rastlamaktadır. Makedonya Devlet Arşivinde de bir adet vakfiyesi bulunmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı dönemindeki kadınların mimari faaliyetlere olan katkıları çerçevesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın yerini saptamak, vakfiye ve arşiv belgelerinin ışığında ayakta olmayan birçok yapıyı tespit etmek ve ayakta olan eserlerin orijinal halleri ile günümüzdeki mevcut durumlarını belirlemek, Pertevniyal Valide Sultan'ın inşa ettirmiş olduğu yapıları tanıtmak, yapıların Osmanlı Mimarisi'nde bulunduğu konumu ve yapıların mimari detaylarını ortaya koymak açısından önemlidir.

Araştırma Yöntemi

Araştırmaya konu ile ilgili kaynakların tespiti ile başlanmıştır. Çeşitli kütüphanelerde yapılan bu araştırmalardan sonra, konu ile ilgili belgelerin tespiti için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü'nde, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde arşiv çalışmaları yapılmıştır. Buralardan edinilen; vakfiye, yazışma, mimari çizim, fotoğraf gibi belgeler incelenip, değerlendirilerek araştırmada kullanılmıştır. Kaynak ve arşiv taramasının ardından, yapılar yerinde görülüp bilgi fişleri hazırlanmıştır. Bilgi fişleri hazırlanırken yapıların fotoğrafları çekilerek, ölçüleri alınmıştır. Yapıların, kaynaklardan ulaşılan çizimlerinin tutarlılığı kontrol edilerek, çizimleri bulunmayan yapıların plan ve cephe çizimleri yapılmıştır. Tüm bu belgeler ışığında tezin yazım aşamasına geçilmiştir.

Tez altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tezin giriş kısmı olup, o da üç alt başlıkta incelenmiştir. Alt başlıklardan ilkinde konunun tanımı amacı ve önemi belirtilmiş, ikincisinde araştırma yöntemi belirtilmiş, üçüncüsünde de konu ile kaynaklar değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümü "valide sultanlar" başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde valide sultanlık sistemi ve valide sultanların sahip olmuş olduğu ayrıcalıklar belirtilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü "Pertevniyal Valide Sultan" başlığı altında iki alt başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıkların ilkinde "Pertevniyal Valide Sultan'ın hayatı ve kişiliği" başlığında doğumu, saraya gelişi, valide sultanlığı, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi kısa bir süre sonra Sultan Abdülaziz'in şüpheli şekilde ölümü, valide sultanlığından sonraki yaşamı ve ölümü hakkında bilgiler verilmiştir. Alt başlıkların ikincisinde "Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakfiyeleri" başlığında Vakıflar Genel Müdürlüğündeki ve Makedonya Devlet Arşivindeki vakfiyeleri incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümü "Pertevniyal Valide Sultan'ın Baniliği" başlığı altında iki alt başlık açılmış ilkinde inşa ettirdiği tüm yapılar bütün yönleriyle ele alınmış, ikinci alt başlıkta ise onardığı yapılar incelenmiştir.

Tezin beşinci bölümü olan "Karşılaştırma ve Değerlendirme" bölümünde, Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı bütün eserler plan özellikleri, cephe özellikleri, süsleme programları, malzeme ve teknik açısından önce kendi içlerinde sonra benzerleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Tezin altıncı bölümü olan "sonuç" bölümünde araştırmamız sonucunda ulaştığımız bilgiler özetlenerek sonuca ulaşılmıştır.

Kullanılan Kaynaklar

Pertevniyal Valide Sultan'ın Baniliği isimli doktora tezimizde Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan vakfiye defterleri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde bulunan arşiv belgeleri birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Pertevniyal Valide Sultan'ın baniliği ve yaptırdığı eserlerle ilgili direkt bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan yüksek lisans tezleri ise sadece belli bir yapıyı ya da Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıflarını ön plana çıkaran çalışmalardır.

Orhan Meriç, "Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi"[1] isimli 1997 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık ana bilim dalında yapmış olduğu yüksek lisans tezinde Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Külliyesini mimari açıdan incelemektedir.

İlknur Çiçek,"Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı, Hayır İşleri ve Aksaray'daki Külliyesi"[2] isimli yüksek lisans tezinde Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıflarını inceleyerek, hayatı hakkında bilgiler vermekte fakat yoğunlukla Pertevniyal Valide Sultan'ın vakfiyeleri ışığında Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Külliyesini ele almaktadır.

[1] Meriç, O. (1997). *"Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[2] Çiçek, İ. (2018). *"Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı, Hayır İşleri ve Aksaray'daki Külliyesi"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Oğuleke Seyhun, ”Pertevniyal Valide Sultan’ın Vakıfları ve Mahmudiye Merkez Rüşdiyesi”[3] isimli 2019 yılında Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında yapmış olduğu yüksek lisans tezinde Pertevniyal Valide Sultan’ın vakfiyeleri ışığında vakıfları ve yaptırdığı eserler hakkında kısa bilgiler vermekte, Pertevniyal Valide Sultan’ın hayırsever kişiliğinin yanı sıra eğitimci yönü üzerinde de durarak, modern bir tarzda açılan Mahmudiye Mektebi’ni ele almaktadır.

Emine Yıldız, “Pertevniyal Valide Sultan Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Yönleri”[4] adlı Marmara Üniversitesi’nde yapmış olduğu yüksek lisans tezinde Pertevniyal Valide Sultan’ın vakfiyelerinden yola çıkarak, vakıf eserleri ışığında vakıflarının sosyal ve ekonomik yönlerini ortaya koymaktadır.

Cengiz Yalçın ve Mustafa Yaşar, “Ulu Bir Çınar Pertevniyal”[5] isimli kitabın ilk bölümünde Pertevniyal Valide Sultan’ın vakfiyesi, hayatı ve eserlerine kısaca değinmekte, ancak kitabın büyük bir kısmını Mahmudiye Mektebi oluşturmaktadır. Kitap Mahmudiye Mektebi’nden başlayarak Pertevniyal Lisesi tarihini albüm şeklinde ele almaktadır.

Sevim Burulday, **“**Osmanlı Modernleşmesine Taşradan Bir Örnek: Konya, Sultan Abdülaziz (Aziziye) Camii”**[6]** isimli Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapmış olduğu yüksek lisans tezinde Pertevniyal Valide Sultan’ın yaptırdığı Konya Aziziye Camisi’ni ele alarak, yapının başkent dışındaki üslubunu, İstanbul’daki yapılarla karşılaştırmaktadır.

Tolga Bozkurt, “19. Yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine Bir Örnek: Konya Aziziye Camii Mihrabı”[7] isimi makalesinde Pertevniyal Valide Sultan’ın yaptırmış olduğu Konya Aziziye Camisi’nin mihrabını üslup açısından değerlendirmektedir.

---

[3] Seyhun, O. (2019). ”*Pertevniyal Valide Sultanın Vakıfları ve Mahmudiye Merkez Rüşdiyesi*”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[4] Yıldız, E. (2016). ” *Pertevniyal Valide Sultan Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Yönleri”*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[5] Yalçın, C. , Yaşar, M.(2012). *Ulu Bir Çınar Pertevniyal*. Anka Matbaası, İstanbul.

[6] Burulday, S.(2015).”*Osmanlı Modernleşmesine Taşradan Bir Örnek: Konya, Sultan Abdülaziz (Aziziye) Camii”* . Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[7] Bozkurt, T.(2005). “19. Yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine Bir Örnek: Konya Aziziye Camii Mihrabı”. *İpek Yolu Dergisi Konya Ticaret Odası Konya Kitabı,* VIII Özel Sayı, Konya.

Fahri Maden, “Edirnekapı’da Bir Bektaşi Ocağı: Emin Baba Tekkesi ve Haziresi”[8] isimli makalesinde Bektaşilik hakkında bilgiler vererek, Pertevniyal Valide Sultan’ın yaptırmış olduğu Laz Emin Baba zaviyesini incelemektedir.

Doğan Yavaş, ”Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi”[9] isimli ansiklopedi maddesinde, külliye hakkında genel bilgiler vermekte , “Aksaray Valide Camii İnşaat Defteri”[10] isimli makalesinde ise Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi’nin inşaat defterlerinden bahsetmektedir.

Murat Yalçın Çebi, "Bir Restorasyon Öyküsü Pertevniyal Valide Sultan Camii”[11] isimli makalesinde, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin tarihi ile mimari özellikleri üzerinde durarak, restorasyonda uygulanan teknikleri ve restorasyon aşamalarını ele almaktadır.

Nil Sarı,”Pertevniyal Valde Sultan’ın Medine-i Münevvere’de Yaptırdığı Hastahane”[12] isimli bildirisinde arşiv belgelerine dayanarak hastanenin projesine ve çizimlerine ulaşıp, hastane hakkında bilgiler vermektedir.

Tarkan Okçuoğlu,”Pertevniyal Valide Sultan Türbesi”[13] isimli makalesinde, Pertevniyal Valide Sultan Türbesi’ni genel özellikleriyle ele almaktadır.

İsmet Sarıbal, “Sultan Abdülaziz’in Valideleri Pertevniyal Sultan’ın Muhacirlere Yardımları”[14] isimli makalesinde arşiv belgelerine ve Pertevniyal Valide Sultan’ın vakfiyelerine dayanarak, Pertevniyal Valide Sultan vakıflarının sosyal yönlerinden birini ele almaktadır.

---

[8] Maden, F.(2014)."Edirnekapı'da Bir Bektaşi Ocağı: Emin Baba Tekkesi ve Haziresi". *Osmanlı İstanbul’u II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildiriler***,** İstanbul,471-498.

[9] Yavaş, D.(2007) . “Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.34, İstanbul, 241-242.

[10] Yavaş, D.(2007). “Aksaray Valide Külliyesi İnşaat Defteri”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.13**,** Bursa,437-448.

[11] Çebi, M.Y.(2010). “Bir Restorasyon Öyküsü: Pertevniyal Valide Sultan Camii”. *Restorasyon Dergisi Yıllığı, I,* Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayını, 67-82.

[12] Sarı, N.(1992). “Pertevniyal Valide Sultan’ın Medine-i Münevvere ’de Yaptırdığı Hastahane”. *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri,* Ankara, 63-71.

[13] Okçuoğlu, T.(1994). “Pertevniyal Valide Sultan Türbesi” , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul,246.

[14] Sarıbal, İ.(2014). “Sultan Abdülaziz’in Valideleri Pertevniyal Sultan’ın Muhacirlere Yardımları”. *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu 12-13 Aralık 2013 Ankara,* C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1-8.

Ali Akyıldız, "Pertevniyal Valide Sultan"[15], Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki Pertevniyal Valide Sultan maddesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın hayatı ve vakıflarını kısaca ele almaktadır. " Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan"[16] isimli makalesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın harcamalarına detaylı olarak değinerek, bu kadar harcama içerisinde kendi servetinden yaptığı hayır eserlerinden de bahsetmektedir. "Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat"[17] isimli kitabında üzerinde çok konuşulmasına rağmen hakkında çok az şey bilinen Osmanlı'da harem hayatını valide sultan bağlamında ele almakta aynı zamanda tek tek valide sultanlara da değinerek valide sultanların kurdukları vakıflar ve onların yaptırdığı hayır eserleri üzerinde durmaktadır.

Sakaoğlu, Necdet, "Pertevniyal Valide Sultan"[18], Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'ndeki maddede Pertevniyal Valide Sultan'ın hayatı, kişiliği ve vakfiyeleri hakkında bilgi vermektedir.

Çağatay Uluçay, "Padişahların Kadınları ve Kızları"[19] adlı kitabında Osmanlı İmparatorluğundaki padişahların eşleri ve kızlarının adlarını vererek, yaptırmış oldukları hayır eserlerinden kısaca bahsetmektedir.

Aynur Durukan, "Türk Toplumlarında Sanat Koruyucusu ve Kurucu Olarak Kadınlar"[20] isimli makalesinde; Erken tarihlerden itibaren Türk medeniyetleri ışığında kadınların konumu ve mimari faaliyetlere katkılarını incelemektedir.

---

[15] Akyıldız, A.(2007). "Pertevniyal Valide Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 34, İstanbul, 239-240.

[16] Akyıldız, A.(2016). "Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan". *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Dergisi,* İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), S.47, 307-352.

[17] Akyıldız, A.(2017). *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*. İstanbul: Timaş Yayınları.

[18] Sakaoğlu, N.(1994). "Pertevniyal Valide Sultan". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Ana Basım Yayınları, C.6, 245-246.

[19] Uluçay, M. Ç.(1985). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. TTK Basımevi, Ankara.

[20] Durukan, A.(2011). "Türk Toplumlarında Sanat Koruyucusu ve Kurucu Olarak Kadınlar". *Gelenek, Kimlik, Biresim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan, (ed. Z. Y. Yaman-S. Bağcı*), Ankara,109.

2. VALİDE SULTANLAR

Valide sultan unvanı; oğlunun padişah olduğu dönemde hayatta olan padişah annesinin kullanmış olduğu bir unvandır. Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde padişahın kadınları ve kızları "*hatun"* unvanını, 16.yüzyıldan sonra ise *"kadın"* ve *"kadın efendi"* unvanlarını kullanmışlardır. *"Sultan"* unvanını kullanan ilk kadın, Yavuz Sultan Selim'in eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'dır[21]. Toplam otuz altı Osmanlı padişahının yalnızca yirmi ikisinin annesi valide sultan unvanını kullanabilmiş[22], diğerleri ise oğulları tahta çıkmadan vefat ettikleri için bu unvanı kullanma şansına sahip olamamışlardır[23].

İlk valide sultan Orhan Bey'in annesi Mâl Hatun kabul edilirken, son valide sultan ise V.Murad'ın annesi Şevki-Efsâr Sultan kabul edilmektedir[24]. Valide sultan unvanını ilk kez kullanan kişi ise III. Murad'ın annesi Nurbânu Sultan'dır[25]. II. Abdülhamid, annesi vefat ettiği için kendisini yetiştiren üvey annesi Perestû Hanım'ı valide sultan kabul etmiş olsa da, resmi olarak son valide sultanın Şevki-Efsâr Sultan olduğu belirtilmektedir [26].

[21] Uluçay, Ç. (2001).*Harem II*. Ankara, 61.
[22] Çoğu kaynak II. Osman'ın annesi Mahfîrûz Sultan'ın 1620 'lerde vefat ettiğini kabul ederek bu sayıyı 23 olarak vermiş olsa da, son yıllarda yapılan araştırmalarla Mahfîrûz Sultan'ın 1610'larda vefat ettiği ortaya çıkmıştır. Bu durumda II. Osman 1618 yılında tahta çıktığına göre, Mahfiruz Sultan oğlunun saltanatına yetişememiş ve valide sultan unvanını alamamıştır. Bu yüzden valide sultan sayısını 22 olarak almak daha doğru olacaktır. Daha fazla bilgi için bkz. Tezcan, B. (2008)."The Debut of Kösem Sultan's Political Career". *Turcica,* Tome 40, 348-350. ; Akyıldız, A. 2017,32.
[23] Terzi, A.(2015). *Osmanlı Teşkilat ve Kültür Tarihi.* e-kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul,14-15.
[24] Deny, J.(1986)."Valide Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c.XIII,183-185.
[25] Terzi, A.(2018). *Bezmiâlem Valide Sultan*. İstanbul: Timaş Yayınları.27.
[26] Terzi, A. 2018, 27.

Çizelge 2.1.Valide Sultanlar[27]

Sıra	Padişah	Valide Sultan
1	Orhan Bey	Mâl Hatun
2	I.Murad	Nilüfer Hatun
3	I.Mehmed	Devlet Hatun
4	Fatih Sultan Mehmed	Hümâ Hatun
5	II.Bayezid	Gülbahar Hatun
6	Kanuni Sultan Süleyman	Ayşe Hafsa Sultan
7	III.Murad	Nurbânû Sultan
8	III.Mehmed	Safiye Sultan
9	I.Ahmed	Handan Sultan
10	I.Mustafa	Adı bilinmiyor
11	II.Osman	Mahfîrûz Hatice Sultan
12	IV.Murad-Sultan İbrahim	Mahpeyker Kösem Sultan
13	IV.Mehmed	Hatice Turhan Sultan
14	II.Süleyman	Sâliha Dilâşûb Sultan
15	II.Mustafa-III.Ahmed	Râbia Gülnûş Emetullah Sultan
16	I.Mahmud	Sâliha Sultan
17	III.Osman	Şehsuvar Sultan
18	III.Selim	Mihrişah Sultan
19	IV.Mustafa	Ayşe Sineperver Sultan
20	II.Mahmud	Nakşidil Sultan
21	Sultan Abdülmecid	Bezmiâlem Sultan
22	Sultan Abdülaziz	Pertevniyal Sultan
23	V.Murad	Şevkiefsâr Sultan

III. Murad dönemine kadar valide sultanlık makamını ifade etmek için *"Mehd-i Ulya-yı Saltanat"*[28] ifadesi kullanılmıştır[29]. III. Murad döneminden itibaren "Mehd-i Ulya-yı Saltanat" ifadesinin yanında *"Valide Sultan", "Valide Efendimiz", "Valide Sultan Aliyyet'üş-şan"* unvanları da kullanılmıştır[30]. Valide sultanlar ise oğullarına hitap ederken *"beyceğizim"* ve *"aslanım"* ifadelerini kullanmışlardır[31].

Osmanlı döneminde bir kadının bulunabileceği en yüksek makam valide sultanlık makamıdır. Haremin yönetimi valide sultanlara aittir ve valide sultan harem hiyerarşisine göre ilk sırada yer almaktadır.

[27] Deny, J. 1986,183-185.
[28] Mehd-i Ulya-yı Saltanat: "Saltanatın kaynağı, başlangıcı ya da varlığının sebebi" olarak tercüme edilmektedir. Bkz. Göncü, C.(2011).*Harem ve Cariyelik*,19.yy. İstanbul,265,dipnot 3.
[29] Uzunçarşılı, İ.H. (1945). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. T.T.K yayınları, Ankara,155; Uluçay, Ç. (2001).61.
[30] Göncü, C. 2011,203.
[31] Akyıldız, A. 2012."Valide Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,42.cilt,494.

Çizelge 2.2.Osmanlı Döneminde Harem Hiyerarşisi[32]

1	Valide Sultan
2	Cariyeler (padişahın eşleri olan) Baş kadın efendi, ikinci, üçüncü…
3	İkballer (gözdeler)
4	Padişahın kızları
5	Padişahın süt annesi (Daye Hatun)
6	Kethüda Hatun (haremin en üst düzey yöneticisi)
7	Harem içindeki görevliler
8	Cariyeler (günlük işlerden sorumlu)

İstanbul'un fethinden sonra ilk yapılan sarayın İstanbul Beyazıt Meydanı'ndaki Eski Saray olduğu, III. Murad dönemine kadar padişahın bu sarayda yaşadığı ve 1578 yılında III. Murad döneminde Topkapı Sarayı'na ilk harem dairesinin yapıldığı belirtilmektedir[33]. Topkapı Sarayı'na harem dairesi yapılmasıyla birlikte harem Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. Vefat eden padişahın annesi, vefat eden padişahların kadınları, kızları ve eğer çocuk sahibi iseler cariyeleri, diğer hizmetkârları ya Eski Saray'a gönderilmiş ya da evlendirilerek saraydan çıkarılmıştır. Bu durum zamanla gelenek haline dönüşmüş ve "*valide sultan alayı"* düzenlenmeye başlanmıştır. Padişahın vefatıyla birlikte padişah eşleri Eski Saray'a gönderilmiş, oğullarından biri tahta çıkarsa birkaç gün sonra "valide sultan alayı" düzenlenerek valide sultan Topkapı Sarayı'na geri getirilmiştir[34]. Valide sultan alayı ilk kez Sultan I.Ahmed'in annesi Handan Sultan için düzenlenmiştir[35]. Sarayda valide sultanı karşılamak için padişah ile birlikte askeri sınıfın önemli devlet adamları da hazır beklemişler, bu durum valide sultanlık makamının önemini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. II. Mahmud döneminde Eski Saray terkedilmiş ve böylece valide sultan alayı geleneği de sona ermiştir.

Valide sultanlar padişahın çok sayıda erkek çocuğa sahip olmalarını sağlamalarının yanı sıra şehzadelerin korunması gibi konularda da Osmanlı hanedanlığının devamı için çok önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Valide sultanların 16.yüzyılın sonlarından itibaren siyasi güçleri artarak daha çok ön plana çıkmışlardır. Özellikle Sultan I.Ahmed'den itibaren gelen kafes sisteminde kimin tahta

[32] Akgündüz, A.(1995). *Osmanlı'da Harem*. İstanbul, 276.
[33] Uluçay, Ç.M. 2011, 2-3.
[34] Uzunçarşılı, İ.H.1945,154-156. ; Deny, J.1986,180.
[35] Uluçay, Ç.M. 2011, 62.

çıkacağını da valide sultanlar belirlemiştir[36]. Hürrem Sultan'dan itibaren başlayarak Nurbânu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultan dönemlerinde *"kadınlar saltanatı"* olarak bilinen, valide sultanların yaklaşık yüz yıl süren bir saltanat dönemi olmuştur. Valide sultanlar hareme kabul ve törenlerde ön planda olmuş, hatta genellikle cuma selamlığına da katılmışlardır.

16. yüzyılın sonlarında valide sultanların devletin çeşitli yerlerinden tahsis edilen *"paşmaklık"* olarak bilinen toprak gelirleri ile yazlık ve kışlık tahsisatları bulunmaktadır. Valide sultanların servetleri arasında para, mücevher, ziynet eşyaları, kumaşlar da bulunmaktadır. Valide sultanlar bu tür değerli eşyalar almaları nedeniyle müsrif olarak nitelendirilmiş olsalar da, aslında bu durum valide sultanların lükse düşkünlüklerinden çok yatırım amaçlı olmuştur. Valide sultanlara II. Mahmud döneminin sonlarında maaş bağlanmış, Osmanlı İmparatorluğunda en yüksek maaşı almış ve padişahınki ile birlikte haremde en geniş daireye sahip olmuşlardır[37].

Valide sultanların dışarıdaki işlerinin takip edilmesi, gelir ve giderlerinin kontrolünün sağlanması için kendilerine itibar sahibi, güvenilir kişiler arasından seçilen bir "*kethüda"* tayin edilmiştir[38]. Valide sultanlar almış oldukları bu yüksek maaşı çoğunlukla hayır işlerinde kullanarak, başta Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirleri olmak üzere, ihtiyaç duyulan birçok yerde hayır eserleri yaptırmışlardır. Hayırseverliklerini yaptırdıkları ve tamir ettirdikleri yapıların yanı sıra, farklı alanlardaki ihtiyaçları gidererek de göstermişlerdir[39]. Valide sultanlar, sarayda yapılan doğum, düğün, sünnet, beşik alayı, padişahın kılıç kuşanması, kandiller, bayramlar, Hırka-i Şerif ziyaretleri gibi törenlerde dağıttığı hediyelerle de kendisine duyulan saygıyı güçlendirmişlerdir.

Safiye Sultan, Kösem Sultan, Hatice Turhan Sultan ve Pertevniyal Valide Sultan oğulları üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip ve doğrudan devlet işlerine müdahale eden valide sultanlar olarak anılmaktadırlar. Ancak bu nüfuzlarını her türlü hayır işleriyle de desteklemişlerdir. Bu şekilde hem hanedanlığı güçlendirmiş, hem de hanedanlığın cömertliğini, yardımseverliğini ve ihtişamını herkese göstermişlerdir. Bir valide sultan

---

[36] İnalcık, H.(2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600).* çev. Ruşen Sezer. Yapı Kredi yayınları, İstanbul,10.
[37] Uluçay, Ç.M. 2011,16.
[38] Peirce, L.P.(2016). *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. çev. Ayşe Berktay. İstanbul, 299.
[39] Peirce, L.P. 2016,288-289.

için yapılmış ilk yapı I.Murad'ın annesi için yaptırdığı 1388 tarihli Bursa Nilüfer Hatun İmareti'dir[40]. Bir valide sultan adına yapılmış son yapı ise Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'dir.

Valide sultanlar vefat ettiği zaman bütün selatin camilerinde selâlar okunmakta, cenaze namazının nerede kılınacağı belirtilmekte ve valide sultanın cenaze alayına katılacak olanlara davetiye gönderilmekteydi. Padişahlar valide sultanların cenaze namazlarına katılırlardı ancak valide Sultan'ın cenaze alayına katılmazlardı. Valide sultanın naaşı defnedileceği yere cenaze alayıyla götürülürken alayın en sonundaki kişi yol boyunca halka para dağıtmaktaydı. Valide sultanın cenaze töreninin ardından ertesi gün sadrazam ve şeyhülislam padişaha taziye ziyaretinde bulunmaktaydı[41].

[40] Uluçay,1985,4.
[41] Terzi, 2018,31-32.

3. PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN

3.1. Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı ve Kişiliği

II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz Han'ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan'ın hangi yılda doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte 1810 yılında doğduğu tahmin edilmektedir[42]. Pertevniyal Valide Sultan'ın asıl adının *Besime*[43] olduğunu ve Kürt[44] ya da Roman[45] asıllı olduğunu iddia edenler olsa da, yüksek ihtimalle Çerkezlerin[46] Şapsığ kolundan gelmiş olduğu düşünülmektedir[47]. Pertevniyal Valide Sultan'ın saraya nasıl geldiği net olarak bilinmese de, II.Mahmud'un kardeşi Esma Sultan'ın kaliteli bir eğitim vererek yetiştirdiği cariyesi olduğu ve II.Mahmud'un Esma Sultan'ın Eyüp'teki sarayını ziyareti sırasında henüz on altı yaşında olan Besime'yi görüp, haremine aldırdığı belirtilmektedir[48]. Saraya gelen cariyelerin isimlerinin değiştirilmesi geleneğine bağlı kalınarak Besime'nin isminin de "Pertevniyal" olarak değiştirildiği söylenmektedir[49].

"Pertevniyal" kelimesi Farsça kökenli *"Pertev*" ve "*neyl"* kelimesinden türemiş olan *"niyal"* kelimesinin birleşiminden oluşmaktadır. *"Pertev"*[50] kelimesi *"ışık, ziya, nur, aydınlık"* anlamına gelirken , *"niyal"* kelimesi ise *"nail olmak"* demektir. Bu durumda *"Pertevniyal"* kelimesi *"ışığa, iyiliklere nail olmak"* anlamına gelmektedir[51].

Pertevniyal hareme geldiğinde güzelliğiyle dikkat çekmiş ve kısa sürede ikinci ikballiğe kadar yükselmiştir. Çeşitli kaynaklarda 1830 yılında Abdülaziz'i dünyaya getirince

---

[42] Şimşirgil, A.(2014). *Valide Sultanlar ve Harem*. İstanbul,211.
[43] Akyıldız,2007,239. ; Taylan, N.(2012). *Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları*. Ekin Yayınları, İstanbul,211.
[44] Akyıldız,2016,308.
[45] Meram, A.K.(1999). *Padişah Anaları*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 567.
[46] Sakaoğlu, N.(1999).*Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*. Oğlak Yayınları, İstanbul, 504. ;Eliaçık, M.(2010)."Bayerische Staatsbibliothek'te Pertevniyal Valide Sultan Vakfına Ait Arşiv Belgeleri" .*Vakıflar Dergisi*,33,69. ;Taylan,2012,211.
[47] Akyıldız, 2007,308.
[48] Şimşirgil, 2014, 211-212.
[49] Ok, S.(1996). *Köle Pazarından Saraya Cariyeler, Mediha Hanım'ın Facia Dolu Hayatı*. Kamer Yayınları, İstanbul, 41.
[50] Parlatır, İ.(2017).*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara,1356.
[51] Kolay, A.(2012). "Pertevniyal Valide Sultan".*Sergistanbul Fuar Yaşam ve Kültür Dergisi*, S.58, 39. ; Özön, M.N.(1973). *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük*. 5. Basım, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul,597. ; Ahmet Şimşirgil, "niyal" kelimesinin "nihâl" kelimesinden geldiğini belirterek, "Pertevniyal" kelimesinin "ışık fidanı" anlamına geldiğini söylemektedir. Bkz. Şimşirgil,2014, 211-212. Ancak biz "niyal" kelimesinin "neyl" kökünden geldiği ve "Pertevniyal" kelimesinin "ışığa nail olan" anlamının, daha doğru olduğu görüşündeyiz.

Nevfidan Kadın, Aşubcan Kadın, Hoşyar Kadın, Nuritap Kadın'dan sonra "Beşinci Kadın Efendi" unvanına sahip olduğu söylense de[52], Arzu Terzi[53], arşiv belgelerini inceledikten sonra harem aylıklarını gösteren bir Darphane defterine dayanarak, Bezmialem'in beşinci kadın efendi olduğunu ve aynı defterde Pertevniyal Valide Sultan'ın ikbal statüsünde olup 1000 kuruş maaş aldığını söylemekte, defterin önceki sayfalarında H.1245 te Abdülaziz'in doğumu nedeniyle Pertevniyal'in ilk kez maaş almaya başladığını ifade etmektedir. Şehzade annesi olmasına rağmen hiçbir zaman II. Mahmud'un ikinci ikbali mertebesinden kadın efendilik mertebesine geçemediğini, erkek evlat sahibi olmanın II.Mahmud döneminde kadınefendiliğe yükselmek için bir gerekçe olmadığını belirtmektedir[54].

Sultan II. Mahmud, Pertevniyal yirmi altı, Abdülaziz on yaşındayken 1839 yılında vefat etmiş[55] ve yerine Bezmiâlem Sultan'ın oğlu Abdülmecid tahta çıkmıştır. Böylelikle Bezmiâlem Sultan valide sultan unvanını almıştır. Bezmiâlem geleneğe uymayarak Pertevniyal Kadın Efendi'yi oğlu Abdülaziz ile birlikte Beşiktaş'taki sarayda kendilerine tahsis ettiği daireye yerleştirmiştir. Geleneğe göre şehzadeler kafes hapsindeyken, anneleri Eski Saray'a gönderilirlerdi ve oğulları tahta çıktığı zaman valide alayı ile saraya dönerlerdi[56]. Pertevniyal'in Beşiktaş'taki saraya oğluyla birlikte gönderilmesi bir ilk oluşturmuş ve Pertevniyal yirmi iki yıl boyunca saraydan uzak kalmıştır.

Sultan Abdülmecid'in 1861 yılında vefatının ardından, Abdülaziz otuz bir yaşında tahta çıkarak Osmanlı İmparatorluğunun otuz ikinci padişahı olmuştur. Böylelikle Pertevniyal "valide sultan" unvanını alarak, Dolmabahçe Sarayı'ndaki valide sultan dairesine yerleşmiştir.

Pertevniyal Valide Sultan yazdığı mektuplarda "Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat", "İsmetlû Valide Sultan-ı Âlîşan Hazretleri", "Valde Sultan", "İsmetlü Valde Sultan" mühürlerini kullanmıştır. Sultan Abdülaziz'den bahsederken de "Şevketlü Nur-ı Aynım Aslanım Hazretleri" ve "Şevketlü Aslanım Hazretleri" ifadelerini kullanmıştır[57]. Oğlunun üzerindeki güçlü etkisinden dolayı kendisine "Ümmü'l Cihan[58]" da denilmektedir[59].

---

[52] Demirci, A.(2014).*Padişah Anaları, Cihana Hükmeden Sultanlar*. İstanbul,243.,Akyıldız,A. 2016,308.
[53] Terzi,A.,2018,48.
[54] Terzi,A.,2018,48.
[55] Demirci, 2014,243.
[56] Sakaoğlu, N.(2007). *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*. Avea, İstanbul, 217.
[57] Uluçay,1985,184.
[58] Ümmü-l Cihan: "Cihandaki bütün insanların anası" anlamına gelmektedir. Bkz. Akyıldız, A.2016,311.

Resim 3.1. Pertevniyal Valide Sultan

Resim 3.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Mührü[60]

Valide sultanlara işlerinde yardımcı olması için bir kethüda atanırdı[61]. Pertevniyal Valide Sultan'a da bir kethüda atanmıştır. Bu göreve ilk olarak Tersane Müsteşarı Mazlum Bey getirilmiş[62], daha sonra yerine Hüseyin Bey[63] atanmıştır. Hüseyin Bey'in vefatının ardından da kethüdalık görevine Ferid Bey getirilmiştir[64]. Ferid Bey'in vefatının ardından ise Hâlet Paşa kethüdalık görevine getirilmiştir [65].

Kethüdalık gibi valide sarraflığı da güvenilir kişilere emanet edilmeliydi çünkü sarraflar da valide sultanın para ve harcamalarıyla ilgilenmişlerdir. Valide sarraflığı görevine ilk olarak 1861 yılında Mısırlıoğlu Bedros, daha sonra sırasıyla 1862 yılında Meskûkât Müdürü

---

[59] Akyıldız,A.2007, 239.

[60]Mühürde:"Han Mahmûd-ı Adlî'nin Goncası Abdülaziz Efendi Validesi" yazmaktadır. https://twitter.com/ahmeddcinar/status/1121666958846357504 . Erişim tarihi: 08.10.2021

[61] Osmanlı idaresinde kethüda kelimesi çok fazla kullanılmıştır. Kethüdalığı, köy kethüdası, esnaf kethüdası, kapı kethüdası, yeniçeri kethüdası, valide sultan kethüdası ve hanım sultan kethüdası gibi örneklendirebiliriz. Bu örneklerin arasında valide sultan kethüdalığı oldukça önemli bir görevdir çünkü valide sultanlar dış dünya ile bağlantılarını kethüdaları sayesinde sağlamışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Doğan, M.(1995). "*Sadaret Kethüdalığı (1730- 1836)".* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 15-16.

[62] Aktepe, M.(1988). *Vak'a -Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C. 10,25.

[63] Aktepe, M.1988,25-42.

[64] BOA, İ.DH,52/43493(11 Ocak 1871)

[65] Akyıldız, A. 2007,310.

Düzoğlu Mihran, Mısırlıoğlu Bogos, Düzoğlu Mihran, yeniden Mısırlıoğlu Bogos ve Onnik Bey'in[66] getirildiği belirtilmektedir[67].

Pertevniyal Valide Sultan imparatorluğun çeşitli yerlerinde hayır eserleri inşa ettirmiş, aynı zamanda bazı önemli eserleri de tamir ettirmiştir. Pertevniyal Valide Sultan, vakfı aracılığıyla yoksullara, zor durumda olan kişilere de yardım etmiştir. Kandillerde, bayramlarda saray halkını, halkı ve özellikle de kışlalardaki askerleri sevindirmiş, Mekke, Medine ve Kudüs ile özel olarak ilgilenmiştir.

Aynı zamanda akıllı, cömert, dindar ve merhametli bir kişi olan valide sultan, oğlu Abdülaziz'in saltanatı sırasında oğlunun üzerinde kurduğu otoritesiyle dikkat çekmektedir. Özellikle devlet yönetimindeki görevlilerin atanmasında çok önemli bir rol üstlenmiş, Pertevniyal Valide Sultan'a devlet adamları tarafından yapılan hediye takdimleri ve ondan isteklerde bulunmaları valide sultanın devlet işlerine müdahalesi gibi algılansa da aslında devlet adamlarının ricalarını padişaha iletmesi için bir çeşit başvuru niteliğinde olmuştur[68].

Pertevniyal Valide Sultan'ın valide sultanlığı on dört yıl sürmüş, Sultan Abdülaziz, Hüseyin Avni Paşa'nın başında bulunduğu bir grup tarafından tahttan indirilmiş, bunu meşrulaştırmak için Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'den fetva alınarak Sultan Abdülaziz'in şuurunun yerinde olmadığı ve siyasetten anlamadığı ifade edilmiştir[69]. Sultan Abdülaziz 30 Mayıs 1876 tarihinde tahttan indirilmiş ve yerine V.Murad getirilmiş, ancak ne yazık ki V.Murad'ın saltanatı da kısa sürmüştür. Tahta çıkarılma aşamasında yaşanan

[66] Daha fazla bilgi için bkz. Akyıldız, A.2007,310.

[67] Pertevniyal Valide Sultan on dört yıl valide sultanlık makamında kalmıştır. Bu süre boyunca hem devlet işlerine müdahale etmiş hem de hayır işleriyle meşgul olmuştur. Devlet işlerine müdahale etmesinin altında yatan sebep aslında Abdülaziz'in saltanatını güvence altında tutup, onu korumaktır. Pertevniyal Valide Sultan oğluna çok düşkündü. Bu düşkünlüğünü Sultan Abdülaziz'in seyahate gittiği zamanlarda sağ salim dönmesi için dağıttığı sadakalardan (AKPVSE, nr. 3650, 3.Za.1279) ve oğlunun sağlığı ve saltanatının devam etmesi için aylık ödeme yaptığı kişiye her gün Şifa-i Şerif okutmasından (AKPVSE, nr. 1406, 10.S.1292.) anlamaktayız. Pertevniyal Valide Sultan haremin de yöneticisi olduğu için onun döneminde haremin en kalabalık kadroya sahip olduğu ve cariye sayısının dokuz yüze ulaştığı söylenmektedir .(Akyıldız,A.,2007,311.) Böylelikle harem harcamaları ve lüks alışkanlıklar da artmış ve Pertevniyal Valide Sultan'ın bazı zamanlarda çok harcama yaptığı, ziynet eşyalarını ve kişisel eşyalarını özenle seçtiği ve hatta bunlar için borçlandığı da görülmektedir. Bunlara bakılarak Pertevniyal Valide Sultan'ın müsrif olduğu düşünülse de, kendi servetini istediği gibi harcama hakkına sahip olan valide sultanın bu hakkını daha çok hayır işlerinde kullandığı görülmektedir. Daha kadın efendilik döneminden başlayan hayır işlerini, valide sultanlık döneminde ve valide sultanlık döneminden sonra da sürdürmüş, hatta vefatının ardından bile Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın hayır işlerine devam etmiş olduğu görülmektedir. Bu da yardımsever kişiliğini gözler önüne sermektedir.

[68] Şimşirgil, A.2014, 212.

[69] Karal, E. Z.(2011). *Osmanlı Tarihi.* C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,108.

olaylar ve Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi V.Murad'ın psikolojisini olumsuz yönde etkilemiştir. Rüşdü Paşa ve Mithat Paşa V.Murad'ın tedavi sürecini beklemeyerek Kanun-i Esasi'nin bir an önce yürürlüğe girmesini istemişlerdir. Bu yüzden 30 Ağustos 1876'da V.Murad tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır[70].

Pertevniyal Valide Sultan hem oğlunun tahttan indirilmesine, hem de öldürülmesine şahit olmuş, oğlu Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, sonrasında öldürülmesi ve Sultan II. Abdülhamid tahta çıkana kadarki sürede yaşanan acı olayları ayrıntılı bir şekilde anlattığı Sergüzeştname[71] isimli bir yazı yazdırmıştır. Pertevniyal Valide Sultan bu olaylar olurken içine eşyalarını koyduğu bir sandıkla saraydan çıkmıştır[72]. Pertevniyal Valide Sultan bu sandığın ölümünden sonra açılmasını istemiş, II. Abdülhamid bu vasiyeti yerine getirmiş ve sandığı açtığında "Sergüzeştname" bu sandığın içerisinde bulunmuştur. Resmi tarih Sultan Abdülaziz'in intihar ettiğini yazsa da teknik olarak iki bileğini kendisinin kesebilmiş olması mümkün olmadığından Sultan Abdülaziz'in öldürülmüş olduğu aslında aşikârdır. Hatta Pertevniyal'in Sergüzeştname'yi[73] yazdırmasının en büyük amacının da oğlunun öldürüldüğünü ispatlamak olduğunu söyleyebiliriz.

---

[70] Çömlekçi, A.(2019). *"Sultan V. Murad'ın 93 Günlük Saltanatı"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya,101.

[71] BOA, Y.EE., 18/114, 27.Ra.1301; İstanbul Ünv. Kütüphanesi, İbnülemin Yazmaları, nr. 3310, vr.171-178. ; Gürfırat, B.(1967)."Pertevniyal Valide Sultan'ın Hatıratı Sergüzeştname". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı 2, Kasım, Ankara,57-59.

[72] Pertevniyal Valide Sultan'ın sandıklarındaki eşya listesi için bkz. BOA, Y.PRK. HH. , 1/23, 11.L.1293.

[73] Sergüzeştname'de özetle; Salı günü gerçekleşen darbe günü sabah sekizde yangın var denilerek uyandırılan Pertevniyal Valide Sultan pencereden bakmış ve yangın olmadığını görmüş ve oğlu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V.Murat'ın tahta getirildiğini anlamıştır. Daha sonra Sultan Abdülaziz uyandırılmış ve Sultan Abdülaziz Pertevniyal Valide Sultan'a "bunu bana kim neden yaptı" diye sormuş, vekillerin kendisini III. Selim'e döndürdüğünü, bu felaket olayı rüyasında otuz-kırk defa gördüğünü söylemiş, olayın sorumlusu olarak sadece Avni Paşa'yı değil Rüştü Paşa ve Ahmet Paşa'yı da göstermiştir. Sultan Abdülaziz yine de Allah'ın takdiri böyle diye düşünerek kıyafetlerini giymiş ve önce kayıkla Sarayburnu'na oradan da arabayla Topkapı Sarayı'na götürülmüştür. Özellikle gözdağı vermek için kendisini III. Selim'in dairesine yerleştirmişler ve Abdülaziz üç gün çok zor şartlarda o dairede kalmıştır. Üçüncü gün kendi yerine geçen V.Murad'a tebrikname yollayarak, kendisini bulunduğu zor şarttan kurtarmasını istemiş, bunun üzerine dördüncü gün V.Murad'ın emri ile Fer'iyye Sarayına gönderilmiştir. Askerler sürekli Abdülaziz'in kılıcını istemiş fakat Abdülaziz kılıcını vermek istememiştir. Abdülaziz kılıcı saklaması için ikinci hazinedara verse de, oğluna zarar gelmesini istemeyen Pertevniyal Valide Sultan kılıcı ondan alarak askerlere teslim etmiştir. Daha sonra Pertevniyal Valide Sultan oğlu Abdülaziz'in dairesine gitmiş, kapının açık olduğunu ve oğlunun kanlar içinde yerde yattığını görmüş, oğlunun üzerine kapanarak feryat ederek ağlamaya başlamıştır. Bu sırada Nazif isimli bir subay Pertevniyal Valide Sultan'ın yanına gelerek kulağındaki küpesini ve yüzüğünü çekip çıkarmış, birisi de mücevherleri çıkarmak için parmağını Pertevniyal Valide Sultan'ın ağzına sokmuştur. Daha sonra Pertevniyal Valide Sultan kollarından çekilerek, yalınayak, yaşmaksız ve feracesiz bir şekilde karakol meydanına götürülmüş, burdan da Topkapı Sarayı'na götürülmüştür. Topkapı Sarayı'nda tam otuz sekiz gün kalmış, daha sonra Fer'iyye Sarayı'na geri getirilmiş ancak, bir harem ağası odalarının kapı ve pencerelerini çivilemiştir. Burada da tam sekiz gün boyunca eziyet görmüş ve sonra odalarının pencereleri açılmıştır. Ancak ailesiyle görüşmelerini engellemek için dairelerin arasında duvarlar bulunmaktadır. Aslında Pertevniyal Valide Sultan'a yapılan bu eziyetin amacı onu şahsi

V.Murad tahta çıkar çıkmaz Sultan Abdülaziz ve Pertevniyal Valide Sultan'ın harem dairelerindeki altın sandıklarına el konulmuş, kıymetli malları ise gasp edilmiştir[74]. Sultan Abdülaziz ve Pertevniyal Valide Sultan'ın başına gelen bu olay tarihteki ilk büyük saray yağması olarak nitelendirilebilir[75]. Gerçekten Pertevniyal Valide Sultan devlet adamlarının göz dikecekleri kadar paraya, mücevherlere sahip miydi bilinmez ama valide sultanın otuz sekiz gün boyunca Topkapı Sarayı'na gönderildiğinde el konulan hazinesine dair bir defterde silah kolleksiyonu, tüfekler, resimler, madalyalar, asalar, saatler, neyler, yazı takımları, mutfak malzemeleri, leğen ve ibrik, sofra ve yemek takımları, kıyafetler, havlu, çarşaf, yastık, yorgan gibi eşyalardan bahsedilmektedir[76].

Pertevniyal Valide Sultan'ın çektiği bu sıkıntılı günler II. Abdülhamid tahta çıkana kadar sürmüştür. II. Abdülhamid Pertevniyal Valide Sultan'a her zaman saygı göstermiştir[77]. Pertevniyal oğlu Abdülaziz'i kaybettikten sonra hayatının sonuna kadar inzivaya çekilmiş, tek eğlencesi yetim ve küçük çocukları yetiştirmek olmuş ve yetiştirdiği çocukların yuvalarını kurmalarına da destek olmuştur. Hatta Müşfika Hanım'ı da onun yetiştirdiği ve II. Abdülhamid ile evlendirdiği belirtilmektedir[78]. Pertevniyal Valide Sultan'ın akşam namazı ile yatsı namazı arasında secdeye kapandığında *"her şeyi affederim, oğlumun kanını helal etmem"* diye haykırarak ağladığı söylenmektedir[79].

1881'de kurulan Yıldız Mahkemesi'nde Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümüyle ilgili Pertevniyal Valide Sultan'ın da ifadesi alınmış[80] ve II. Abdülhamid bu olaylarla ilgisi olan kişilerin cezalandırılmasını sağlamıştır.

---

servetinin yerini öğrenmektir. Fer'iyye sarayına gönderildikleri gün aile üyeleri ve cariyelerin üzerindeki mücevherler ellerinden alınmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Gürfırat,B.,1967,57-59.

[74] Mahmud Celaleddin Paşa.(1979). *Mir'at-ı Hakîkat*. haz. İsmet Miroğlu, M. Derin, M. Halaçoğlu, Ö. Akdaş, c.I, İstanbul: Tercüman Gazetesi,185-186.

[75] Ahmet Cevdet Paşa.(1967). Tezâkir: 40 Tetimme. yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,158. İkinci Saray Yağması, Sultan II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sırasında, üçüncü saray yağması ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sırasında yaşanmıştır.Daha fazla bilgi için bkz. Aksun, Z. N.(2009).*Darbe Kurbanı Abdülaziz Han*. Ötüken Neşriyat, İstanbul,276.

[76] BOA, TS. MA. d, 1016, 18.C.1295.

[77] Akyıldız, A. 2007, 240.

[78] Taylan, N.(2012). *Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları*. Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 212.

[79] Osmanoğlu, A.(2017). *Babam Sultan Abdülhamid*. Timaş Yayınları, İstanbul,112.

[80] BOA, Y.EE., 16/53, 4.C.1298. *Birinci Sual*: Mukaddem merhumun hal'ileri vukuundan bir saat veyahut birkaç gün kendilerinize hiçbir adam haber getiren olmadı mı? Haber getiren olduysa isimlerini beyan buyurmanızı niyaz ederler. *İkinci sual:* Merhum cumartesi günü feriye sarayında iken ne yapıyor idi. Valide efendimiz dahi daima yanlarında idiler. Yanlarında cariye ve bendegâne var idi. Şu hususta malumatlarını beyan buyurmak niyaz olunur. *Müşarunileyha hazretlerinin cevab-ı sifahileri:* Cennetmekân oğlum şehit olmazdan evvel aklı yerinde olup bu güne kendisinden hiçbir şey his olunmadı ve bu misüllü için başına geleceği birimizin hatırına gelmedi. Kendüsü daima bu işten içtinap ederdi. Kendüsü canını muhafazaya düştü. Aman bana ne yapacaklar deyu söyler idi. Cümle erkekler içeride idi. Kadın ve erkek karışık idi.

Pertevniyal Valide Sultan 27 Rebiülevvel 1301(26 Ocak 1884) tarihinde vefat etmiş ve kendi adına yaptırdığı Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'ne defnedilmiştir[81]. Ayrıca kendisi için bir cenaze sandığı hazırlatmış olduğu belirtilmektedir[82].

3.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakfiyeleri

Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıfları, kadınlar tarafından kurulan vakıflar arasında önemli bir yere sahiptir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Pertevniyal Valide Sultan'a ait on altı adet vakfiye[83], Makedonya Devlet Arşivinde ise bir adet vakfiyesi bulunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyelerinden on iki adeti 634 nolu defterde, dört adeti ise 747 nolu defterde yer almaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın bu dört vakfiyesinin kadın efendilik dönemine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca Makedonya Devlet Arşivi'nde de Sırbistan Seniçe'deki Pertevniyal Valide Sultan Camisi için düzenlenen H.1329 (M.1911) tarihli bir vakfiyesi yer almaktadır[84].

Ağalar bulunuyor. Ağaların yerine erkekler hizmet ederlerdi. Ben daima yanında bulunur idim. Fahri de bulunuyor idi. Vukuatta Fahri gelse benimle odada bulundu.-*Merhum Pazar günü sabahleyin şehid oldukları zaman valide efendimiz nerede idiler? Kendisine ne surette haber verdiler ve kendilerinin yanına Fahri geldimi geldiyse ne için geldi ve ne söyledi ol vakit ve ol saatte kimler var idiler şuralarının etraflıca cevapları evlatlarına olan analık vazifesi hanedanın cümlesinin büyük validesi sıfatıyla hakikati maddeyi beyan buyurulmak insaniyet ve kanuni ilahi ve kanuni Osmani namıyla talep olunur*: Ben yanında idim. Vukuattan biraz evvel yanından gittim. Sonra bu vukuat olmuş. Şehit rücumun şehit olacağı gün sabahleyin kapunun önünde iki asker, birinin elinde kırmızı kayış, koltuğunda bir beyaz vardı. Ben evvel zaman oğlumun yanında idim. Ensemden tutup bunları merhum bana gösterdi. Validem bunlar beni öldürmek için burada kapının önünde duruyorlar dedi. Merhum olacağı Pazar günü alessabah kapının önünde bulunan birtakım herifler acaba şimdi yanına gidelim mi acaba ne yapalım? Kimisi daha erkendir biraz sonra girelim dedikleri mesmuum olup içime bir korku düştü. Aslanım bunlar anlıyorlar dedim. Ol vakit tebessüm buyurdular. Sonra anın üstüne ben odama geldim. Arkam sıra kendileri de geldi. Ben odamda bayıldım. Ne olduysa ol vakit olmuş. Tekrar aklım başıma geldik te merhumun arkası sıra koştum. Odayı kapalı gördüm ve kapıyı açtım. Kendisini bu halde buldum. Fakat kapı sürmesiz idi. Sonra ben fena oldum. Ötesini bilmem. Bu vakadan bir gün evvelki cumartesi günü akşamüstü Fahri gelip merhumun palasını istedi. Eğer bu palayı şimdi teslim etmezsek cümlesi birden içeri uğrayıp oğlunuzu idam edecekler dedi. Bunun üzerine ben palayı sandıktan alınız demeğe mecbur oldum(4 Haziran 98).

[81] BOA, İ.DH., 906/72027, 27.Ra.1301; Akyıldız.A.2007, s.240.

[82]AKPVSE, nr. 4539, 14/ Ca/ 1297 (04/ 05/ 1880). Hazırlattığı cenaze sandığının içine 500 lira, üç adet şal, yedi defa zemzem suyuna batırılmış iki top kefen bezi, üç adet yüz örtüsü, hamam lifi, od ağacı, bal mumu, tabutun yanına yazılacak "müftahü'l cenne" yazısı koydurmuştur. Ayrıca kendisinin her gün okuduğu Kur'an-ı Kerim, En'âm ve Delâilü'l-Hayrat, Evrad-ı Fethiyye, Hizbü'l-bahr ve Devr-i A'lâ mecmuası ile üzerinde Dua ve Esma-i Evliyaullah yazılı bir mecmua ve od ağacından yapılmış beş yüzlük tesbih vasiyeti üzerine türbesine koyulmuştur. Bkz.AKPVSE, nr. 855; nr. 2202; nr. 2422.

[83] Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 9. kasada yer almaktadır.

[84] Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 (H. 9 Zilkade 1329 / M.1 Kasım 1911).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 747 nolu defterdeki vakfiyelerden birincisi 1267(1850-51), ikincisi 1269(1852-53)[85], üçüncüsü 1270(1853-54)[86], dördüncüsü 1272(1855-56)[87] tarihlidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 634 nolu defterdeki on iki adet vakfiyenin birincisi 1279(1862)[88] tarihli iken, sonuncusu 1294(1877)[89] tarihlidir. 1294 tarihli bu son vakfiye valide sultanlık döneminden sonraki döneme aittir. Diğer vakfiyeler ise valide sultanlık dönemine aittir. Bu vakfiyelerin dışında bu defterde Pertevniyal Valide Sultan Kütüphanesi'ndeki kıymetli eserlerin listesinin yer aldığı bir vakfiye de bulunmaktadır[90]. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde Tercüman Gazetesi bölümünde on sekiz varaktan

[85] Bu vakfiyede Fatih Türbesi'ne bir büyük saat ve 150.000 kuruş vakfedilmiştir. Bkz.VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 747, 154. sıra, 1269(1853), s.185.

[86] Bu vakfiyede 23.000 kuruş vakfedilmiş ve Çarşamba Pazarı civarında bulunan Darüssaade Ağası Mehmet Ağa Camisi'nin kütüphanesine koyulmak üzere 29 cild kitap vakfedilmiştir. Kitapların Listesi: 2 cild Kafiye Şerhi Molla Cami Hâşiyesi Muharrem,1 cild Molla Cami Hâşiyesi Abdülgafur,1 cild Tasavvurât Hâşiyesi Müftüzade,1 cild Tasavvurât Hâşiyesi Sükûtî,1 cild Kafiye Şerhi Usam,1 cild Mutavval Hâşiyesi Sükûtî,1 cild Tasavvurât Hâşiyesi Seyyid,1 cild Tasavvurât,1 cild Ebyât Şerhi Telhis,1 cild Ezhar Mu'ribi Zeynizade,1 cild Esâs-ı Bina,1 cild İzhâr Şerhi Adalı,1 cild Adalı Hâşiyesi Gayet'ül Enzar,1 cild Kâfiye Şerhi Molla Cami,1 cild Kâfiye Mu'ribi Zeynizade,1 cild Haseniye Hâşiyesi,1 cild Tasavvurât Hâşiyesi Müftüzade,1 cild Metn'i Telhis,1 cild Telhis üzerine Mutavval,1 c,ld Şerh-i Akayid üzerine Ramazan Efendi,1 cild Celal Hâşiyesi Gelenbevî,1 cild Kefevî Hâşiyesi Larî,1 cild Tarifât-ı Seyyid,1 cild Dürrü'n-Nâsihin. Bkz.VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 747, 170. sıra, 1270(1854), s.198.

[87] Bu vakfiyede 15.000 kuruş vakfedilmiştir. Her sene Muharrem ayında vakıf gelirinden 900 kuruş ile buğday ve şeker ile diğer ihtiyaçlar alınıp, Yahya Efendi Hazretleri Tekkesi mutfağında aşure pişirilerek tekkedeki derviş ve fukaralara yedirilmesi ile her sene Ramazan ayında tekkedeki derviş ve fukaralara iftariye için şerbetlik şeker ve reçel satın alınmak üzere 600 kuruş vakfedilmiştir. Fatih Türbesi'ndeki saati ayarlayan cami muvakkitine yıllık 10 kuruş zam yaparak 60 kuruş, Darüssaade Ağası Mehmet Ağa Camisi Kütüphanesi'ndeki kitapları koruyan iki kitap koruyucusuna aylık 40'ar kuruştan 80 kuruş verilmesinden ve kendisinin vefatından sonra vakıf mütevellisi olacak kişiye yıllık 200 kuruş maaş ödenmesinden bahsedilmektedir. Bkz. VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 747, 177. sıra, 1272(1856), s.210.

[88] Bu vakfiyede Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi'ne iki adet gümüş şamdan, iki adet gümüş tablo, üç kollu gümüş buhurdan konulması, Medine Mescid-i Nebevi'de müezzin mahfilinde her cuma dua eden Şeyh Osman Efendi'ye aylık 50'şer kuruş ödenmesi, İstanbul Kırkçeşme civarında bulunan daha önce yanmış olup yeni baştan inşasına sebep olduğu Sekbanbaşı İbrahim Ağa Camisi imamına aylık 70 kuruş, müezzinine aylık 30 kuruş ve vaizine aylık 100 kuruş ödenmesinden bahsedilmektedir. Bkz.VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 29. sıra, 2 Aralık 1862, s.141.

[89] Bu vakfiyede Medine'de Hz.Muhammed'in Türbesi'nde her gün birer cüz, Mekke'de Beytullah huzurunda her ay birer cüz, Kudüs'te Sahratullahi'l Ulya'da her gün birer cüz, Dımışk-i Şam'da Emevi Cami içindeki Yahya'l Hasur Efendimiz Hz.lerinin makamı huzurunda her gün birer cüz, Dımışk-i Şam'da Salihiyye adı ile bilinen yerde Cenab-ı Muhyiddin İbni'l Arabi et Tai Kuddise Sırruhu's Sami Hz.lerinin Türbesi'nde her ay birer cüz Kuran-ı Kerim okunması ve okuyanlara ödenecek ücret, Medine'de yapımına başlanan hastanenin inşaatı bitene kadar tüm masrafların vakıf gelirinden ödenmesi gibi bilgiler yer almaktadır. Bkz.VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 40. sıra, 18 Rebiülevvel 1294, s.184.

[90] VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 39. sıra, s.173. Kitapların Listesi:1.Masahif-i Şerif 2.Delail-i Şerif Maaşerhleri 3.En'âm-ı Şerif 4.Kütübu't Tefasiri'ş-Şerife 5.Kütübü'l Ahadisi'ş Şerife 6.Kütübu's Siyer 7.Kütüb-i Kıraat 8.Kütübü'l Usul 9. Kütübü'l Fıkh 10. Kütübü'l Feteva 11. Kütübü'l Feraiz 12. Kütübü't Tasavvuf 13. Kütübü'l Mevaiz 14. Kütübü'l Adabive'l 15.Akaid-i Ve'l 16.Kelamive'l Hikmet 17. Kütübü'lMeanive'l Beyani Ve'l Bedi' 18. Kütübü'l Mantık 19. Kütübu'n Nahvi 20. Kütübu's Sarf 21. Kütübü't Tevarih 22. Kütübü'l Lügat 23. Kütüb-i Faris 24. Kütüb-i Cüz'iyyat.

oluşan 193 nolu defter[91] yer almaktadır. Bu vakfiyelere bakıldığında aslında Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan defterlerdeki tarihten daha öncesinde hayır işlerine başladığı görülmektedir. Aslında Pertevniyal Valide Sultan'ın ilk vakfiyesi II. Mahmud dönemine rastlamakta ve bu vakfiyede Eyüp Camisi'nde mevlid okutularak halka vaaz verilmesinden bahsedilmektedir [92].

Kadın efendilik döneminde genellikle para vakıfları kurduğu, valide sultanlık döneminde ise elindeki güçle birlikte geniş çaplı hayır işlerinde bulunduğu, Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra ise inzivaya çekilip ve maneviyata daha çok önem verdiği görülmektedir. Ayrıca Sırbistan Seniçe'deki Pertevniyal Valide Sultan Camisi için hazırlanan vakfiyesi de Makedonya Devlet Arşivi'nde yer almaktadır[93].

Diğer vakıflarda olduğu gibi Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın da bir mührü bulunmaktadır. Vakıfla ilgili yazışmalarda ve Pertevniyal Valide Sultan Kütüphanesi'ndeki kitapların üzerinde de yer alan mührde '*An vakfı devletlü 'ismetlü Pertevniyal Valide Sultan 'aliyyetüş-şan hazretleri 1279/ 1862'* yazmaktadır[94]. Ayrıca yine Pertevniyal Valide Sultan'a ait bazı yazışmalarda kullandığı görülen mührde de *'Han Mahmud-ı Adli'nin goncası Abdü'l-aziz Efendi Validesi 1245/ 1829'* yazmaktadır[95].

Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın bünyesinde vakıftaki işlerin düzenli olarak yürütülmesi için bazı kişiler görevlendirilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın atadığı bu görevliler, vakfın bütün ihtiyaçlarını gidermek için görevlendirilmiş bir vakıf mütevellisi, vakıf mütevellisinin vefat etmesinden sonra vakıf mallarından sorumlu olacak bir

---

[91] Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Bölümü, Pertevniyal Valide Sultan Vakfiyeleri, defter nr. 193.

[92] AKPVSE, nr. 3532, 19.Za.1253. ; Ayrıca bkz.; Akyıldız, A. 2016, 322.

[93] Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 (H. 9 Zilkade 1329 / M. 1 Kasım 1911). ; Seniçe Kasabası Çavbek Mahallesi ahalisinden Kato Beyzâde Hacı Mustafa Paşa'nın eşi Fatıma Hanım Binti Hacı Feyzullah Ağa'nın gelirlerinin 1/3'ü kasabada kale yakınlarında Sultan II. Mahmud'un eşi, Sultan Abdülaziz'in annesi, Pertevniyal Valide Sultan'ın inşa ettirdiği caminin görevlileri ile diğer ihtiyaçlarına meşrut olmak üzere Seniçe'nin çeşitli mevkilerinde bulunan gayrı menkullerini vakfetmiştir. Bunlar: Seniçe kasabası İmam Mahallesinde çarşı içinde ana yol kenarında bulunan 15.000 kuruş değerinde 1 adet han, 2 adet dükkân, 1 adet meyhane ve 1 adet ahır. Aynı bölgede 1 adet ev, 1 otluk hane ve 1 adet selamlıktan oluşmaktadır.

[94] Kut, G.,Bayraktar.N.(1984).*Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,60.

[95] Kut,G.,Bayraktar.N.1984,62-63.

kâimmakam-ı mütevelli[96], vakfın gelir giderlerini yazan iki adet kâtib-i evkaf ile gelirleri ve kiraları toplayan câbilerdir[97].

3.2.1. Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın Akarları

3.2.1.1. Çiftlikler ve vakıf arazileri

Pertevniyal Valide Sultan yaptırmış olduğu hayır işlerinin devamı için sürekli bir gelir kaynağına ihtiyaç duymuştur. Bunun için vakfına araziler ve gayrimenkuller vakfetmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın 1289 (1872) tarihli vakfiyesine göre[98];

- Yanya Vilayetinde Tırkala Sancağında bulunan içerisinde ev ve müştemilatı kapsayan Tırnova Çiftliği
- Buhurlar Çiftliği
- Kebirci Çiftliği
- Madremat Çiftliği
- Ortacılar Çiftliği ve içinde bir adet değirmen
- Kabil Ağa Çiftliği
- Tırkala Sancağında Tırkala Kazasında Narlı Voyvoda Çiftliği[99]
- Tırkala Sancağında Alasonya Kazasında Pınarbaşı ve Garcu Çiftliği
- Manastır Sancağında Prespa Kazasında Kirman Çiftliği
- Yenişehir Larisa Kazasında Piçeri Çiftliği
- Manastır Sancağında Florina Kazasında Nüska Çiftliği
- İstanbul Maçka'da Teşvikiye mahallesinde namazgâh önünde bulunan 1155 zira arazi[100]
- İstanbul Beşiktaş'ta bir arazi [101]

---

[96] Pertevniyal Valide Sultan, hayatta olduğu süre zarfında vakıf mallarından kendisinin sorumlu olacağını, kendisinin vefatından sonra valide sultan kethüdasının kaim makam tayin edilmesini, vefatının ardından vakıflarından sorumlu olan kurumun Evkaf-ı Hümayun olmasını, vakıf tarafından dürüst bir kişinin kaimmakam-ı mütevelli olarak tayin edilmesini ve senelik 1000 kuruş maaş ödenmesini şart kılmaktadır. Bkz. VGMA, Vakfiye Defteri, nr. 634, s. 189.

[97]1289 tarihli vakfiyede vakfın mütevelli ve kâimmakam-ı mütevellinin maaşlarının aylık 1000'er kuruş, birinci kâtib-i evkafın maaşının aylık 500 kuruş, ikinci kâtib-i evkafın maaşının aylık 300 kuruş, Câbilerin ise maaşlarının aylık 100'er kuruş olacağı belirtilmiştir. VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 37. sıra, 1289, s.168.

[98] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.163.

[99] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.166.

[100] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.166.

[101] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s. 156.

- İstanbul Beşiktaş'ta 1696 zira iki parça arsa ağaçlarıyla birlikte
- Medine'de Dâru'zziyafe'de 14 adet arsa
- Silivri kazasında Alembedros çiftliği arazisinden 186 dönüm iki adet tarla
- Galata civarında bazı arsalar
- Kadırga limanında katır ahırları arsası
- Fasıl Tarlaları adında araziler

3.2.1.2. Meskenler

- İstanbul Aksaray semtinde Gureba Hüseyin Ağa Mahallesinde bulunan Sütçü bostanı arazisi için Tayyib-i el Hac Mustafa Efendi vakfına yıllık 500 kuruş kira ödenmektedir. Bu arazi Sultan Abdülaziz'in emri ile üç parçaya bölünerek, birinci parçaya birbirine bitişik 6 adet ev ve bir adet türbedar evi inşa edilmiştir[102].
- İstanbul Sarıyer'de bir adet kâgir bina
- İstanbul Beşiktaş'ta Mecidiye mahallesinde bir adet konak
- İstanbul Eyüp'te Zeynep Hatun mahallesinde iki adet ev[103]

3.2.1.3. Ticari işletmeler

- Mahmudiye mektebinin yanında bir adet karakol hane,
- Aksaray caddesine yakın bir sütçü dükkânı,
- Karakol hanenin yanında bir adet eczacı dükkânı,
- Eczacının yanında çörekçi dükkânı,
- Türbenin yanında bir adet tütün evi,
- Tütün evinin yanında bir adet helvacı dükkânı
- Türbenin karşısında dört adet dükkân[104]
- İstanbul Beşiktaş'ta Mecidiye mahallesinde bir adet konak
- Köprübaşında 21 adet mağaza

---

[102] İnşa edilen bu altı adet evin iki adetinin Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin birinci ve ikinci imamına, iki adetinin caminin birinci ve ikinci müezzinine, bir adetinin caminin birinci kayyımına, bir adetinin de caminin mahfel bekçisine tahsis edilmiş olduğu belirtilmektedir. VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.166. Söz konusu bu altı evin; ikisi Aksaray'daki caminin birinci ve ikinci imamına, ikisi birinci ve ikinci müezzinine, biri birinci kayyımına, biri mahfel bekçisine kalmaları için tahsis edilmiştir.

[103] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s. 165-166.

[104] Aksaray'da bulunan dükkân ve arsaların kiraya verilmesi belirtilmiştir. Bu dükkânlar günümüze ulaşamamıştır. Bkz. VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.165-166.

- İstanbul Üsküdar'da Paşa Limanı'nda bir adet vapur değirmeni
- Yenibahçe'de bulunan baruthane bahçesi
- Bursa'da Namazgâh-ı Harir Fabrikası
- Galata Köprüsü civarında 7 adet dükkân

3.2.1.4. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi Vakfı'nın diğer hayratları

Pertevniyal Valide Sultan'a bulunduğu konum nedeniyle bazı ayrıcalıklar sağlanmıştır. Bunlardan birisi de vergi muafiyetidir. Buna en iyi örnek İstanbul Küçükçekmece'de yer alan Alembedros, Filiboz ve Ali Bey Çiftliklerinden elde edilmiş olan tütünlerin vergisiz olarak esnafa satılmasıdır[105].

Pertevniyal Valide Sultan'ın hayırları sadece yapılar ile sınırlı kalmamıştır. Vakfiyesinde yapılmasını istediği bazı hayırları da yer almaktadır. Örneğin, vakıf gelirleri ile balina yağı mumu alınarak Kâbe'ye göndermek istemesi[106], Mescid-i Aksa Camisi'ne ve Kubbe'tüs Sahra'ya konulmak üzere yetmiş iki kollu ve fanuslu birer avize vakfetmesi[107], Kasımpaşa'daki dergâhın odun kömür ihtiyacının karşılanması, Fatih Türbesi için bir saat, mushaf, puşide, Eyüp Sultan Türbesi'ne mushaf, puşide vakfetmesi, özel gün ve gecelerde hatimler indirtmesi gibi hayırları da bulunmaktadır.

[105] AKPVSE, nr. 54, (7.Za.1288); nr. 1815, (12.Za.1288); nr. 3902, (27.Za.1292); nr. 4161, (17.Za.1288).
[106] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.166.
[107] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.166.

4. PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN'IN BANİLİĞİ

4.1.İ nşa Ettirdiği Yapılar

4.1.1. Külliyeler

4.1.1.1. İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı eserler arasında en önemli yere sahip olan eseri hiç kuşkusuz Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'dir. Külliye; merkezde cami olmak üzere, türbe, kütüphane, mektep, muvakkithane, sebil, karakol, altı adet çeşme, yedi adet dükkândan oluşmaktadır[108]. Külliyenin inşaatı için 3.980.896,25 kuruş harcanmış ve bu masraflar Pertevniyal Valide Sultan Vakfı gelirlerinden ödenmiştir[109]. Cami, türbe ve çeşmeler orijinal haliyle günümüze ulaşabilmiş ancak mektep 1911 yılındaki büyük Aksaray yangınında yanmıştır. Günümüzdeki mektep 1930 yılında yeniden yapılmıştır. Külliyenin diğer yapıları ise Aksaray meydanının yeniden düzenlenmesi ya da işlevselliklerini kaybetmelerinden dolayı zamanla yok olmuştur. Külliyenin kütüphanesi 1945 yılında kütüphanenin içindeki eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşındıktan sonra kaldırılmıştır[110]. 1950'li yıllarda türbe, muvakkithane ve sebil kaldırılmış[111], türbe avlunun içindeki yeni yerine taşınmıştır.

---

[108] Yavaş, D. (2007). "Pertevniyal Vâlide Sultan Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, 241.
[109] Yavaş, D.2007,241.
[110] Erünsal, İ.E.(2007). "Pertevniyal Valide Sultan Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIV, 243.
[111]Çiçek, İ.(2018),*"Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı, Hayır İşleri ve Aksaray'daki Külliyesi*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 47.

4.1.1.1.1. İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi

Fotoğraf No: 4.1.- 4.59.

Çizim No: 4.1.- 4.15.

Harita No: 4.1- 4.3.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016 / Mart 2018

Tescil Durumu: Tescilli[112]

Mimarı: Sarkis Balyan[113]

İnşa Tarihi: 1869-1871

Bulunduğu Yer: Gureba Hüseyin Ağa Mah. Atatürk Blv. No:1 Aksaray/Fatih/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum: Enlem: 41°0’36.08¨N (41.010023)

Boylam: 28°57’9.12¨E (28.952534)

Harita 4.1. Günümüzde Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve çevresi

[112] Cami Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 16.12.1992 gün ve 4273 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[113] Bazı kaynaklarda yapının mimarı İtalyan Montani olarak gösterilmektedir. Fakat araştırmacılar bu bilgiyi net bir kaynağa dayandırmayıp, kendileri yorumlamışlardır. Eldem, H. (1932). *Camilerimiz.* İstanbul,98. ; Öz, T.(1964).*İstanbul Camileri***.** C.1,Ankara,149. Kuban, pencerelerdeki Neogotik sarkıtların Balyan ailesi yapılarında görülmediğini söyleyerek yapının mimarının Montani olabileceğini söylemektedir. Kuban, D.(2007).*Osmanlı Mimarisi.* İstanbul,640. Ancak yapının inşaat defterleri bulunmaktadır ve yapının mimarını söylentilerden ziyade inşaat defterlerine göre belirlemenin daha doğru olacağını düşünmekteyiz. İnşaat defterlerini incelediğimizde yapının mimarının Sarkis Balyan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bina emini Hüseyin Bey, kâtibi Sami Efendi, vakıf idarecisi öncesinde Bogos Bey daha sonra Mihran Bey, kalfa Sarkis Bey, yamağı da kardeşi Agop Bey ve Bedros Bey, resimleri çizen Oseb Bey ile yamağı yine Agop Bey’dir. Yavaş, D.(2007). “Aksaray Valide Camii İnşaat Defterleri”. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sayı:13, 437.

Kitabeler: Caminin kuzeybatısındaki ve kuzeydoğusundaki avlu giriş kapıları üzerinde iki adet kitabesi bulunmaktadır.

Kuzeybatıdaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Caminin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre, cami H.1288 / M.1871'de inşa edilmiştir. Abdülfettah Efendi[114] tarafından ta'lik hatla yazılmış olan kitabesi üç sıra dörtlükten oluşmaktadır. Kitabede şair Nüzhet'e [115] ait bir şiir yer almaktadır ve ebced hesabıyla tarih düşülmüştür.

Resim 4.1. Kuzeybatıdaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Kitabenin okunuşu

"1.Hazret-i Abdülazîz Hân-ı diyânet-perverin
Görmedi vaz'-ı müberrât etmede mislin cihân
Vâlidi cennet-mekân Mahmûd Hanın rûhunu
Vâlide Sultân bu yüzden dahi kıldı şâd-mân
2. Bârekallah nev-zemîn bir câmi inşâ eyledi
Tarh-ı dil-ârâsına hayrette kaldı âsümân
Su akıttıysa Zübeyde Mekke'ye Bağdâd'dan
Bunda ol sultan-ı zîşân Kâ'beden verdi nişân
3.Yazdı Nüzhet bendesi itmâmına bir beyt kim
Mısraaynından sekiz târih-i tâm oldu ayân
"Mâder-i Abdülazîz Han yaptı vâlâ ma'bedi"
"Olsa lâyıktır bu beytullah metâf-ı Kudsiyân"

[114] Abdülfettah Efendi (1815-1896) II. Mahmud'dan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah döneminde kıymetli eserleri görülen bir hattattır. Derman, U.(1988). "Abdülfettah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C.1, 213.

[115] Asıl adı Hasan Nüzhet Efendi'dir. 1826-1890 yılları arasında yaşamıştır. Kitabelerde ebced hesabıyla düşürdüğü tarihlerle meşhurdur.Bkz: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuzhet-hasan-nuzhet ,Erişim tarihi: 05.09.2021.

Abdül Fettah H.1288 M.1871-1872[116]”

Kitabenin günümüz Türkçe açıklaması

“1.Dünya, hayır eserleri ortaya koymada dinin koruyucusu Abdülaziz Han’ın benzerini görmedi.

Vâlide Sultan (Abdülaziz’in) babası cennetmekân Mahmud Han’ın ruhunu bu şekilde bahtiyar etti.

2.Allah mübarek etsin, yeni üslupta bir cami yaptırdı. Gökyüzü (bile)
gönül çeken binasına hayret etti.

Zübeyde, Bağdat’tan Mekke’ye su akıttıysa, burada da o şanlı sultan Kâbe gibi bir mabet inşa etti.

3.Nüzhet kulu caminin tamamlanmasına, iki mısrasından sekiz ayrı
tam tarih çıkan bir beyit yazdı:

“Sultan Abdülaziz’in annesi yüce mabedi yaptırdı, Allah’ın bu evi meleklerin metafı (Kâbesi) olsa değer.”

Avlu giriş kapısının avlu yönündeki kapısının üzerinde Hattat Mehmet Rıfat’ın celi sülüs hatla yazdığı “Selamün aleyküm tıbtüm fe’dhuluha halidin”[117] ayeti bulunmaktadır. Kapının taç kısmında ise Sultan Abdülaziz’in tuğrası yer almaktadır.

Resim 4.2. Pertevniyal Valide Sultan Camisi’nin avlu giriş kapısının avlu yönündeki kapısının üzerinde bulunan kitabe

[116] Fatih Belediye Başkanlığı.(2016).*Kitabelerin Kitabı Fatih***.** İstanbul,404.

[117] Ayet’in meali, “selam sizlere ne hoşsunuz! Ebedi kalmak üzere haydi girin oraya” şeklindedir. Kur’ân-ı Kerîm Meâli(2009), çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Zümer/73.

Kuzeydoğudaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Caminin kuzeydoğusundaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe Hattat Abdülfettah Efendi tarafından ta'lik hatta yazılmış ve kitabede Nüzhet'e ait bir şiir yer almaktadır ve ebced hesabıyla tarih düşülmüştür.

Resim 4.3. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Kitabenin okunuşu

"1.Hazret-i Abdülazîz Hânın zamân-ı devleti
Ahsen-i âsâr ile mağbût-ı her a'sârdır
İşte böyle an-be-an muhkem-i dîn i'mâr-ı mülk
Ol serîr-ârâ-yı adle nühbe-i efkârdır
2.Mâder-i zî-şânın âmâli de kendi gibidir
Dâimâ tervîc-i şer'i-i Ahmed el-Muhtâr'dır
Öyle inşâ kıldı kim bu câmi'-i zîbendeyi
Tarh-ı hayr-bahşı reşk-i günbed-i devvârdır
3.Valide-i Şâh Mahmûd Hân-ı cennet meskenin
Rûhunu ihyâ için bir hayr-ı pür-envârdır
Söyledi Nüzhet kulu itmâmına târîh-i tâm
"Mehd-i ulyâya bu câmi' pek güzel âsârdır"
H. 1288 / M. 1871-72[118]"

[118] Fatih Belediye Başkanlığı.2016, 405.

Kitabenin günümüz Türkçe açıklaması

> "1.Abdülaziz Han Hazretleri'nin saltanatı en güzel eserlerle her asrın gıpta ettiği bir zamandır.
> İşte böyle anbean din ve devletin sağlam bir şekilde imar edicisi adalet tahtına süsüne fikirlerin aklıdır.
> 2.Şanlı validesinin işi gücü de kendi gibi daima Hz. Peygamber'in dinini yüceltmektir.
> Bu güzel camiyi öyle inşa ettirdi ki şekli üslubu felekleri kıskandırmaktadır.
> 3.Annesi, cennet mekân Mahmut Han'ın ruhunu ihya için nurlu bir hayır eseri olarak yaptırmıştır.
> Nüzhet, eserin tamamlanmasına "bu yüce beşiğe[119] bu cami pek güzel bir eser olmuştur" diye tam tarih söyledi."

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Pertevniyal Valide Sultan Camisi mektep, çeşme, muvakkithane, sebil ve türbe ile birlikte bir külliyenin parçasıdır. 1956-1959 yılları arasında Aksaray Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi sırasında bahçe duvarları geriye çekilmiş ve avlu daraltılmıştır. Pertevniyal Valide Sultan'ın Türbesi ise günümüzdeki yerine taşınmış, muvakkithane ve sebil kaldırılmıştır. 1974 yılında üst geçit ve yeraltı çarşısının yapılmasıyla cami ve sebil yol kotunun altında kalmıştır. 1985-1995 yılları arasındaki restorasyonda bahçe duvarları onarılmış, caminin cephelerinde taş değişimleri yapılmıştır[120]. Cami 2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir restorasyon geçirmiştir. Cami günümüzde asli görevini sürdürmektedir.

[119] Mehd-i Ulyayı Saltanat tahta çıkan padişahın hayatta olan annesi valide sultanlar için kullanılan bir unvandır. Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat unvanı "yüce saltanat beşiği" olarak Türkçeye çevrilebilir. Kitabelerin Kitabı adlı eserde kitabenin Türkçe açıklamasında "mehd-i ulyâ" kelimesi "bu yüce beşik" olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak kitabede geçen "mehd-i ulyâ" kelimesi ile Pertevniyal Valide Sultan kastedilmektedir. Bu yüce beşik yerine Pertevniyal Valide Sultan isminin kullanılmasının daha doğru olacağı görüşündeyiz.

[120] Çebi, M.(2010). "Bir Restorasyon Öyküsü Pertevniyal Valide Sultan Camii.". *Restorasyon Yıllığı Dergisi*,1,67-82.

Resim 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taşınmadan önce[121]

Resim 4.5. 1974 yılında yapılan üst geçit (VGMA)

Tanımı: Geniş bir avlu içine inşa edilmiş olan Pertevniyal Valide Sultan Camisi; türbe, mektep, kütüphane, sebil ve muvakkithaneden oluşan külliyenin en önemli yapısıdır.

Harita 4.2. 1936 tarihli Pervititch haritasında Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin konumu[122]

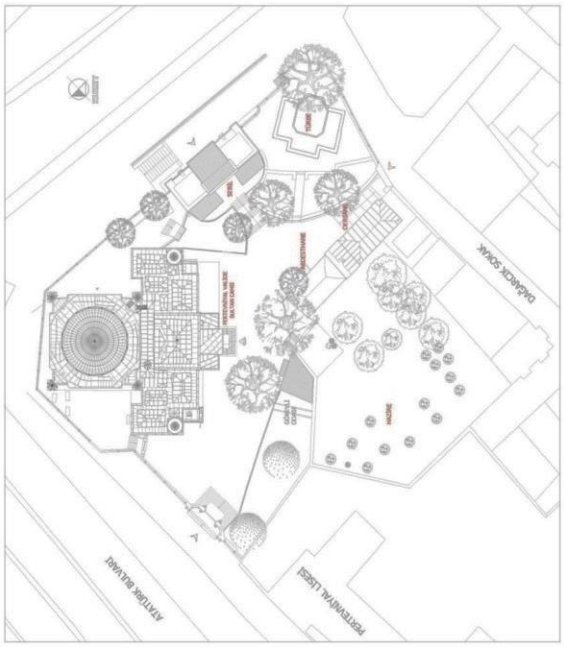

Şekil 4.1. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin vaziyet planı(VGMA)

Plan ve Örtü Sistemi: Cami kare planlı olup, dört büyük ayak üzerine oturan, boydan boya köşelere bağlanan dört kemerli ve üzeri kubbeyle örtülüdür. Caminin kubbesi on altıgen

[121] http://www.istanbulium.net/2011/11/sarachaneden-beyazta.html Erişim tarihi:18.04.2018.
[122] Pervıtıtch, J. (2001). *Sigorta Haritalarında İstanbul.* İstanbul.

yüksek bir kasnağa oturtulmuştur. Caminin dört köşesinde köşe kuleleri yer almaktadır. Köşe kulelerinin alt bölümü kare, üst bölümü sekizgen formludur. Köşe kulelerinin üst bölümündeki sekizgenin dışa bakan yüzeyleri mihrabiye şeklinde nişlerle bezenmiş ve üst bölümü soğan formlu bir kubbecik ile sonlandırılmıştır. Cami, ibadet mekânı ve hünkâr köşkü olmak üzere iki ayrı yapı biriminden oluşmaktadır.

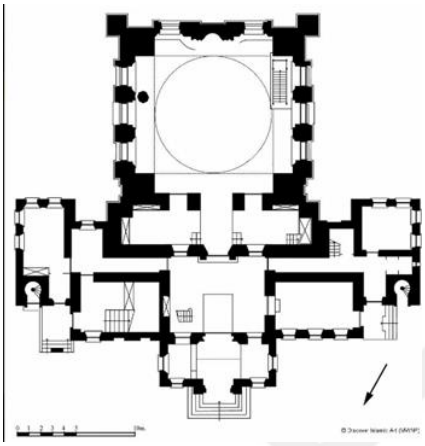

Şekil 4.2. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin planı[123]

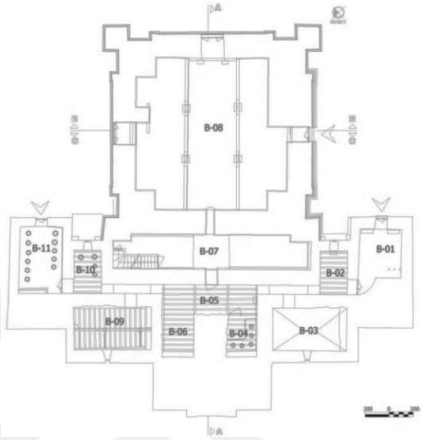

Şekil 4.3. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin bodrum kat planı (VGMA)

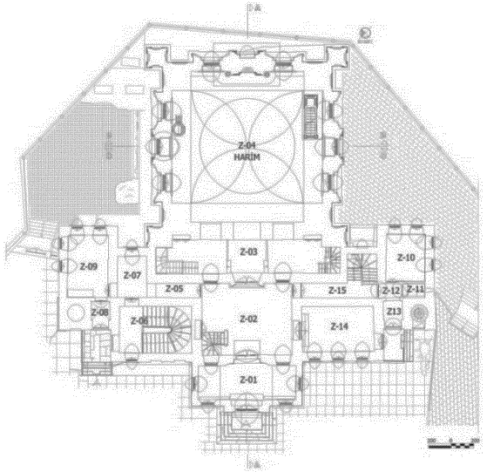

Şekil 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin zemin kat planı(VGMA)

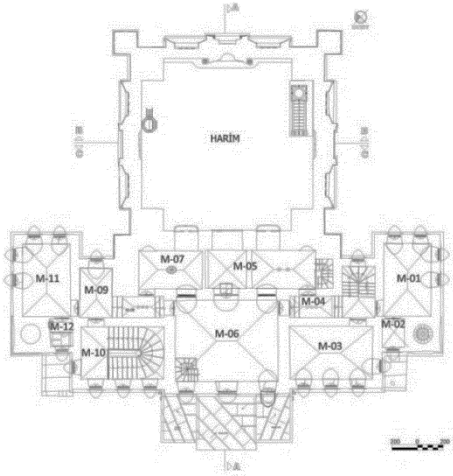

Şekil 4.5. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mahfil katı planı(VGMA)

[123] http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;isl;tr;mon01;30;tr Erişim tarihi: 25.10.2018.

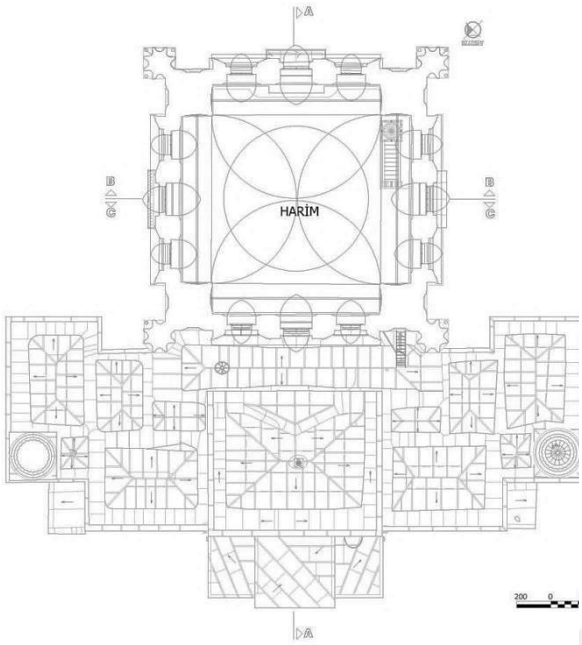

Şekil 4.6. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin 2. kat planı

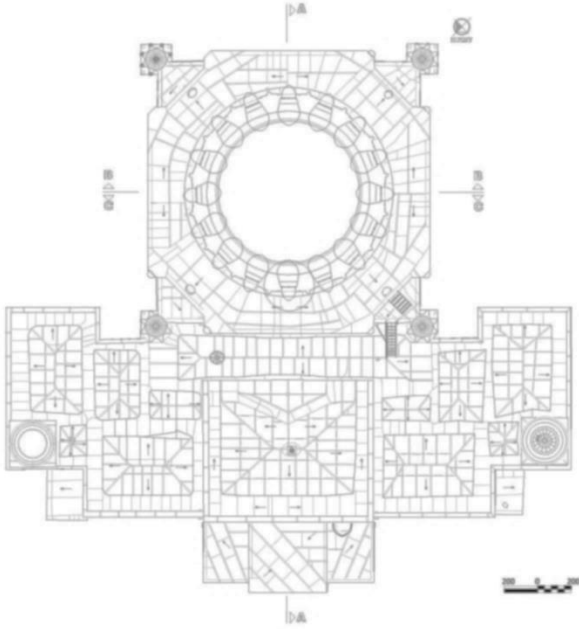

Şekil 4.7. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kasnak katı planı

Hünkâr Köşkü: Camiye bağlı hünkâr köşkü doğu batı doğrultusunda gelişmiştir ve camiden ayrı bir plan özelliğine sahiptir. Beş basamaklı bir merdiven ile hünkâr köşkünün tek katlı medhal kısmının giriş kapısına ulaşılmaktadır. Hünkâr köşkünün ahşap giriş kapısının üzerinde sivri kemerli bir pencere yer almaktadır. Hünkâr köşkünün biri ortada, diğer ikisi harem ve selamlık için yanlarda olmak üzere toplam üç girişi bulunmaktadır. Medhalden bir kapı ile orta eksende yer alan ana koridora geçilmektedir. Ana koridordan her iki yanında ikişer hücresi bulunan yan mekânlara geçiş sağlanmaktadır. Batıda yer alan bölüm selamlık, doğuda yer alan bölüm ise haremdir. Harem ve selamlık bölümünden dışarıya bağlantı sağlanmaktadır. Selamlık bölümüne hem içerden hem de dışardan bağlantı vardır. Selamlık bölümü bir süre kütüphane olarak kullanılmış ancak 1945 yılında kütüphane kaldırılmıştır. Doğudaki harem bölümünde bulunan bir merdiven ile mahfil katına çıkılmakta ve mahfil katında Pertevniyal Valide Sultan ve misafirleri için ayrılmış odalar ve küçük balkonlarla hareme açılan harem namazlığı yer almaktadır. Hünkâr köşkünden bir kapı ile ibadet mekânının giriş kısmında yer alan son cemaat yerine geçiş sağlanmaktadır. Yapıda iki katlı olarak düzenlenmiş olan son cemaat yeri, mahfil olarak kullanılmaktadır.

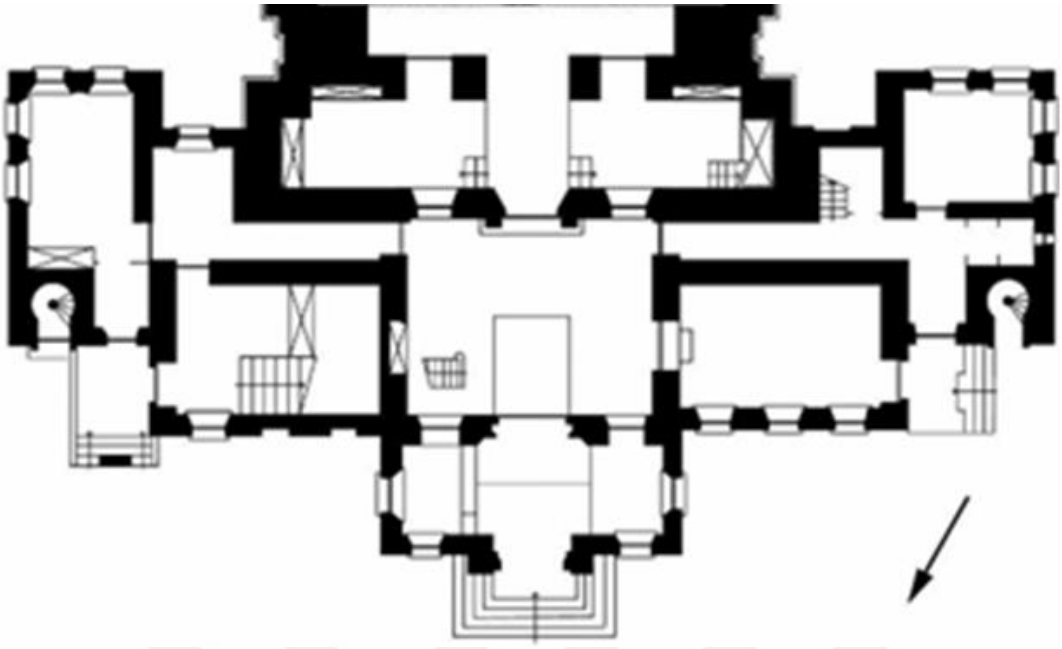

Şekil 4.8. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hünkâr köşkü planı

Malzeme ve Teknik: Caminin beden duvarları, köşe kuleleri ile son cemaat yerindeki giriş kapısının olduğu bölüm ve minarelerde taş malzeme kullanılmış, avluya giriş kapıları, mihrap, minber ve vaaz kürsüsü mermer malzemeden yapılmıştır. Caminin harem ve selamlık bölümünde iki simetrik girişin üst örtüsünü oluşturan saçaklar, pencere ve kapı doğramaları, iç mekânda merdiven, tavan ve döşemelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapıdaki madeni malzemelere kasnak katındaki pencere yaşmaklarında, pencere ve bahçe korkuluklarında, alemlerde rastlanmaktadır. Kubbe ve son cemaat yerindeki alemler bakır ve üzeri altın varak kaplıyken, soğan kubbesinin üzerindeki alemler dökme demi malzemeden yapılmış, caminin kubbesi ve diğer üst örtüler kurşun ile kaplanmıştır.

Cephe Düzeni: Medhal giriş kapısının her iki yanında birer ve yan kanatlarda birer olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Girişin her iki yanındaki bölümlerde selamlıkta üçer, harem bölümünde bir açıklık varken, iç kısımda yer alan merdivenden dolayı mecburen, aynı zamanda cephedeki simetriyi bozmamak için pencerelerin iki tanesi pencere yüzeyi belli fakat niş şeklinde düzenlenmiştir.

Minareler: Caminin iki adet, tek şerefeli minaresi vardır. Minareler, yapının kuzey cephesini oluşturan hünkâr köşkünün doğu ve batı cephelerinin kuzey ucunda yer almaktadır ve bu minareler yapının beden duvarının kaide görevi gördüğü örneklerdendir.

Minarelerin toplam yükseklikleri 39,33 m.'dir [124]. Minareye giriş, minare kaidelerinin avluya bakan kuzey cephelerinde yer alan dikdörtgen formlu kapılardan sağlanmaktadır. Minarelerin şerefe altlığı mukarnaslı, şerefe korkuluğu ise sekiz kollu yıldız süslemesinin yer aldığı, dikdörtgen taş panolardan oluşmaktadır. Ek yapı içerisinden yükselen kaide ve bileziklerle düzenlenmiş pabuç kısmının üzerinde yivli, ince ve silindirik formlu bir gövde, gövdeden sonra gelen silindirik formlu ve yivli petek bölümü, üzerinde yukarı doğru incelip uzayan başlık benzeri tasarlanmış yivli bir taş külah ve üzeri yivli yarım küre şeklinde bir kaide, yivli büyük küp ve küçük küp, yukarı doğru daralan dikdörtgen bir boyun bunun üzerinde iki bilezik ve uçları yukarı doğru bakan hilal ile sonlanan madeni bir âlem bulunmaktadır. İki minare birbiriyle simetrik düzenlenmiştir ve süsleme özellikleri aynıdır.

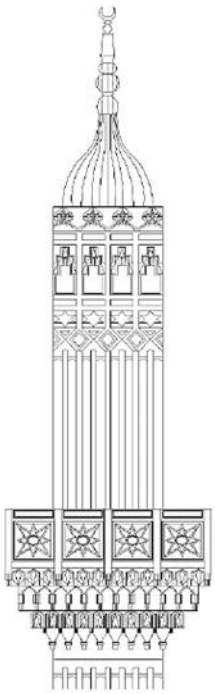

Şekil 4.9. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi detay

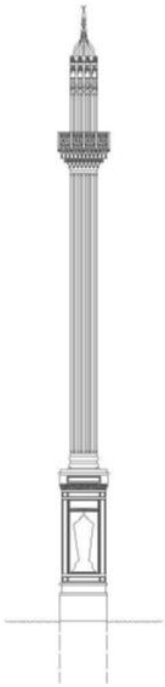

Şekil 4.10. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi genel

[124] Kuşüzümü, K.(2010).*İstanbul Minarelerinin Geleneksel Yapım Teknikleri ve Günümüzdeki Restorasyonu.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,28.

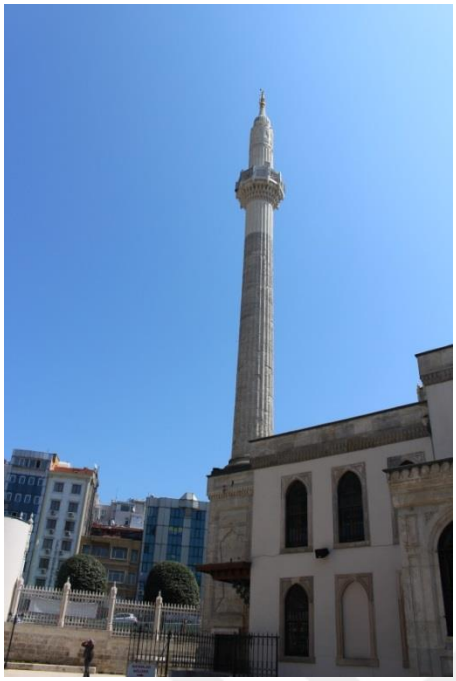

Resim 4.6. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi

Resim 4.7. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı minaresi

Resim 4.8. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi

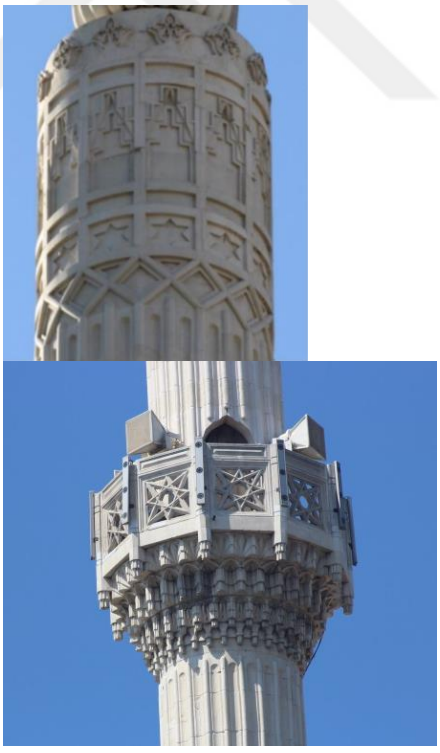

Resim 4.9. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minaresi detay

Resim 4.10. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu minare kaidesi

Resim 4.11. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı minare kaidesi

Avluya Giriş Kapıları: Cami geniş bir avlu içerisinde yer almaktadır. Caminin kuzeybatı, kuzeydoğu ve kuzey yönlerinde bulunan üç müstakil giriş kapısı ile avluya giriş sağlanmaktadır. Her giriş kapısı ayrı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bunlardan en gösterişli olanı bir zafer takını andıran kuzeybatıdaki anıtsal giriş kapısıdır.

Kuzeybatı Kapısı: Caminin kuzeybatısındaki anıtsal giriş kapısının cephesi köşelerde ve girişin iki yanında çift sütunlu ve aralarda tek sütunlu olmak üzere alternatif bir düzenlemeye sahiptir. Orta eksendeki giriş bölümü vurgulanmak için dışa doğru taşırılmıştır. Giriş kapısının üzeri düz lentoludur ve üzerinde sivri kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Alınlık bölümünde bitkisel süslemeye sahip dolgular arasında Sultan Abdülaziz'e ait olan yeşil zemin üzerine, altın yaldızlı bir tuğra vardır[125]. Tuğranın altında yeşil zemin üzerine yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Alınlığın üzerinde ortadaki daha büyük diğerleri daha küçük palmet dizilerinden oluşan, dendanları andıran bir taç bulunmaktadır. Ortadaki giriş bölümünün iki yanında ikişer pano halinde, palmet başlıklı ve kemerli birer niş oluşturulmuş, nişler içerisine çeşme aynalıkları yerleştirilmiştir.

[125] Bu tuğra üzerinde; "Abdül'azīz Han bin Maḥmûd el-muẓaffer da'ima 1289 Ketebehu 'Abdül Fettah" "yazmaktadır. Bkz: http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1802&hid=4276 .Erişim tarihi: 15.11.2018.

Ortadaki giriş bölümünün üzerinde girişten iki kapı ile ulaşılan bir oda bulunmaktadır. Odanın iki yanında iki adet su haznesi bulunmaktadır.

Resim 4.12. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı

Resim 4.13. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı

Resim 4.14. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı sebilin arkasındaki giriş kapıları

Resim 4.15. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki avluya giriş kapısı alınlığındaki Sultan Abdülaziz'e ait tuğra

Kuzeydoğu Kapısı: Caminin kuzeydoğudaki avlu giriş kapısı oval bir düzenlemeye sahiptir. İki yanda birer sütunla sınırlandırılmış ana giriş ve iki yanındaki nişlerden oluşmaktadır. Nişlerin köşeleri bitişik düzenlemeye sahip ikişer sütunla sınırlandırılmış ve sütunların alt bölümleri sade, üst bölümleri ise mukarnaslı düzenlemeye sahiptir. Ana giriş basık kemerlidir ve üzerinde bir mukarnas kuşağı ve yeşil zemin üzerine yazılmış dört bölümlü üç satırlık bir kitabe vardır. En üst bölümde iki mukarnas kuşağı, bitkisel süslemeli taç kısmı ve bu bölümün ortasında Sultan Abdülaziz'e ait bir tuğra bulunmaktadır. Bu tuğrada ; "Abdü'l- 'aziz Han bin Maḥmûd el-muzaffer daima 1288 Ketebehu 'Abdül Fettah" yazmaktadır.

Resim 4.16. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı

Resim 4.17. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı

Resim 4.18. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğudaki avluya giriş kapısı alınlığındaki Sultan Abdülaziz'e ait tuğra

Kuzey Kapısı

Caminin kuzey avlu girişi, yapının avlusuna açılan üçüncü kapıdır. Kapı oldukça sade, basık kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kapının alınlık kısmında boş bir kitabelik bölümü yer almaktadır. Kapının üzerinde barok süslemeye sahip bir taç bulunmaktadır.

Resim 4.19. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydeki avluya giriş kapısı

Resim 4.20. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydeki avluya giriş kapısı taç kısmı

Cephe Düzeni

Caminin bütün cepheleri iki katlı bir düzenlenmeye sahiptir. Cephelerin alt ve üst bölümünde sivri kemerli üçer pencere, yanlarda ise dekor amaçlı, mihrabiye şeklinde düzenlenmiş ikişer niş yer almaktadır. Alt bölümlerin orta pencereleri yanlardakinden daha büyüktür ve orta pencerelerin üzerinde birer alınlık bulunmaktadır. Üst bölümlerin ortadaki pencereleri daha büyük ve iki yanında daha küçük düzenlenmiş üçer adet simetrik pencere vardır. Bütün cephelerde beden duvarlarının üst kısmında birer üçgen alınlık yer almaktadır.

Caminin cephelerinin ana kısmını kuzeydoğu cephesi oluşturmaktadır. Kuzeydoğu cephesinde ek yapının doğu kanadı ve caminin kuzeydoğudaki minaresi bulunmaktadır. Ek yapının doğu kanadı, sivri kemerli, altlı üstlü iki katlı ikişer pencereden oluşmaktadır ve pencerelerin yan kısmı minare kürsüsü olarak düzenlenmiş, caminin kuzeydoğu minaresi bu kürsünün üzerinde yükselmektedir. Kuzeydoğu cephesinde ayrıca selamlık bölümünün kapısı, kapının üzerinde sivri kemerli bir pencere ile medhalin sivri kemerli yan penceresi yer almaktadır. Taşıyıcı olarak kullanılan, dikey olarak dört adet dışa taşkın, silme şeklinde düzenlenmiş gömme ayaklar ile kuzeydoğu cephesi beş panoya bölünmüştür. Bu cephenin doğu ve batı köşelerinde birer köşe kulesi bulunmaktadır.

Resim 4.21. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu cephesi

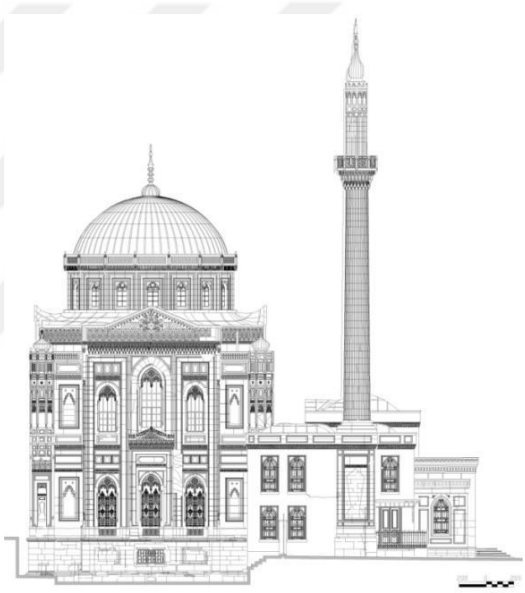

Şekil 4.11. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu cephesi(VGMA)

Güneybatı cephesi form olarak kuzeydoğu cephesiyle aynıdır. Güneybatı cephesinde ek yapının batı kanadı ve kuzeybatı minaresi bulunmaktadır.

Resim 4.22. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneybatı cephesi

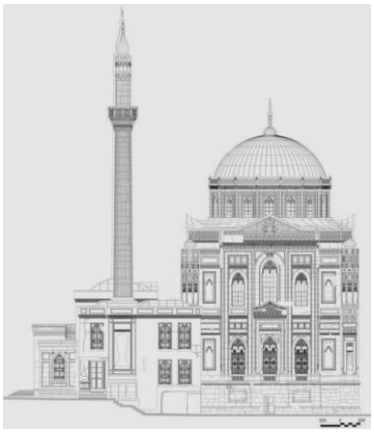

Şekil 4.12. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneybatı cephesi (VGMA)

Kuzeybatı cephesinde de diğer cephelerde olduğu gibi simetrik bir düzenleme görülmektedir. Medhalin giriş bölümü dışa taşkın düzenlenmiş, ortada sivri kemerli basit ahşap bir giriş kapısı, yanlarda daha alçak sivri kemerli, birer pencereli iki mekândan oluşmaktadır. Giriş bölümünün arkasında yer alan ek yapı, medhal cephesinden daha yüksek düzenlenmiş ve kenarlara taşan iki yan mekândan meydana gelmektedir. Ek yapının yan kanat cepheleri, iki katlı sivri kemerli altlı üstlü üçer adet pencereden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Ek yapının doğu kanadında altta bulunan üç adet pencerenin ikisi içerde merdiven bulunması sebebiyle niş şeklinde yapılmış ve simetriyi bozmamak için pencere şeklinde düzenlenmiştir. Ek yapının yan mekânlarının köşelerinde birer minare bulunmaktadır.

Resim 4.23. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı cephesi

Resim 4.24. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı cephesi giriş holü

Güneydoğu cephesinde de iki katlı ve simetrik düzenlenme görülmektedir. Diğer cephelerden farklı olarak cephenin orta ekseninde mihrap nişi bulunmaktadır. Alt bölümde orta eksende mihrabın bulunduğu yerin dış cephe yüzeyi kemer nişi şeklinde düzenlenmiş ve üzerinde bir alınlık yer almaktadır. Kemer nişinin iki yanına aynı düzenleme ile simetrik birer pencere, üst bölümde ortada büyük dışa taşkın, iki yanda ise daha küçük düzenlenmiş üzeri çift dilimli yaşmaklı pencereler bulunmaktadır. Alt ve üst bölümün yanlarında dekor amaçlı, mihrabiye şeklinde düzenlenmiş ikişer niş yer almaktadır. Bu cephenin de doğu ve batı köşelerinde köşe kuleleri bulunmaktadır.

Resim 4.25. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneydoğu cephesi

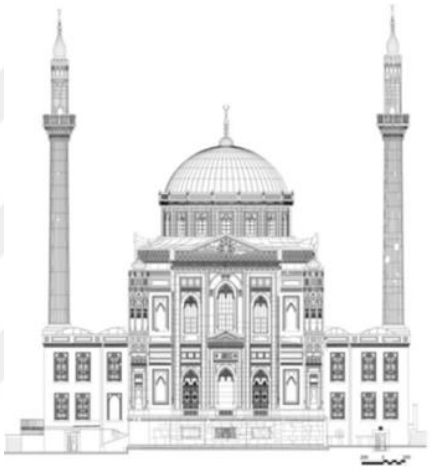

Şekil 4.13. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güneydoğu cephesi

Caminin güneydoğu cephesinde bulunan iki simetrik demir kapı ile bodrum kata inilmektedir. Caminin bodrum katında depo amacıyla kullanılan mekânlar vardır ve bu mekânlar harimin alt katında bulunan ana mekâna bağlanmakta, bu kısım ise ibadet amacıyla kullanılmaktadır. Bodrum katında duvarlarda tuğla ve taş karışımından oluşan almaşık duvar tekniği uygulanmış ve mekânlara geçişi sağlayan kalın duvarlı açıklıkların yuvarlak kemerleri de taş, tuğla almaşığı tekniğiyle örülmüştür. Bodrum katının havalandırma ve ışıklandırma amaçlı dışa açılan menfez pencereleri yer almaktadır.

Resim 4.26. Pertevniyal Valide Sultan Camisi bodrum giriş kapıları

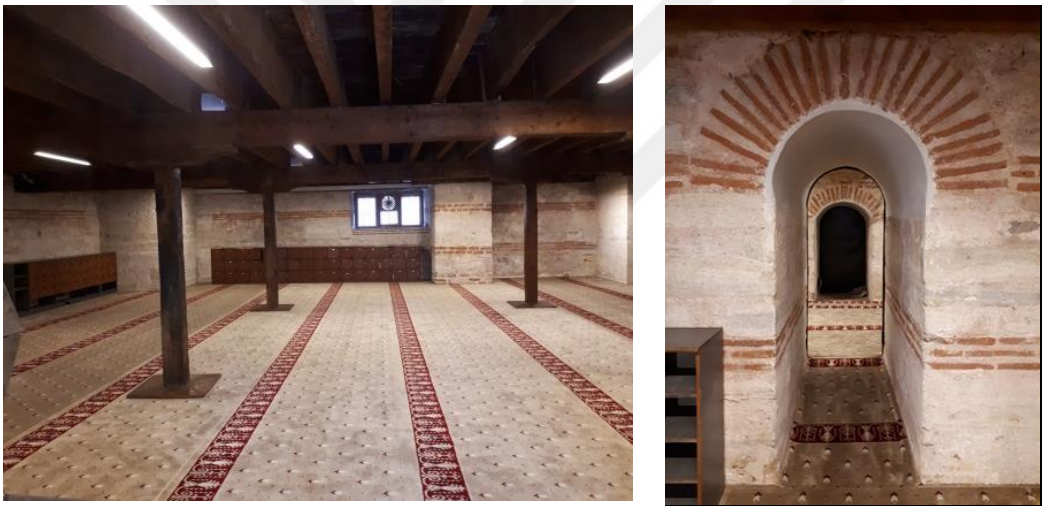

Resim 4.27. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin bodrum kattaki ibadet mekânı

İç Mekân

Beş basamakla çıkılan cümle kapısından dışa taşkın düzenlenmiş medhal bölümüne ulaşılmaktadır. Doğu ve batı duvarlarındaki birer pencerenin yanı sıra sivri kemer içine alınmış kapının iki yanında da yine sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır.

Buradan batı ve doğudaki koridorlarla, hünkâr köşkünün harem ve selamlık bölümlerine ulaşılmaktadır. Bu bölümlerden batıdaki bölüm külliyenin kütüphanesi olarak kullanılmıştır. Doğudaki bölümde bulunan ahşap merdivenlerle, valide sultan ve misafirleri

için ayrılmış salonların ve harim bölümüne küçük balkonlarla açılan harem namazlığının yer aldığı üst kata çıkılmaktadır. Günümüzde bu bölüm kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.28. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin medhal bölümü

Son Cemaat Yeri

Caminin iki katlı düzenlenmiş olan son cemaat yeri , caminin kuzeybatı cephesinden ana plana eklenmiştir. Bu bölüm dönemin üslubuna bağlı olarak harime dâhil edilmiş bir son cemaat yeridir[126]. Son cemaat yerinin iki yanı dikdörtgen planlı, mahfiller şeklinde düzenlenmiş olup, batı yönünde hünkâr mahfiline çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır.

[126] 14.yüzyıldan bu yana Osmanlı mimarisinin temel elemanlarından biri olan son cemaat yeri avlu ve harim arasındaki geçiş mekânı olma özelliğini yitirmiştir. İstanbul Beylerbeyi Camisi ile başlayan bu gelişme Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisinde de görülmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Yavaş,D.2007,242.

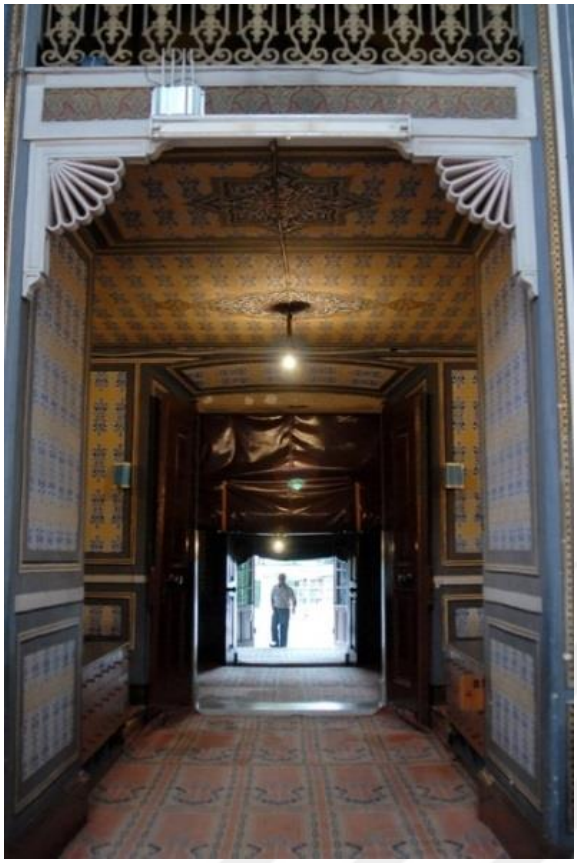

Resim 4.29. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hariminden son cemaat yerine bakış

Harim

Hünkâr köşkünün kuzeybatı cephesinin ortasında bulunan girişten harime ulaşılmaktadır. Kubbenin oturduğu dört köşe payesinin arasındaki duvarlara çok sayıda pencereler açılarak iç mekânda daha aydınlık bir görünüm sağlanmıştır.

Harimin doğu duvarı ile batı duvarı aynı düzenlemeye sahiptir. Duvarların alt bölümü ile üst bölümü, bütün duvarları dolaşan mukarnas kuşağı ile birbirinden ayrılmaktadır. Altta üçer sivri kemerli pencere, üstte de üçer pencere bulunmaktadır. Diğer cephelerde de olduğu gibi bu cephenin ortasındaki pencere, yanlardaki pencerelerden daha yüksek ve geniştir. Harimin doğu duvarında duvara bitişik olarak düzenlenen mermer vaaz kürsüsü, batı duvarında ise batı duvarına bitişik mermer minber bulunmaktadır.

Harimin güney duvarının ortasında mihrap yer almaktadır. Mihrabın iki yanında birer pencere bulunmaktadır.

Harimin kuzey duvarında hünkâr mahfili bulunmaktadır. Hünkâr mahfilinin harime açılan, ortadaki daha büyük yanlarda daha küçük bir düzenlemeye sahip, üç adet mahfil balkonu bulunmaktadır.

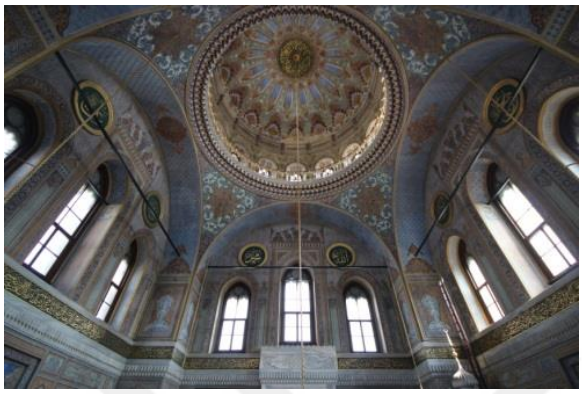

Resim 4.30. Pertevniyal Valide Sultan Camisi kubbe ve kubbeye geçiş

Resim 4.31. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harim genel görünüm

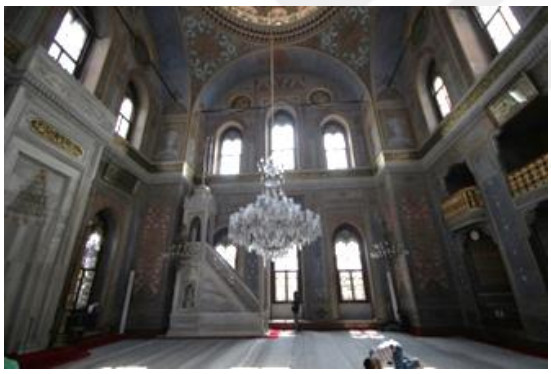

Resim 4.32. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin batı duvarı

Resim 4.33. Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin kuzey duvarında yer alan hünkâr mahfili

Mihrap

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı harimin güney duvarının ortasında yer almaktadır. Mihrabın iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Mihrap nişi yedi sıra mukarnaslıdır. Mihrabın alınlık kısmında *"Kullemâ dahale aleyhâ Zekeriyye'l Mihrâb"* [127] ayeti yazılı bir pano yer almaktadır. Alınlığın üzerinde yer alan tepelik kısmı klasik tarzda düzenlenmiş, iki sıra mukarnaslı ve salbekli şemse motifine benzer bir süslemeye sahiptir.

[127] Ayet'in meali, "Zekeriyya Meryem'in bulunduğu mihraba her girdiğinde " şeklindedir. Bkz. Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009,Al-i İmran,3/37.

Resim 4.34. Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrap genel görünüm

Resim 4.35. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mahfil balkonundan mihrap genel görünüm

Resim 4.36. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrap tepeliği

Resim 4.37. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrap alınlığındaki ayet

Minber

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mermer minberi batı cephesine bitişiktir. Minberin girişindeki alınlık ve minber külahı alınlıkları bitkisel süslemeye sahipken, yan kanatlar istiridye motifi süslemeye sahiptir. Minberin yan kanatları düz silmelerin yanındaki sekizgen yıldızla bezenmiş korkuluklardan oluşmaktadır. Minber kapısının üzerinde Rumi süslemeli bir taç bulunmaktadır. Minberin giriş kapısının üzerinde yeşil zemin üzerine altın yaldızla Muhammed suresinin 19.ayeti yazılmıştır . Minberde külah yerine bombeli dilimli kubbe kullanılmıştır.

Resim 4.38. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber külahı

Resim 4.39. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberinin taç kısmı

Resim 4.40. Minber tabure kısmındaki istiridye süsleme

Resim 4.41. Minberdeki yıldız figürleri

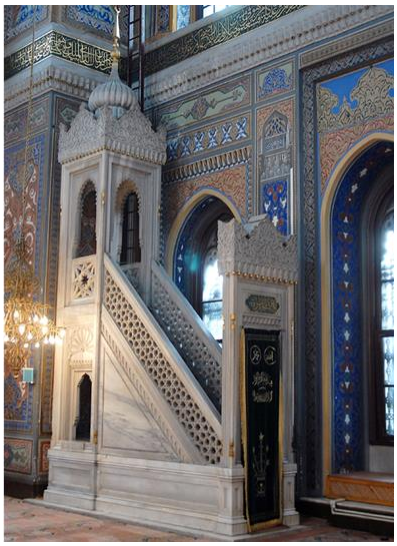

Resim 4.42. Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber genel görünüm

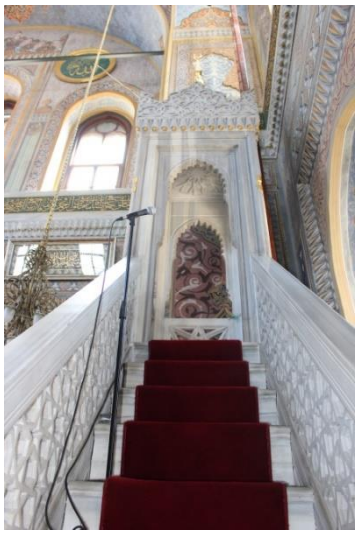

Resim 4.43. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minbere çıkış merdivenleri

Resim 4.44. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber kitabesi

Resim 4.45. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minber külahının iç kısmı

Kürsü

Caminin doğu duvarındaki iki pencerenin arasında vaaz kürsüsü yer almaktadır. Vaaz kürsüsü her bir kenarı 0,48 m. uzunluğunda, sekizgen korkuluğu olan 1,65 m.lik yükseklikte sekizgen prizmatik bir kütleye sahiptir.

Vaaz kürsüsü kaide, korniş ve taht bölümlerinden oluşmaktadır. Vaaz kürsüsü 0.98 m. yüksekliğinde sekizgen bir kaide üzerine oturtulmuş ve sekizgen kaidenin her cephesi yatay dikdörtgen panolara ayrılmış, her bir panonun içine mihrabiye nişler yerleştirilmiştir. Mihrabiyelerin üzerinde ise kitabelik bölümüne benzeyen kartuşlu bezemeler yer almaktadır. Vaaz kürsüsünün taht kısmına mukarnas düzenleme ile geçilmektedir. Taht bölümü sekizgen kaide üzerinde oturmakta, her bir yüzey kare panolara ayrılmaktadır. Kürsünün seki(oturma yeri) kısmına bağımsız bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ahşaptan yapılmış dikdörtgen formda 0,11 m.lik yükseklikte eğimli sade şekilde düzenlenmiş rahlesi bulunmaktadır.

Resim 4.46. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin vaaz kürsüsü

Resim 4.47. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin vaaz kürsüsü kaidesi

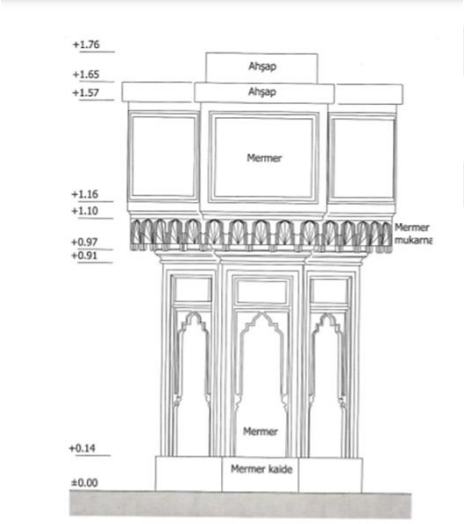

Şekil 4.14. Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü görünüş(İstanbul KTVKK Arşivinden)

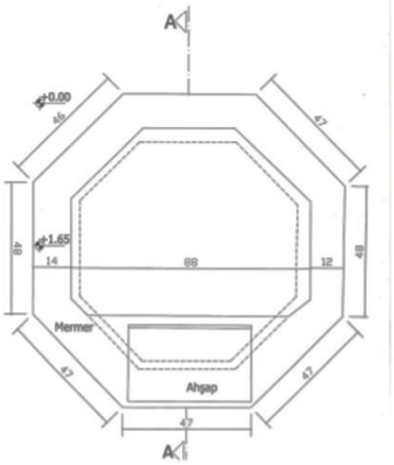

Şekil 4.15. Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü planı(İstanbul KTVKK Arşivinden)

Mahfil

Cami hariminin kuzeyinde hünkâr mahfili bulunmaktadır. Mahfilin harime açılan ortada daha büyük yanlarda daha küçük bir düzenlemeye sahip üç adet mahfil balkonu vardır. Bu balkonlardan doğu tarafta bulunan balkon hünkâr mahfili olarak kullanılmıştır.

Resim 4.48. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin harem namazlığı

Resim 4.49. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin üst mahfile çıkan merdivenleri

Süsleme Programı

Taş Süsleme

Pertevniyal Valide Sultan Camisinde taş süslemeye çok yer verilmiştir. Cephelerdeki ve pencere üzerindeki üçgen alınlıklarda Rumi, palmet ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır ve bu alınlıklar orta katta iki sıra, alt katta tek sıra mukarnasla sınırlanmıştır. Alınlıkların altında celi sülüs hatla "Maşallah ta kuvvete illa billah" yazılı pano yer almaktadır.

Pencerelerin sivri kemer dolguları mermerden işlenmiş ve caminin kubbesinin dört köşesinde birer kule bulunmaktadır.

Resim 4.50. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dış cephesindeki pencere üzeri mermer yaşmaklar

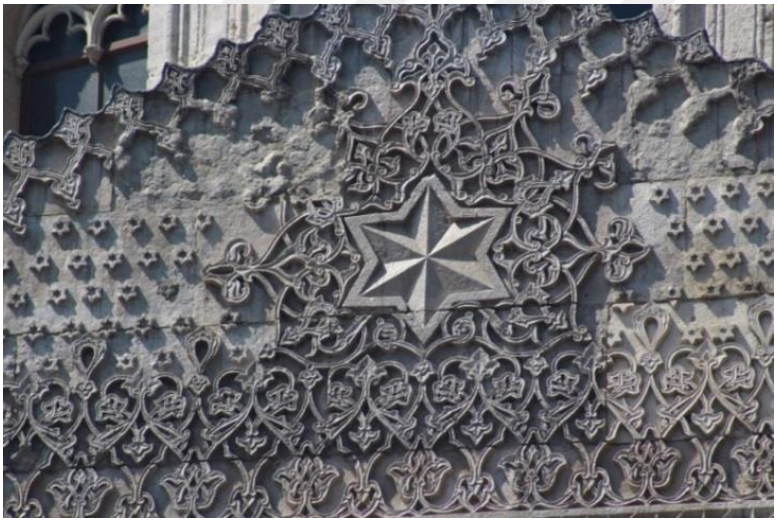

Resim 4.51. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dış cephesindeki taç kısmındaki yıldız figürü detay

Resim 4.52. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dört köşesindeki kule

Kalem İşi Süsleme

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin iç süsleme programında en büyük yeri yoğun kalem işi süslemeler oluşturmaktadır. İç mekânda mavi rengin egemenliğinde, altın yaldızlı, bitkisel süslemelerin yanında yıldız motiflerinin de yer aldığı kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Kubbe göbeğinde yazı madalyonu bulunurken, pandantiflerde büyük yıldız bezemesi yer almaktadır. Harimin bütün duvarlarını dolaşan iki sıra mukarnaslı mermer şeritin üzerinde celi sülüs hatla Mülk suresinin yazılı olduğu bir kitabe kuşağı mevcuttur. Mihrapta, kubbede, minberde Rumi motifleri yer almaktadır.

Hem cepheleri taçlandıran üçgen alınlıklar hem de pencere üzerindeki üçgen alınlıklarda Rumi ve palmet süslemeler vardır; bu süslemeli alınlıklar orta katta iki sıra, alt katta tek sıra mukarnas dizisiyle sınırlandırılmıştır.

Resim 4.53. Pertevniyal Valide Sultan Camisi kubbesi genel görünüm

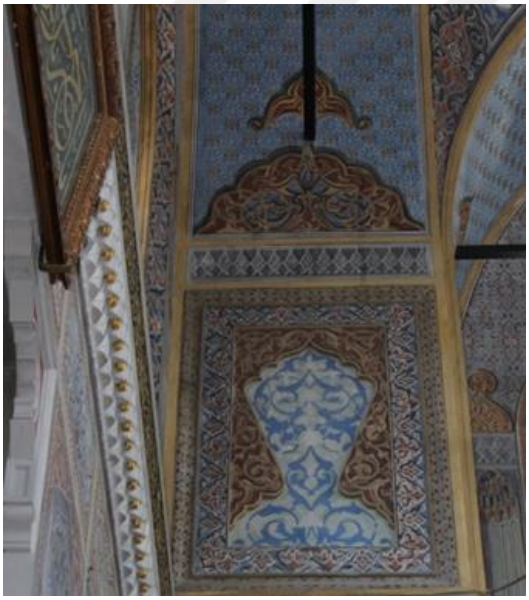

Resim 4.54. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey duvarındaki kemerin iç kısmındaki kalem işi detay

Resim 4.55. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesindeki kalem işi detay

Resim 4.56. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesindeki üst orta pencerenin üzerindeki taç şeklindeki kalem işi süsleme

Resim 4.57. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesinin üst yandaki pencere üzerindeki kalem işi detay

Resim 4.58. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kemer altındaki kalem işi detay

Resim 4.59. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbe göbeğindeki yazı

4.1.1.1.2. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi

Fotoğraf No: 4.60-4.82.

Çizim No: 4.16-4.19.

Harita No:4.3-4.4.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016 –Mart 2019

Tescil Durumu: Tescilli[128]

Mimarı: Sarkis Balyan

İnşa Tarihi: 1871

Bulunduğu Yer: İskenderpaşa mah. Pertevniyal sokak Valide Sultan Cami Aksaray/İstanbul 'da bulunmaktadır.

Konum:

Enlem: 41°0'36.08¨N (41.010023)

Boylam: 28°57'9.12¨E (28.952534)

Harita 4.3. Alman Mavileri haritalarında türbe ve cami, 1913

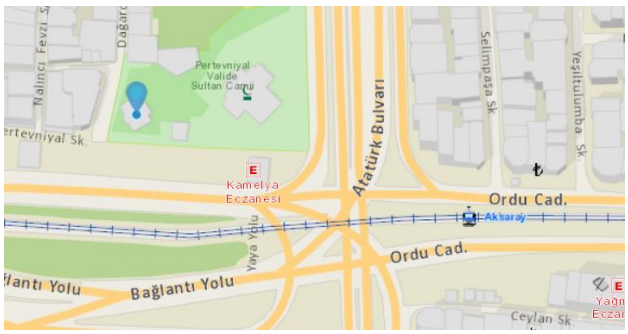

Harita 4.4. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin konumu

[128] Türbe, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 16.12.1992 gün ve 4273 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Kitabesi: Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin doğu cephesindeki giriş kapısı üzerindeki kitabelik kısmında, celi sülüsle Yasin Suresi'nin 58. ayeti[129] "Selâmün Kavlen Min Rabbin-Rahîm" yazılı bir kitabe yer almaktadır.

Resim 4.60. Pertevniyal Valide Sultan Türbesinin giriş kapısı üzerindeki kitabe

Ana mekânın giriş kapısının üzerinde celi sülüsle "Besmele" ve Yusuf suresi 64.ayetinden bir bölüm "Ve Hüve erhamü'r rahimin" yazmaktadır[130].

Resim 4.61. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin ana mekânının giriş kapısı üzerindeki kitabe

[129] Ayetin meali: Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır). Bkz. Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009,Yasin,58.

[130] "Ve Hüve erhamü'r rahimin" "O rahman ve Rahimdir" Önkal, H.(1992), *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara,435.

Ana mekânın kubbe eteğini dolaşan yazı kuşağında siyah zemin üzerine sarı ile Besmele ve Âyete'l Kürsî ile birlikte Haşr suresi 21.ayetinden 24.ayete kadarki bölüm yazılmıştır.

Resim 4.62. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kubbe eteğini dolaşan kitabe kuşağı

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1871 yılında cami ile birlikte inşa edilen türbe orijinalinde caminin karşı köşesinde yer almaktayken, imar değişimi faaliyetleri sırasında yer değiştirmiştir. 1926-1929 yılları arasında tramvay yolunu genişletme çalışmaları sırasında bulunduğu yerden sökülüp geriye alınmış, Prost imarı döneminde daha da geriye alınmış ve 1958 yılında Menderes dönemi imarı sırasında numaralanıp tekrar sökülmüştür. Türbe günümüzde avlunun içinde, caminin kuzeybatı yönündeki anıtsal avlu giriş kapısının sol köşesinde bulunmaktadır. Türbenin durumu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Afife Batur yapının sebil ve muvakkithaneyle birlikte söküldüğünü belirtmektedir[131], Oktay Aslanapa yapının 1957 yılında yıktırıldığını söylerken[132] , Ekrem Hakkı Ayverdi ise 1956 yılında yıktırıldığını söylemektedir[133].Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde ise türbenin 1958 yılında yıktırılıp, türbenin parçalarının III. Selim Türbesi'nin haziresine konulduğundan, Pertevniyal Valide Sultan'ın naaşının bir süre Topkapı Sarayı Silahdar Haziresinde korunup, 1967 yılında II. Mahmud Türbesi'ne defnedildiğinden ve belli bir süre orada kaldıktan sonra Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kalan parçaları kullanılarak

[131]Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak yayını (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* C.7,İstanbul,362.
[132] Aslanapa, O.(1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 453.
[133]Ayverdi, E.H.(1979)."XIX ve XX. Asırlarda Osmanlı Mimarisi",*Kubbealtı Akademi Mecmuas*ı, Yıl:8,Sayı:1,Ocak, İstanbul,190.

külliyenin avlusuna tekrar inşa edilip, naaşının da kendi türbesine taşınmış olduğundan bahsetmektedir[134]. Türbe 2011-2014 yılları arasında restorasyon geçirmiştir. Günümüzde asli görevini sürdürmektedir ancak ziyarete açık değildir.

Resim 4.63. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin taşınmadan önceki yeri

Resim 4.64. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin orijinal yerindeki hali (VGMA)

Tanımı: Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin bünyesindeki yapılardan biri olan türbe, Orijinalinde caminin güney tarafında karşı köşesinde yer alırken günümüzde caminin kuzeybatısında avludaki parmaklıklarla çevrilmiş küçük bir bahçe içerisinde yer almaktadır. Türbenin girişi doğu taraftadır.

[134] Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak yayını (1993), 246.

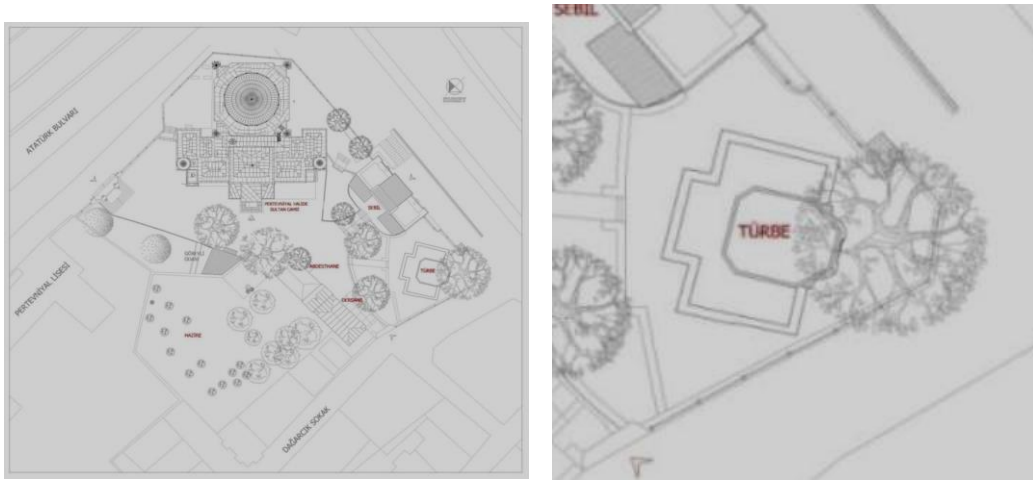

Şekil 4.16**.** Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin vaziyet planı(VGMA)

Resim 4.65. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi

Resim 4.66. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kuzey cephesi

Resim 4.67. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin cami avlusuna bakan doğu cephesi

Resim 4.68. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi

Türbede Pertevniyal Valide Sultan, torunu Yusuf İzzeddin Efendi'nin küçük yaşta ölen oğlu Saadeddin Efendi (vefat:1883), Yusuf İzzeddin Efendi'nin eşi Çeşm-i Ahu Hanım (vefat:1911) ve Çeşm-i Ahu Hanım'ın Annesi Mestera Hanım yatmaktadır.

Resim 4.69. Saadeddin Efendi ve Çeşm-i Ahu Hanım'ın Sandukaları

Resim 4.70. Mestera Hanım'ın sandukası

Resim 4.71. Pertevniyal Valide Sultan'ın sandukası

Plan ve Örtü Sistemi: Türbe dikdörtgen planlı olup, ortadaki ana mekân ve buraya açılan dört ayrı küçük mekândan meydana gelmiştir. Türbenin üzeri oval kubbe ile örtülmüştür. Türbenin doğudaki giriş cephesi ve batı cephesi dışarıya doğru taşırılmıştır.

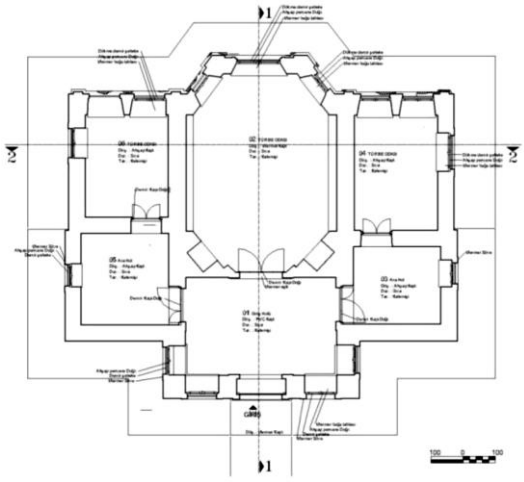

Şekil 4.17. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin planı (VGMA)

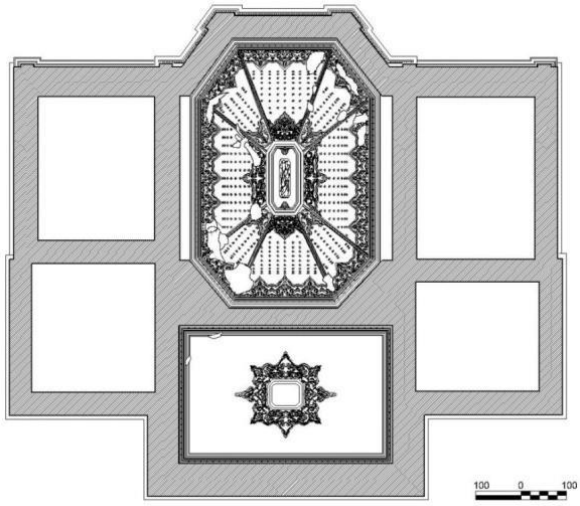

Şekil 4.18. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin tavan planı (VGMA)

Cephe Düzeni:

Yapının batı cephesi hariç diğer cepheleri sıvalıdır ve bu cephelerde sade bir üslup görülmektedir. Yapının doğu cephesi avluya bakmaktadır ve dışarıya taşkın yapılmış giriş mekânı ve hücreye giriş mekânlarının duvarları cepheyi oluşturmaktadır. Ortada üzerinde düz atkılı mermer söveli lentosu üzerinde kitabe bulunan dikdörtgen bir kapı ve iki yanında düz atkılı dikdörtgen ve yalın madeni şebekeli iki pencere bulunmaktadır.

Yapının güney cephesi de doğu cephesi gibi cami avlusuna bakmaktadır. Güneydeki hücreye giriş mekânının bir ve güneydeki hücrenin bir penceresi cepheyi oluşturmaktadır. Hücreye giriş mekânının penceresi sade ve düz atkılı dikdörtgen, hücreye ait pencere ise yuvarlak kemerli batı cephesindeki pencerelerin benzeridir.

Resim 4.72. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin doğu cephesi

Resim 4.73. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin güney cephesi

Türbenin kuzey cephesi ise kuzeybatı avlu girişi tarafına bakmakta ve bu cephede iki adet düz atkılı, dikdörtgen, yalın madeni şebekeli pencere yer almaktadır.

Türbenin mermerle kaplı batı cephesi en gösterişli cephesidir ve üç kademeli bir görünümde düzenlenmiştir. Cephenin orta kısmı dışarı doğru çıkıntı yapmakta ve bu cephede yuvarlak kemerli, kilit taşı yerinde akant yapraklı konsolları olan, aralarında yivli ve düz sütuncelerin bulunduğu yedi adet pencere yer almaktadır. Ortadaki pencere diğer pencerelerden daha büyük ve yüksek düzenlenmiş, üzerinde boş bir kitabe panosu yer almaktadır. Büyük pencere ve iki yanındaki pencereler, bitkisel süslemeli, dilimli madalyonlu şebekelerle kapatılmıştır. Cephenin ortasındaki çıkmanın üzerinde ana mekânı örten kubbenin kasnağı bulunmaktadır. Kubbe bu kasnağa oturmaktadır.

Resim 4.74. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin türbenin kuzey cephesi

Resim 4.75. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi

Resim 4.76. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi

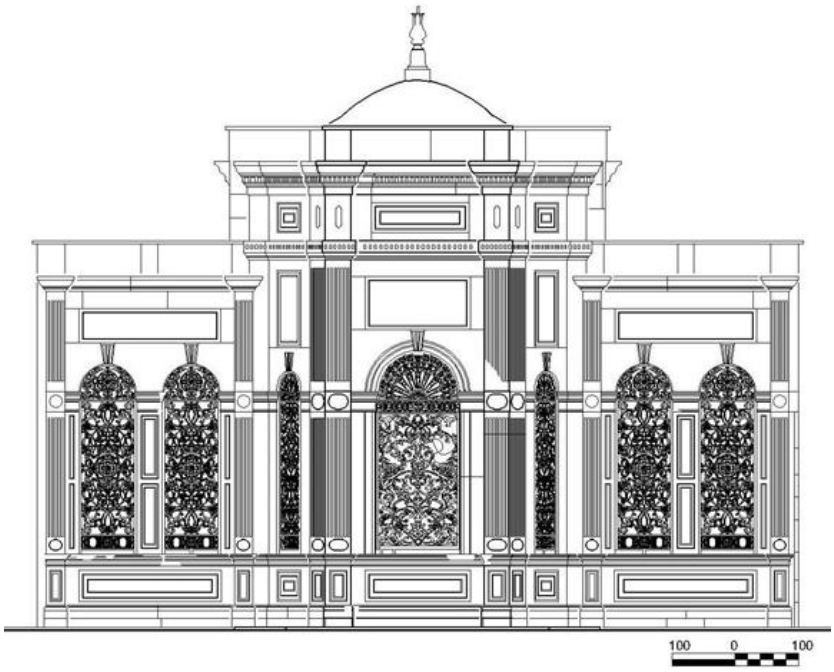

Şekil 4.19. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi çizim(VGMA)

İç Mekân

Türbenin giriş kapısından 3.10 x 4,66 m. ölçülerinde bir giriş mekânına girilir. Giriş mekânı üç kapıya açılmaktadır. Buradan hem Pertevniyal Valide Sultan'ın sandukasının bulunduğu ana mekâna geçilebildiği gibi hem de diğer sandukaların bulunduğu yan mekânlara da geçilmektedir[135] . Aynalı tonozla ötrülü giriş mekânında üç adet pencere yer almaktadır. Giriş mekânının girişinin karşısındaki yüksek bir kapıdan girilen Pertevniyal Valide Sultan'ın sandukasının bulunduğu ana mekân düzgün olmayan sekizgen plandadır. Oval bir kubbeyle örtülü olan ana mekânın batı duvarında ortadaki daha geniş tutulmuş yuvarlak kemerli üç adet pencere yer almaktadır. Ana mekânın ortasında pirinç parmaklıklar ile çevrilmiş olan Pertevniyal Valide Sultan'ın oldukça sade, üzerinde yazı ve puşidesi bulunmayan mermer sandukası yer almaktadır.

Giriş mekânının iki yanındaki birer kapı ile yan mekânlara geçilmektedir. Bu hücrelerin önünde üzeri basık tonozla örtülü birer küçük giriş mekânı vardır. Bu giriş mekânlarında birer pencere ve yan mekânlara geçişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Ahşap bir zemine sahip, üçer adet penceresi bulunan, tonozla örtülü bu yan mekânlar 2,60 x 3,56 m. ve 2,63 x 3,12 m boyutlarındadır[136]. Kuzeydeki yan mekânda bir adet[137], güneydeki yan mekânda ise pirinç şebeke içine alınmış yeşil puşide ile örtülü iki adet sanduka[138] bulunmaktadır.

[135] Önkal, H. 1992, 435.
[136] Önkal, H.1992,435.
[137] Bu sanduka Çeşm-i Ahu Hanım'ın annesi Mestera Hanım'a aittir.
[138] Sandukalardan biri Pertevniyal Valide Sultan'ın torunu Yusuf İzzeddin Efendi'nin oğlu Sadeddin Efendi'ye (1883),diğer sanduka ise Yusuf İzzeddin Efendi'nin zevcesi Çeşm-i Ahu Hanım'a (1911) aittir.

Resim 4.77. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının yan hücrelere açılan kapısı

Resim 4.78. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının ana mekâna açılan kapısı

Resim 4.79. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş kapısı

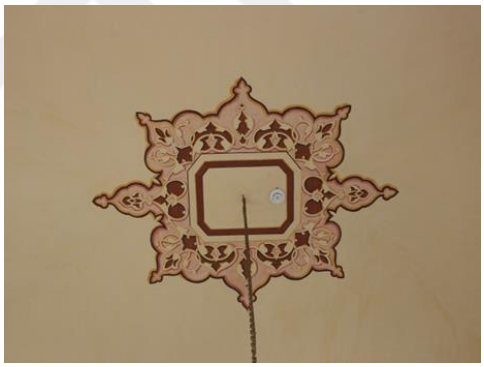

Resim 4.80. Pertevniyal V.S. Türbesi'nin giriş mekânının üst örtüsündeki kalem işi süsleme

Resim 4.81. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin giriş mekânının yan hücrelere açılan kapısı

Resim 4.82. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin yan hücrelere geçişi sağlayan küçük giriş mekânı

Malzeme ve Teknik:

Taş Malzeme: Türbe kesme taştan yapılmıştır. Doğu, kuzey ve güney cepheleri tamamen sıvalıdır.

Mermer Malzeme: Türbenin batı cephesi tamamen mermerle kaplıdır. Giriş kapısı ve pencereler mermer sövelidir. Ana mekân ve giriş mekânının döşemelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. İç mekândaki kapıların söve ve lentoları mermerdendir.

Ahşap Malzeme: Yan hücrelerin döşemelerinde, pencere ve kapı doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Madeni Malzeme: Yapıdaki madeni malzemelere pencere şebekelerinde ve alemde rastlanmaktadır. Kubbe kurşunla kaplıdır.

Süsleme Programı:

Taş Süsleme: Yapının batı cephesi tamamen mermer süslemeye sahiptir. Mermer süslemeye yapının batı cephesini üçe bölen yivli ve düz pilasterleri, yuvarlak kemerli pencerelerin kilit taşında bulunan konsolları, mermer panoları, pencerelerin üzerindeki boş kitabe panoları, Cephenin ortasındaki çıkmanın üzerinde ana mekânı örten kubbenin kasnağının üzeri mermerden bir silme ile sınırlandırılmıştır. Pencere ve kapıların söveleri mermerdendir. İç mekândaki kapıların söve ve lentoları da mermer süslemeye sahiptir.

Bitkisel Süsleme: Batı cephesindeki pencereler, girift bitkisel süslemeli, dilimli madalyonlu şebekelerle kapatılmıştır. Diğer pencereler de daha sade bitkisel süslemeli şebekelerle kapatılmıştır. Kubbe göbeğinin etrafı ile kubbe etekleri Rumi'den geliştirilmiş motiflerle bezelidir.

Geometrik Süsleme: Kubbenin göbeğinde iki kenarı uzun sekizgen aynadan kubbe eteğinin köşelerine uzanan sekiz kol arasında yüzeylere serpilmiş nokta yıldızlar bulunmaktadır[139]. Ana mekânın yüksek duvarlarının üst kısımlarında, çerçeve gibi üstte baklava süslemeli, altta mukarnas süslemeli iki friz arasında bir yazı kuşağı mekânı çevrelemektedir. Tonoz ve kubbenin eteklerini mukarnas kuşağı çevrelemektedir.

Yazı: Kubbenin çevrelediği yazı kuşağında siyah zemin üzerine sarı ile Besmele ve Ayete'l Kürsi ile Haşr suresi 21-24.ayeti yazılmıştır[140].

[139] Önkal, H. 1992,436.
[140] Önkal, H. 1992,436.

4.1.1.1.3. Mahmudiye Mektebi(Pertevniyal Lisesi)

Fotoğraf: 4.83-4.89.

Çizim:-

Harita No: 4.5-4.6.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Şubat 2019

Tescil Durumu: Tescilli[141]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: 1872

Bulunduğu Yer: İskender Paşa Mah. Atatürk Bulvarı No:1 Fatih/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum : Enlem: 41°00'38.3"N

Boylam: 28°57'09.8"E

Harita 4.5. Günümüzde Pertevniyal Lisesi ve çevresi

[141] Pertevniyal Lisesi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 26.01.2005 gün ve 404 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Kitabesi: Mahmudiye Mektebi'nin "Mekteb-i Mahmudiye 1288" yazan kitabesi bir süre caminin avlusunda durduktan sonra günümüzde Pertevniyal Lisesi'nin giriş holünde bir camekân içerisinde sergilenmektedir.

Resim 4.83. Aksaray Mahmudiye Mektebi kitabesi

Mimari Özellikleri: Pertevniyal Valide Sultan kendisi için yaptırdığı külliye bünyesinde eşi İkinci Sultan Mahmut adına da bir mektep yaptırmak istemiş ve Mahmudiye Mektebi'ni yaptırmıştır. Mektebin yapımına da külliyenin diğer yapılarıyla birlikte başlanmıştır. 1870'lerdeki haritalara göre Rüşdiye binası günümüzdeki yerinden farklı olarak Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeydoğu avlu kapısının karşısında yer almaktadır. Ahşaptan yapılmış orijinal mektep binası günümüze ulaşamamıştır. Bu yüzden sadece arşiv belgelerinden ulaşılan bilgilere göre yorum yapılabilmektedir.

26 Muharrem 1289 Cuma (5 Nisan 1872) günü Cuma namazından hemen sonra devlet adamları ve halkın katılımıyla dualarla resmi açılışı yapılmıştır[142].

İki katlı ve sekiz odadan oluşan orijinal mektep binası için 3530 altın harcanmıştır[143]. Dört oda alt katta, dört oda da ikinci katta yer almaktaydı. Alt kattaki dört oda sıbyan mektebi ve dört oda olan üst kat ise rüştiye olarak kullanılmaktaydı[144].

[142] Cengiz, Y. ,Yaşar, M. (2012). *Ulu Bir Çınar Pertevniyal*, Anka Matbaası, İstanbul, 65.
[143] Yalçın,1992,65.
[144] Aslanoğlu, İ.(1985). "Pertevniyal Lisesi (Valde Mektebi)", *Mimarlık Dergisi*, S.212-213, 34.

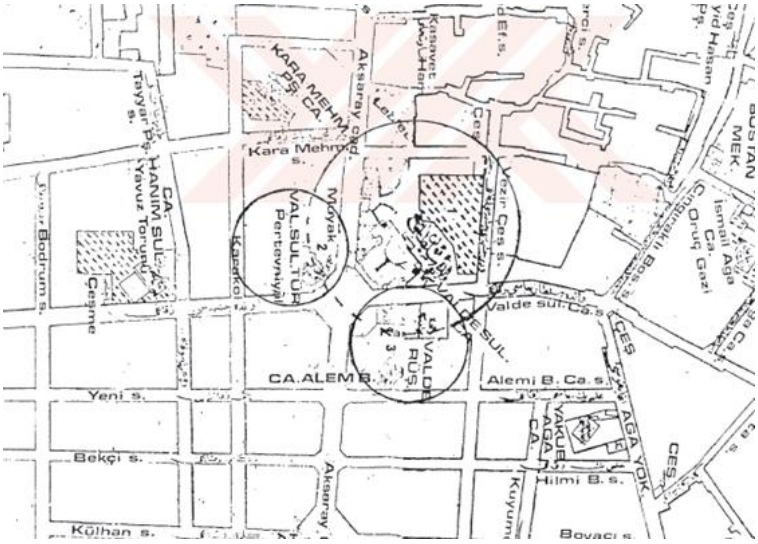

Harita 4.6. 19.yüzyılda Aksaray haritası(Orhan Meriç'ten)

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Mahmudiye Mektebi ahşap bir yapı olduğu için sık sık tamire ihtiyaç duymuş ve birkaç kez tamir edilmiştir. Mektep Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'nde yapılan onarım kapsamında tamir görmüştür. H.1309 (1892) yılında cami, türbe ve mektebin müştemilatının onarımı için 49.500 kuruş harcanmıştır[145]. Mektep, 1876-77 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşı döneminde sınıfları silah muhafazası için kullanılmış[146], savaştan sonra da Balkanlardan gelen muhacirler geçici olarak mektepte barınmış ve bu nedenle eğitime ara verilmiştir[147]. 1898 yılında İstanbul Aksaray'daki polis merkezi binası tamir gördüğü sırada, o dönem tatilde olan mektep boş olduğu için, polisler mektepte kalmışlardır[148]. 1911 yılındaki Uzun Çarşı yangını olarak da bilinen büyük Aksaray yangınında binlerce dükkân ve konut yanmıştır[149] ve o dönemde Mahmudiye Mektebi'nin de yanmış olabileceği düşünülmektedir.

[145] BOA, BEO, 8/551 (26.L.1309).
[146] BOA, MF. MKT. , 51/132 (17.N.1294).
[147] Pertevniyal Valide Sultan barınmanın yanı sıra muhacirlere mali destekte de bulunmuştur. 13 Şubat 1878 tarihinde muhacirlere 20 bin kuruş yardımda bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bkz. AKPVSE, nr. 4092 (10.S.1295).
[148] BOA, MF. MKT. , 410/38 (23.Ra.1316).
[149] Cezar, M.(1963). "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk Sanatı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri,* c.I, İstanbul, 327-414. ; Ürekli, F.(2010). "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.VIII, S. XVI, İstanbul,101-130.

Yangının ardından mektep Sinekli Bakkal sokağındaki İsmet Bey konağında eğitime devam etmiştir[150]. 1912 yılında vakfın mütevellisi Tevfik Bey tarafından mektebin betonarme olarak tekrar yapılması için girişimlerde bulunulmasına ve hatta planının çizdirilmesine rağmen, Balkan Savaşları sebebiyle devletin zor durumda olmasından ötürü mektep yapılamamıştır[151]. 1913 yılında rüştiyelerin kapatılması ile mektep eğitimine kiralık bir konakta numune mektebi olarak devam etmiştir[152].

Mektep 1925-26 eğitim öğretim döneminden itibaren Maarif Nezaretine devredilmiş ve okulun adı "45. Mektep" olarak değiştirilmiştir. Sonraki yıllarda mektep "72. İlkokul" adını almıştır. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan kanun ile mevcut binalara hanedan soyundan gelen isimlerin verilmesi yasaklanmıştır[153].

1930 yılında Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın gelirleriyle betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir ve vakıf okulun adının Pertevniyal Lisesi olmasını şart koşmuştur[154]. Bina Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrolünde yapılmış ve binanın giriş kapısı üzerine "Valde Mektebi" yazılmıştır. 1986 yılına kadar aralıksız eğitim-öğretime devam eden okul, binaların tamir edileceği gerekçesiyle Çapa Öğretmen Okulu binasına taşınmış ancak tadilat bittiğinde mektep binası Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün deposu olarak tahsis edilmiştir. Ancak binanın yapılış amacıyla örtüşmeyen bu durum daha sonraki yıllarda çözülmüş ve okul kendi binasına tekrar taşınmıştır[155]. 1930 yılında inşa edilen ilk bina A blok olarak adlandırılmış ve daha sonra ihtiyaçtan dolayı B ve C blokları da eklenerek okul genişletilmiştir. Günümüzde Pertevniyal Lisesi adıyla eğitime devam etmektedir. Mektep günümüzde Pertevniyal Valide Sultan'ın ismini gururla yaşatmaktadır.

[150] Doğan, A.(1994). "Pertevniyal Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul,244.
[151] Yalçın, 2012,72.
[152]Yücel, H.(1994). *"Türkiye'de Orta Öğretim",* T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara,512.
[153] Yalçın,2012,145.
[154] Doğan, A.1994,244.
[155] Doğan, A.1994,244-245.

Resim 4.84. Aksaray Mahmudiye Mektebi (Yalçın-Yaşar'dan)

Resim 4.85. Aksaray Mahmudiye Mektebi (Yalçın-Yaşar'dan)

Resim 4.86. Aksaray Valide Mektebi

Resim 4.87. Aksaray'daki Atatürk Bulvarı henüz yokken Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Mahmudiye Mektebi[156]

Resim 4.88. Günümüzde Pertevniyal Lisesi

[156] https://twitter.com/camkenist/status/1263759432837730305/photo/1. Erişim tarihi: 14.11.2021.

4.1.1.1.4. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili

Fotoğraf No: 4.89-4.94.

Çizim No: 4.20.

Harita No: -

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Şubat 2019

Tescil Durumu: Tescilli[157]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: 1871

Bulunduğu Yer: Gureba Hüseyin Ağa Mah. Atatürk Blv. No:1 Aksaray/Fatih/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum: Enlem: 41°0’36.08¨N (41.010023)

Boylam: 28°57’9.12¨E (28.952534)

Kitabesi: Caminin kuzeybatıdaki anıtsal avlu giriş kapısının her iki tarafında barok tarzda yapılmış ikişer sebil bulunmaktadır. Hepsinin kemerlerin üzerine yerleştirilmiş, sülüs hatla yazılmış, şair Saffet’e[158] ait ikişer beyitlik kitabeleri vardır.

Pertevniyal Valide Sultan Camisi’nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe :

Resim 4.89. Pertevniyal Valide Sultan Camisi’nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe

[157] Sebil ve kuzeybatıdaki avlu giriş kapısı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 26.01.2005 gün ve 404 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.
[158] Yavaş,D.2007,242.

“1.Teşnegâna Vâlide Sultân edip işrâb-ı âb

“Efdalü’l-âmâli sakyü’l mâ’”a etdi imtisâl

2.Abd-i ihsân-cûy Safvet söyledi târîhini

“Yapdı aʿlâ çeşme-i nev Vâlide Pertevniyâl”[159]

H. Muharrem 1288

M. Mart-Nisan 1871”

Günümüz Türkçesiyle :

“1.Valide Sultan, susayanlara su içirip “amellerin en faziletlisi su dağıtmaktır”

Hadis-i şerifine mazhar oldu.

2.İhsan ırmağının kulu Safvet, tarihini“Valide Pertevniyal Sultan, pek güzel ve yeni bir çeşme yapdırdı” diye tarih söyledi.”

Pertevniyal Valide Sultan Camisi’nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe:

Resim 4.90. Pertevniyal Valide Sultan Camisi’nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının doğu tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe

“1 Hak eder bir kat dahi cennette Hân Mahmûdu şâd

Eyledi rûhiyçün inşâ hem-ser-i pâki sebîl

2 Nakş olunsa tâşına târîhi ey Safvet değer

“Yapdı Hân Abdülaziz’in mâderi pâk-i sebil”[160]”

[159] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 72.
[160] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 71.

Günümüz Türkçesiyle :

"1 Allah, Sultan Mahmut'u cennet bir kat daha sevindirsin. Hanımı, ruhu için sebil inşa ettirdi.

2 Ey Safvet, tarihi, taşına kazılsa değer: "Han Abdülaziz'in annesi sebil yaptırdı."

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe:

Resim 4.91. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 1 nolu sebilin üzerindeki kitabe

1.Fîsebîlillâh bu vâlâ menbaʿı bünyâd edip
Eyledi celb-i duʿâ Sultân-ı kevne Vâlide
2.İç suyun Safvet şifâ olsun yâzıp târîhini
"Yapdı bir şâfî sebîl atşân-ı kevne Vâlide"[161]

Günümüz Türkçesiyle:

"1.Valide Sultan, Allah yolunda bu görkemli su kaynağını inşa ettirip, yeryüzünün Sultan'ına duaya vesile oldu.

2.Safvet, tarihini yazıp suyunu iç, şifa olsun: "Valide Sultan, dünyadaki susamışlara, şifa bahşeden bir sebil yaptırdı."

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe:

[161] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 72.

Resim 4.92. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatısındaki avlu giriş kapısının batı tarafında bulunan 2 nolu sebilin üzerindeki kitabe

"1 Muharremde tamâm oldu bu dil-cû çeşme-i ihsân
Hüseyn-i Kerbelânın rûhunu şâd eyledi Yezdân
2 İçip bir sû dedim târîhini Safvet safâlarla
"Müferrih çeşme yapdı Aksaray'da Vâlide Sultân"[162]"

Günümüz Türkçesiyle:

"1 Bu gönül alıcı ihsan çeşmesi Muharrem ayında tamamlandı. Allah, Hz. Hüseyin'in ruhunu şad eyledi.
2 Safvet, bir su içip mutlulukla tarihini dedim: "Valide Sultan, Aksaray'da ferahlık veren bir çeşme yaptırdı." "

Mimari Özellikleri:

Günümüzdeki Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'nin yerinde daha önce Kâtip Camisi bulunmaktaydı. Pertevniyal Valide Sultan'ın henüz kendi adını taşıyan külliyesini yaptırmadan önce, 27 Ekim 1862 tarihinde Kâtip Camisi önüne dört yüzlü büyük bir meydan çeşmesi yaptırmış olduğu belirtilmektedir[163]. Daha sonra Kâtip Camisi yanmış ve Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi yapıldığı sırada bu dört yüzlü meydan çeşmesi yolu daralttığı gerekçesiyle bulunduğu yerden kaldırılıp caminin giriş kapısı yanına yerleştirilmiştir[164].

[162] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 71.
[163] Akyıldız, A. (2016), "Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan", *Osmanlı Araştırmaları,* S.47, 327.
[164] Akyıldız,A.2016,327.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki anıtsal avlu kapısının her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş dört sebil bulunmaktadır. Avlu kapısına bitişik olarak yerleştirilen iki sebilde su vermek için beşer delikli demir parmaklıklar yer almaktadır. Sebillerin arkalarında su hazneleri yer almaktadır. Birbirleriyle aynı özellikler gösteren bu dört sebil kaş kemerlidir ve sebillerin iki yanında palmet başlıklı mermer sütunçeler bulunmaktadır.

Sebillerin üst kısımlarında çift kemerli düzenlenmiş olan dekoratif dış kemer ve ortasında palmet bir başlığa sahip birer saçak yer almaktadır. Kemerin iç kısmında kaş kemer şeklinde düzenlenmiş derin bir niş bulunmaktadır. Ayna taşları sade düzenlenmiş sebillerin tasları ve muslukları günümüze ulaşamamıştır. Aksaray Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi sırasında sebillerle birlikte anıtsal avlu giriş kapısı yol kotunun altında kalmış ve suları kesilmiştir. Sebillerin sularının kesilmesi ve musluklarının bulunmaması nedeniyle günümüzde kullanılmamaktadır.

Resim 4.93. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili

Resim 4.94. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili

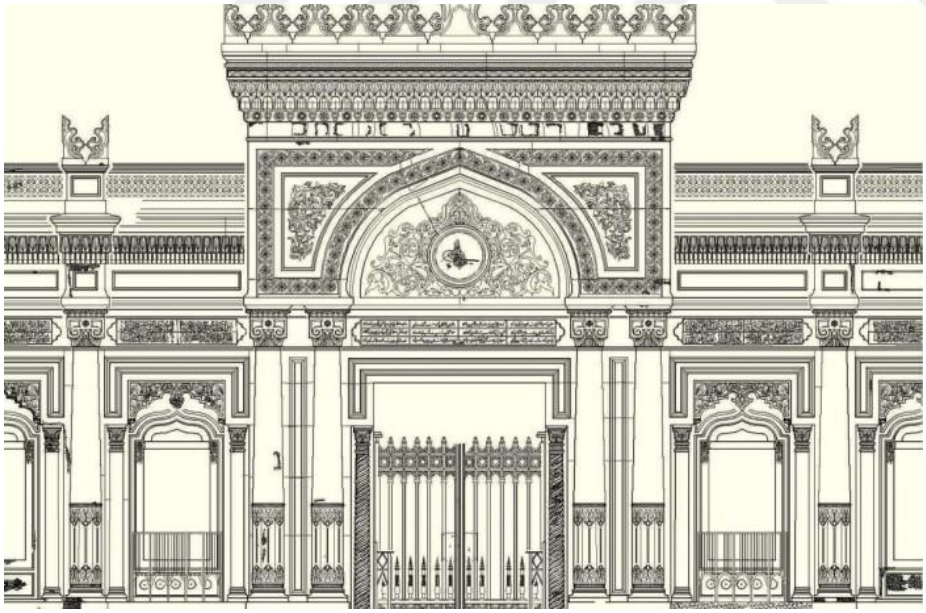

Şekil 4.20. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili Çizim[165]

[165] https://www.turanakinci.com/portfolio-view/aksaray-pertevniyal-valide-sultan-turbesi/ Erişim tarihi: 07.08.2019.

4.1.1.1.5. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Fotoğraf No: 4.95-4.98.

Çizim No: 4.21-4.22.

Harita No: 4.7.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Şubat 2019

Tescil Durumu: Tescilli[166]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: 1867

Bulunduğu Yer: Gureba Hüseyin Ağa Mah. Atatürk Blv. No:1 Aksaray/Fatih/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum:

Enlem: 41°0’36.08¨N (41.010023)

Boylam: 28°57’9.12¨E (28. 952534)

Harita 4.7. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi konum

[166] Çeşme Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 26.01.2005 gün ve 404 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Kitabesi:

"1 Göreydi âb-ı sâf-ı Vâlide Sultânı İskender
Düşüp mâ'ü'l-hayâtı bulmağa düşmezdi sevdâya
2 Selâsetle dedim Safvet bu cârû hayra nev târîh
"Durur cümle akan sular bu ayn-ı mehd-i ulyâya"
H. 1289 / M. 1872"[167]

Resim 4.95. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme kitabesi

Resim 4.96. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme kitabesi

Günümüz Türkçesiyle :

"1 İskender, Valide Sultan'ın tertemiz suyunu göreydi hayat suyunu bulma sevdasına düşmezdi.
2 Ey Safvet, bu su hayrına akıcılıkla yeni bir tarih söyledim: "Bu yüce beşik çeşmesine hep akan sular durur[168]."

Mimari Özellikleri: Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatısındaki avlu duvarının derinliğine inşa edilen, mermerden yapılmış 1 nolu ve 2 nolu çeşmelerin üst kısımlarında dekoratif kaş kemer bulunmakta ve kemerin altında çeşmelerin kitabeleri yer almaktadır. Çeşmelerin sade bir düzenlemeye sahip olan ayna taşları dikdörtgen bir silme

[167] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 70.
[168] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016, 70.

ile sınırlandırılmıştır. Üçer adet lüleye sahip olan çeşmelerin sadece ortadaki lülesine musluk yerleştirilmiş, diğer lüleler kapatılmıştır. Çeşmeler günümüzde koruma amaçlı camla kaplanmıştır.

Resim 4.97. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme

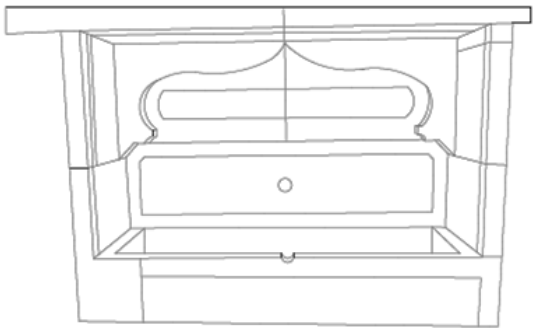

Şekil 4.21. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 1 nolu çeşme görünüşü

Resim 4.98. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme

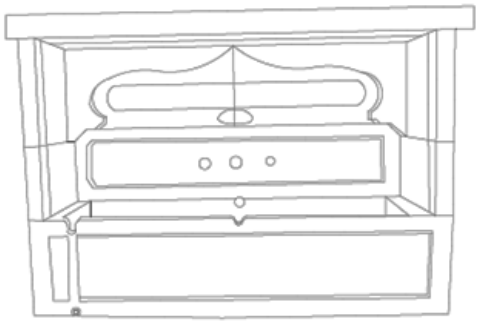

Şekil 4.22. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan 2 nolu çeşme

4.1.1.1.6. Muvakkithane

Cami ve külliyelerle birlikte inşa edilen muvakkithane; namaz vakitlerinin belirlendiği, saatlerin ayarlandığı, bakımının ve tamirinin yapıldığı mekânlardır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivindeki bir belgede Pertevniyal Valide Sultan'ın bu muvakkithaneyi daha önceden inşa ettirmek istediği belirtilmektedir[169]. Ancak muvakkithane 1872 yılında külliyenin bir yapısı olarak inşa edilmiştir. Caminin tam karşısında yer alan, mermerden yapılmış olan muvakkithane, 1956-59 yılları arasında yapılan Aksaray Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi esnasında yerinden sökülmüş ve kaldırılmıştır[170]. Muvakkithane günümüze ulaşamamıştır.

4.1.1.1.7. Kütüphane

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hünkâr köşkünün batısındaki selamlık bölümü, 1945 yılına kadar kütüphane olarak kullanılmıştır. Kütüphaneye Pertevniyal Valide Sultan tarafından 828 cild kıymetli eser vakfedilmiştir[171]. Zamanla bu kitapların sayısı artmış ve 1885 yılında kütüphanede toplam 1055 cild kitap bulunmaktadır[172]. Bu değerli eserler dışarıya ödünç verilmemiş ve kütüphaneyle ilgilenmeleri için kütüphane bünyesinde iki adet hafız-ı kütüb görevlendirilmiştir. Hafız-ı kütüb evvele aylık 300 kuruş, hafız-ı kütüb sani'ye 250 kuruş ödenirken, aynı zamanda her ikisine de yıllık 100 er kuruş ta'amiye[173] ödenmiştir[174] . 1945 yılından sonra kütüphanede bulunan değerli eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmış ve kütüphane için yapılan aradaki duvar yıkılarak camiye katılmıştır[175].

---

[169] BOA, İ.DH., 484/ 32605, 3.B.1278.
[170] Yavaş,2007,242.
[171] Vakfedilen kitapların listesi için bkz: VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 39.sıra, s.173-183.
[172] Atatürk Kitaplığı, Bel-Osm-B.00222, 1311.
[173] *"Ta'amiye "* kelimesi *"yemek parası"* anlamına gelmektedir. Sertoğlu, M.(2015). *Osmanlı Tarih Lügatı*. Kurtuba Kitap, İstanbul,509.
[174] VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 37. sıra, s.167.
[175] Erünsal,2007,243.

4.1.1.2. Sırbistan Yenipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi

4.1.1.2.1. Sırbistan Yenipazar Sjenica (Seniçe) Pertevniyal Valide Sultan Camisi

Fotoğraf No: 4.99-4.139.

Çizim No: 4.23-4.27.

Harita No: 4.8-4.10.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015

Tescil Durumu: Tescilli[176]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: 1867-1868

Bulunduğu Yer: Sjenica(Seniçe) merkez, Kale yakınında bulunmaktadır.

Harita 4.8. Sancak Bölgesi haritası

Harita 4.9. Seniçe şehri haritası

Konum:

Enlem: 43°16'19.3"N (43.272027)

Boylam: 19°59'52.7"E(19.997963)

[176] Cami, 1989 yılında Sırbistan Cumhuriyeti tarafından tescil edilerek, SK 0953 kültür anıtı numarası ile korunan kültürel anıtlar listesine girmiştir.

Harita 4.10. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin konumu

Kitabeler: Caminin orijinal kitabesi yoktur. Cami inşaatının fon yetersizliği nedeniyle yarım kaldığı, caminin tamamen inşa edilmediği için giriş kapısı üzerinde orijinal kitabesi bulunmadığı söylenmektedir[177]. Camiyi incelediğimiz tarihte yuvarlak kemerli giriş kapısının üzerinde dikdörtgen formlu boş bir kitabelik bölümü bulunmaktaydı. TİKA tarafından 2018 yılında yapılan restorasyon sırasında boş kitabelik bölümüne Osmanlı Türkçesiyle yazılmış yeni bir tamir kitabesi eklenmiştir.

Resim 4.99. TİKA restorasyonundan önce Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin giriş kapısının üzerindeki boş kitabelik bölümü

Resim 4.100. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin giriş kapısı üzerine eklenen tamir kitabesi

[177] Bajrovic, F.(2019)." Sultan Valide Džamija", ***Medresant,*** S.1,16.

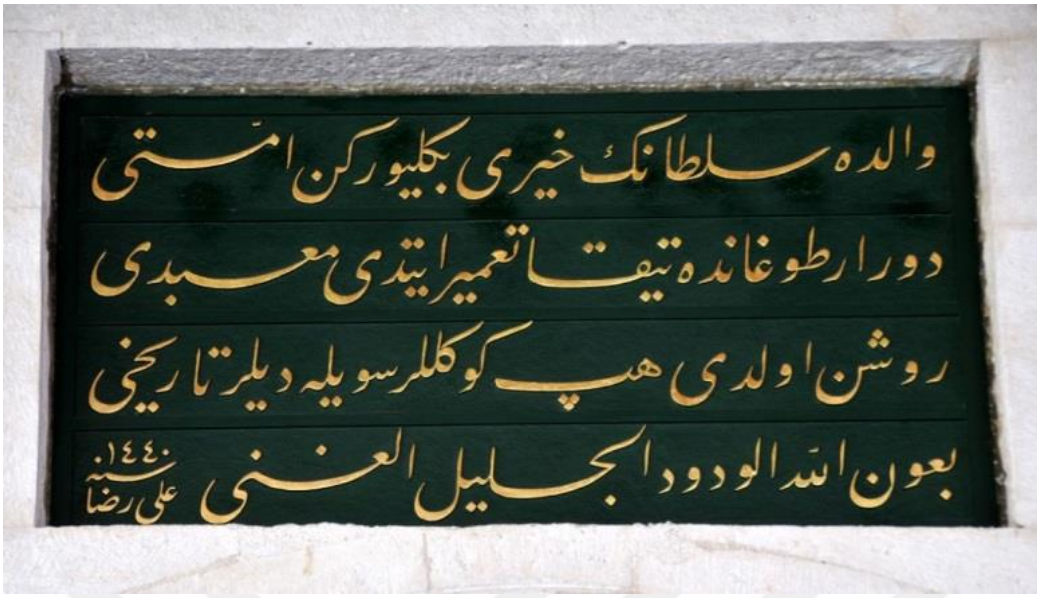

Resim 4.101. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne eklenen tamir kitabesi

Okunuşu:

Valide Sultan'ın hayrı bekliyorken ümmeti
Devr-i Erdoğan'da TİKA tamir etti mabedi
Ruşen oldu hep gönüller söylediler tarihi
Bi-avnillah el-vedud el-celil el-gani
Sene 1440(2018) Ali Rıza

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Arşiv belgelerine göre 1902 yılında caminin tamiri için keşif yapılmış ve bu keşifte 14.745 kuruş masraf çıkarılmıştır[178]. Bu onarımlarda caminin harap olan kubbesi, pencere ve kapı kanatları ile mahfil ve diğer hasarlı bölümleri tamir edilmiştir. 1917 yılında caminin kubbesinde bulunan kurşunlar Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından sökülerek eritilmiş ve kubbe bakırla kaplanmış, 1944 yılında II. Dünya Savaşında Seniçe şehrinin bombalanması sırasında bir bombanın cami avlusundaki şadırvana isabet etmesiyle şadırvan yıkılmış, camide de ciddi hasarlar oluşmuştur[179]. Camide ciddi hasarlar oluşmasının ardından cami 1945 yılından 1953 yılına kadar kapalı kalmıştır. 1970 yılında bir restorasyon geçirmiş ve bu restorasyonda caminin dış cepheleri yenilenerek sıvayla kaplanmıştır[180]. 1983-85 yıllarında cami yeniden bir

[178] BOA, DH.MKT.00792.00060.001.002.
[179] https://www.tika.gov.tr/ upload/2015/Prestij%20Eserler/TIKA_SIRBISTAN.pdf Erişim tarihi: 05.01.2021.
[180] https://www.milliyet.com.tr/yerel_haberler/ankara/sirbistandaki-tek-selatin-camii-tika-ile-eski-ihtisamina-kavusuyor-12448306 Erişim tarihi: 03.01.2021.

restorasyon geçirmiş[181], ancak bu restorasyonda yenilenen kısımlar hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Cami 1989 yılında Sırbistan Cumhuriyeti tarafından tescil edilerek, SK 0953 kültür anıtı numarası ile korunan kültürel anıtlar listesine girmiştir [182].

Camiyi inceleme tarihimizden daha sonra, 2016-2018 yılları arasında cami TİKA tarafından yapılmış olan en geniş çaplı restorasyonlarından birini geçirmiştir. Bu restorasyon ile caminin cephelerini kaplayan sıvalar sökülmüş ve orijinal taş duvarlar ortaya çıkarılarak, caminin dış cephesi orijinal görüntüsüne kavuşturulmuştur. Ayrıca çürüyen ahşap kubbe konstrüksiyonu tamamen sökülmüş, ahşap konstrüksiyonu yeniden yapılmıştır. Caminin minberi değiştirilmiş, camiye bir vaaz kürsüsü eklenmiş, mihrabın alınlık kısmı ile pencerelerin üzeri kalem işi süslemeler ile bezenmiştir. Kubbenin iç kısmı sıvanmış, kubbe göbeğine kalem işi süslemeler yapılmıştır. Caminin mahfili koyu kahverengi renge boyanmıştır. Giriş kapısının üzerindeki boş kitabelik bölümüne TİKA tarafından Osmanlıca bir kitabe yerleştirilmiş ve ebced hesabıyla tarih düşülmüştür. Yıkılan şadırvan yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde cami asli görevini sürdürmektedir.

Resim 4.102. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin yenilenmesi

Resim 4.103. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin cephelerinin yenilenmesi

[181] Hadžić,F.(2013). "Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku", ***Rožaje,*** 170.
[182] http://www.heritage.gov.rs. Erişim tarihi: 27.12.2020.

Resim 4.104. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresinin yenilenmesi

Resim 4.105. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin yenilenmesi

Resim 4.106. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin cephesinin yenilenmesi

Resim 4.107. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne eklenen şadırvan

Resim 4.108. TİKA restorasyonunda Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin boyanan mahfili

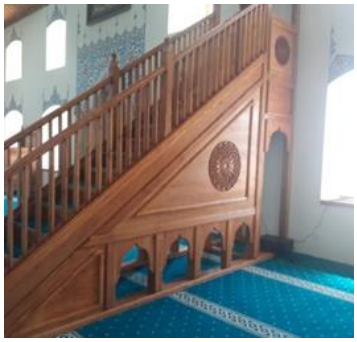

Resim 4.109. TİKA restorasyonunda eklenen minber

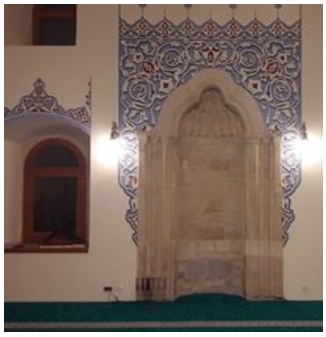

Resim 4.110. TİKA restorasyonunda yenilenen mihrap ve üzerine yapılan kalem işleri

Tanımı: Pertevniyal Valide Sultan'ın kendi adına yaptırmış olduğu ilk camidir. Seniçe 'deki tek cami şehrin dışında kalede olduğu için Seniçe halkı vakit namazlarının kılınması konusunda sıkıntı yaşamaktaydı. Bu nedenle sıkıntılarını Pertevniyal Valide Sultan'a bildirmişlerdir. Pertevniyal Valide Sultan caminin planlarını çizdirmiş ve maliyet hesaplarını çıkarttırmıştır. Arşiv belgesinden anlaşıldığı üzere cami, dikdörtgen planlı, kubbesiz, çatıyla örtülü, kapalı bir son cemaat yerine sahip, tek şerefeli ve tek minareli olarak planlanmıştır. Bu çizim ve krokiler 1864 yılında çizilmiş ve caminin ilk tasarım projesi olup uygulanmamıştır[183]. Arşiv kroki çizim belgesinin üst kısmında "Bosna Yenipazarı merkezi Seniçe Kasabasında inşa olunacak Cami-i Şerifin resmi menazırı resmi maktularıdır", sağ alt köşesinde "Yenipazar Fırka-i Askeri Erkan-ı Harbiye ….Reisi Bursalı Ahmet Tahir kulları tersim eylemiştir. Sene 1284(H)-1864(M)" yazmaktadır.

Cami 1866 yılında 69 bin 147 kuruş 22 paraya mal edilmiş ve 1867-1868'de ibadete açılmıştır[184]. Pertevniyal Valide Sultan, Seniçe'de Pertevniyal Valide Sultan Camisi Vakfı'nı kurmuştur. Vakfın yönetimi H.1294/M.1877 tarihinde Hüseyin Efendi'ye, caminin hitâbet görevi H.1303/M.1885 tarihinde Hâfız Mehmed Efendi'ye verilmiştir. H.1311/M.1895 tarihli kayıtta caminin tamiri ve hademe tayiniyle ilgili yazışmalar yapılmış[185] ve H.1319/M.1903 tarihli kayıtta ise camide yirmi sekiz yıldan beri maaşsız olarak imamlık yapan görevliye vakıf gelirlerinden maaş bağlanması talep edilmiştir [186].
Makedonya Devlet Arşivinde bulunan vakfiyesine göre Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve yanındaki derenin kenarında bulunan rüştiye ile birlikte bir külliyenin en önemli yapısıdır[187] .

[183] BOA, İ.ŞD., 14/638, 27.Mu.1286.
[184] Yalçın-Yaşar,(2012),49.
[185] BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 117.
[186] BOA.EV.MKT, D. 2934,s. 56.
[187] Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 (H.9 Zilkade 1329 / M.1 Kasım 1911)

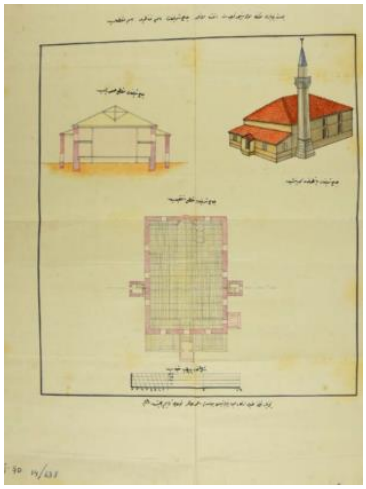

Şekil 4.23. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki krokisi

Şekil 4.24. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki çizimi

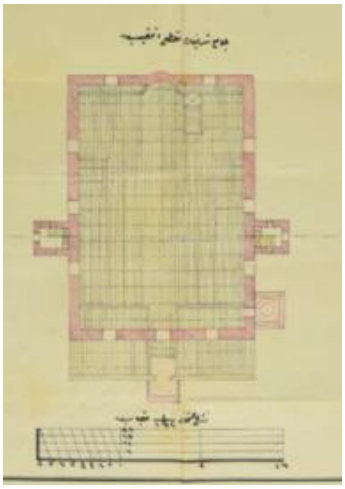

Şekil 4.25. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin arşiv belgesindeki planı

Plan ve Örtü Sistemi:

Cami 21,90 X 17,50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, üzeri 15 m.çapında bağdadi bir kubbeyle örtülüdür. Cami kare planlı bir harim ve harimin kuzeyinde üç küçük kubbe ile örtülü iki katlı bir mahfil bölümünden oluşmaktadır. Caminin kuzeydeki giriş cephesine geç dönemlerde ahşap bağdadi tarzda beş kubbeli, 4.27 m X 17,50 m. ölçülerinde sundurma şeklinde beş bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir[188].

Bağdadi tarzda yapılmış olan kubbe, dıştan sekizgen, içten daire şeklinde bir kasnağa oturmaktadır. Kubbe kasnağında güney yönünde üç, doğu ve batı yönlerinde ikişer pencere açıklığı olmak üzere toplam yedi pencere bulunmaktadır. Kubbesi kurşunla kaplı olup, güneydoğu ve güneybatısındaki alt bölümü altıgen ve üzeri kubbeli olan iki ağırlık kulesiyle desteklenmiştir.

Caminin ana mekânına girildiğinde, girişin üzerinde altı adet ahşap sütun tarafından taşınan, iki katlı düzenlenmiş, ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfilin üzeri üç

[188] Caminin eski fotoğraflarından birinde son cemaat yerinin bulunmadığı, onun yerine giriş kapısının üzerinde küçük bir sundurma olduğu görülmektedir.

ahşap kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş, üçgen ya da pandantife benzer şekilde yapılmış geçiş elemanı ile sağlanmaktadır.

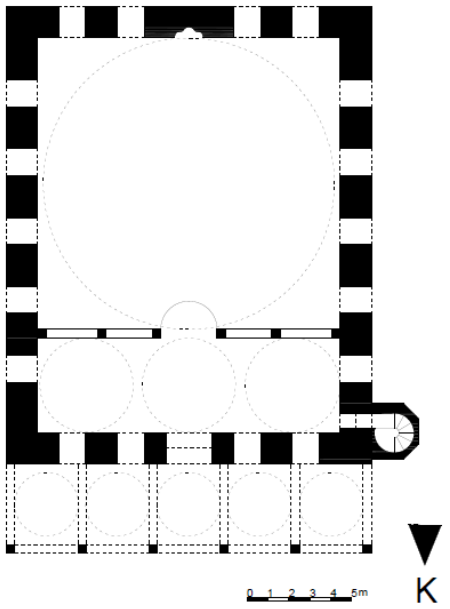

Şekil 4.26. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin planı (H.Yerli'den)

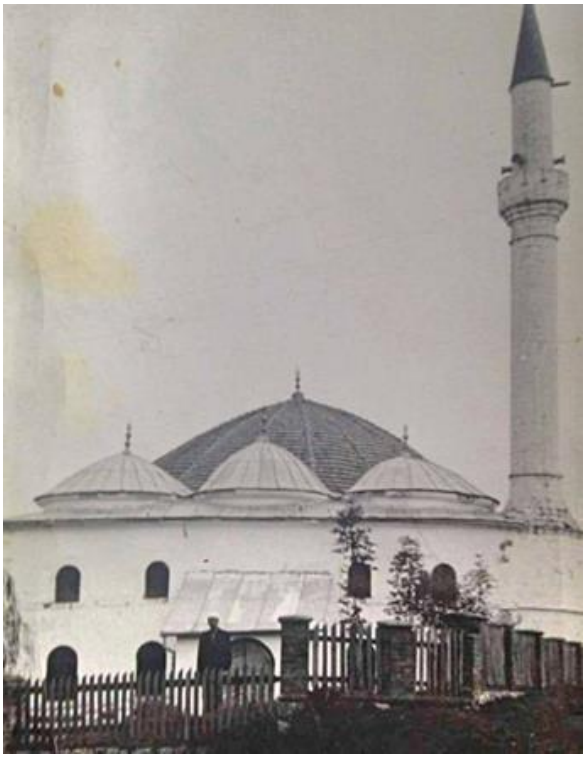

Resim 4.111. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri eklenmeden önceki hali

Resim 4.112. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin dıştan görünümü

Resim 4.113. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesinin içten görünümü

Cephe Düzeni:

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisinin tüm cepheleri sade ve iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Caminin kuzey cephesinde orta eksende giriş kapısının yer alması nedeniyle altta dört, üstte beş pencere, doğu cephesinde altlı üstlü beşer, güney ve batı cephelerinde ise altlı üstlü dörder pencereden bütün cephelerde toplam otuz beş pencere vardır. Alttaki pencereler üstteki pencerelere göre daha büyük tutulmuştur. Bütün pencereler basık kemerli bir düzenlemeye sahiptir ve hepsi çerçeve ile çevrilmiştir. Cami beden duvarlarının dış cephesinde üstteki pencerelerin denizliklerinin altında dışa taşkın

düzenlenmiş bir silme tüm cepheyi çepeçevre dolaşmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde beden duvarına bitişik tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

Resim 4.114. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey cephesi

Resim 4.115. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin doğu cephesi

Resim 4.116. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin güney cephesi

Resim 4.117. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin batı cephesi

Son Cemaat Yeri: Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey cephesinde ahşap gergilere oturan, kesme taş kaideli ve ahşap sütun başlıklarına sahip altı adet ahşap sütun ile beş bölüme ayrılmış olan son cemaat yeri vardır. Son cemaat yerinin üzeri beş adet sembolik ahşap gergilerle desteklenen ahşap kubbe ile örtülmüş ve ön kısmı sundurma ile kapatılmıştır. Son cemaat yerinin orta ekseninde giriş kapısı bulunmaktadır ve giriş kapısının her iki yanındaki bölümler giriş eksenine göre daha yüksek tutulmuştur. İki katlı düzenlenen cephede altta ortada cümle kapısı vardır. Cümle kapısının batısında ve

doğusunda ikişer adet yuvarlak kemerli pencere bulunmakta, üstte ise mahfile açılan beş adet pencere bulunmaktadır.

Şekil 4.27. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yerinin çizimi

Resim 4.118. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri

Resim 4.119. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri kubbelerinin içten görünümü

Minare:

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey batı köşesinde 28,50 m. yüksekliğinde beden duvarına bitişik tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Minareye çıkış mahfilin üst katındaki dikdörtgen formlu ahşap küçük kapıdan sağlanmaktadır. Altıgen bir kaide üzerine oturan minarede kaideden minarenin altı yönlü pabuç kısmına ve buradan da poligonal gövdeye geçilmektedir. Altıgen kaidesinin üzerinde dışa taşkın bir silme yer almakta, silmenin üst kısmında güney yönünde mazgal bir pencere bulunmaktadır. Pabuç kısmı ile poligonal gövde arası bir bilezik ile ayrılmıştır. Gövdesinde güney yönünde üç adet mazgal pencere bulunmaktadır. Poligonal gövde ile şerefe arası da bir bilezik ile ayrılmıştır. Şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Petek kısmının güney tarafında üçgen formlu minareye çıkış kapısı vardır. Peteğin üzerinde madeni bir külah, külahın üzerinde ise dört küplü madeni bir âlem yer almaktadır.

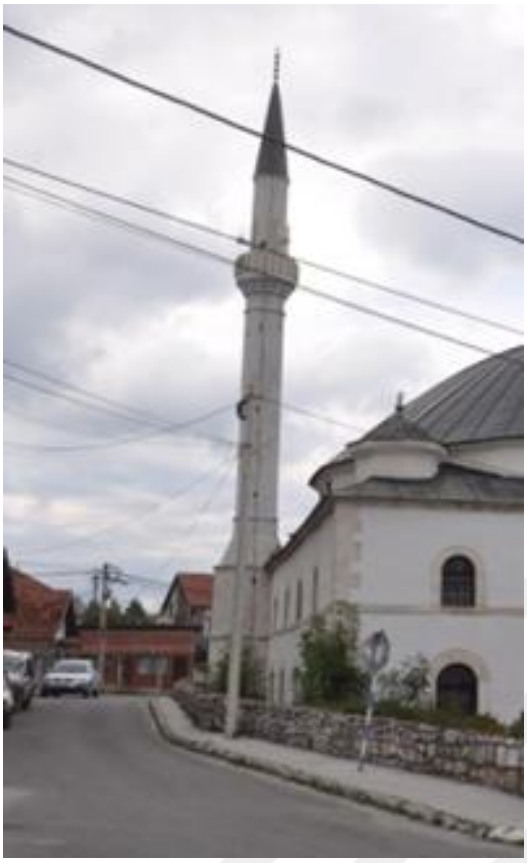

Resim 4.120. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresinin genel görünümü

Resim 4.121. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare kaidesi

Resim 4.122. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare külahı

Resim 4.123. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare şerefesi

İç Mekân:

Harim:

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey cephesindeki yuvarlak kemerli giriş kapısından iki katlı mahfile, oradan da harime giriş sağlanmaktadır. Harimin güney duvarının orta ekseninde mihrap, mihrabın iki yanında altlı üstlü dörder pencere bulunmaktadır. Mihrabın batı yönündeki iki pencerenin ortasında ahşap minber bulunmaktadır. Harimin kuzey yönünde altı adet ahşap sütunla beş bölüme ayrılmış iki katlı ahşap mahfil bulunmaktadır. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin iç mekân duvarları da dış mekânda olduğu gibi sade bir düzenlemeye sahiptir.

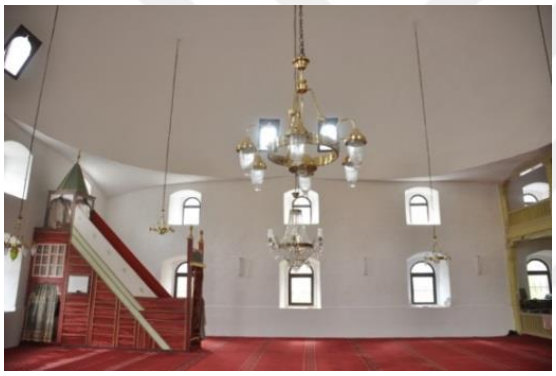

Resim 4.124. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin batı duvarı

Resim 4.125. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin güney duvarı

Resim 4.126. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin doğu duvarı

Resim 4.127. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi harimin kuzey duvarı

Mahfil:

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin ana mekânına girildiğinde, girişin hemen üstünde altı adet ahşap dikdörtgen sütun üzerine oturan beş bölüme ayrılmış, iki katlı ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Sütunlardan doğu ve batı köşedekiler duvara bitişiktir. Mahfilin üzeri üç ahşap kubbe ile örtülmüştür. Üst mahfile çıkış, cami girişinin batısındaki on beş basamaklı ahşap merdivenle sağlanmaktadır. Alt katta giriş kapısının iki yanında birer küçük mekân, üst katta ise minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Mahfilin orta kemerinin üzerinde, mihraba doğru dışarıya taşıntı yapan yarım daire formlu bir çıkma bulunur. Mahfil korkulukları ahşaptan yapılmıştır. TİKA'nın restorasyonunda mahfil koyu kahverengi renge boyanmıştır.

Resim 4.128. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin ahşap kadınlar mahfili

Resim 4.129. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfilden harime bakış

Resim 4.130. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil balkonu

Resim 4.131. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi üst mahfile çıkış merdiveni

Resim 4.132. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi üst mahfil

Resim 4.133. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfilin üst kattaki minareye çıkış kapısı

Mihrap:

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı güneydeki kıble duvarının tam ortasında bulunmaktadır. Duvarlar kalın olduğu için mihrap dışarıya çıkıntı yapmamaktadır. Mihrabın her iki yanında altlı üstlü dörder pencere yer almaktadır. Mihrap nişi beyaz sıvalıdır ve mihrap nişinin her iki yanında üçer tane sütunce yer almaktadır. Üzerinde üç dilimli kemer bulunmaktadır. TİKA tarafından yapılan restorasyonla mihraba kalem işi süslemeler yapılmıştır.

Resim 4.134. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı

Resim 4.135. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrap detay

Minber:

Yapının ahşap minberi mihrabın hemen batısında yer almaktadır. Minberin düz söveli girişinin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinde Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Minberin köşk bölümü kaş kemerli ve üzerinde ahşap külah, külahın üzerinde de bir alem bulunmaktadır. Köşk altı pencere şeklinde düzenlenmiş ve köşk altında dolap bölümü bulunmaktadır. Yan aynalıkları küçük dikdörtgen panoların yan yana konulmasıyla oluşturulmuştur. Süpürgelik kısmı bulunmamaktadır. Minberin korkulukları düz ahşaptandır. 2018 yılında TİKA tarafından yapılan son restorasyonla bu minber kaldırılmış yerine farklı bir minber konulmuştur.

Resim 4.136. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberi

Resim 4.137. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberi

Süsleme Programı:

Taş Süsleme:

Camide süslemeye fazla yer verilmemiş, cami hem iç mekânda, hem de dış cephelerde oldukça sade bir görünüm sergilemektedir. Cami giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda bitkisel taş süslemeli kare bir pano ve batısında ise çarkıfelek motifi bulunan taş süslemeli kare bir pano bulunmaktadır.

Resim 4.138. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yerindeki sütun kaidesi

Resim 4.139. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi giriş kapısı üzerindeki süsleme panoları

Ahşap Süsleme:

Ahşap süsleme minberde ve mahfilin sütunlarında kullanılmıştır.

Malzeme ve Teknik:

Taş Malzeme

Yapıda kullanılan ana malzeme kesme taştır. Yapının temelinde, duvarlarında bütün cephede düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Ahşap Malzeme

Mahfil tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. Mahfil sütunları, korkulukları, mahfile çıkan merdivenler ahşaptan yapılmıştır. Ahşap malzeme ayrıca minberde ve bağdadi kubbelerde kullanılmıştır. Kapı ve pencerelerde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Madeni Malzeme

Üst örtü ağırlık kuleleri, harim kubbesi ve son cemaat yeri kubbelerinin üst örtüleri kurşun malzemeyle kaplanmıştır. Minare ve kubbelerin alemlerinde de madeni malzeme kullanılmıştır.

4.1.2. Camiler

4.1.2.1. Konya Aziziye Camisi

Fotoğraf No: 4.140-4.171.

Çizim No: 4.28-4.34.

Harita No: 4.11.-4.12.

İnceleme Tarihi: Mayıs 2017

Tescil Durumu: Tescilli[189]

Banisi: Abdurrahman oğlu Abdulmennan kızı Pertevniyal Valide Sultan[190]. Yapının Mütevellisi Şeyh Ahmed Efendi.

Mimarı: Bilinmemektedir[191].

İnşa Tarihi: 1872-1874

Bulunduğu Yer: Konya ili, Karatay İlçesinde Pürçüklü Mahallesinde, Mevlana Külliyesinin batısında, Kapı Camisi'nin doğusunda, Türbe Cad. ve Aziziye Cad. kesişim noktasında bulunmaktadır.

Konum: Enlem: 37° 52′ 11.8308(37.869953)

Boylam: 32° 30′ 3.3372(32.500927)

[189] Cami Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1982 gün ve A-3861 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Mülkiyeti Şeyh Ahmet Efendi Vakfı'na aittir.

[190] Gazi Sultân Mahmud Hân-ı Sânî aleyhi rahmeti'l-bârî hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında ikinci ikbâllık rütbesiyle kâm-yâb olan zübdetü'l-muhadderât tâcu'lmestûrât sâhibetu'l-hayrâti ve'l-hasenât ve râğibetu'l-meberrâti ve'l-mesûbât iffetlü ismetlü Pertevniyal Kadınefendî hazretleri ibneti Abdurrahman ibn Abdulmennan… H 1267 (M1850). Bkz: VGMA,747:170/143.

[191] Yapının mimarı hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi (1. Baskı b.)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,118'de yapının mimarının Sarkis Balyan olabileceğini söylerken, Burulday, S.2015, 55-56'da yapının plan, keşif ve inşa aşamalarında saray tarafından görevlendirilen mimar ve kalfaların görev aldığını düşünmektedir. 1867 yılında yeniden inşa edilen Kapı Camisi ile karşılaştırdığında Aziziye Camisi ile mimari farklılığına dayanarak Aziziye Camisinin saray mimarları elinden çıkmış olabileceği fikri üzerinde durmaktadır. Muşmal, H; Gürbüz, İ,(2020). *Sultan'ın Camisi Aziziye*. Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya,69.'da arşiv belgelerine dayanarak yapının mimarını araştırmış ancak caminin inşasında görev almış kişiler arasında yalnızca camiye ait keşif ve inşa defterlerini düzenleyen mühendislerin isimlerine ulaşabilmiş, Konya vilayeti İdare Meclisi'nden İstanbul'a gönderilen mazbatalara göre Konya'da böyle büyük bir yapıyı inşa edecek bir kişi bulunamadığı görülmüş ve bütün bu durumlar eserin inşa sürecinde hem yereldeki usta ve kalfaların hem de saray tarafından görevlendirilen mimarların birlikte çalışmış olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Harita 4.11. Günümüzde Konya Aziziye Camisi ve çevresi

Harita 4.12. 2. Konya Aziziye Camisi'nin konumu

Kitabeler: Caminin doğu cephesinde giriş kapısının üzerinde bulunan yuvarlak madalyonun içinde bir kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabede müsenna hatla yazılmış "*Ya Miftahu'l-Ebvab İftah Lena Hayru'l-Bab*"[192] duası yer almaktadır. Duanın altına ise "Ketebe camii hazihi'l-hutut Mehmed mahbubul Konevi bin Hamdizade Mustafa Rüşdü - 1293" yazılmıştır[193].

Caminin mihrabında sülüs hatla "*Ayete'l-Kürsi"* ve hemen altında bulunan yuvarlak bir levhada ise *"Maaşallah 1293"* yazmaktadır.

[192] Kitabelerde ve kapı tokmaklarında sıkça karşımıza çıkan bu dua "Ey kapıları açan Allah'ım! Bize hayır kapılarını aç" anlamına gelmektedir. Kitabe yeniden gözden geçirilerek düzeltilmiştir.
[193] Bu kitabeden camideki bütün yazıların H.1293-M.1866 yılında Konyalı hattat Hamdizade Mahbub Efendi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

Camide ayrıca Hattat Refet, Şefik, ve İsmail Efendi'nin levhaları da yer almaktadır[194].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Konya Aziziye Camisi 2001-2002 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir restorasyon geçirmiştir. Bu restorasyonda caminin kalem işi yüzeyleri hariç badana ile boyanmış, ahşap pencere doğramaları yenilenmiş, son cemaat yerindeki kalem işleri de restore edilmiş, kubbedeki kurşunlar da yenilenmiştir. Cami daha sonra 2012 yılında Bedesten Projesi kapsamında iki kez onarım geçirmiştir. Bu restorasyonda giriş kapısı üzerine sonraki yıllarda eklenmiş alüminyum saçaklar kaldırılmış ve kubbedeki kurşun yenilenmiştir.

Cami 2013-2014 yıllarında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir. Camideki alçı kabartmalar yenilenmiştir. Ahşap pencere doğramaları ve cami giriş kapıları üzerindeki Sultan Abdülaziz tuğraları yenilenmiştir.

Cami günümüzde ibadete açıktır ve asli görevini sürdürmektedir.

Tanımı: Konya'nın Karatay ilçesinde bulunan, avlusu bulunmayan caminin güney yönünde Ahmet Efendi Çarşısı bulunmaktadır. Caminin kuzey, batı ve doğu yönlerinde üç adet giriş kapısı vardır.

Plan ve Örtü Sistemi: Cami kare plânlı ve tek kubbelidir. Kubbesi sekizgen yüksek bir kasnağa oturmaktadır ve dört köşesinde dört yarım kubbe yer almaktadır. Kubbeye geçiş ögesi olarak pandantif kullanılmıştır.

[194] Duran, R.(2010). "Aziziye Camii", *Konya Ansiklopedisi.,Konya, C.I,377-378.*

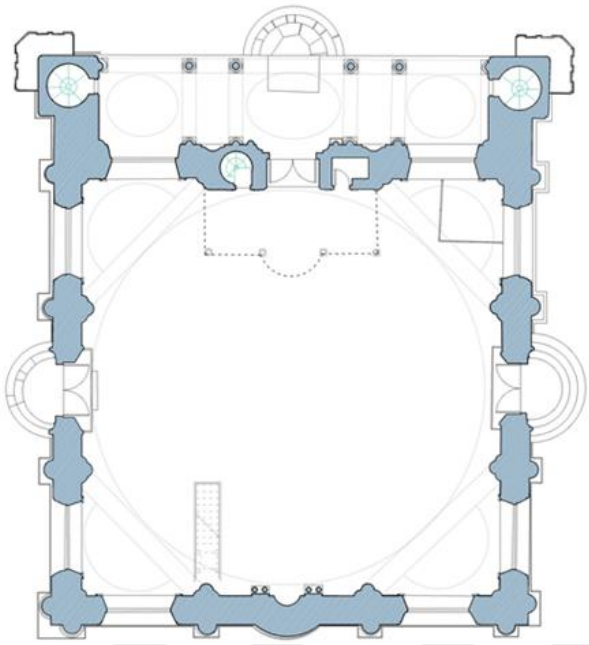

Şekil 4.28. Konya Aziziye Camisi planı(VGMA)

Cephe Düzeni: Yapının kuzey cephesini son cemaat yeri ve son cemaat yerinin doğu ve batısına simetrik olarak yerleştirilmiş olan tek şerefeli iki minaresi oluşturmaktadır. Bütün cephelere ahşap, yuvarlak kemerli ikişer büyük pencere simetrik olarak yerleştirilmiş ve bütün pencereler aynı özelliklere sahiptir. Caminin bütün pencereleri giriş kapılarından daha büyük boyuttadır. Güney cephesi hariç diğer cephelerdeki pencere alınlıklarında Osmanlı tuğrası bulunmaktadır.

Resim 4.140. Konya Aziziye Camisinin kuzey cephesi

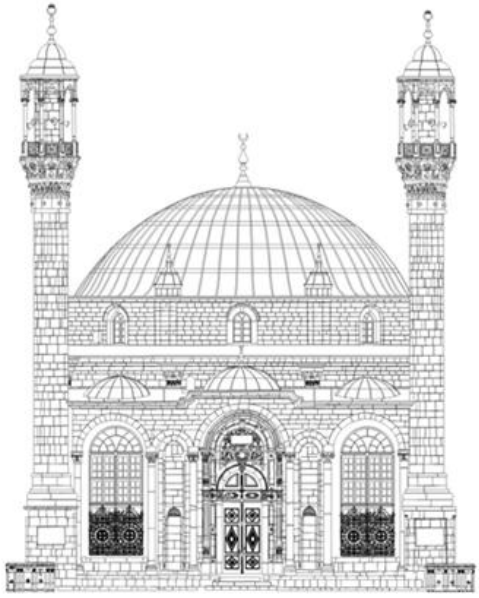

Şekil 4.29. Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesi (VGMA)

Caminin güney cephesinde de diğer cepheler de olduğu gibi iki büyük pencere bulunmaktadır. Aynı zamanda güney cephesinin ortasında dışarı doğru çıkıntı yapan mihrap duvarı yer almaktadır.

Resim 4.141. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesi

Resim 4.142. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesinden bir pencere detayı

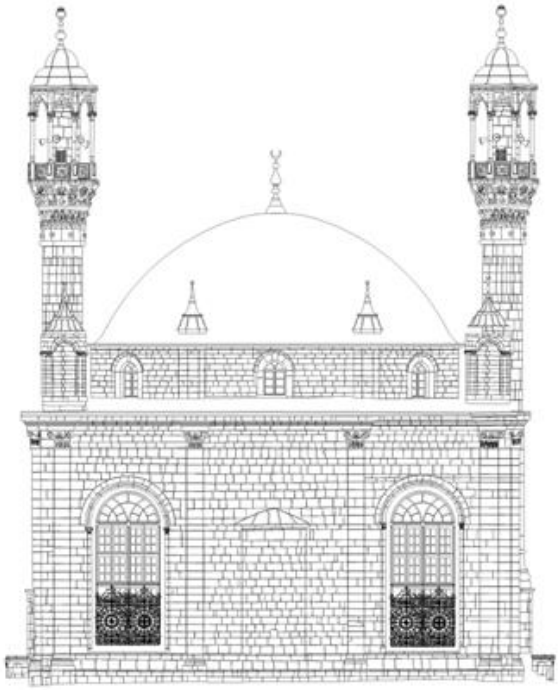

Şekil 4.30. Konya Aziziye Camisi'nin güney cephesi çizim(VGMA)

Batı cephesinin orta ekseninde zeminden iki basamaklı merdivenle çıkılan bir giriş kapısı ve kapının iki yanında büyük boyutlu birer pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin iki yanında birer sütunce bulunmaktadır. Aynı zamanda bu cephedeki dört adet payanda cepheyi hareketlendirmiştir. Batıdaki giriş kapısının üzerinde madalyon içinde bulunan Sultan Abdülaziz'in tuğrası daha önceden kazınmışken son restorasyonla tekrar yazılmıştır.

Resim 4.143. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi

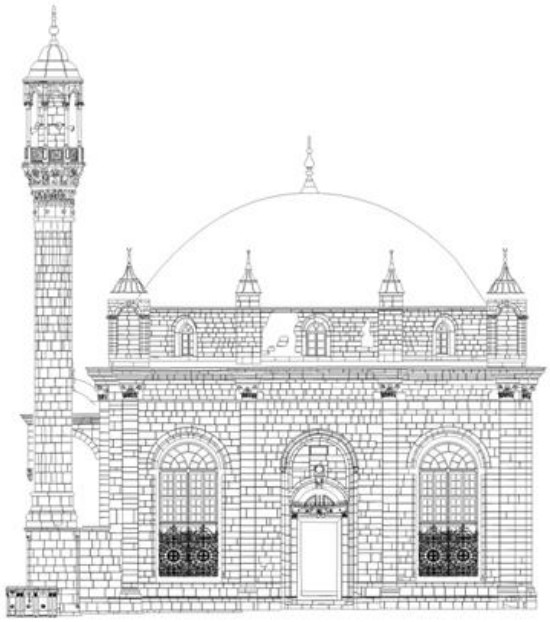

Şekil 4.31. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi çizim(VGMA)

Caminin doğu cephesi batı cephesiyle simetriktir. Doğudaki giriş kapısının üzerinde batı cephesinde olduğu gibi madalyonun içerisinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır.

Resim 4.144. Konya Aziziye Camisi'nin batı cephesi

Resim 4.145. Konya Aziziye Camisi’nin batı cephesi

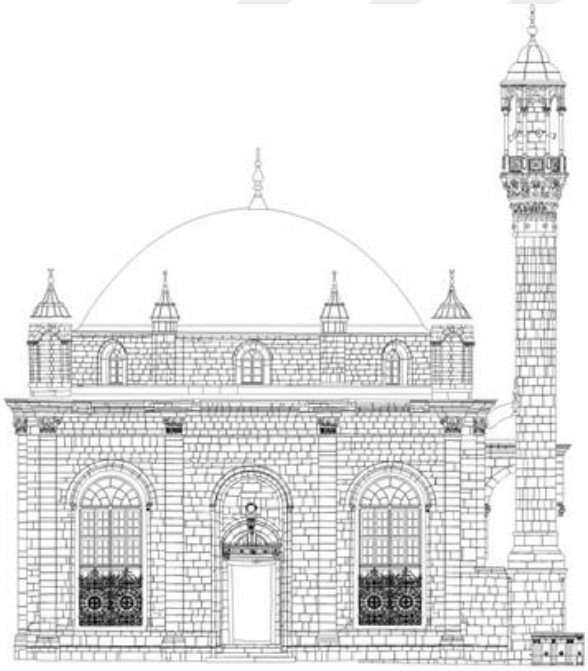

Şekil 4.32. Konya Aziziye Camisi’nin doğu cephesi çizim(VGMA)

Son Cemaat Yeri:

Caminin kuzey cephesinde üç basamaklı bir merdivenle çıkılan, kompozit başlıklı altı adet sütunun yer aldığı, beş bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kemer açıklıkları dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Ortadaki bölüm geniş ve yüksek, iki yandaki bölüm daha dar ve alçak, kenardaki bölümler de onlara göre daha geniş ve yüksek düzenlenmiştir[195]. Son cemaat yerinin doğu ve batı bölümleri iki yarım kubbe ile örtülüyken, ana giriş oval bir kubbe ile örtülmüştür. Ana girişin iki yanında üzeri tonozla örtülü iki dar bölüm bulunmaktadır. Ana giriş kapısının üzerinde akantus yapraklarıyla bezenmiş madalyonun içerisinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır. Bu tuğra da yapıdaki diğer tuğralar gibi daha önce kazınmışken, son restorasyonla tekrar yazılmıştır. Son cemaat yeri kubbelerinin iç kısımlarında ağırlıklı olarak mavi, siyah, beyaz ve daha az oranda kırmızı renklerin hâkim olduğu kalem işi süslemeler bulunmaktadır.

Resim 4.146. Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesi ve son cemaat yeri

[195] Baş, A.(2003). "Aziziye Camii", *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya,262.

Resim 4.147. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yerinden

Resim 4.148. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri pencere detayı

Resim 4.149. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kompozit sütun başlıkları detay

Resim 4.150. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kompozit sütun başlıkları detay

Resim 4.151. Konya Aziziye Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki süsleme detayları

Resim 4.152. Konya Aziziye Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki Sultan Abdülaziz'in tuğrasından detay

Resim 4.153. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri kubbesinin içinden detay

Minareler:

Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesinde bulunan son cemaat yerinin doğu ve batısına simetrik olarak yerleştirilmiş 4,50 m. yüksekliğinde kaidelere oturan, âlemi ile birlikte toplam 32,00 m yüksekliğinde tek şerefeli iki adet minaresi bulunmaktadır. Minarelerin kübik kaidelerine bitişik abdest muslukları yer almaktadır. Minareye çıkış kaidenin son

cemaat yerinin doğu ve batı yönündeki iç kısmındaki yarım daire formlu kemerli küçük birer kapıdan sağlanmaktadır.

Minare gövdesi on altı yivden oluşmaktadır. Yivli gövdeden şerefeye geçişte bir silme ve bu silmenin üzerinde altı yapraktan oluşan taş kabartma şeklinde yapılmış çiçek motifleri yer almaktadır. Çiçek motiflerinin üzerinde bulunan minare gövdesini dolaşan yaprak motifleri üst uçları dışarı kıvrılır biçimde düzenlenmiştir. Şerefeye geçişte akant yaprakları yer almaktadır. Minarenin şerefesi boyları iki metreye yakın, birbirine dilimli sivri kemerlerle bağlanan sekiz adet sütunla köşk şeklinde düzenlenmiştir. Minarenin üzerinde kurşun kaplamalı bir külah ve âlemi vardır. Aziziye Camisi'nin minareleri Hint ve Neo-Barok etkilerin karışımıyla eklektik bir üslup göstermektedir[196].

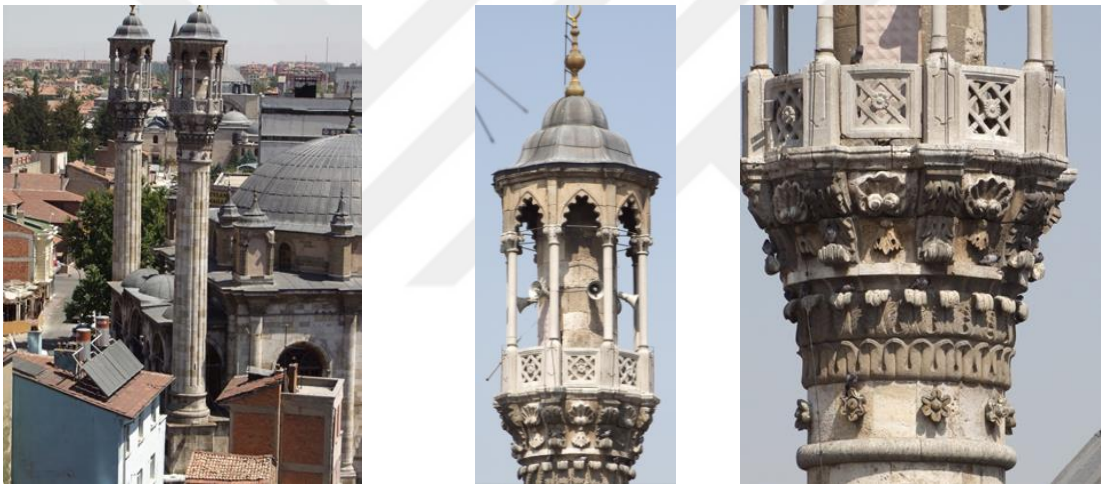

Resim 4.156. Konya Aziziye Camisi'nin minareleri

Abdest Muslukları:

Aziziye Camisinin L şeklinde inşa edilmiş abdest muslukları her iki minare kaidesine bitişik olarak yapılmıştır. Bu abdest muslukları kitabesine göre geç dönemde H.1340-42 (M.1921-23) yıllarında eklenmiştir[197]. Çeşmeler yedişer adet kurnadan oluşmaktadır. Çeşmeler korent başlıklı ikişer sütun arasına yerleştirilmiş ve her biri Bursa kemerine

[196] Baş, A.(2003). "Konya'daki Osmanlı Camileri", Osmanlı Döneminde Konya, Konya,264; Altın, Y.(2009). "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri".Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni.S.B.E.,Konya, 138; Burulday, S.2015,37 -38; Harmankaya, A.(2019)."Çeşmeli Minareler". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 14/28, 362.

[197] Sönmez, M., Akmaydalı, H.(1987), "Konya Çeşmeleri", *Rölöve Restorasyon Dergisi*, Ankara, S.6, 137.

sahiptir. Çeşmeler oldukça sade bir görünüm sergilemektedir. Çeşmelerde süsleme ögesine sütun başlıklarında ve kurnaların etrafında rastlanmaktadır.

Resim 4.154. Konya Aziziye Camisi'nin abdest musluklarından görünüş

Resim 4.155. Konya Aziziye Camisi'nin abdest musluklarından detay

Kubbe:

Konya Aziziye Camisi'nin sekizgen bir kasnağa oturan 17,70 m. çapındaki kubbesi kurşunla kaplı olup, dört köşesinde birer adet ağırlık kulesi bulunmaktadır. Kubbe kasnağında sekizgenin her köşesine gelecek şekilde küçük boyutta, sekiz adet ahşap pencere yer almaktadır. Bu pencereler yapıya daha aydınlık ve ferah bir görünüm sağlamıştır. İç kısımda bu pencerelerin üzeri bitkisel bezemelerle süslüdür.

Resim 4.157. Konya Aziziye Camisi'nin kubbesi

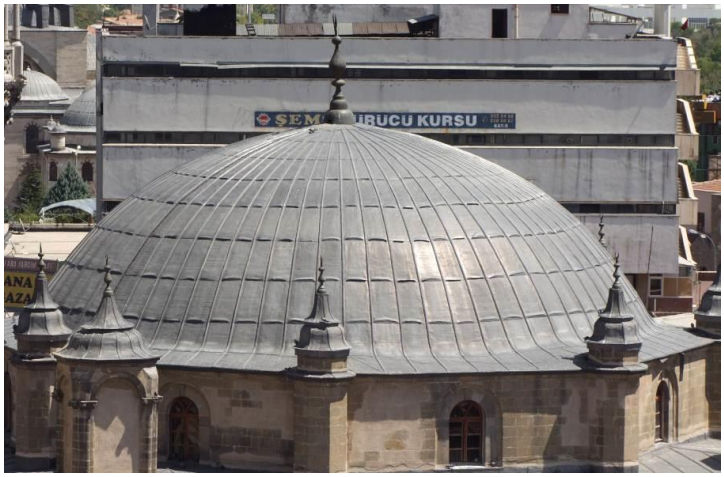

Resim 4.158. Konya Aziziye Camisi'nin kubbesi ayrıntı

Resim 4.159. Konya Aziziye Camisi'nin ağırlık kuleleri

Resim 4.160. Konya Aziziye Camisi'nin kubbe kasnağındaki pencereler

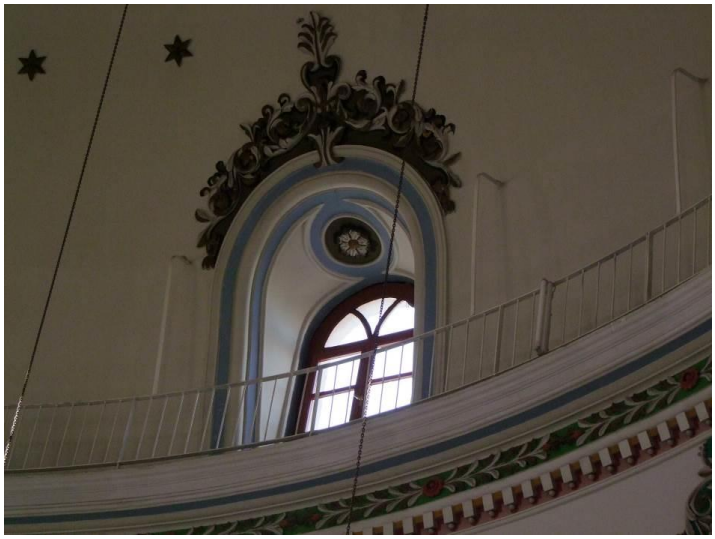

Resim 4.161. Konya Aziziye Camisi'nin kubbe kasnağına yerleştirilen pencerelerden detay

İç Mekân:

Harim:

Konya Aziziye Camisi'nin harimine giriş kuzey,doğu ve batıdaki üç giriş kapısından sağlanmaktadır. Caminin dört cephesinde yer alan ikişer, toplam sekiz adet büyük pencere ile harime aydınlık ve ferah bir görünüm sağlanmıştır.

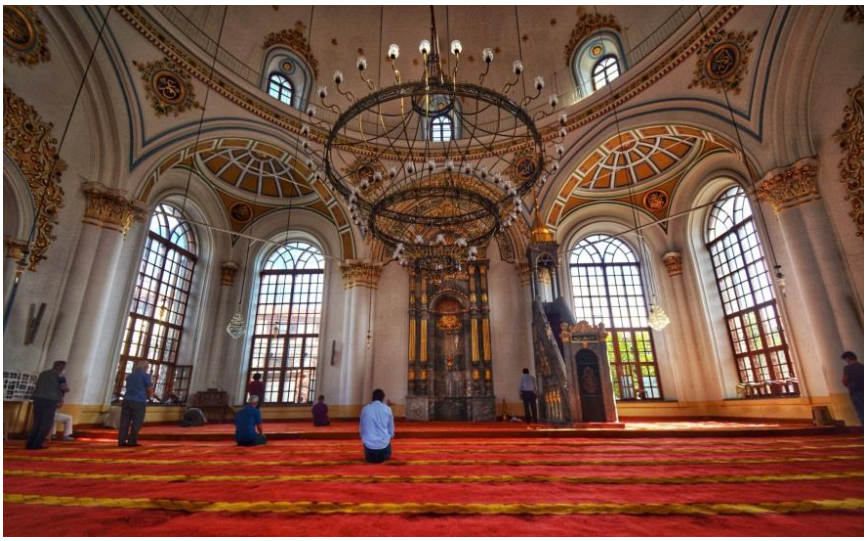

Resim 4.162. Konya Aziziye Camisi harimden görünüş

Kubbeye geçiş ögesi olan pandantiflerde her kemerin ortasına gelecek şekilde barok karaktere sahip bitkisel süslemeli, içinde yazılar bulunan oval levhalar bulunmaktadır. Harimin güney duvarında mihrap, mihrabın batısında da minber, mihrabın doğusunda ise sonraki yıllarda eklenmiş bir kürsü yer almaktadır.

Mahfil:

Konya Aziziye Camisi'nin kuzeydeki girişinin üzerinde silindirik formda antik başlıklı dört adet mermer sütunun taşıdığı yerden yüksekliği 4,85 m. olan mahfil yer almakta ve mahfile çıkış caminin ana girişinin batısındaki yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Mahfil kuzey yönde beden duvarına, güney yönde ise doğu-batı yönünde yerleştirilen, yarım daire formundaki kemerlerle birbirine bağlanan dört adet mermer sütuna oturmaktadır. Mahfilin balkonu yarım daire şeklinde hareme doğru çıkıntı yapmaktadır. Mahfilin kuzey cephe duvarına bitişik olan bölümü hariç bütün cepheleri dolaşan 0,40 m yüksekliğinde bir korkuluğu bulunmaktadır.

Resim 4.163. Konya Aziziye Camisi'nin mahfilinden görünüş

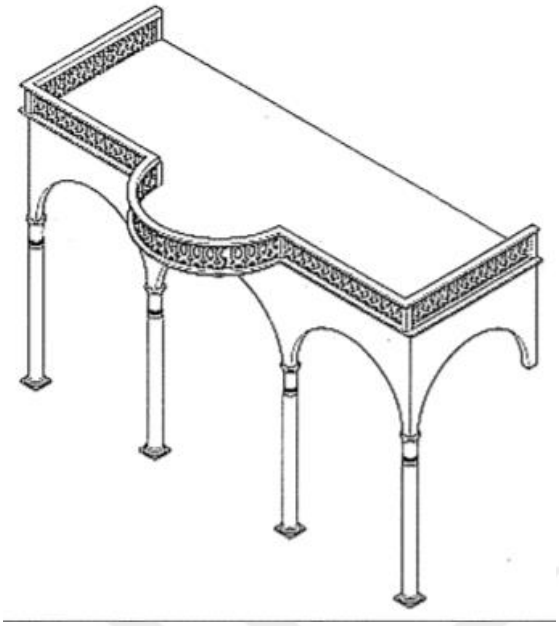

Şekil 4.33. Konya Aziziye Camisi'nin mahfilinin izometrik çizimi (Çetinaslan'dan)

Mihrap:

Konya Aziziye Camisi'nin güney yöndeki kıble duvarının tam ortasında bulunan, 9 m. yüksekliğinde ve 3,30 m. genişliğindeki mihrabı, 0,54 m. dışarıya çıkıntı yapmaktadır. Mihrap nişinin her iki yanında 5,15 m. yüksekliğinde ikişer kompozit başlıklı ince ve yivli sütunlar bulunmaktadır[198]. Sütunların üzerinde oval birer çerçeve içerisinde "Kelime-i tevhid" yazılmıştır. Mihrapta alınlıkla aynı seviyede bulunan bir nişin kemer gözünde, dikdörtgen bir pano içerisinde *"Kullemâ dahale aleyhâ Zekeriyye'l Mihrâb"* yazmaktadır. Mihrap nişinde kabartma tekniğinde yapılmış olan çok güzel bir asılı kandil motifi yer almaktadır[199]. Kandil motifinin üzerinde palmetten gelişen akantus motiflerinin çevrelediği bir madalyon içerisinde "makâm-ı İbrâhîm" yazmaktadır. Mihrap kavsarasını ise istiridye kabuğu motifi süslemektedir.

[198] Mihraptaki bu ikili sütun uygulamasını, Çırağan Sarayı'nın taht salonunda görmek mümkündür. Saner, T.(1998).*19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm.* Pera Turizm Yayınları, İstanbul,57.

[199] 13.yüzyıldan beri mihrap nişinde yer alan kandil motifleri, ilahi ışığı simgelemektedir ve Osmanlı döneminde geç dönem mihraplarında daha çok karşımıza çıkmaktadır. Kalfazade,S.,Ertuğrul ,Ö.(1989)."Kandil ve Kandil Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine*" Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 5,29-31.

Resim 4.164. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabı

Barok üslup özelliği gösteren mihrap tepeliği yarım daire kemerlidir. Mihrabın taç kısmındaki akantus yaprağı, zeytin dalı ve deniz kabuğu motifleri rokoko üslubundan, sülüs hatla yazılmış bir yazı, güneş ve ay motifleri ise geleneksel süslemelerden alınmıştır[200].

[200] Bozkurt, T.(2005).“19. yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine bir örnek, Konya Aziziye Camii Mihrabı”, *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VIII*, Konya,401-410.

Resim 4.165. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabının tepeliğinden detay

Resim 4.166. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabından detay

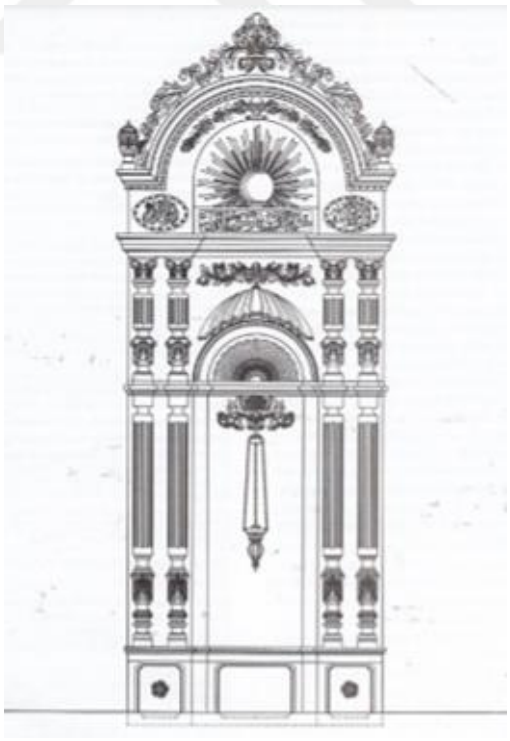

Şekil 4.34. Konya Aziziye Camisi'nin Mihrabı görünüş (T.Bozkurt'tan)

Minber:

Konya Aziziye Camisi'nin minberi harimin güney duvarının ortasındaki mihrabın hemen batısında yer almaktadır. Minberin basık kemerli girişinin iki yanında antik başlıklara sahip sütunceler, basık kemerin üzerinde de kitabelik bölümü bulunmaktadır. Kitabede "Kelime-i Tevhid" yazılıdır. Minberin giriş kapısının üzerinde taç kısmı bulunmaktadır.

Minberin yan aynalık bölümü yüksek kabartma tekniğinde yapılmış ortada bir gülbezek motifi yanlar da ise bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Minberin korkuluklarına ajur tekniğiyle iki farklı tipte düzenlenmiş sekiz kollu yıldız oyması yapılmıştır. Birinci tipteki sekiz kollu yıldızın merkezi küçük tutulmuş, etrafı damla motifleri şeklinde oyulmuştur. İkinci tipteki sekiz kollu yıldızın merkezi büyük tutulmuş, ortasına gülbezek motifi kabartması yerleştirilmiştir.

Minberin süpürgelik bölümünde kaş kemerli, akant başlıklı ikisi gömülü üçü tam olmak üzere, beş sütun bulunmaktadır.

Resim 4.167. Konya Aziziye Camisi'nin minberinin taç kısmı

Resim 4.168. Konya Aziziye Camisi'nin minberinin yan aynalık bölümü

Resim 4.169. Konya Aziziye Camisi minberin köşk altı

Resim 4.170. Konya Aziziye Camisi minberinin süpürgelik kısmı

Minberin yuvarlak kemerli geçit bölümü köşk bölümünün altında yer almaktadır. Geçit bölümünün üzerinde kare şeklinde köşk altı yer almaktadır. Köşk altının ortası gülbezek motifi ile onun etrafı da bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Minberin köşk bölümü sivri kemerli dört adet sütun üzerine oturtulmuştur. Köşk bölümünün üzerinde taç kısmı, sekizgen kasnak ve armudi külah yer almaktadır.

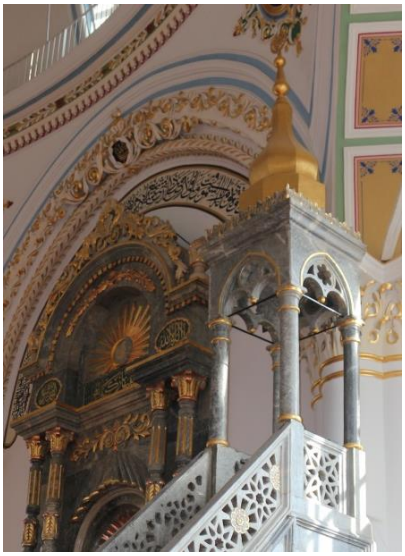

Resim 4.171. Konya Aziziye Camisi minberin köşk kısmından detay

Malzeme ve Teknik:

Taş Malzeme:

Konya Aziziye Camisi tamamen kesme taştan yapılmıştır. Caminin ana malzemesi "gödene taşı"dır[201]. Caminin abdest musluklarında, mihrap, minber, ana giriş kapısı, son cemaat yeri ve mahfil sütunlarında Bozdoğan mermeri denilen malzeme kullanılmıştır.

Alçı Malzeme:

Caminin harim duvarlarının sıvalarında, silmelerde ve bitkisel süslemelerde alçı malzeme kullanılmıştır.

Ahşap Malzeme:

Ahşap malzeme kapı ve pencerelerde, mahfil korkuluklarında tercih edilmiştir.

[201] Gödene, Konya yakınlarındaki bir köydür. Gödene taşı da Gödene köyündeki taş ocağından çıkarılmış sarımtırak bir taştır. Duran, R.(2006), "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları", *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı IX Özel Sayı*, Konya, 239.

Madeni Malzeme:

Madeni malzeme pencere şebekelerinde, kubbe âlemlerinde ve kubbeden sarkan ters çevrilmiş soğani kubbe şeklindeki büyük avizede tercih edilmiştir. Ayrıca yapıdaki üst örtülerin hepsi kurşunla kaplanmıştır.

Süsleme Özellikleri:

Konya Aziziye Camisi ampir, barok ve rokoko üslubunun karışımı olan eklektik üslupta inşa edilmiştir[202]. Yapının mihrabı, kemer alınlıkları, minberi ve giriş kapısı ağırlıklı olarak altın yaldızlı süslemeye sahiptir. Yapının minareleri Hint mimarisine benzemektedir[203].

Caminin kubbe kasnağının pencereleri oldukça süslüdür. Korent başlıklı sütunlar yapıyı hareketlendirmiştir. Yapının mihrap, minber ve tüm sütunlarında bitkisel süslemeler alçak ve yüksek kabartma şeklinde uygulanmıştır. Kalem işi süslemeler caminin harim duvarlarında, eksedralarında, kubbenin içi ve kemerlerin yüzeylerinde görülmektedir. Genellikle oval bir madalyon içerisine Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri yazılı panolar bitkisel motiflerle süslenerek yerleştirilmiştir.

4.1.2.2. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi

Fotoğraf No:4.172 - 4.187.

Çizim No: 4.35-4.36.

Harita No: 4.13.

İnceleme Tarihi: Nisan 2017

Tescil Durumu: Tescilli[204]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: 1289 H. (1872 M.)

[202] Tongur, S.(1944), *Konya Eski Eser Kılavuzu*, Konya, 144.
[203] Duran,2010,239.
[204] Cami, Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 11.10.1991 tarihli 987 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Bulunduğu Yer: Dedeler, 33400 Tarsus/Mersin adresinde bulunmaktadır.

Konum: Enlem: 36°57'29.0"N (36.958051)

Boylam: 34°47'48.3"E (34.796735)

Harita 4.13. Ashab-ı Kehf Camisi'nin konumu

Resim 4.172. Ashab-ı Kehf Camisi genel görünüm

Kitabeler:

Ashab-ı Kehf Camisi'nin giriş kapısı üzerinde sivri kemerli bir silme içinde yer alan, üç satır celi sülüs, dört satır ta'lik hatla yazılmış toplam yedi satırdan oluşan kitabesine göre; Cami, H.1289 (M.1872) yılında Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan adına Tarsus müftüsü Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır[205].

[205] Kitabede adı geçen Müftü Hacı Ahmed Hilmi Efendi'nin ünü Pertevniyal Valide Sultan'a kadar ulaşmış ve Pertevniyal Valide Sultan onu Eyüp Sultan'a hizmet için çağırmıştır. Hacı Ahmed Hilmi Efendi ise ona cevaben Tarsus'a hizmet ederlerse Eyüp Sultan'da görev yapabileceğini söylemiş ve Pertevniyal Valide Sultan bu istek üzerine Tarsus Ashab-ı Kehf Mağarasının yanına bu mescidi yaptırmıştır. Eyüp Sultan'a giden Ahmed Hilmi Efendi üç yıl orda kaldıktan sonra H.1292'de vefat etmiştir. Bkz: Duru, K.(2010),"Tarsus Kitabeleri",*'Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus'28-30 MAYIS 2010- Bildiri ve Müzakereler*, Türkiye Diyanet Vakfı Tarsus Şubesi,378,379.

Resim 4.173. Ashab-ı Kehf Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabe

Resim 4.174. Ashab-ı Kehf Camisi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabesi

Okunuşu :

Bismillahirrahmanirrahim

kâle-lleżîne ġalebû ‘alâ emrihim

lenettehizenne ‘aleyhim mescidâ

1.Cenab-ı mader-î Abdülaziz Han eyledi tecdid

Bu akdes ma’bed-i Ashab-ı Kehf’i hasbeten lillah

2.Safa bulmakda ruh-i valid-i şahane Mahmud Han

İdildikçe bina böyle eserler sû-be-sû her gâh

3.Ana Mufti-ı şehr Ahmed Efendi dai-yi hassı

Kılub dikkat yapıldı tarz-i nevde bu ibadetgâh

4. Kulı Nüzhet dahi tarih-i tamın eyledi takdim

Yine Ashab-ı Kehf’i zinde kıldı işbu beytullah 1289(1872)[206].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Cami 1967, 1988, 1993,1999 yıllarında onarım geçirmiştir. 2002 yılında caminin, kısmen çatısı onarılmış ve depremde hasar gören minaresi kaide kısmına kadar sökülerek yeniden yapılmıştır. Kare planlı mescidin güney ve doğu cephesine değişik dönemlerde ek binalar yapılarak genişletilmiştir.

Tanımı: Mersin’in Tarsus ilçesinin 12 km kuzeyindeki Dedeler Köyü yakınlarında bulunan Ashab-ı Kehf [207] farklı zamanlarda eklerle genişletilmiş cami ve kuzeyindeki mağaradan oluşmaktadır. Üç farklı mekândan oluşan caminin orijinal olanı kuzeybatıdaki tek mekânlı bölümdür. Güney ve doğudaki bölümler sonradan eklenmiştir.

[206] Şair Nüzhet tarafından yazılan kitabenin son beytinde ebced hesabıyla caminin inşa tarihi düşülmüştür.

[207] Ashab-ı Kehf ile ilgili çok fazla efsane bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim’deki Kehf Suresinde bahsedilen mağaranın bu mağara olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Ashab-ı Kehf Mağarası olarak bilinen üç yer vardır. Bunlar Maraş Elbistan ,İzmir Efes ve Mersin Tarsus’taki Ashab-ı Kehf ‘tir. Hıristiyanların çoğu ise Ashab-ı Kehf’in Efes’te olduğuna inanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sümer, F.(1989). “Ashab-ı Kehf” , İstanbul; Akgündüz. A.(1993). *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf,* İstanbul,385-433; Sertoğlu, M.(2006), “Eshab-ı Kehf (Mağara Yaranı) Vakıflara Ait Orijinal Bir Belge”, *Vakıflar Dergisi,* C.X, Ankara,129–132.

Plan ve Örtü Sistemi: Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi, farklı dönemlerde birbirine eklenen üç adet yapı biriminden oluşmaktadır. Bu yapı birimlerinden en eski ve Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu kısım, giriş kapısı üzerinde kitabesi bulunan kuzeybatı yönde yer alan yapıdır.

Ashab-ı Kehf Camisi kare planlı olup, üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbe sekizgen kasnağa oturmakta ve kubbeye geçiş pandantifle sağlanmaktadır. Caminin bütün cephelerinde yuvarlak kemerli ve dikdörtgen formlu ikişer pencereden toplam sekiz pencere bulunmaktadır. Caminin kuzeyindeki son cemaat yeri iki sütun ve iki ayakla üç bölüme ayrılmış, üzeri üç kubbe ile örtülüdür. Caminin güneybatısında tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

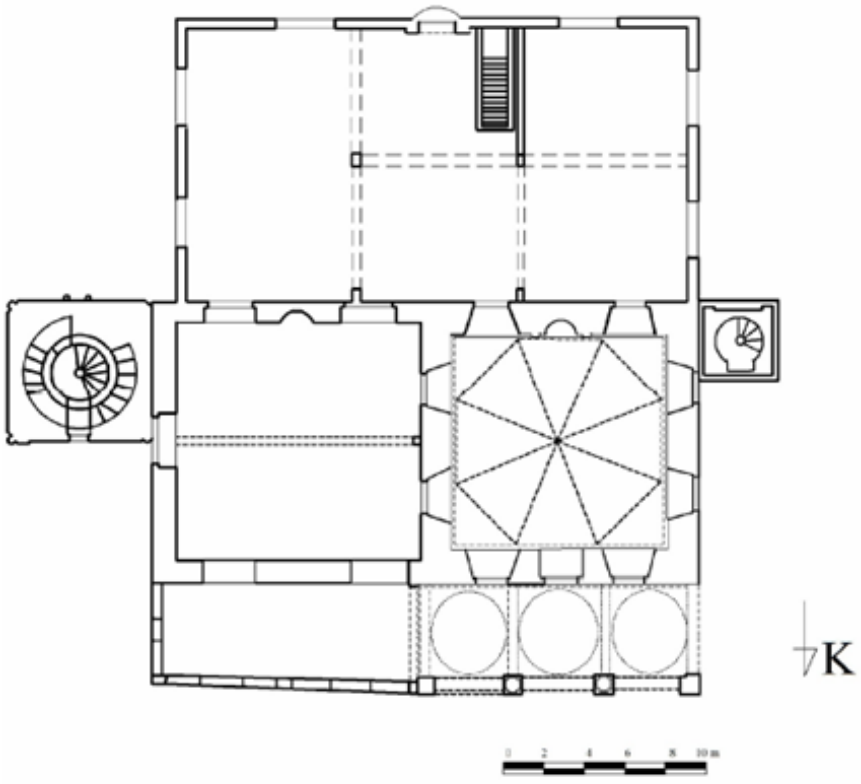

Şekil 4.35. Ashab-ı Kehf Camisi'nin planı(VGMA)

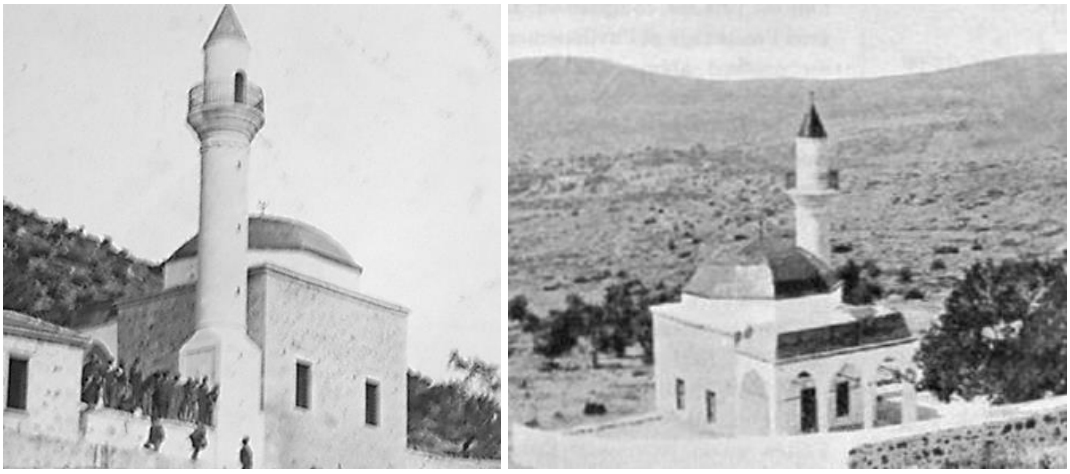

Resim 4.176. Ashab-ı Kehf Camisi'nin eski hali genel görünüm

Cephe Düzeni:

Caminin kuzeybatı cephesi dışındaki cepheler sonradan eklenen mekânlarla kapatılmıştır. Kuzeybatı cephede yuvarlak kemerli nişli dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı ile cami aydınlanmaktadır. Güney cephedeki pencereler ise daha sonraki yıllarda eklenen mekânın kapısına dönüştürülmüştür. Kuzey cephesinde 3 bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapı, sonraki dönemlerde doğu ve güney yönlerine yeni yapıların eklenmesiyle genişletilmiştir.

Resim 4.175. Ashab-ı Kehf Camisi genel görünüm

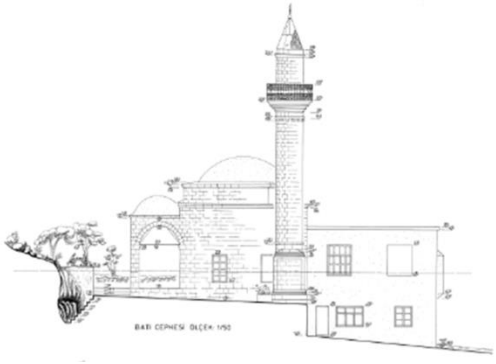

Şekil 4.36. Ashab-ı Kehf Camisi'nin batı cephesi çizim(VGMA)

İç Mekân:

6.03x6.03 m. ölçülerindeki harimin güney duvarının ortasında mihrap yer almaktadır. Orijinalde mihrabın iki yanında bulunan pencereler günümüzde kapı olarak düzenlenmiştir.

Caminin zamanla cemaate küçük gelmesinden dolayı yapının güneyine 14,05**x7.**60 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir bölüm eklenmiştir. Arazinin eğimli olması nedeniyle yapının güneyine eklenen bölüm, alt katı imam odası, üst katı mescid olmak üzere iki katlı olarak düzenlenmiştir. Yapının güneyine eklenen bölümün doğu, batı ve güney yönlerinde dikdörtgen formlu ikişer pencereden toplam altı penceresi bulunmaktadır.

Yapının doğusuna eklenen bölüm kare planlıdır. Doğudaki bölümün mihrabının doğusundaki pencere güneydeki mekâna, batısındaki pencereler batıdaki orijinal mekâna açılmaktadır. Mekân, doğuda bir ve kuzeydeki bir pencere açıklığı ile aydınlanmaktadır. Doğudaki bu bölüm, günümüzde kadınların namaz kıldığı bölüm olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.177. Ashab-ı Kehf Camisi kubbe geçişleri

Resim 4.178. Ashab-ı Kehf Camisi harimi

Resim 4.179. Ashab-ı Kehf Camisi harimden giriş kapısına bakış

Resim 4.180. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölüm

Son Cemaat Yeri:

Ashab-ı Kehf Camisi'nin kuzey cephesinde üç bölümlü son cemaat yeri vardır. Ortada iki sütun, yanlarda iki ayağın taşıdığı son cemaat yeri sivri kemerlere oturan, kasnaksız üç kubbe ile örtülüdür. Ortadaki sütunlar sekizgen gövdeli ve iyonik tarzda sütun başlıklarına sahiptir. Daha sonraki dönemlerde caminin doğusuna eklenen yapının kuzey cephesine, orijinal yapının son cemaat yerine bitişik, iki bölümlü üç dikdörtgen ayağa oturan, üzeri düz damla örtülü ikinci bir son cemaat yeri de eklenmiştir.

Resim 4.181. Ashab-ı Kehf Camisi son cemaat yeri

Resim 4.182. Ashab-ı Kehf Camisine eklenen ikinci son cemaat yeri

Mihrap:

Caminin orijinal bölümünün hariminin güney cephesinin ortasında kaş kemerli, oldukça sade bir mihrap yer almaktadır. Yapının güneyine eklenen bölümün güney cephesinin ortasında sade bir düzenlemeye sahip, dışa taşkın mermer bir mihrabı yer almaktadır. Mihrabın üst kısmında doğuda "Muhammed", batı da "Allah" yazısının ortasında, Tevbe suresinin 18. Ayeti[208] yazılıdır. Mihrabın üzerine de "fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm"[209] yazan bir tablo yerleştirilmiştir.

Yapının doğusuna eklenen bölümün güney cephesindeki mihrap sade bir niş olarak düzenlenmiştir.

Resim 4.183. Ashab-ı Kehf Camisi Orijinal yapının mihrabı

[208] "Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur" https://www.kuranvemeali.com/tevbe-suresi/18-ayeti-meali . Erişim tarihi:12.04.2019.

[209] Ayetin meali : "yüzünü mescid-i haram tarafına çevir" şeklindedir (Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009,Bakara/144-149-150.).

Resim 4.184. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölümün mihrabı

Minber:

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin orijinal yapısının minberi bulunmamaktadır. Yapının güneyine eklenen bölümde, mihrabın hemen yanında kahverengi renkli mermerden yapılmış sade bir minber yer almaktadır. Minber korkulukları ise koyu kahverengi renkli mermerden yapılmıştır. Minberdeki tek süsleme ögesi minber korkuluklarının üzerinde bulunan daire şeklinde oymalardır.

Resim 4.185. Ashab-ı Kehf Camisi'nin güneyine eklenen bölümün minberi

Minare:

Caminin orijinal yapısının güney batı köşesinde düzgün kesme taş malzemeden yapılmış, tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Minareye caminin dışındaki, minarenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli kapıdan çıkılmaktadır. Zeminden kare bir kaide ile köşeleri pahlanmış pabuçluk kısmına ve buradan da iki renkli taşlarla hareketlendirilmiş silindirik gövdeye geçilmektedir. Pabuçluk ile silindirik gövde arası bir bilezikle ayrılırken, gövde ile şerefe arası kabartma şeklinde, ters baklava dilimleri ile bezenmiş bir bilezikle ayrılmıştır. Şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Petek kısmının kıble yönünde yuvarlak kemerli bir minareye çıkış kapısı vardır. Peteğin üzerinde taş bir külah, külahın üzerinde ise üç küplü madeni bir âlem yer almaktadır.

Orijinal mekânın doğusuna eklenen bölümün doğu cephesine 1967 yılında üç şerefeli küfeki taşından 76 m. yüksekliğinde bir minare yaptırılmıştır[210]. Minarenin üç şerefesine farklı merdivenlerden çıkılmaktadır. Bu minareyle orijinal minaresi arasında simetri sağlanmak istenmiş olsa da, bu minarenin aşırı yüksek yapılması sebebiyle yapıyla uyumsuz bir görünüm elde edilmiştir.

Resim 4.186. Ashab-ı Kehf Camisi'nin orijinal minaresi

[210]1967 yılında yapımına başlanıp Müslümanların desteğiyle 1975 yılında bitirilen minare Kilisli Acarlıoğullarından Necmettin Usta tarafından yapılmış, dernek başkanı Hacı Ali Menekşeoğlu tarafından yaptırılmıştır. Duru, 2010.379.

Resim 4.187. Ashab-ı Kehf Camisi'nin doğusuna eklenen bölümün minaresi

Malzeme ve Teknik:

Taş Malzeme:

Caminin orijinal bölümünde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapıya sonradan eklenen doğu ve güneydeki bölümler ise betonarme olarak inşa edilmiştir. Sonradan eklenen güneydeki bölümün mihrap, minber ve sonradan eklenen minarenin kitabesinde mermer malzeme kullanılmıştır.

Ahşap Malzeme:

Kapı ve pencere kanatlarında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Madeni Malzeme: Kubbe kurşunla kaplıdır. Minare ve kubbe alemlerinde kullanılmıştır. Pencere korkuluklarında kullanılmıştır.

Süsleme Programı:

Taş Süsleme:

Taş süsleme son cemaat yerindeki iki sütunun iyonik tarzdaki sütun başlıklarında, minare gövdesinin üst bileziğindeki ters baklava biçimindeki kabartma süslemelerde bulunmaktadır.

4.1.3. Zaviye

4.1.3.1. İstanbul Laz Emin Baba Zaviyesi

Fotoğraf No: 4.188-4.201.
Çizim No: 4.37-4.38.

Harita No: 4.14.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016

Tescil Durumu: -

Mimarı: Bilinmiyor

İnşa Tarihi: H. 1284(1867)

Bulunduğu Yer: İstanbul Edirnekapı'da Eyüp ilçesine bağlı Defterdar mahallesi Savaklar Caddesinde bulunmaktadır.

Konum:

Enlem: 41°01'57.3"N(41.032572)

Boylam: 28°56'10.3"E(28.936187)

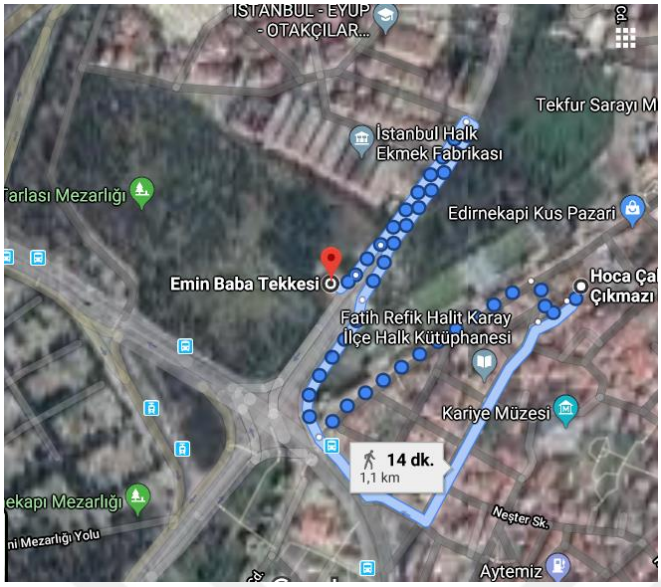

Harita 4.14. Günümüzde Laz Emin Baba Tekkesi ve çevresi

Resim 4.188. Laz Emin Baba Zaviyesi genel görünüm

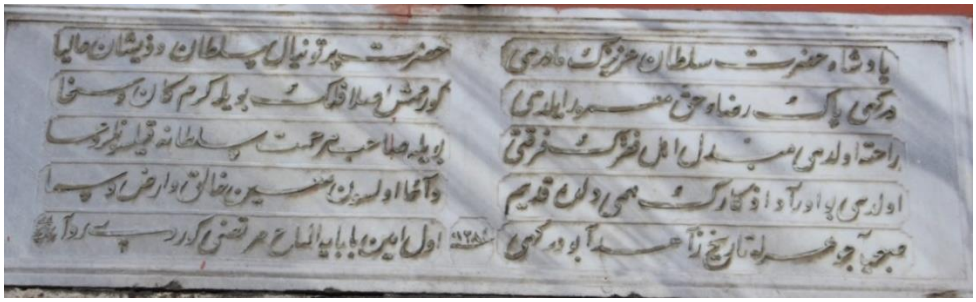

Resim 4.189. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin kitabesi

Kitabesi:

Giriş kapısı üzerinde beş satırlık bir kitabesi yer almaktadır.

Okunuşu:

"Pâdişâh-ı Hazret-i Sultan Aziz' in mâderi
Hazret-i Pertevniyâl Sultan-û Zîşân ûlyâ
Dergâh-ı pâk-ı rıza Hakk ma'mûr eyledi
Görmemiş asla felek böyle kerem-kân-ü sehâ
Rahata oldu mübeddel ehl-i fakrın firkati
Böyle sahib-i merhamet Sultana kılsınlar dua
Oldu bu evrad-ı ezkârın hemi dilde kadîm
Dâima olsun mu'în-i Halik ve arz-û semâ
Subhiyâ[211] cevherle tarih-i zahirâ bu dergâhı
"Ol Emin Baba'ya elmâh Murtazâ gördü reva"[212]
sene 1284/1867[213]"

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Laz Emin Baba Zaviyesi, 1924 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanun ile kapatılarak asli fonksiyonunu yitirmiştir. Yıllarca boş ve harap halde kalan yapı, 1983 yılında yanmış ve sonrasında ahır olarak kullanılmıştır[214]. Yapının sadece dış beden duvarları sağlam kalmış, bölme duvarları ve cihannüma bölümü yıkılmıştır. 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım yapıldığı sırada bilinmeyen sebeplerden dolayı onarım durdurulmuştur. Yapı 1995 yılında "İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne" tahsis edilmiş, 1996 yılında yeniden restorasyon geçirmiştir. Bu onarımda bodrum kat ve ahşap cihannüma yeniden yapılmış ve bodrum kata giriş yapının kuzey cephesine alınmıştır.

Bodrum katın orijinalinde çilehane olma ihtimali vardır. Günümüzde bu mekân mescit ve mutfak olarak kullanılmaktadır. Son onarımda üst kata çıkış merdivenleri giriş kapısının karşısına alınmış ve üst katta tek odalı bir mekân oluşturulmuştur. Tekke haziresinde iki dervişe ait şahideler ve namazgâha ait mihrap taşı yeniden orijinal yerine alınmıştır. Laz

[211] Kitabedeki "Subhiyâ" olarak anılan kişi kitabenin yazıldığı sırada maarif nazırı olan Subhi Abdüllatif Paşa'dır ve kitabe kendisi tarafından yazılmıştır.
[212] Kitabedeki tarih ebced hesabıyla düşürülmüş ve düşürülen tarih kitabede yazılan tarihle aynı tarihe (1284) denk gelmektedir.
[213] Erdem, A.(2000). "Eyüp/Kuyubaşı, Emin Baba Tekkesi Restorasyon Değerlendirmesi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu-IV Tebliğler*, İstanbul,203.
[214] Erdem,2000,203.

Emin Baba'nın mezarı onarılmıştır [215]. 1997 yılında yapı özel bir vakfa tahsis edilmiş [216] ve günümüzde hala aynı vakıf tarafından kullanılmaktadır.

Resim 4.190. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin 1973 yılındaki hali(Erdem'den)

Resim 4.191. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu ve kuzey cephesinin 1963 yılındaki hali(Erdem'den)

[215] Yüksel, M.(1997). "Emin Baba Bektaşi Dergâhı", *Cem,* S. 69, 52-53.
[216] Erdem,2000,203.

Resim 4.192. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesinin 1990 yılındaki hali (Erdem'den)

Resim 4.193. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu ve kuzey cephelerinin 1990 yılındaki hali

Tanımı:

Edirnekapı Mezarlığının girişinde bulunan Laz Emin Baba Zaviyesi'nin avlusunda Derviş İbrahim Namazgâhı'na ait bir mihrap taşı ve sofa bölümü yer almaktadır. Kuyubaşı ya da Valide Sultan Tekkesi olarak da bilinen Laz Emin Baba Zaviyesi[217], 1867 yılında Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na bağlı olarak inşa edilmiştir[218]. Yapının avlusunda iki dervişe ait şahideler ve namazgâh taşı, avlusunun kuzeybatı köşesinde ise Emin Baba'nın mezarı bulunmaktadır.

Resim 4.194. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin giriş avlusunda bulunan iki dervişe ait mezar taşları

[217] Koçu, R.E.(1968). "Eminbaba Tekkesi". *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 4547.
[218] BOA, Y.MTV, 26/14; Haskan, M.N.(1994).*Eyüp Sultan Tarihi.* İstanbul, 105.

Resim 4.195. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin giriş avlusundaki namazgâh taşı

Resim 4.196. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin avlunun kuzeybatısındaki Emin Baba'nın mezarı

Plan ve Örtü Sistemi:

Günümüzde Laz Emin Baba Zaviyesi'nin bölme duvarlarının yıkılması nedeni ile orijinal planı hakkında net bir bilgimiz bulunmamaktadır. Günümüzdeki yapı 1996 yılında yapılan restorasyon sırasındaki değişikliklerle yeniden inşa edilmiştir. Yeni yapı, 12,10 X 13,45 m. boyutlarında dikdörtgen planlı ve üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Yapının çatısının ortasında, saçak silmesinden 3 m. yükseklikte olan ahşap cihannüma bölümü bulunmaktadır[219].

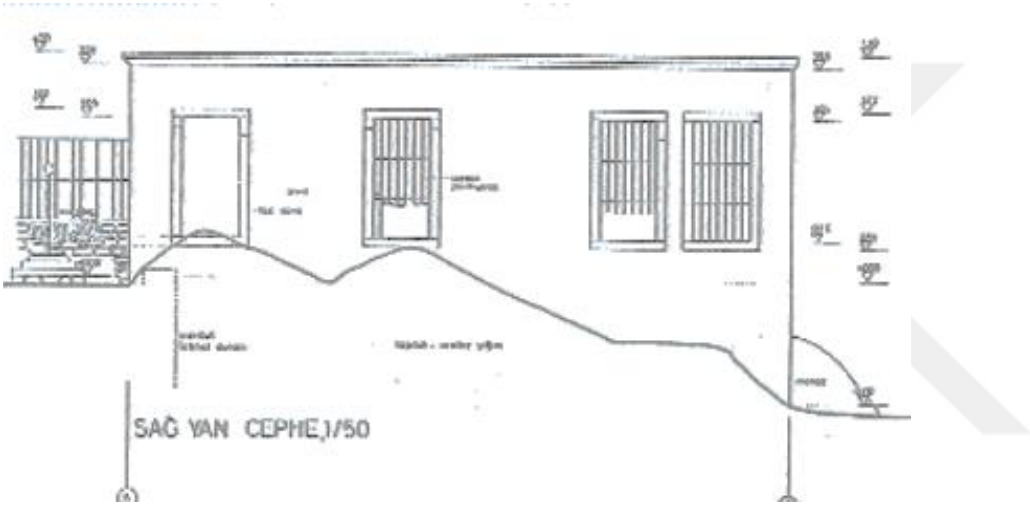

Şekil 4.37. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu cephesi (Ayten Erdem'den)

Şekil 4.38. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesi (Ayten Erdem'den)

[219] Erdem, 2000, 205.

Cephe Düzeni:

Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney duvarının orta ekseninde giriş kapısı yer almaktadır. Yapının güney cephesi üç bölümden oluşmaktadır. Orta eksendeki dar bölümde mermer söveli, dikdörtgen formlu ana giriş kapısı ve iki yanında taş söveli, dikdörtgen formlu iki adet dar pencere yer almaktadır. Giriş kapısının iki yanındaki cephelerde taş söveli, dikdörtgen formlu ikişer adet pencere bulunurken, cihannümanın avluya bakan güney cephesinde ise dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı iki adet pencere yer almaktadır.

Resim 4.197. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin güney cephesi

Laz Emin Baba Zaviyesi'nin kuzey ve doğu cepheleri arazinin eğimli olması sebebiyle avludan daha aşağıda yer almaktadır. Yapının doğu cephesinde dikdörtgen formlu, taş söveli dört adet pencere, cihannümanın doğu cephesinde ise dikdörtgen formlu iki adet pencere bulunmaktadır.

Resim 4.198. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin doğu cephesi

Yapının kuzey cephesinde sırasıyla dikdörtgen formlu iki adet büyük, kare formlu iki adet küçük ve dikdörtgen formlu bir adet büyük pencere bulunmaktadır. Ortada iki adet küçük tuvalet penceresi yer almaktadır. Cihannümanın kuzey cephesinde de dikdörtgen formlu iki adet pencere bulunmaktadır.

Resim 4.199. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin kuzey cephesi

Laz Emin Baba Zaviyesi'nin batı cephesinin hazireye bakmasından ötürü batı cephesi sadece cihannümanın doğu cephesindeki iki adet pencere ile aydınlanmaktadır.

İç Mekân :

Yapının güney duvarının orta ekseninde bulunan giriş kapısından giriş holüne girilmektedir. Giriş holünün batısında tevhidhane, doğusunda iki oda, kuzeyinde ise tuvalet bulunmaktadır. Tevhidhanenin güney duvarında bir mihrap ve güneydoğudaki odanın doğu duvarında bir ocak bulunmaktadır. Orijinal yapının cihannüma katına çıkan merdivene ait hiçbir duvar izi kalmadığından, cihannümaya nerden çıkıldığı hakkında bir fikrimiz bulunmamaktadır.

Resim 4.200. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin günümüzde tekkenin cihannümaya çıkan merdivenleri

Resim 4.201. Laz Emin Baba Zaviyesi'nin günümüzde toplantı salonu olarak kullanılan tevhidhane bölümü

4.1.4. Çeşmeler

4.1.4.1. İstanbul Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Fotoğraf No: 4.202-4.215.

Çizim No: 4.39.

Harita No: 4.15.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Mart 2018

Tescil Durumu: Tescilli[220]

Mimarı: Bilinmiyor

İnşa Tarihi: H. 1273 (1856)

Bulunduğu Yer: Defterdar Mahallesi, Yavedüt Cd. No:5, 34050 Eyüp/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum:

Enlem: 41.040757,
Boylam: 28.940835

Harita 4.15. Günümüzde Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve çevresi

[220] Çeşme Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 15.01.1977 gün ve 9591 sayılı kararı ile Tescil edilmiştir.

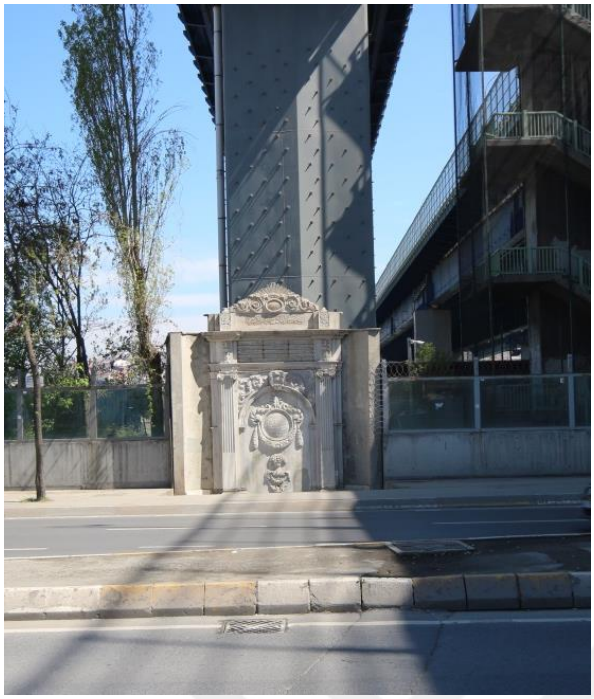

Resim 4.202. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin konumu

Kitabeler:

Çeşmenin alnındaki kitabe:

Çeşmenin yedi beyitten oluşan manzumesi Şair Muhtar[221] tarafından kaleme almış ve Hâfız Mahmûd Emîn El-Eyyûbî tarafından yazılmıştır.

Ferzend-i Mahmûd Hân-ı Adlî nûr-i ayn-ı kâinât
Eyvân-ı kasr-ı ismetin rûşen-çerağ-ı zîveri
Ashâb-ı fahr-ı âlemîne hürmeten bu beldeyi
Abdülazîz'in mâder-i sa'd-ahteri pâkîze-zât
Pertevniyâl Kadın Efendi ser-firâz-ı kâinât
Tezyîn için bünyâd kıldı çeşme-i nûrü'l-cihât
Hayrâta icrâ eylemektir şân-ı Nil-cûdunu
Nûş eyledikçe teşneler âsâr-ı hayrından zülâl
Allah nahl-i gül-i vücûdun goncasıyla muttasıl

[221] Şair Muhtar olarak bilinen Giritli Ahmed Muhtar Efendi(1848-1910) , önemli olaylar ve eserler için ebced hesabıyla tarih düşürmekte uzmandır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde yaptırılan resmi yapıların tarihlerinin çoğu ona aittir. Daha fazla bilgi için bkz. Erdem. H."Ahmed Muhtar Efendi, Giritli",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.2.105-106.

Mehd-i mu’allâ-yı kerem-fermâ-yı memdûhü’s-sıfat
Rûh-i şehîdân ola şâd u sâbıkîn-i sâbıkât
İkbâl-i ömr ile kıla fer-bahş-ı gülzâr-ı sebât
Bir su içip Muhtâr tahsîn eyledim hayrâtını
Pertev-nümâ susuzlara nev-çeşmeden âb-ı hayât
Harrerehü’l-müznibu’d-dâ’î Hâfız Mahmûd Emîn El-Eyyûbî
1273

Resim 4.203. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi’nin alınlık kısmındaki kitabe

Günümüz Türkçesiyle:

Sultan II. Mahmud’un çocuğu olan (Şehzade Abdülaziz) kâinattaki zulmeti def eden bir ışık kaynağıdır. Masumluk köşkünün de parlak yıldızı olan bir süsüdür. Övünç kaynağı, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V) ‘in ashabına hürmeten bu beldeyi, Şehzade Abdülaziz’in annesi, uğurlu ve pak bir kimse olan, kâinattaki diğer kadınlardan da üstün vasıflı Pertevniyal Kadın Efendi, süslemek için her tarafa nur saçan bu çeşmeyi yaptı. Nil gibi cömert olan bu çeşmenin yapılış amacı hayır ve Allah rızası içindir. Susayanlar bu çeşmenin soğuk ve güzel suyundan içtikçe, yaptırdığı hayır eserleri sebebiyle (Pertevniyal Kadın Efendi’ye) “Allah’ın cennette hurma ağaçları ve açılmamış gül bahçeleriyle bitişik yüce bir makam, yer ihsanını emretsin, beğenilmiş ve övülmüş hale koysun, şehitlerimizin ve geçmişlerimizin ruhları şad olsun, ömrünü talihli kılıp, gül bahçesindeki yerini sabit kılsın”, diye dua etsinler. (Ben Şair Muhtar)Bir su içip (yazdığım bu şiirle)süsledim bu hayır eserini, bu yeni çeşmeden akan su, susuzlara hayat ve ışık verir. Bunu yazan günahkâr Hafız Mahmûd Emîn el- Eyyûbî’ye dua[222].

[222]http://www.dunyabulteni.net/mezar-taslari-ve-kitbeler/287391/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-kitabeleri Erişim tarihi:15/06/2018.

Çeşmenin alınlık kısmında madalyondaki kitabe:

"Bismillahirrahmanirrahim

Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külli şey'in hay efelâ yu'minûn. Sadakallâhü'l-azîm[223].

Resim 4.204. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin alınlık kısmında madalyondaki kitabe

Çeşmenin ayna taşı göbeğindeki kitabe:

"Kavle Nebiyyu Aleyhi's-Selam: Hayru'l-mâli mâ'unfika fî sebîlillâhi, hayru'l-mü'minîn[224] sene 1273.

Resim 4.205. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşı göbeğindeki kitabe

[223] Ayetin meali: " Canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik. Allah doğru söyledi" şeklindedir (Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009,Enbiya/30).

[224] Hadisin meali : "Mü'minlerin en hayırlısı, malını hayra harcayandır." şeklindedir.

Çeşmenin alınlığının altındaki kemer gözünde:

Çeşmenin alınlığının altındaki kemer gözünde, Hattat Remzi'nin imzası bulunmaktadır. Kemerin kilit taşında "Maşallah" yazısı ve altında bir hadis-i şerif bulunan çeşmenin üzerine yeni harflerle "Harab olan bu çeşme Haydar Süleymangil tarafından yeniden imar edilerek Hz. Fatımatü'z-Zehra annemize hediye edilmiştir." ibaresi yazılmıştır.

Resim 4.206. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin kilit taşındaki "Maşallah" yazısı

Resim 4.207. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin günümüz Türkçesiyle yazılmış Haydar Süleymangil onarımını gösteren yazı

Mimari Özellikleri:

Konumuna göre müstakil çeşmeler grubunda yer alan, tamamen mermer malzemeden yapılmış çeşme boyuna dikdörtgen formlu ve tek yüzlüdür. Çeşmenin cephesi iki bölüme ayrılmıştır. Her iki bölüm yatay iri profilli silmelerle sınırlandırılmış, alt bölümde yarım daire kemerli yüzeysel derinlikte bir niş bulunmaktadır. Çeşmenin ayna taşı antik bir vazo formundadır ve vazonun ortasındaki musluk günümüzde yerinde yoktur. Kaideli şekilde süzenlenmiş vazo, yanlarda ve ortada akant yapraklarıyla süslenmiştir. Vazonun içerisinde ortada büyük boyutta bir gül motifi ve gülün etrafında da dört yapraklı çiçek motifleri bulunmaktadır. Vazonun üst kısmında bulunan oval formdaki madalyonun içinde yer alan Hadis-i Şerif'in etrafı, alttan ortasında büyük bir gül motifi ve yanlarda bitkisel bezemeler ve uç kısımlarında barok süslemeleri bulunan bir çelenkle bezenmiştir. Kemerin kilit taşında ise akant yapraklarının çevrelediği, içinde "Maaşallah" yazısı yer alan bir rozet yer almaktadır.

Caminin cephesinin ikinci bölümü ortasında ta'lik kitabesi yer alan yatay bir bordür şeklinde düzenlenmiş, cephe iki yanda birer pilasterle sınırlandırılmıştır. Pilasterler kaideden başlayarak en üst bölüme kadar kademeli olarak dışa doğru çıkıntı yapmakta ve alt kısımlarda daha sık, üst kısımlarda daha seyrek olan yivli gövdeye ve iyonik başlığa sahiptir. Üst bölümde bulunan pilasterlerde ise kabartma şeklinde düzenlenmiş iki küçük vazo bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmında üçgen bir tepelik bulunmakta ve üçgen tepeliğin ortasında oval formlu bir madalyonun içerisinde besmele yazısı yer almaktadır. Üzerinde ise bir merkezden dağılan barok üsluplu ışın motifleri, iki yanında akant yaprakları, gül ve üzüm salkımı motifleri bulunmaktadır.

Çeşmenin bir yalağı ve iki yanında da dinlenme sekisi bulunmaktadır. Yalağın yüzeyi dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alan bir gül bezek motifi ile dinlenme sekilerinin yüzeyi ise kabartma şeklinde düzenlenmiş kare bir çerçeve içerisinde yer alan bir gül bezek motifiyle süslenmiştir.

Resim 4.208. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin genel görünüm

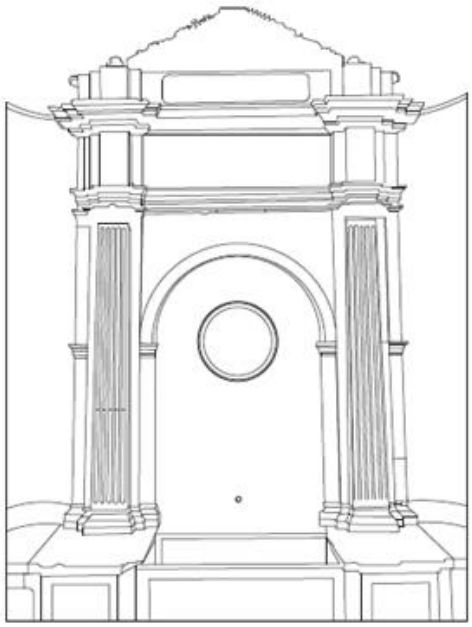

Şekil 4.39. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ön görünüş çizim

Resim 4.209. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin antik vazo formundaki ayna taşı

Resim 4.210. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin antik vazonun üzerinde bulunan oval madalyon

Resim 4.211. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ortasında kitabe yer alan cephenin ikinci bölümü

Resim 4.212. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin pilasterlerinin iyonik sütun başlığı

Resim 4.213. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin pilasterlerinin üst kısmındaki vazo bezemesi

Resim 4.214. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin tepelik kısmı

Resim 4.215. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin yalak ve dinlenme taşları

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi H.1317 (M.1899) tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilmiştir[225]. Çeşme 1943 yılında Haliç Köprüsü'nün inşaatı sırasında sökülmüş ve bulunduğu yerden geriye alınarak, köprü ayağının yanına yeniden monte edilmiştir. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

4.1.4.2. İstanbul Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Fotoğraf No: 4.216-4.224.

Çizim No: 4.40.

Harita No: 4.16.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Şubat 2019

Tescil Durumu: -

Mimarı: -

İnşa Tarihi: H.1279(1862-1863)[226]

Bulunduğu Yer: Karabaş Mah. Karabulut Sokak. Karagümrük /Fatih/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

---

[225] Tanışık, İ. (1943).*İstanbul Çeşmeleri-I.* İstanbul: Maarif Matbaası,270; Uluçay, Ç. (2011). *Padişahların Kadınları ve Kızları.* İstanbul,124.

[226] Ertuğ, N.(2006). *İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyatı,* 3 cilt, İstanbul.

Konum:

Enlem : 41°01'24.8"N

Boylam: 28°56'19.9"E

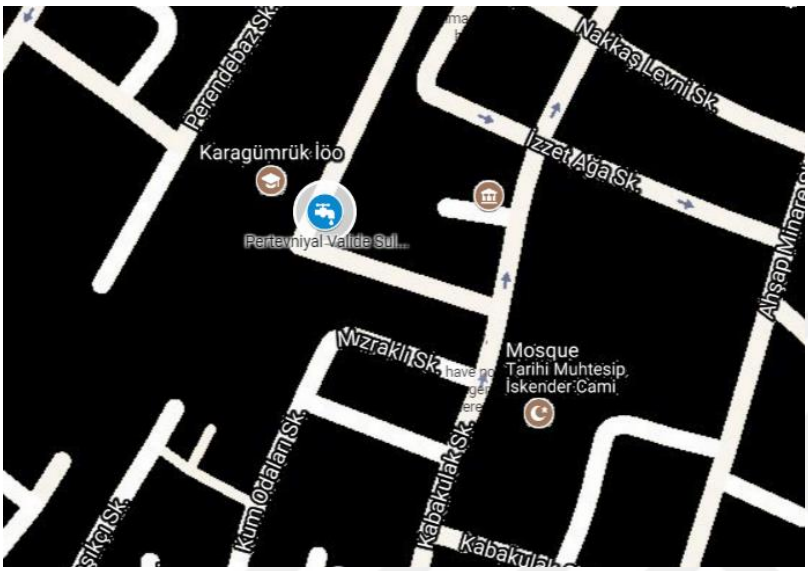

Harita 4.16. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi konumu

Kitabesi:

Çeşmenin üst kısmında silmelerin arasında yaprak motifleriyle çerçevelenmiş Sultan Abdülaziz'in tuğrası ve iki yanında sağlı sollu dörder satır halinde Mehmed Şevki Efendi tarafından[227] yazılmış kitabesi bulunmaktadır.

"Adâlet taht-gâhında kıyâm etdikçe şâhım"
"Hatâdan hıfz ede Mevlâ vücûd-ı Abdülazîz Hân"
"Karagümrük miyânında edipdir hayr ile ihsân"
"Muvaffak oldu bu hayra getirdi hoş âb-ı revân"
"İçenler mâ-i zülâlden edeler hayr ile duâ"
"Yapıp bu çeşmeyi ihyâ eyledi Vâlide Sultân"
"Mezîd ez-diyâd etsin füzûn-ı ömr ü şevketle"
"Mâderi oldu cihânın Pertevniyal-i ulûvvü'ş-şân"
"H. 1279 / M. 1862-63"[228]

[227] Derman, U.(2003),"Mehmet Şevki Efendi",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.28,533.

Günümüz Türkçesiyle:

“Padişahım adalet tahtında durdukça Allah, Abdülaziz Han’ın vücudunu hatadan korusun. Karagümrük Meydanı’nda hayır ihsan edip tatlı bir su getirterek bu hayra muvaffak oldu. Bu çeşmeyi Valide Sultan yaptırıp ihya eyledi, bu tatlı sudan içenler hayır dua etsinler. Ömür ve azametinin çokluğuyla yaşasın. Şanı yüce Pertevniyal, cihanın annesi oldu[229]”.

Resim 4.216. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesi

Resim 4.217. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesinin ortasındaki Sultan Abdülaziz tuğrası

[228] Fatih Belediye Başkanlığı,2016,66.
[229] Fatih Belediye Başkanlığı, 2016,66.

Mimari Özellikleri:

Konumuna göre müstakil çeşmeler grubunda yer alan, kesme taş malzemeden yapılmış çeşme boyuna dikdörtgen formlu, tek kemerli, tek yüzlü, su haznesi olan bir meydan çeşmesidir. Çeşmenin cephesi yatay iri profilli silmelerle iki bölüme ayrılmıştır.

Çeşmenin alt bölümünde iki adet kalın, köşeli gömme sütun arasında, yuvarlak kemerin içinde süslemesiz ayna taşı vardır.

Çeşmenin musluğu ve yalağı günümüze ulaşamamıştır. Çeşmenin üst bölümünde kitabesi yer almaktadır. Kitabenin orta kısmında yaprak motifleriyle çevrelenmiş Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almakta, tuğranın etrafında ise asma yaprakları ve üzüm bezemesi bulunmaktadır.

Resim 4.218. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe görünüşü

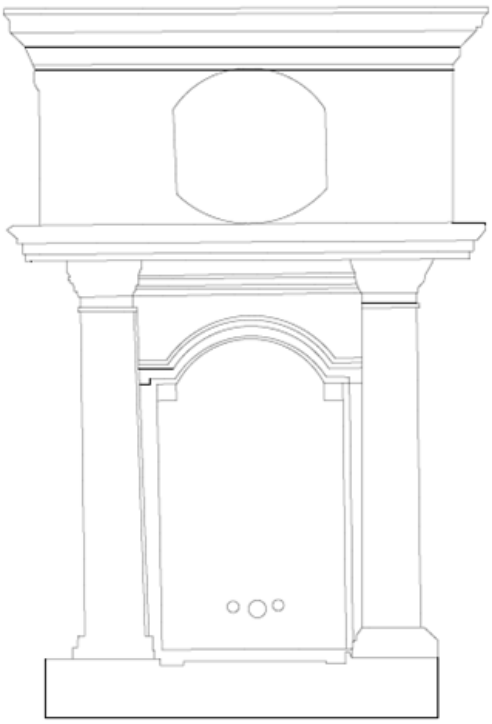

Şekil 4.40. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe çizimi

Çeşmenin eski yıllarda çekilmiş bir fotoğrafında kitabenin üst kısmında ikinci bir kornişten sonra da çeşmeyi tamamlayan yüksek kabartmalı, bitkisel barok süslemelere sahip ve oymalı bir taç kısmı görülmekte (Resim 4.219.), ancak taç kısmı günümüzde yerinde bulunmamaktadır.

Resim 4.219. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin eski fotoğrafı[230]

Resim 4.220. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin günümüzdeki hali

[230] http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-8h-1279-m-1863/1527/ Erişim tarihi: 19.06.2017.

Resim 4.221. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin eski fotoğrafı (İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatından)

Resim 4.222. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünü

Resim 4.223. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşından detay

Resim 4.224. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünüm

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Çeşmenin yalağı ve musluğu günümüze ulaşamadığından, çeşme kullanılmamaktadır.

4.1.4.3.Giresun Şebinkarahisar Suyalu, Bige (Suboyu) Köyü Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Fotoğraf: 4.225-4.226.

Çizim: 4.41.

Harita No: 4.17.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016

Tescil Durumu: Tescil kararı yoktur

Mimarı: Bilinmiyor

İnşa Tarihi: H.1281(M.1865)

Bulunduğu Yer: Giresun Şebinkarahisar İlçesi Suboyu Köyü'nde bulunmaktadır.

Konum:

Enlem: 40.222283

Boylam: 38.415748

Harita 4.17. Suboyu köyü'nün konumu

Kitabesi:

Çeşmenin nişi içerisinde, ta'lik hatla yazılmış on satırlık kitabesi bulunmaktadır.

I. "Şebinkarahisarda Bige Karyesinin halkı"

II. "Susuzluktan yanup bâ arzuhal etmişler efğân"

III. "Söğütlübelden âbı celb edüb yapdırdı üç çeşme"

IV. "Bu köyün merhametle mâder-i Şâh-ı Kerimü'ş-şân"

IV. "Olukluda Kuruköprüde hem bu cây-ı dilcüdâ"

V. "Akıtdı sû-be-sû sular ahali oldular renân"

VI. "Efkâr-ı güfte bahş eyleyüp ikbâl ü devletle"

VIII. "Şe mülk-i aziz etsün su gibi haşr eden Rahmân"

IX. "İçüb bir su oku tarihini teşne dedi safvet"

X. "Bu ra'nâ çeşmesârî âlî Valide Sultan 1281"[231]

Resim 4.225. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi kitabesi

[231] Okutan, H.T.(1949), *Şebinkarahisar ve Civarı,* Yeşil Giresun Matbaası,176.

Mimari Özellikleri:

1.42 X 0,87 m. ölçülerindeki çeşme, dikdörtgen planlı, kesme taş malzemeden inşa edilmiş, müstakil, tek kemerli ve tek cephelidir. Çeşme, sivri kemerli yüzeysel bir nişe sahiptir ve profilli bir silme çeşme nişini iki bölüme ayırmıştır. Silmenin üzerinde ta'lik hatla yazılmış on satırlık kitabesi yer almaktadır. Kıvrık dal bezemeleriyle çerçevelenmiş kitabenin üzerinde bir merkezden dağılan barok üsluplu ışın motifleri yer almaktadır. Çeşmenin üzeri üçgen çatı şeklinde kapatılmıştır.

Resim 4.226. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi genel görünüm

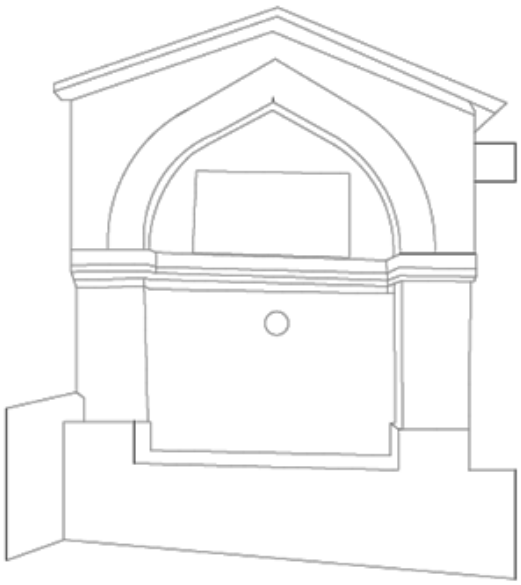

Şekil 4.41. Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi cephe çizimi

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

4.1.5. Türbe

4.1.5.1. İstanbul Eyüp Ya Vedüt Türbesi

Fotoğraf No: 4.227-4.240.

Çizim No: 4.42.

Harita No: 4.18.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016 –Mart 2019

Tescil Durumu: Tescilli[232]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: H.1293(M.1876)

Bulunduğu Yer: İstanbul'da Eyüp ilçesinde, Defterdar Mahallesi, Ya Vedud Caddesi üzerinde bulunmaktadır [233].

Konum:

Enlem: 41°02'40.5"N (41.044572)

Boylam: 28°56'14.9"E (28.937474)

Harita 4.18. Ya Vedüt Türbesi'nin günümüzdeki konumu

[232] Türbe Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 15.01.1977 gün ve 9591 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[233]Türbe, Haliç Köprüsü yapılana kadar, Ya Vedüd Camisi karşısında bulunmaktayken yol yapım çalışmaları sırasında günümüzdeki yerine taşınmıştır. https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/ya-vedud-abdulvedud-turbesi/988 Erişim tarihi:01.02.2020.

Resim 4.227. Ya Vedüt Türbesi'nin günümüzdeki konumu

Kitabesi:

Yapının inşa tarihiyle ilgili herhangi bir kitabe mevcut değildir. Türbenin kapı kemerinin üzerinde, güney cephesinde bulunan iki pencerenin arasında ve türbenin doğu cephesinde bulunan pencerenin üzerinde Abdülvedüd ile ilgili bilgilerin bulunduğu kitabeler bulunmaktadır.

Türbenin Kapı Kemerinin Üzerindeki Kitabe:

Yapının kapı kemeri üzerindeki iki satırlık sülüs hatla yazılmış kitabede;

"Cennet- mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin ruh-ı şerifleriyçün Valide-i muhteremeleri itmam ve ma'mur eyledi.1292" yazmaktadır[234].

[234] Semavi Eyice, bu kitabenin 1293 yılında vefat eden Sultan Abdülaziz'in vefatından sonra yazıldığını, ancak kitabeye türbenin tamirine başlanan tarihin yazıldığını belirtmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Eyice, S.(1987).“İstanbul'da ihmal edilmiş tarihi Bir Semt Ayvansaray”,*TAÇ,* İstanbul, cilt 2/ 5.46.

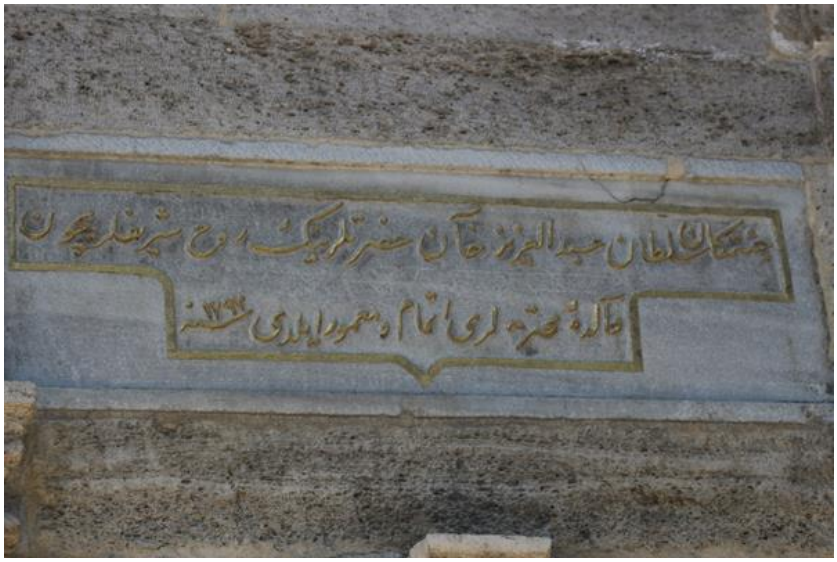

Resim 4.228. Eyüp, Ya Vedüt Türbesi kapı kemeri üzerinde bulunan kitabe

Türbenin Güney Cephesinde Bulunan Kitabe:

Yapının güney cephesinde bulunan iki pencerenin arasındaki kitabede;

> "Fatih Sultan Mehmed Han-ı Gazi ile Me'an teşrif eden Ayasofya Camii Şerifi'nde kerameti zuhûr eden Eş- Şeyh Abd-ül-Vedud Dede." yazmaktadır.

Resim 4.229. Ya Vedüt Türbesi'nin güney cephesinde bulunan kitabe

Türbenin Doğu Cephesinde Bulunan Pencere Üzerindeki Kitabe:

"Merkad-ı münevver hazret-i Abdü'l-Vedud" H.1193- M.1779-1780 tarihi yazmaktadır.

Resim 4.230. Ya Vedüt Türbesi'nin doğu cephesinin pencere üzerinde bulunan kitabe

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Pertevniyal Valide Sultan vakfına ait mezarlık içinde bulunan Abdülvedüd Sultan'a ait olan ilk türbe H.860/M.1455 yılında inşa edilmiştir. Günümüzdeki türbe H.1293/M.1876 yılında Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. 1972 yılında Haliç Köprüsü'nün çevre düzenlemesi sırasında bulunduğu yerden sökülen yapı, bulunduğu yerin daha kuzeyinde yeniden inşa edilmiştir[235]. Türbe 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Tanımı: Ya Vedüt[236] Türbesi Pertevniyal Valide Sultan Vakfına ait bir mezarlığın içinde yer almaktadır.

[235] Teksarı, S.(2005). *Büyük İstanbul Türbeleri ve İstanbul'da Ziyaret Yerleri Rehberi*, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 259.

[236] Abdülvedüd Sultan'ın Şam'dan ya da Buhara'dan gelerek bir derviş kafilesinin başkanlığında, İstanbul'un İslamlaştırılarak fethedileceğine inanarak İstanbul'un fethine katılmış olduğu söylenmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Tanman, B.(1994)."Yavedüd Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, VII, 444.

Resim 4.231. Ya Vedüt Türbesi genel görünüm

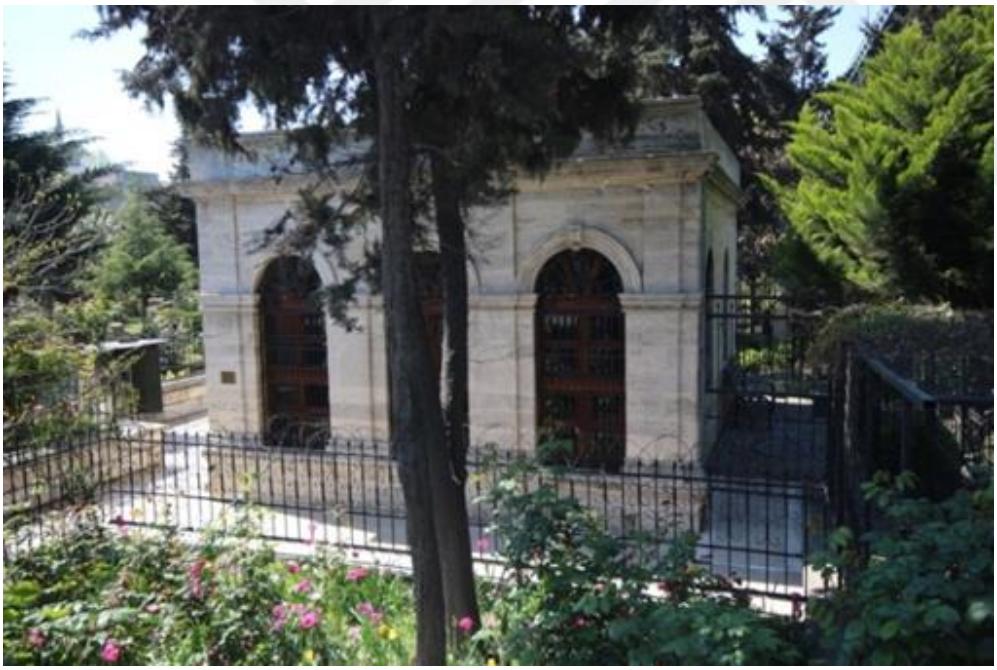

Resim 4.232. Ya Vedüt Türbesi kuzey cephe

Planı ve Örtü Sistemi: Ya Vedüt Türbesi 6.14 x 5.68 m. ölçülerinde[237] dikdörtgen planlıdır ve üzeri düz dam ile örtülüdür.

[237]Kösekol, E. (2017). "*19. ve 20. Yüzyıl İstanbul Türbeleri",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,85.

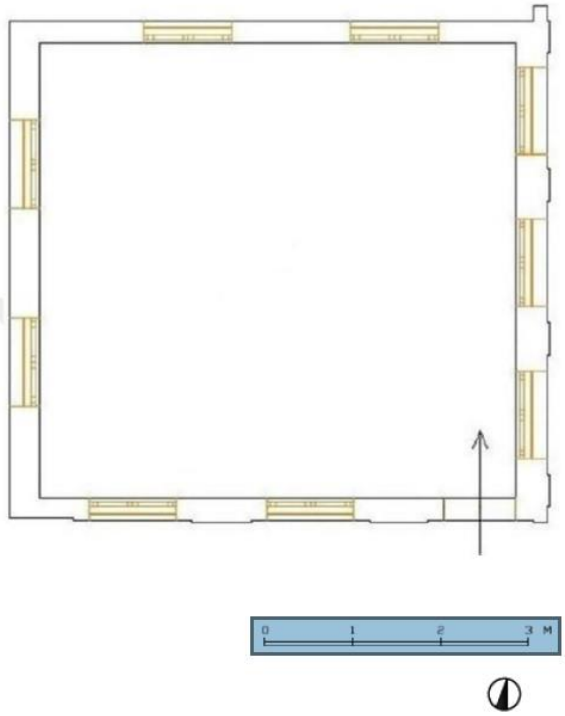

Şekil 4.42. Ya Vedüt Türbesi planı (E.Kösekoldan)

Cephe Düzeni:

Ampir üslupta inşa edilmiş olan türbenin güney, kuzey ve batı cephesinde yuvarlak kemerli ikişer, doğu cephesinde ise üç olmak üzere toplam dokuz pencere açıklığı bulunmaktadır.

Türbenin güney cephesi silmelerle bölümlere ayrılmıştır. Güney cephesinde iki adet büyük yuvarlak kemerli pencere ve cephenin doğu tarafında pencerelerden daha küçük boyutta yapılmış yuvarlak kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Yuvarlak kemerlerin üzerleri de silmelerle hareketlendirilmiş, kemerlerin kilit taşları ise konsol şeklinde düzenlenmiştir. Türbenin pencerelerin arasındaki duvar yüzeylerinde ve köşelerinde pilasterler yer almaktadır. İki pencere arasında ve giriş kapısının üzerinde ise birer kitabe bulunmaktadır.

Resim 4.233. Ya Vedüt Türbesi güney cephesi

Yapının doğu cephesi de güney cephesi gibi silmelerle bölümlere ayrılmıştır. Diğer cephelerde yuvarlak kemerli ikişer pencere bulunurken, doğu cephesinde yuvarlak kemerli üç pencere bulunmaktadır. Ortadaki pencerenin üzerinde dikdörtgen formlu mermer bir kitabe yer almaktadır.

Resim 4.234. Ya Vedüt Türbesi doğu cephesi

Yapının kuzey ve batı cephesi sade düzenlenmiş ve cephelere yuvarlak kemerli ikişer pencere yerleştirilmiştir.

Resim 4.235. Ya Vedüt Türbesi kuzey cephesi

Resim 4.236. Ya Vedüt Türbesi batı cephesi

İç Mekân:

Türbeye güney cephedeki yuvarlak kemerli giriş kapısından girilmektedir. İç mekânı oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan türbenin üzeri iç mekânda düz ahşap tavanla örtülmüştür. Türbenin içerisinde dört adet sanduka yer almaktadır. Sandukaların üçünün mermer kaidesi, diğer en küçük sandukanın ise taş kaidesi bulunmaktadır. Sandukalardan en büyüğü Abdülvedüd Sultan'a aittir. Diğer sandukalarda Abdürrahim Efendi, Şehid Şah Çavuş Mustafa Bin Ali yatmaktadır[238]. İç mekânın kuzeybatısındaki küçük sandukada kimin yattığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sandukaların üzerinde birer puşide bulunmaktadır.

Resim 4.237. Ya Vedüt Türbesi kuzeybatı köşesindeki küçük sanduka

Resim 4.238. Ya Vedüt Türbesindeki sandukalar

[238] Yücel, E.(1997),"Ya Vedüd Sultan", ***Eyüp Sultan Sempozyumu VI***, s.47.

Resim 4.239. Ya Vedüt Sultan’a ait sanduka

Malzeme ve Teknik:

Taş Malzeme:

Türbede inşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Mermer Malzeme:

Türbenin sandukalarının kaideleri mermerden yapılmıştır.

Ahşap Malzeme:

Yapının iç mekânının tavanında ve pencerelerin doğrama ve çerçevelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Madeni Malzeme:

Türbenin pencere şebekelerinde, pencere ve kapı kanatlarında ise dökme demir malzeme kullanılmıştır.

Süsleme Programı:

Taş Süsleme:

Yuvarlak kemerli giriş kapısının konsol şeklindeki kilit taşı ve silmeler türbedeki taş süslemelerdir.

Yazı:

Türbenin kapı kemeri üzerindeki kitabe sülüs hatla yazılmıştır. Güney cephesindeki pencerelerin arasında ve doğu cephesindeki pencerenin üzerindeki kitabeler ise ta'lik hatla yazılmıştır.

Resim 4.240. Ya Vedüt Türbesi'nin giriş kapısı üzerindeki konsol şeklindeki kilit taşı ve kitabe

4.1.6. Mektepler

4.1.6.1. İstanbul Samatya Katolik Kız Mektebi

Fotoğraf: 4.241.

Çizim:-

Harita No:-

İnceleme Tarihi: Nisan 2019

Tescil Durumu: -

Mimarı:-

İnşa Tarihi: 1868[239]

Bulunduğu Yer: Mektep, İmrahor Bey caddesinde bulunmaktaydı.

Kitabesi:-

Mimari Özellikleri:

1866 yılında Samatya'da çıkan büyük yangından dolayı çevredeki tüm okullar yanmış ve kız çocukları eğitimlerine ara vermek zorunda kalmışlardır. Samatya Katolik Kız Mektebi, Pertevniyal Valide Sultan tarafından 1285(1868) yılında Samatya'da bulunan Katolik halkın kız çocukları için yaptırılmıştır. Mektebin yapım aşamasında Pertevniyal Valide Sultan'ın sarrafı Boğos Bey'in büyük ölçüde yardımı dokunmuştur[240] .

Mekteple ilgili elimizde fazla bilgi bulunmadığından, mimarisi hakkında da bilgiye sahip değiliz. Mektebin kaç yıl süreyle eğitim verdiği, ne zaman kapandığı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından, arşiv kayıtlarında bazı belgelerde adı geçmesinden dolayı sadece mevcut belgelere dayanarak yorum yapabilmekteyiz. Belgeleri incelediğimizde zaman zaman vakıftan mektepte okuyan fakir öğrenciler ve öğretmenler için yardım beklendiğini görmekteyiz. Mektep, vakıftan öğretmenlerin maaşları, öğrenci ve öğretmenler için gıda yardımı gibi taleplerde bulunmuştur. Örneğin, 23 Recep-27 Recep 1285(9-13 Kasım 1868) tarihlerinde vakıftan öğrenci ve öğretmenler için 40 okka nân-ı

[239] BOA, İ.HR., 232/13713, 1.R.1285.
[240] BOA, İ.HR., 232/13713, 1.R.1285.

aziz (ekmek) ile 20 okka lahm (et) istendiğini arşiv belgesinden anlamaktayız[241]. Bir başka arşiv belgesinde ise mektebe yapılan bu yardımdan dolayı vakfa teşekkürnâme verildiği görülmektedir[242]. Yine bir başka arşiv belgesinde 11 Şaban 1285(27 Kasım 1868) tarihinde 30 kıyye lahm(et) ve 50 kıyye nân (ekmek) istendiği belirtilmiştir[243]. Arşiv belgelerinde vakıfla mektep arasında bu şekilde yazışmaların devam ettiği görülmektedir. Pertevniyal Valide Sultan'ın bu mektebi yaptırmış olması gayrimüslim halk ile ilgilendiğini, sadece mektep yaptırmakla kalmayıp, mektebin bütün ihtiyaçlarını karşıladığını göstermektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: İstanbul'un en eski kız okullarından biri olan mektebin orijinal ahşap binası zaman içerisinde yıpranmış ve günümüze ulaşamamıştır. Yeni bina 1922 yılında yapılmış 1926 yılında da okul olarak hizmet vermeye başlamıştır[244]. Günümüzde Özel Anarat Hiğutyun İlköğretim Okulu olarak hizmet vermektedir.

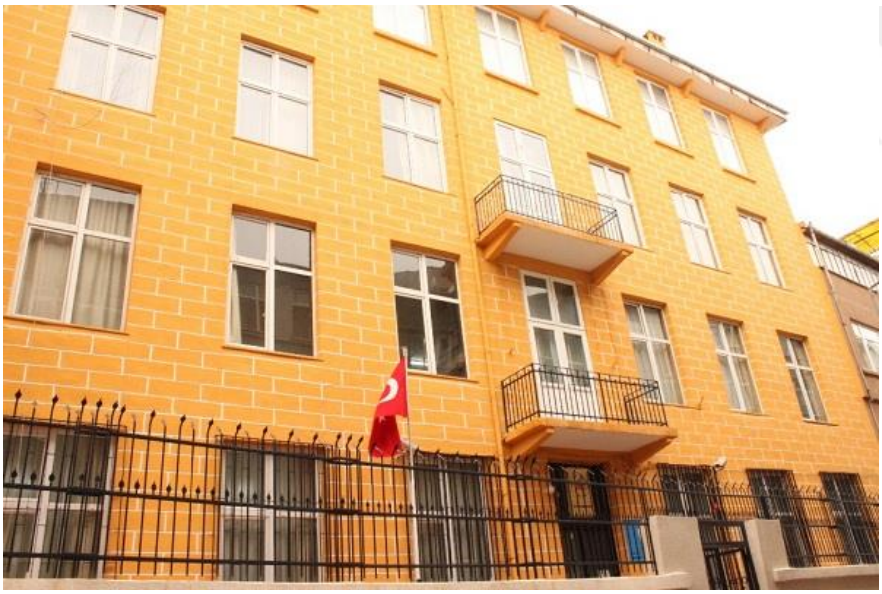

Resim 4.241. Samatya Katolik Kız Mektebi yandıktan sonra 1922 yılında yapılan mektep

[241] BOA, İ.DH., 583/40574, 23.B.1285; BOA. A.}MKT.MHM., 426/63, 27.B.1285.
[242] BOA, İ.HR., 234/13845, 4.Ş.1285.
[243] BOA, İ.HR., 229/13432, 11.Ş.1285.
[244] http://www.fatih.gov.tr/ozel-anarat-higutyun-ilkogretim-okulu Erişim tarihi:20.03.2021.

4.1.6.2. İstanbul Sarıyer İbtidai Mektebi

Fotoğraf No: 4.242-4.243.

Çizim No: -

Harita No: 4.19.

İnceleme Tarihi: Nisan 2016-Şubat 2019

Tescil Durumu:-

İnşa Tarihi: 1868

Bulunduğu Yer: Merkez, Şht. Mithat Yılmaz Cd. No:85, 34450 Sarıyer/İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum : Enlem : 41°10'15.2"N (41.170895)
Boylam : 29°03'15.3"E(29.054258)

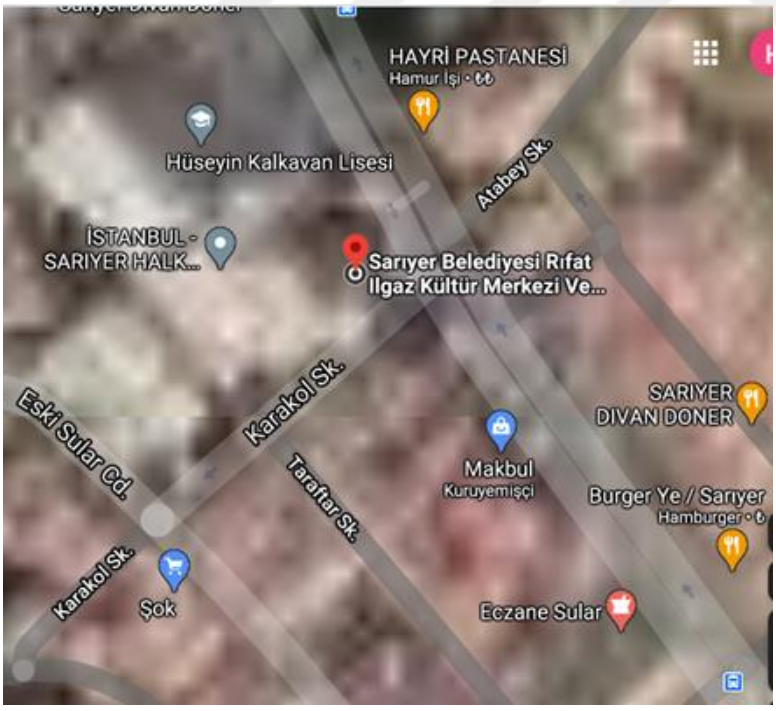

Harita 4.19. Bir dönem Sarıyer İbdidai Mektebi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı'nın konumu

Mimari Özellikleri:

Yapının orijinal binasının günümüze ulaşamaması ve arşiv belgelerinde yapının projesi ya da çiziminin yer almaması nedeniyle mimarisi hakkında yorum yapılamamaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın H.1285(M.1868) tarihli vakfiyesine göre, Sarıyer köyünde yaşayanlar, çocukların gidecekleri mevcut bir okul olmadığından, çocukların daha iyi bir eğitim alabilmeleri için bir mektebe ihtiyaçları olduğunu Pertevniyal Valide Sultan'a iletmişlerdir. Pertevniyal Valide Sultan da bu isteklerine kayıtsız kalmamış ve Sarıyer'deki kâgir binalardan birini mektep için vakf etmiş ve Sarıyer mektebi için bir vakfiye düzenletmiştir[245]. Bu vakfiyeye göre; öğrencilerinin öğretmenleri aracılığı ile Kur'an-ı Kerim okumaları, her sene mübarek gecelerde ihlas suresi okuyarak dua etmeleri istenerek, Ramazan ayında mektebin halife, hoca ve öğrencilerine ihsanda bulunulacağı belirtilmiştir[246].

Sarıyer halkı vakıf kaymakamı ile görüşmüş ve büyüklerinden miras kalmış olan 50 yıldır boş duran arsayı mektep yapılması için Valide Sultan Vakfı'na bağışlamıştır[247]. Bağışlanmış olan mektep arazisinin bir bölümü Şeyhülislam Çelebi Müftü Mehmed Efendi Vakfı'na ait olup, Valide Sultan Vakfı tarafından her yıl 50 kuruş kira bedeli vakfa ödenmiştir[248].

Mektebin inşası için 35 bin kuruş masraf yapılmıştır[249]. İbtidai yani ilkokul düzeyinde Müslüman çocuklar için yapılan mektep, aynı zamanda "Sarıyer Pertevniyal Sultan Numune ve Vakıf Mektebi" olarak da bilinmektedir[250]. Vakfiyede mektebin kuruluş amacı "Sarıyer halkının çocuklarına Kur'an-ı Kerim eğitimi verilmesi" olarak belirtilmiştir[251]. Mektep binasının altındaki dükkânlar halka kiralanarak vakfa gelir sağlanmış, bu gelirlerin bir kısmı öğretmen maaşları için tahsis edilmiştir[252]. Muallim-i evvele aylık 300 kuruş, muallim-i Sânîye aylık 200 kuruş, mubassır ve hizmetlilere aylık 100 er kuruş tahsis edilmiştir[253].

[245] VGMA, Vakfiye Defteri, nr.634, s.158.
[246] AKPVSE, nr. 3468, H.1284 (M.1867); nr. 1592, 16/ N/ 1291 (M.1874).
[247] AKPVSE, nr. 534; nr. 3468, 1284(M.1867); nr. 5541.
[248] VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 35. sıra, s.159.
[249] BOA, TS.MA.d. 8218.0042, 20.R.1284.
[250] BOA, ŞD., 203/9, 17.Z.1339; AKPVSE, nr. 4276, 20 Ağustos 1338.
[251] VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 35. sıra, s.159.
[252] BOA, MF.MKT., 1105/52, 17.S.1327.
[253] BOA, MF.MKT., 946/45, 16.C.1324; MF.MKT., 1105/52, 17.S.1327.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Sıbyan mektebi olarak açılan mektep, öğrenci sayısının artmasıyla birlikte başka bir binaya taşınmıştır. Bu binanın da bir yangın nedeniyle yanması ile mektep o zamanlar Hakkı Paşa Konağı olarak bilinen bir binaya taşınmıştır. İlerleyen zamanlarda Horozoğlu Konağı olarak bilinen konak satın alınınca mektep bu konağa taşınmış ve mektebin ismi "Pertevniyal İlkokulu" olarak değiştirilmiştir. 1960 yılında ise konağın bahçesine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yaptırılan başka bir binaya taşınmıştır. 1983-1984 eğitim yılında Pertevniyal İlkokulu ile Sarıyer Ortaokulu birleştirilerek mektep Sarıyer İlköğretim Okulu ismini almıştır[254]. Horozoğlu Konağı ise günümüzde Sarıyer Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi olarak varlığını sürdürmektedir.

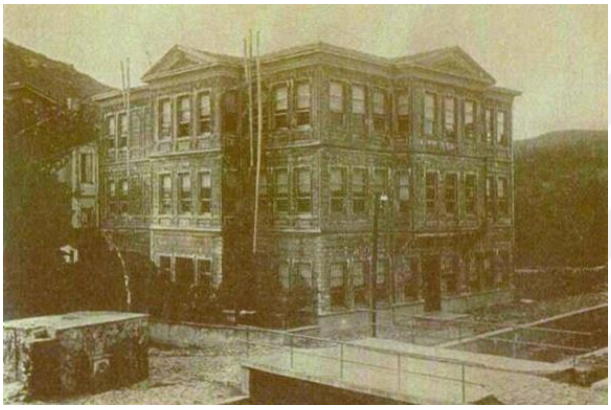

Resim 4.242. Bir dönem Sarıyer İbdidai Mektebi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı

Resim 4.243. Günümüzde Sarıyer Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi olarak kullanılan Horozoğlu Konağı

[254] Yalçın, Yaşar.2012,59.

4.1.7. Hastaneler

4.1.7.1. Balıkesir Bandırma Pertevniyal Valide Sultan Hastanesi

Fotoğraf No: 4.244-4.256.

Çizim No: 4.43-4.45.

Harita No: 4.20.

İnceleme Tarihi: Nisan 2017 –Mart 2018

Tescil Durumu: Tescilli[255]

Mimarı: -

İnşa Tarihi: -

Bulunduğu Yer: Balıkesir'in Bandırma ilçesinde İhsaniye mahallesi Hastane Sk. No:3 adresinde yer almaktadır.

Konum:

Enlem : 40.352299,

Boylam : 27.975480

Harita 4.20. Bandırma Pertevniyal Valide Sultan Hastanesi'nin konumu

[255] Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 20/10/1995 tarih ve 4731 sayılı kararı ve A.24 envanter numarasıyla tescillenmiştir.

Kitabesi: Yapının kitabesi bulunmamaktadır.

Tanımı: Balıkesir'in Bandırma ilçesindeki hastane, Pertevniyal Valide Sultan'ın vefatından sonra Pertevniyal Valide Sultan Vakfının Hayfa'dan gelen gelirleriyle bir arsa satın alınarak, 1925 yılında o dönemin Bandırma Belediye Başkanı Kaşif Acar[256] tarafından yaptırılmıştır[257].

Eski Fotoğraflarla Bandırma adlı eserde[258], Kaşif Acar'ın girişimiyle Pertevniyal Valide Sultan Vakfı tarafından Hayfa'dan gönderilen 10.000 lira ile 1925 yılında yapımına başlanarak,1928 yılında hizmete açıldığı yazarken, Güzel ve Gülen; Bandırma Belediyesi arşivindeki belgelere dayanarak 1931 yılında hastaneyle ilgili yazışmaların devam ettiğini ve 1932 yılında hastanenin kullanıma açıldığını belirtmektedirler[259] .

Resim 4.244. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 1928 tarihli fotoğrafı (Eski Fotoğraflarda Bandırma'dan)

Resim 4.245. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin inşaat çalışmalarını Pertevniyal Vakfı yetkilerinin 1931 yılında yerinde incelemesi (Güzel.-Gülen.'den)

[256]Kaşif Acar 1923-1925 ve 1929-1940 yılları arasında iki dönem Bandırma Belediye Başkanlığı yapmıştır. https://www.bandirma.bel.tr/sayfa/eski-belediye-baskanlari-52 Erişim tarihi: 21.06.2021.

[257] İyianlar, A.(1992)."*Vâlide Sultanların İmar Faaliyetleri"*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul,255.

[258] *Eski Fotoğraflarda Bandırma* (1999), Bandırma Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ticaret Basımevi, Bandırma.45.

[259] Güzel. E.-Gülen. M.(2019)." Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası: Pertevniyal Bandırma Devlet Hastanesi", *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı I,* Eylül 17-19, 2019 / Bandırma.79.

Resim 4.246. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 1932 yılına ait fotoğrafı(Güzel-Gülen'den)

Pertevniyal Hastanesinin ilk başhekimi Op. Dr. Necdet Beydir. 25 yataklı hastanede hariciye mütehassısı olarak Op. Dr. Samih Bey, dâhiliye mütehassısı olarak da Dr. Raşid Rıza görev yapmıştır[260].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1956 yılına kadar belediyeye bağlı olarak hizmet veren hastane, 2005 yılında Sağlık Bakanlığına bağlanmıştır[261]. Memleket Hastaneleri 1940'lı yıllarda yetersiz oldukları gerekçesiyle yeniden inşa edilmiş ya da mevcut binalara ek binalar yapılarak büyütülmüşlerdir. Pertevniyal Devlet Hastanesi de ek binalar yapılarak büyütülmüş, 1954 yılında B Blok, 1974 yılında C Blok ve 1995 yılında da D Blok yapılmış ve hastane "M. Güven Karahan Devlet Hastanesi" adını almıştır. 2005 yılında Sağlık Bakanlığına devredilmiş, 2009 yılında eski SSK hastanesiyle birleştirilmiş ve "Bandırma Devlet Hastanesi" adını almıştır. 2010 yılında işlevini yitiren yapı günümüzde harap durumdadır. 2015 yılında orijinal bina dışındaki bütün ek binalar

[260] Göze, F., Aba.G.(2018), "Bandırma'da Kaderine Terkedilmiş Tarihi Bir Değer: Pertevniyal Bandırma Hastanesi*" Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu USB'18, Tam Metin Bildiriler Kitabı III: Ulaştırma-Denizcilik-Su Ürünleri, Sağlık ve Sağlık Kurumları, Coğrafya ve Çevre, Enerji, Jeoloji,Madencilik,* 17-19 Eylül 2018 Bandırma-Balıkesir, Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Yayınları:4, 226.

[261] Göze.F.,Aba.G.,2018,226.

yıkılmıştır[262]. Geçen yıllarla birlikte orijinal bina harap duruma düşmüştür. 2018 yılında Bandırma On Yedi Mart Üniversitesi'ne tahsis edilmiş ancak yapı hala harap durumdadır.

Şekil 4.43. Pertevniyal Bandırma Hastanesi vaziyet planı (Güzel. E-Gülen. M'den)

Resim 4.247. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin 2012 yılına ait bir hava fotoğrafında hastane ve sonradan yapılan ekleri (Güzel.-Gülen'den)

[262] https://bandirmaeah.saglik.gov.tr/TR,41667/tarihcemiz.html Erişim tarihi: 08.06.2019.

Resim 4.248. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüzdeki durumu

Resim 4.249. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüzdeki durumu

Plan ve Örtü Sistemi: Eğimli bir araziye konumlanmış olan yapı dikdörtgen planlı, iki katlı ve üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Hastanenin kuzeydoğu cephesinin orta kısmı dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. Orta eksende giriş kapısı yer almaktadır. Dikdörtgen planın ortasında bir koridor bulunmakta ve zemin kattaki bütün odalar bu koridora açılmaktadır. Bu koridor güneybatı yönünde dikdörtgen bir mekân ve bu mekânda bulunan kısmen açık

iki oda ile sonlanmaktadır. Giriş holünün tam karşısında birinci kata çıkmak için merdivenler yer almaktadır. Birinci kat planı da zemin kat planı ile benzer plandadır.

Şekil 4.44. Bandırma Pertevniyal Hastanesi zemin kat rölöve planı(Güzel-Gülen'den)

Resim 4.250. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin zemin kat iç mekân koridoru

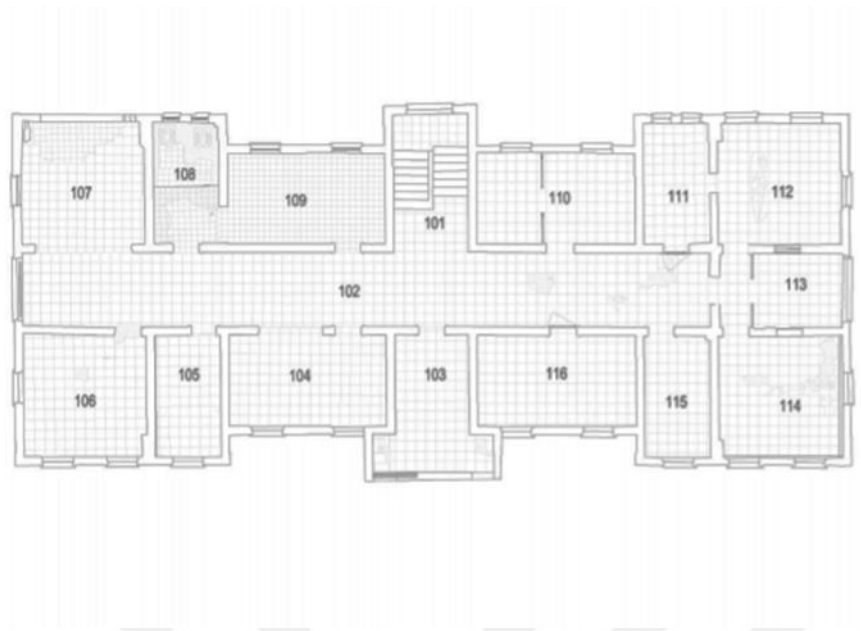

Şekil 4.45. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin birinci kat rölöve planı (Güzel-Gülen'den)

Resim 4.251. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin birinci kat, iç mekân koridoru

Cephe Düzeni:

Hastanenin kuzeybatı cephesi yapının giriş cephesidir. Cephe ortadaki ve yanlardaki ikişer adet çıkma ile beş bölüme ayrılmıştır. Sütunların üzerinde yükselen alınlık ve alınlıktaki çini bezemelerle yapı anıtsal bir görünüm sergilemektedir. Cepheyi ortalayan ahşap kanatlı kapılar zemin katta ve birinci katta olmak üzere iki tanedir. Dışa çıkıntı yapan giriş kısmında üst kata çıkmayı sağlayan iki merdiven bulunmaktadır. Bu girişe daha sonraları duvar örülerek kare formlu bir pencereye dönüştürülmüştür. Günümüzde kuzeybatı cephesindeki orijinalliğini koruyan tek unsur alınlıkta yer alan ve üzerinde "Pertevniyal Bandırma Hastanesi" yazısı bulunan çini panodur.

Resim 4.252. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeybatı cephesi

Resim 4.253. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin günümüze ulaşabilen orijinal çini panosu

Güneybatı cephesinin üst kısmında ortada kare formlu bir pencere ve iki yanında daha küçük boyutta iki adet dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Alt kısımda üç adet pencere izi varken bu izler kapatılmış, yapının simetriği bozularak aynı hizada kare formlu daha küçük bir pencere yapılmıştır.

Resim 4.254. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin güneybatı cephesi

Resim 4.255. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin güneydoğu cephesi

Kuzeydoğu cephesinin üst katında ortada daha büyük kare formlu bir pencere, iki yanında daha küçük dikdörtgen birer pencere yer almaktadır. Zemin katında ise dikdörtgen formlu iki küçük pencere bulunmaktadır.

Resim 4.256. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeydoğu cephesi

Süsleme Programı:

Yapıda giriş kapısı alınlığındaki "Pertevniyal Bandırma Hastanesi" yazılı çini pano ve iki yanındaki bitkisel bezemeli çini panolardan başka süsleme unsuru bulunmamaktadır.

4.1.7.2. Suudi Arabistan Medine Kadınlar Hastanesi

Fotoğraf No:-

Çizim No: 4.46-4.51.

Harita No:-

Mimarı: -

İnşa Tarihi: H.1293(M.1876)[263].

Bulunduğu Yer: Suudi Arabistan Medine şehrinde yer almaktaydı.

Kitabesi: Bulunmamaktadır.

Plan ve Örtü Sistemi:

Hastane ana binası dikdörtgen planlı ve üç katlı olarak planlanmıştır. Hastane planı tasarlanırken bu hastanenin sadece kadınlara özel olması da dikkate alınmıştır. Bu yüzden müştemilat bölümleri de tasarlanmıştır. Hastanede tabip, müdür, harem ağaları, kâtip, vekilharç, eczacı, yorgancı, kapıcı gibi kırk sekiz erkeğin işe alınacağı, bu kişilerin yaşlı, dürüst, namuslu ve bilgili kişiler arasından seçileceği ve işe alınacak kişilerin hastanenin dışındaki dairede oturacakları belirtilmişti[264].

Tabipler, harem ağaları ve müdüre özel odalar, mutfak, eczane ve hizmetçi koğuşlarını da içine alan küçük daire hastanenin dışında, yüksek tavanlı otuz yedi adet hasta koğuşu, çamaşırhane, hamam ve hizmetçi odaları da hastanenin içinde yer alacak ve bina kalorifer sistemiyle ısıtılacaktı[265].

[263] İnşaata başlama tarihi net olarak bilinmese de H.1293(M.1876) tarihli bir belgede hastanenin temel atma törenine çok sayıda kişinin katıldığı belirtilmektedir.Bkz. AKPVSE, nr. 4506, 3.Ca.1293.
[264] Sarı, N.(1992), "Pertevniyal Valide Sultan'ın Medine-i Münevvere'de Yaptırdığı Hastane*", I. Türk Tıp Tarihi Kongresi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,65.
[265] Sarı,1992,65.

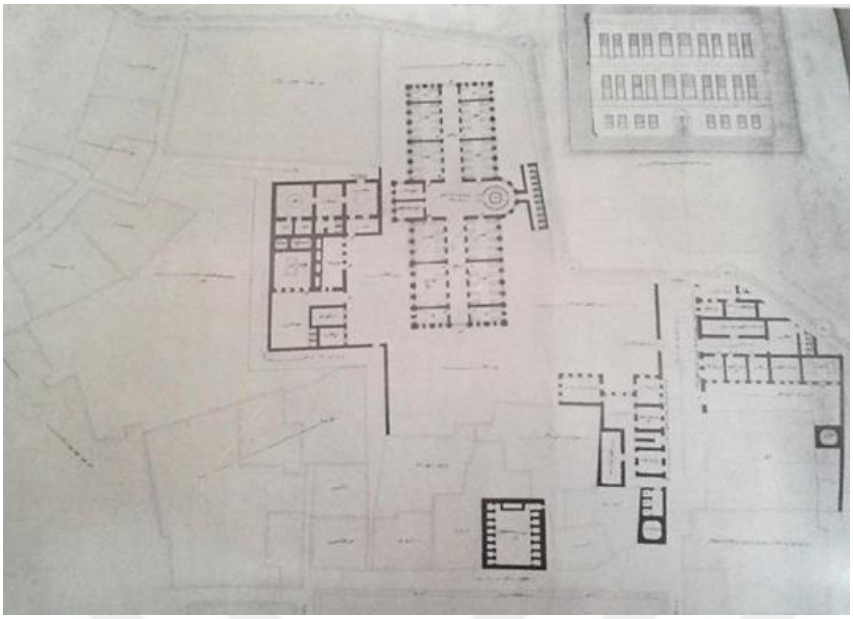

Şekil 4.46. Medine Kadınlar Hastanesi'nin genel planı(Nil Sarı'dan)

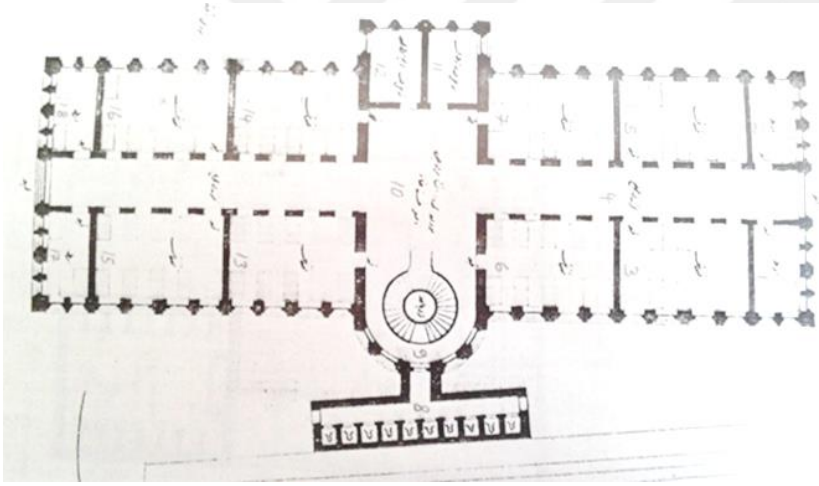

1.Oda 2.Oda 3.Koğuş 4.Gezinti mahalli 5. Koğuş 6.Koğuş 7.Koğuş 8.Hela 9.Merdiven 10.Bu defa'a müceddeden inşa olunacak asıl hastane 11.Nöbetçi Hademe Odası 12.Nöbetçi tabib ve cerrah odası 13.Koğuş 14.Koğuş 15.Koğuş 16.Koğuş 17.Oda 18.Oda

Şekil 4.47. Medine Kadınlar Hastanesi'nin planı(Nil Sarı'dan)

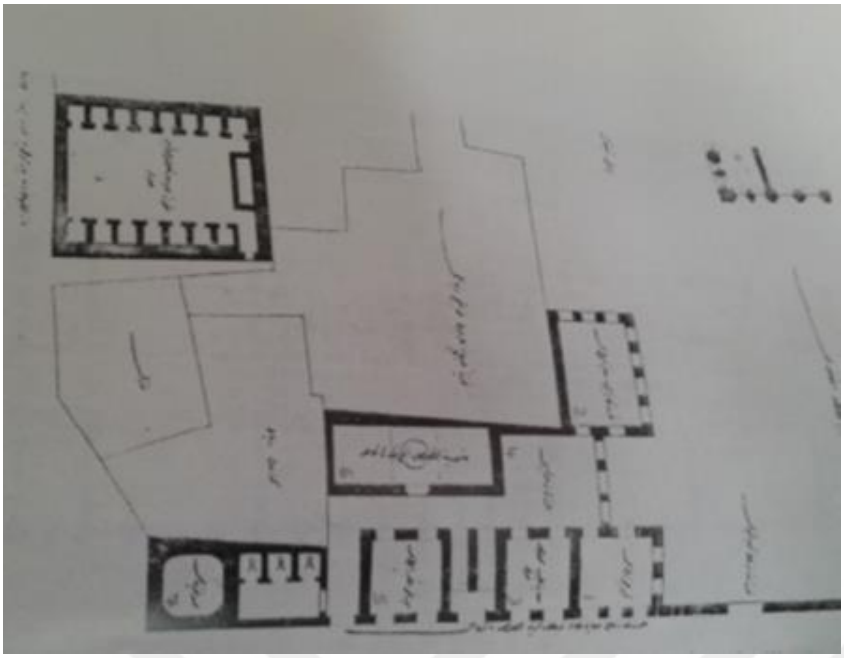

1.Kapucu Odası 2.Hastegan için muayene odası 3.Muayene-i tabibe mahsus oda 4.Üst kat avlusu 5.Bu dahi me'mur odası 6.Me'murine mahsus iki dekkeli ka'a 7.Su haznesi

Şekil 4.48. Medine Kadınlar Hastanesi'nin muayenehane ve memurlara tahsis odası(Nil Sarı'dan)

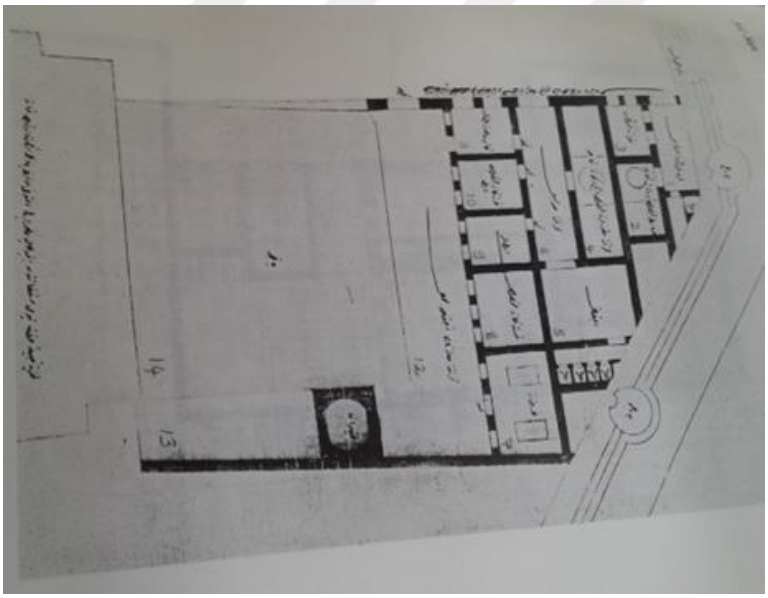

1.Karakolhane avlusu 2.Zabıta mahsus bir dekkeli ka'a 3.Neferat koğuşu 4.Karantina memurlarına mahsus iki dekkeli ka'a 5.Açukluk 6.Karantina avlusu 7.Gaslhane 8-9-10.Hastegana mahsus odalar 11.Katib ve memur odası12.Karantinahanenin açıklık mahalli 13.Hazine-i ab 14.Bağçe

Şekil 4.49. Medine Kadınlar Hastanesi'nin karantinahanesi ve gaslhane ve kadınlar karakolhane dairesi(Nil Sarı'dan)

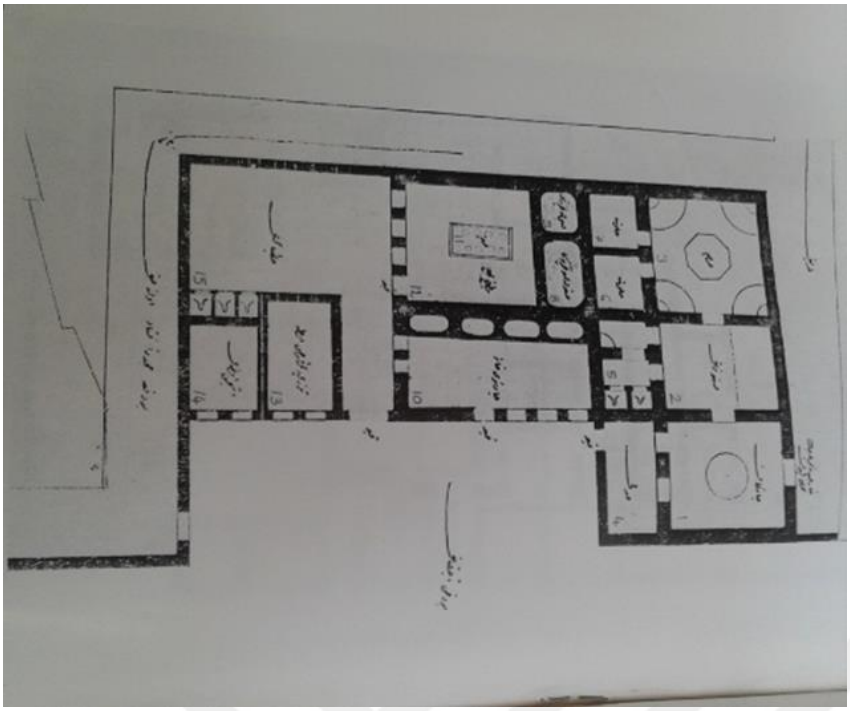

1.Camekan 2.Soğukluk 3.Hamam 4.Avlu 5.Hela 6.Halvet 7.Halvet 8.Soğuk su haznesi 9.sıcak su haznesi 10.Çamaşırhane 11.Soba 12.Mutfak Mahalli 13.Terziye mahsus oda 14.Aşçı odası 15.Hatab mahalli (yakacak odun yeri)

Şekil 4.50. Medine Kadınlar Hastanesi'nin müştemilatı(Nil Sarı'dan)

Cephe Düzeni:

Elimizde yapının sadece giriş cephesinin çizimi yer almaktadır. Bu çizime göre üç katlı görünen yapıda katlar birbirinden yatay profilli silmelerle ayrılmıştır. Bu silmenin cepheler boyunca uzandığı düşünülmektedir. Zemin katta orta eksende basık kemerli bir kapı, kapının iki yanında dikdörtgen çerçeveli üst kattakilerden daha küçük boyutlu dörder pencereden toplam sekiz pencere yer almaktadır. Birinci kat ve ikinci kat pencereleri zemin kattakilerden daha büyük boyutta, simetrik olarak düzenlenmiştir. Her iki katta da orta eksende basık kemerli ikişer pencere yer almakta ve iki yanında dörder dikdörtgen pencere yer almaktadır. Giriş cephesinde toplam yirmi sekiz pencere bulunmaktadır. Yapının diğer cepheleriyle ilgili elimizde herhangi bir bilgi olmadığından o cepheler hakkında yorum yapılamamaktadır.

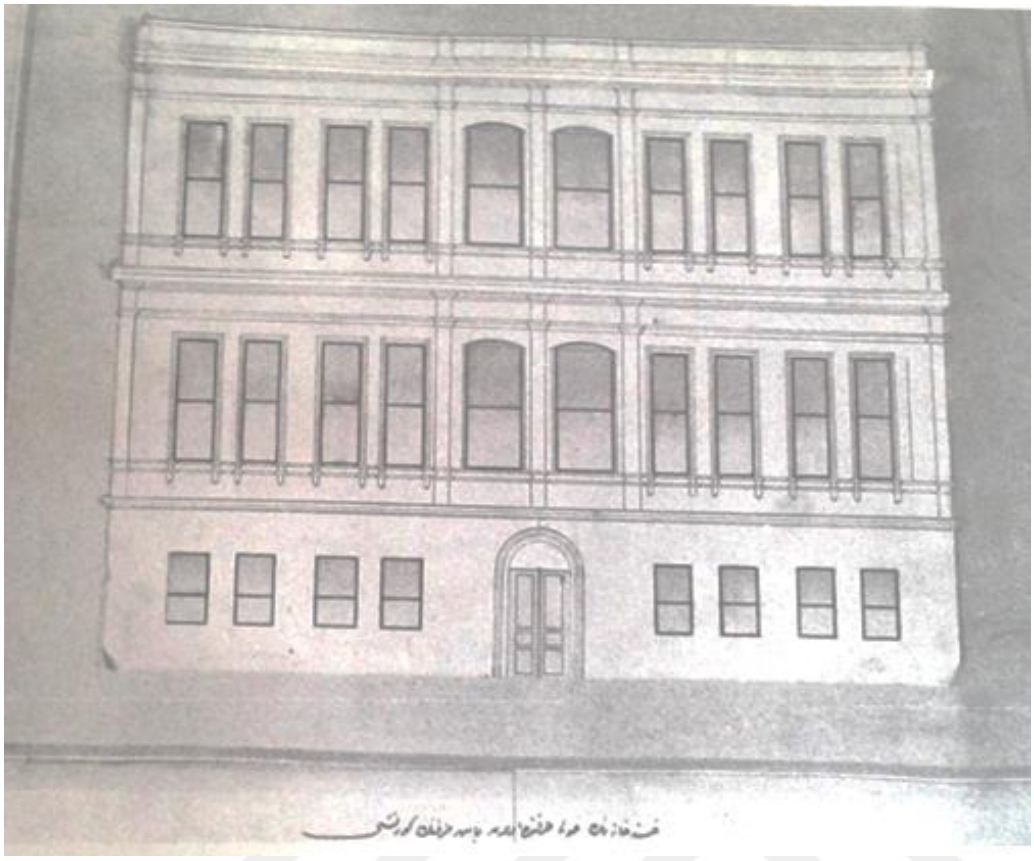

Şekil 4.51. Medine Kadınlar Hastanesinin giriş cephesi(Nil Sarı'dan)

Tarihlendirme: Pertevniyal Valide Sultan Medine'de kendi vakfına tahsis edilen arsaya tüm masrafları vakıf gelirlerinden karşılanacak olan garipler için yüz yataklı bir hastane yaptırmak istemiştir. Arşiv belgesinde "Ebniyye-yi Hayriye" olarak bilinen bu hastanenin inşası ile ilgilenmesi için Şevket Bey'in görevlendirildiği belirtilmektedir[266]. H.1293-M.1876 yılına ait bir arşiv belgesinde hastanenin temel atma töreninin geniş bir katılımla gerçekleştiğinden söz edilmektedir[267].

Hastane inşası için temin edilen malzemelere ait bir zimmet pusulası H.1292 (M.1875) tarihlidir. H.1296 (M.1879) tarihli vesikada inşaatın durakladığından bahsedilmektedir. İnşaat masraflarından söz eden bir tabloda ise H.1292 (M.1875) ile H.1300 (M.1883) tarihleri arası gösterilmektedir[268]. 1876 yılında Pertevniyal Valide Sultan'ın valide sultanlığı sona ermiş olmasına rağmen, hastane inşaatının bu tarihler arasında ara ara devam etmiş olduğunu anlamaktayız. İnşaat tamamlanarak hastane faaliyete geçebilmiş

[266] AKPVSE, nr. 876, 23.L.1292; nr. 3273, 28.L.1292.
[267] AKPVSE, nr. 4506, 3.Ca.1293.
[268] Sarı,N.1992,64-65.

miydi ya da hastane faaliyete geçmişse bile günümüze ulaşabilmiş miydi bilinmemektedir. Ancak bilinen şu ki Pertevniyal Valide Sultan hayattayken bir hastane yaptırma arzusunda bulunmuş, valide sultanlığından sonra da bu arzusunu devam ettirmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın 1883 yılında vefat etmesinden sonra hastane inşaatının bitirilememiş olabileceği düşünülmektedir. 19'uncu yüzyılda kadınlara tahsis edilen ilk kamu hastanesi Haseki Darüşşifasıdır ancak bu amaçla kurulmamıştır. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı bu hastane kuruluşundan itibaren "düşkün ve hasta kadınlar için" yaptırılmış olması bakımından ilktir.

4.2. Onardığı Yapılar:

4.2.1. Camiler

4.2.1.1. Samsun Büyük Cami

Fotoğraf No: 4.257-4.264.

Çizim No:4.52.

Harita No: 4.21.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2019

Tescil Durumu: Tescilli[269]

Mimarı: Bilinmiyor

İnşa Tarihi: 1884

Bulunduğu Yer: Hançerli, Necip Bey Cd. 54/A, 55020 İlkadım/Samsun adresinde yer almaktadır.

Konum:

Enlem: 41°17'39.9"N(41.294423)

Boylam: 36°19'57.4"E(36.332623)

[269] Cami Gayrimenkul Anıtlar ve Eski Eserler Kurulu tarafından 30.01.1974 tarihli 483 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Harita 4.21. Samsun Büyük Cami'nin konumu

Kitabeler: Yapının kitabesi bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu**:** Yapımı 1884 yılında bitirilen cami, 1906 yılındaki depremden hasar görmüş ve Evkaf Nezareti tarafından 1906-1907 yıllarında onarılmıştır. Samsun Büyük Cami'nin 1943 yılındaki depremde iki minaresi şerefesinden itibaren yıkılmış[270] ve bu tarihten sonra onarım geçirmiştir. 1973 yılında çevre düzenlemesi yapılmış[271],1996 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kalem işleri elden geçirilmiştir. 2003 yılında avlu düzenlemesi yapılmıştır. Cami Vakıflar Genel Müdürlüğünce 2007-2008 yılları arasında onarılmış, 2009 yılında ise çevre düzenlemesi yapılmıştır. Bu onarımda caminin kubbelerindeki kurşunlar yenilenmiş,minareler şerefe seviyesine kadar sökülerek orijinal haline getirilmiş,mihrap,minber ve ahşap kısımlar raspa yapılarak orijinal hale getirilmiş, raspa sırasında ortaya çıkan eski motifler aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır[272].

[270] Torun, M.(1954).*Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*. İstanbul,45.
[271] Kayıkçı. A.(1998).*Samsunda Kültür Sanat*. C.1.s.104.
[272] VGMA. 550001005-BN005 nolu bilgi dosyası.

Plan ve Örtü Sistemi:

Samsun Büyük Cami 18.30 X 30.20 m. ölçülerinde olup dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir. Caminin 15,90 m çapındaki kubbesi sekizgen bir kasnağa oturmakta, kubbeye tromplarla geçilmektedir. Sekizgen kasnağın dört köşesinde küçük kubbeciklerle örtülü sekizgen köşe kuleleri yer almaktadır. Caminin kare planlı olan harimi ve harimin kuzey yönünde iki büyük ayak üzerine oturan ve üç küçük kubbe ile örtülü mahfil bölümü bulunmaktadır. Kuzeyde beş bölümlü,üzeri tonozla örtülü bir son cemaat yeri ve son cemaat yerinin doğu ve batı köşesinde iki adet minaresi yer almaktadır.

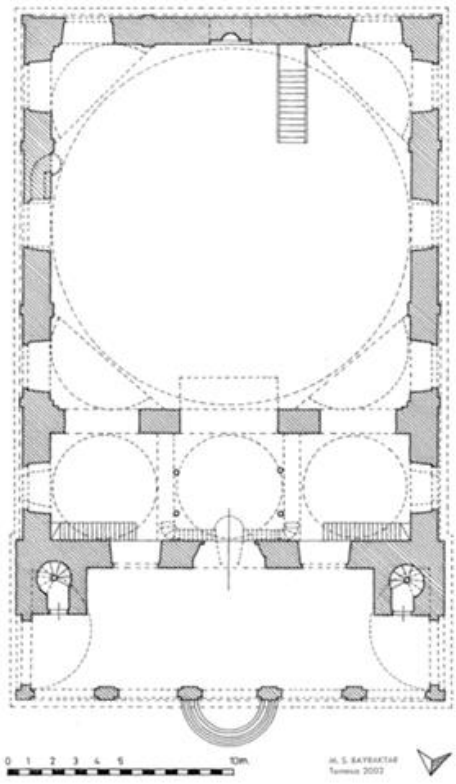

Şekil 4.52. Samsun Büyük Cami'nin planı(Bayraktar'dan)

Resim 4.257. Samsun Büyük Cami kubbe içten görünüm

Cephe Düzeni:

Caminin kuzey cephesinde beş bölümlü kapalı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Altı basamaklı taş merdivenle son cemaat yerine giriş sağlanmakta, son cemaat yeri yuvarlak kemerli altı ayakla taşınmaktadır. Son cemaat yerinin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Açık olarak düzenlenmiş son cemaat yeri günümüzde camekânla kapalı hale getirilmiştir. Camiye dışardan baktığımızda mahfil kısmının harimden biraz aşağıda, son cemaat yerinin de mahfilden daha aşağıda tutulduğu görülmekte, bu kademeli düzenleme kubbenin hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Resim 4.258. Samsun Büyük Cami kuzey cephesi

Doğu cephesinde beden duvarlarının alt kısmında dört adet pencere, üstte yuvarlak çerçeveli sekiz kollu yıldız formunda yapılmış bir pencere ve kadınlar mahfilini aydınlatan yuvarlak kemerli küçük bir pencere cepheyi oluşturmaktadır. Caminin doğu yönünde kapalı son cemaat yerine geçişi sağlayan tali bir girişi vardır.

Resim 4.259. Samsun Büyük Cami doğu cephesi

Batı cephesinde altta beş adet pencere, üstte yuvarlak bir pencere yer almaktadır. Güney cephesinde altta biri niş şeklinde düzenlenmiş üç pencere, üstte de yuvarlak çerçeveli sekiz kollu yıldız formunda yapılmış bir pencere bulunmaktadır. Mihrap duvarının arkasındaki niş şeklinde düzenlenmiş pencere simetriyi bozmamak için yapılmıştır. Kubbe kasnağında da on altı adet yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır.

Resim 4.260. Samsun Büyük Caminin eski bir fotoğrafında doğu ve güney cephesi (VGMA)

Kuzey cephedeki son cemaat yerinin orta eksenindeki kapı ile giriş kapısı geniş ve yüksek yapılmıştır. Giriş kapısının kilit taşının üzerinde boş bir kitabelik bölümü yer almaktadır. Son cemaat yerinin iki köşesinde duvarlardan hafif dışarıya taşkın 35 m. yüksekliğinde iki minare yer almaktadır.

Resim 4.261. Samsun Büyük Cami son cemaat yeri

İç Mekân:

Yapıdaki geniş ve büyük pencereler sayesinde harimde aydınlık bir görünüm hâkimdir. Kubbe kuzey yönde kadınlar mahfilinin oturduğu iki ayak, diğer yönlerde de duvarlar tarafından taşınmaktadır. Kubbe kasnağı dıştan sekizgen içten yuvarlak bir görünüm sergilemektedir. Ahşap olan mahfilin üst katına kapının iki yanındaki ahşap merdivenlerle çıkılmakta ve mahfilin balkon kısmı dikdörtgen şeklinde dışa taşırılmış ve bir korkulukla sınırlandırılmıştır.

Harimin güney duvarının ortasında yer alan taş mihrap, iki pilaster arasında yer almakta ve üst kısmında kaş kemer bulunmaktadır. Kaş kemerin altında günümüzde bir levha yerleştirilmiş boş kitabelik bölümü, onun altında da basık kemerli sade bir mihrap nişi yer almaktadır.

Mihrabın batısında ahşap minber, harimin doğu duvarında da köşk şeklinde düzenlenmiş ahşaptan yapılmış yarım daire çapa sahip, konik gövdeli, duvara bağımlı bir vaaz kürsüsü yer almaktadır. Vaaz kürsüsüne çıkış doğu duvarının ortasındaki pencereden duvarın içine açılan küçük bir geçitle sağlanmaktadır.

Tarihlendirme: Çeşitli belge ve kaynaklarda Büyük Camii, Merkez Camii, Ulu Cami, Hamidiye Camii, Valide Camii ve Cami-i Kebir olarak adlandırılan caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır[273]. Bazı araştırmacılar bugünkü caminin yerinde 1300 tarihinde yapılmış bir cami olduğunu söylemektedirler[274]. Ahşap olan yapı 1869 yılındaki yangında tahrip olmuştur[275]. Bazı araştırmacılar ise caminin 1884 yılında Batumlu Hacı Ali tarafından kâgir olarak yeniden yapıldığını yazsalar da bu ifadelerini herhangi bir belgeye dayandırmamışlardır [276]. Bir kaynakta caminin 1884 yılında Pertevniyal Valide Sultan'ın katkılarıyla onarıldığı belirtilmektedir[277]. Buna dayanarak yapının 1884 yılında bugünkü planı ile yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 4.262. Samsun Büyük Cami harim

[273]Samsun Valiliiği.(1999).*Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun*.49. ; Torun,1954,26.; Sarısakal,2003. *Bir Kentin Tarihi Samsun*. İkinci Kitap,Samsun,342.;Gökçen,R-Yalçın,O.(1986).*Samsun ve Karadeniz Bölgesi*. İstanbul,46.

[274] M.Torun, 1869 yılındaki yangının camiye büyük zarar verdiğini, Caminin ilk olarak Selçuklu Beylerinden Hızır Bey tarafından yapıldığını belirtmiş fakat bunu ispatlayan herhangi bir belge sunmamıştır. 1300 yılındaki sekiz yıl süren bir tamirden söz etmiştir. Fakat 1300 tarihinin Hicri mi Miladi mi olduğunu belirtmemiştir. (Torun,M.,1954,26) Öncesinde 1869 yılındaki yangından söz ettiğine göre Hicri 1300-M.1882-83 yıllarını kastettiği anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar ise 1300 tarihini miladi olarak yorumlayarak yapıyı Selçuk Beylerinden Hızır Bey'in yaptırdığını söylemektedir. Bkz. Cembeloğlu, S.-Cembeloğlu, M.(1981).*İlimiz ve Bölgemiz Samsun Kitabı.* Ankara,32;Sarısakal,2003,342.

[275]Yolalıcı,M.E.(1998),.*XIX.Yüzyılda Canik(Samsun)Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı.*Ankara,26; Torun,M.,1954,26; Altaylı,A.(1967). *SamsunTarihi.* Samsun,24;Vadala,R.(1944). *Şark Memleket ve Siteleri, Samsun Mazisi Hali İstikbali*.(çev: Kani Sarıgöllü),Gaziantep, 31; Sarısakal.B.,2003,326.

[276] Kayıkçı,A.1998,104; Sarısakal,B.,2003,342; Çakan,İ.(1994). *Karadeniz Bölgesi*. Ankara,492.

[277] Kaynakta yapının tarihi 1884 geçmektedir. Bkz. Cembeloğlu,S.- Cembeloğlu,B.,1981,32.

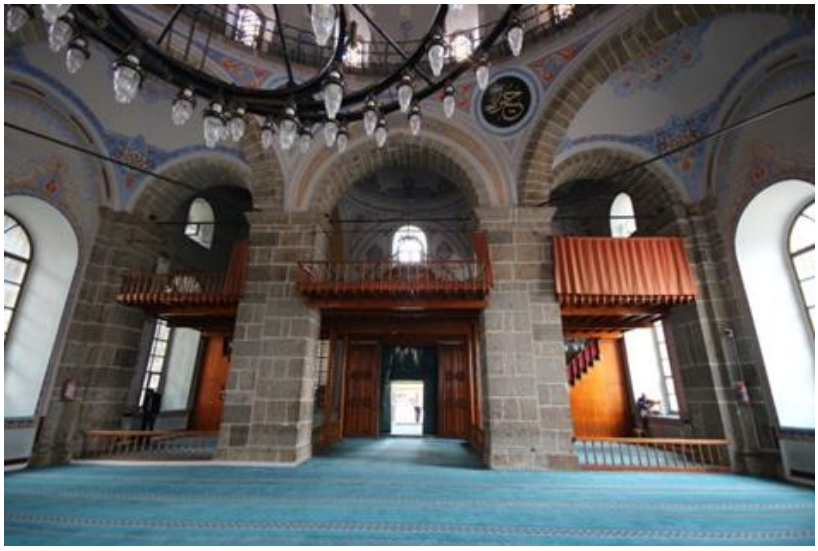

Resim 4.263. Samsun Büyük Cami'nin mahfili

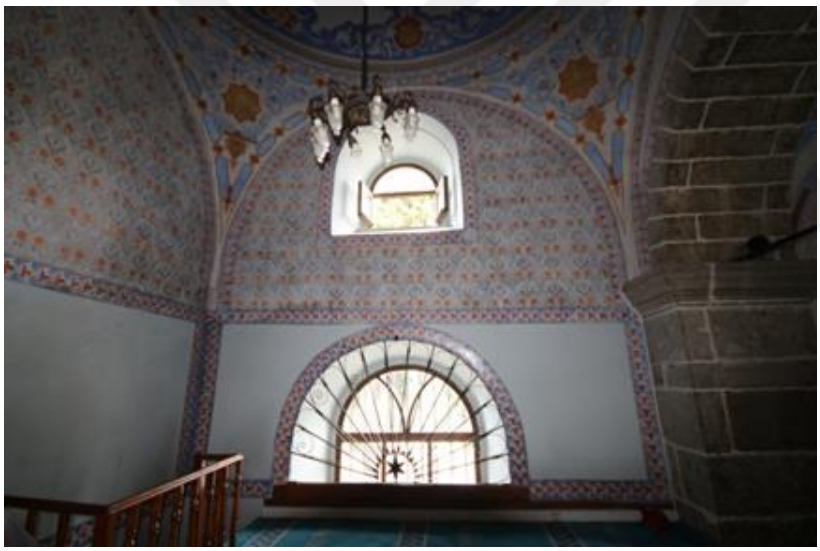

Resim 4.264. Samsun Büyük Cami üst mahfil

4.2.1.2. Şehremini Aydın Kethüda Camisi:

Fotoğraf No: 4.265-4.268.

Çizim No:-

Harita No: 4.22.

İnceleme Tarihi: Nisan 2018

Mimarı: Bilinmiyor

Banisi: Aydın Kethüda[278]

İnşa Tarihi: Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Aydın Kethüda'nın II. Beyazıd'ın sadrazamlarından Davud Paşanın kethüdası[279] olduğundan yola çıkarak II.Beyazıd dönemi (22 Mayıs 1481 – 24 Nisan 1512) yani 16.yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülmektedir.

Bulunduğu Yer: Yayla Cad. No:32, Fatih, İstanbul adresinde bulunmaktadır.

Konum: Enlem: 41°00'43.4"N (41.012046)

Boylam: 28°55'40.5"E (28.927928)

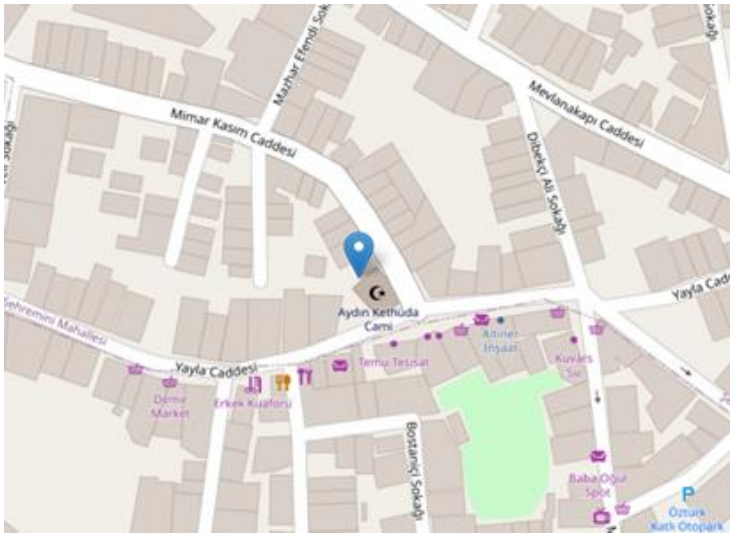

Harita 4.22. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin konumu

[278] Aydın Kethüda, II. Beyazıd'ın sadrazamlarından Davut Paşa'nın kethüdasıdır.
[279] Ayvansarayi, İ.(1271).*Hadikatü'l-Cevami.* 2. cilt, İstanbul, 219.

Mimari Özellikleri

Yayla Camisi ya da Kurşunlu Camisi olarak da adlandırılan mescit orijinalinde kubbesiz ahşap çatılı ve ahşaptan yapılmış, daha sonra minber ilave edilerek camiye çevrilmiştir. Arşiv belgesine göre 19.yüzyıl sonlarında cami harap haldeyken Pertevniyal Valide Sultan tarafından tamir edildiği belirtilmektedir[280]. Cami 1965-1970 yılları arasında betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Kapalı olan son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. Cami tamamen orijinalliğini kaybetmiştir. Bu yüzden orijinal mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

Caminin kuzey cephesinin orta eksenindeki camlı ahşap kapıdan son cemaat yerine, oradan da yine orta eksende yer alan bir kapı ile harime girilmektedir. Harimde, giriş kapısının doğu tarafında müezzin mahfili, giriş kapısının batı tarafında da üst kattaki kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri bulunmaktadır. Dört ahşap direk üzerine oturan kadınlar mahfili, üç adet yarım daire şeklindeki balkonla harime açılmaktadır.

Bütün harim duvarları yerden başlayarak pencere altlarına kadar ahşapla kaplanmıştır. Harimin doğu ve batı duvarında üçer adet, güneydeki mihrap duvarında ise iki adet yuvarlak kemerli penceresi bulunmaktadır. Harimin batı duvarının orta kısmında minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Caminin sade mihrabı mermerden yapılmıştır. Mihrabın batısında bir ahşap minber ve doğusunda da ahşap bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Caminin güneybatı köşesinde yapının beden duvarlarına bitişik bir minaresi yer almaktadır.

[280] AKPVSE, nr. 3950, 25.Za.1291.

Resim 4.265. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin minaresi

Resim 4.266. Şehremini Aydın Kethüda Camisi giriş

Resim 4.267. Şehremini Aydın Kethüda Camisi harim

Resim 4.268. Şehremini Aydın Kethüda Camisi'nin mahfili

4.2.2. Türbe

4.2.2.1. Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Türbesi

Fotoğraf No: 4.269-4.279.

Çizim No: 4.53-4.56.

Harita No: 4.23.

İnceleme Tarihi: Mart 2019

Tescil Durumu:

Mimarı: Mimar Sinan

Banisi: II. Selim

İnşa Tarihi: 1571

Bulunduğu Yer: İstanbul'un Beşiktaş ilçesinin Yıldız mahallesinde, Çırağan caddesine bağlanan Yahya Efendi çıkmazında yer almaktadır.

Konum:

Enlem: 41°02'50.5"N (41.047364)
Boylam: 29°01'02.2"E (29.017283)

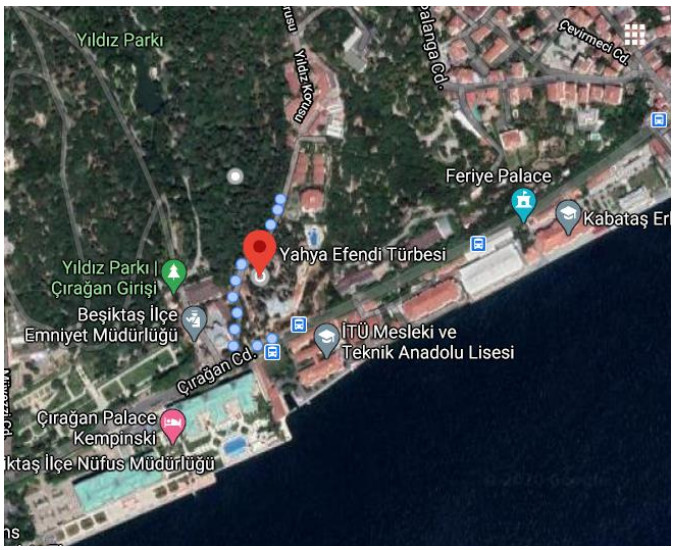

Harita 4.23. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin günümüzdeki konumu

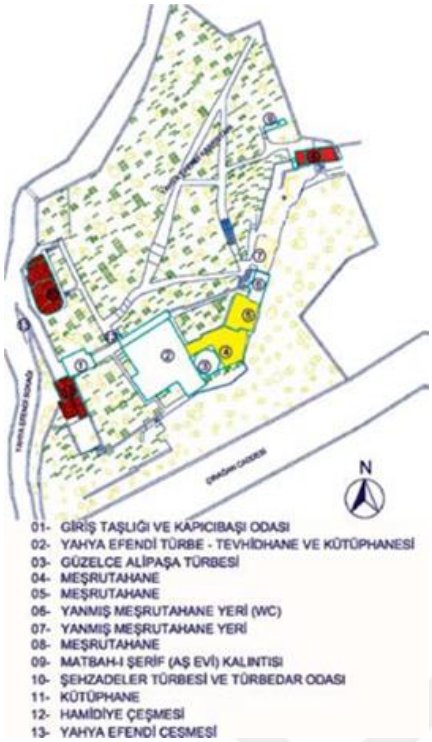

Şekil 4.53. Yahya Efendi Tekkesi vaziyet planı (Aydemir'den)

Kitabesi:

Tekkenin giriş kapısının üzerinde Pertevniyal Valide Sultan'ın 1873 yılındaki onarımına dair Şeyh Hasan Hayri Efendi tarafından koyu yeşil zemin üzerine altın varaklı harflerle yazılmış, celî ta'lîk hatlı yedi satır manzum bir tamir kitabesi bulunmaktadır. Son satırın ortasına tarih düşürülmüştür.

Okunuşu:

Vâlide Sultan-ı Hân 'Abdülazîz kim zâtını

Hayr içün halk eylemiş Hallâk-ı bî-çün ü çirâ

Etdi inşâ bir sebîl ü mekteb ü câmi' ki halk

Su içe 'ilm öğrene kıla namaz ede du'â

Bir de havz-ı bî-bedel yaptırdı kim tersânede

Anda indi bahre bir zırhlı sefine ibtidâ

Rûhunu hoşnûd içün Yahyâ Efendi'nin dahî

Kıldı ihyâ türbe-i pâk-i şerifin bî-riyâ[281]

Öyle hayrât ü i'mârât etti ol sultan kim

Şübhesiz râzıdır andan rûh-ı pâk-i Mustafâ

Yâ İlâhî 'ömrünü hadden füzûn kıl kim anın

Himmetiyle 'âlemi ma'mûr ede ser-tâ-be-pâ

Hayrî geldiler yediler dediler târîhini

Etti bu bâb-ı şerîfi Vâlide Sultan binâ Sene 1290[282]

Resim 4.269. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesi

[281] Yahya Efendi Türbesi'nin tamirine tarih düşen Şeyh Hasan Hayri Efendi, manzum kitabesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı önceki hayratından da bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Uluçay, Ç, 2011, 125; Sakaoğlu,2008,245.

[282] Kitâbenin târih mısrası olan "Etti bu bâb-ı şerîfi Vâlide Sultan binâ" cümlesinin ebced değeri 1287'dir. "Geldiler yediler" ifadesi gereğince 7 eklendiğinde ortaya 1294 tarihi çıkmaktadır. Hâlbuki kitâbede1290 tarihi yazmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Pala, C.(2018). "*İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'Atı Açısından Değerlendirilmesi"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,394.

Resim 4.270. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı

Şekil 4.54. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin cümle kapısı çizim(VGMA)

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Şeyh Yahya Efendi Külliyesi'nin temeli 15.yüzyılda Şeyh Yahya Efendi'nin evi ve tevhidhane bölümleriyle başlamıştır. Tevhidhane bölümü 18 ve 19. yüzyıllardaki onarımlar sırasında yapılan eklemeler ile günümüzdeki şeklini almıştır. İlk tekkenin tevhidhane kısmı Şeyh Yahya Efendi'nin ölümüyle birlikte Şeyh Yahya Efendi'nin Türbesi olarak düzenlenmiştir. Günümüzde cami olarak kullanılan mekân ise tevhidhane olarak kullanılmıştır. Tevhidhane bölümüne Velizade Ahmet Efendi'nin ya da hayrat sicil kaydına göre ise Sultan Abdülmecid'in minber eklemesi ile birlikte bu bölüm cami-tevhidhaneye dönüşmüştür[283].

Şeyh Yahya Efendi'nin 1570 yılında vefat etmesinin hemen ardından kendisine büyük saygı ve sevgiye sahip olan Sultan II.Selim, Şeyh Yahya Efendi'nin mezarı üzerine, Mimar Sinan'a kâgir, kare planlı, tek kubbeli bir türbe yaptırmıştır. Aynı anda tekke de genişletilerek yeniden inşa ettirilmiştir[284]. Şeyh Yahya Efendi Türbesi 1812 yılında Sultan II. Mahmud tarafından tamir edilmiş ve aynı zamanda tekkeye yeni derviş hücreleri de eklenerek Şeyh Yahya Efendi Tekkesi genişletilmiştir[285]. Bugünkü türbe son şeklini 1873

[283] Aydemir, O.(2010)," Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Külliyesi Onarım Çalışmaları", *Vakıf Restorasyon Yıllığı,* ,s.1,34.
[284] Yüce, İ.(1992). "*Beşiktaşlı Yahya Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri".* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., İstanbul,59.
[285] Demir, İ.(1997). *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik***.** Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı, İstanbul,16.

yılındaki Pertevniyal Valide Sultan tarafından yapılan onarım sırasında almıştır[286]. Sultan II. Abdülhamid döneminde de 1881, 1895, 1903, 1904 yıllarında onarım görmüştür[287]. Türbe günümüzde asli görevini sürdürmektedir ve ziyarete açıktır.

Planı ve Örtü Sistemi:

Türbe 9.00 x 9,00 ölçülerinde kare planlı, üzeri içten basık bağdadi bir kubbeyle, dıştan ahşap bir çatı ile örtülüdür. Bazı araştırmacılar türbenin basık bağdadi kubbesinin 1873 onarımında inşa edilmiş olabileceği, aslında türbenin orijinalinde pandantifli bir kubbe ile örtülü olabileceğini ifade etmektedir[288].

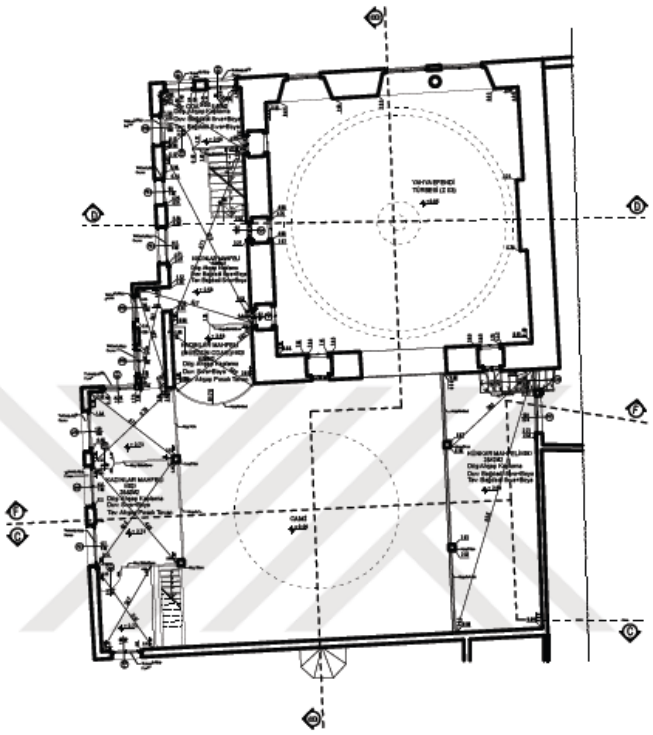

Şekil 4.55. Şeyh Yahya Efendi Türbesi ve Tevhidhane planı (VGMA)

[286] Tanman, B.(1994). "Yahya Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII, 409-412.
[287] Aydemir, O. ,2010,34.
[288] Erdoğan, H.(2017)." *Şeyh Yahya Efendi Külliyesi'nin Geçirdiği Değişiklikler ve Mimari Özellikleri".* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul,42.; Tanman, B.(1994), 248.; Aydemir,O.2010,38.

Cephe Düzeni:

Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'ne güneybatı cephesindeki üzeri ahşap saçakla örtülmüş, dikdörtgen bir cümle kapısından girilmektedir. Cümle kapısının üzerinde Pertevniyal Valide Sultan'ın onarımını gösteren kitabe yer almaktadır. Cümle kapısının batı yönünde ise cümle kapısına bitişik olarak inşa edilmiş Hacı Mahmut Efendi Kütüphanesi bulunmaktadır. Cümle kapısından içeri girince bir yol ile Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin ana binasına ulaşılmaktadır. Tekkenin ana girişinden içeri girdikten sonra da "L" şeklinde bir koridorla karşılaşılmaktadır. Bu koridorlarla Cami-Tevhidhane, Şeyh Yahya Efendi Türbesi, Güzelce Ali Paşa Türbesi birbirine bağlanmaktadır. Koridorun batısında Şeyh Yahya Efendi Türbesi yer almaktadır.

Şekil 4.56. Şeyh Yahya Efendi Tekkesinin cümle kapısından tekkeye giriş (VGMA)

Türbenin doğu cephesinin orta ekseninde giriş kapısı bulunmaktadır. Dıştan basık kemerli, içten kaş kemerli giriş kapısının her iki yanında iki katlı birer pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler kesme taş söveli, dikdörtgen şeklinde ve demir parmaklıklıdır. Tepe pencereleri ise sivri kemerlidir. Batı duvarında ise aynı özelliklere sahip üç pencere grubu yer almaktadır. Tekkenin giriş koridoruna bakan kuzey cephesinde yuvarlak kemerli, demir parmaklıklı üç pencereden doğu tarafta bulunan ikisi ikiz pencere şeklinde düzenlenmiştir. Güney duvarı cami-tevhidhane harimine açılmaktadır. Ortada yer alan pencere iptal edilmiş, yerine çok daha geniş boyutta, basık kemerli bir açıklık yapılmıştır. Yandaki pencereler aynı şekilde bırakılmıştır.

Resim 4.271. Şeyh Yahya Efendi Tekkesi'nin Cami-Tevhidhane harimine açılan geniş açıklık

Resim 4.272. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'ne giriş kapısı

İç Mekân:

Türbeye doğu yöndeki basık kemerli giriş kapısından girilir. Türbe içerisinde on bir adet sanduka bulunmaktadır ve bu sandukaların çevresi sedef kakmalı korkuluklar içerisine alınmıştır. İlk sırada Şeyh Yahya Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızlarından Tasasız

Raziye Sultan, II.Abdülhamid'in evlatları Hatice Sultan ve Şehzade Ahmed Bedreddin Efendi, Yahya Efendinin oğlu Şeyh İbrahim Efendi, Yahya Efendinin annesi Afife Hatun, ikinci sırada ise Yahya Efendi'nin eşi Şerife Hatun, dervişlerinden Ali Efendi, oğlu Şeyh Ali Efendi, Tekkenin şeyhlerinden Mehmed Nuri Şemseddin Efendi ile torunu Şeyh Hasan Hayri Efendi'nin sandukaları yer almaktadır.

Ayrıca türbenin girişinde bulunan mezarlar ise güneyden kuzeye doğru Galata kadısı Mehmed Said Efendi, Rumeli Kazaskeri Dürrîzâde Mehmed Dürrî Efendi, Mehmed Said Efendi'nin eşi Ayşe hanım, tekke şeyhlerinden Mehmed Nûri Efendi ve damadı Hacı Nûri Efendi, Türbedar Hüseyin Şevki Efendi ile Türbedar Yusuf Efendi 'ye aittir.

Resim 4.273. ŞeyhYahya Efendi'nin sandukası

Resim 4.274. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin içindeki sandukalar

Resim 4.275. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin Sandukalarının etrafındaki sedef kakmalı korkuluklar

Resim 4.276. ŞeyhYahya Efendi'nin Sandukası

Kubbe eteğinde belirli aralıklarla yan yana dizilmiş akantus yapraklarından ve küçük konsollardan oluşan bir friz dolaşmaktadır. Kubbenin göbeği ışınsal bir bezemeyle süslenmiş, bu kubbe göbeği ise güllerden oluşan çelenk motifleriyle kuşatılmıştır. Türbenin son yapılan kubbe onarımı sırasında güney, batı ve doğu duvarlarında dua penceresinin etrafında farklı dönemlere ait hatlar ve graffitiler ve tavanındaki kalem işleri ortaya çıkarılmıştır.

Resim 4.277. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin duvarındaki hat yazıları

Resim 4.278. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin kubbe eteğini dolaşan friz

Resim 4.279. Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin kubbe göbeği (VGMA)

4.2.3. Çeşme

4.2.3.1. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi

Fotoğraf No: 4.280-4.289.

Çizim No:-

Harita No: 4.24-4.25.

İnceleme Tarihi: Şubat 2019

Banisi: Halid Ağa[289]

Mimarı: Bilinmiyor

İnşa Tarihi: 1794

Bulunduğu Yer: Osmanağa, Halitağa Cd. No:10, 34714 Kadıköy/İstanbul adresinde yer almaktadır.

Konum:

Enlem : 40°59'28.5"N

Boylam: 29°01'41.7"E

Harita 4.24. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin konumu

Kitabesi:

Halit Ağa çeşmesinde üç adet kitabe bulunmaktadır. Bunlardan birisi inşa kitabesi iken, diğer ikisi onarım kitabesidir. Üçü de farklı şair tarafından yazılmıştır.

[289] Halid Ağa; III. Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın konağında hizmet eden siyahi harem ağalarından biriyken, H.1206(M.1792) yılında darüssaade ağalığına yükselmiştir. Daha Fazla bilgi için bkz. Eyice, S.(2013).Hâlîd Ağa Çeşmeleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15,282.

Orta bölümün üzerinde kornişle saçak arasında bulunan inşa kitabesi Şair Arif ’e aittir[290].

Mulûkun âb-ı rûy u revnakı Sultân Selim Hân’ın
Kulu Dârüssa’âde Ağası zât-ı hulûs-ârâ
Cenâb-ı Hâlid Ağa bu mahall-i cennet-âsâda
Yapup bu çeşme-i Tesnîm-i bi’l-hakk eyledi icrâ
Gelüp nûş eyledikçe âb-ı şîrîn ü musa+âsın
Du’â-yi hayrını vird eylesün dil-teşneler Hakkâ
Misâl Kevser aktı Ârifâ târihi hâmemden
Bu zîbâ çeşmeden iç zemzemi olsun hayat efzâ
1209 (1794)

Resim 4.280. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi’nin inşa kitabesi

Kitabenin tarih dizesinde kevser benzeri olan bu suyu bu güzel çeşmeden içenlerin zemzem içmiş gibi hayat bulmaları ifade edilmiştir.

II.Mahmud Dönemi Tamirini Gösteren Tamir Kitabesi :

Saçağın üstünde sağ taraftaki on dizelik tamir kitabesi Şair Ziver’e aittir[291].

Ser-cûyibar-ı mekremet Sultan Mahmud-ül hisâl
Ehl-i cihanı etmede sîrâb-ı ihsân-ı bî-güman
Ayn-ül hayat-ı lûtf ile âfakı ihya edeli

[290]Özgen,H.,Kızılkaynak,H.(2011). *Kaynaktan Mahalleye Ab-ı Hayat Kadıköy Çeşmeleri*, Kadıköy Belediyesi, İstanbul,93-94.
[291] Özgen.H.-Kızılkaynak,G.,2011,94.

Dense sezâdır şânına İskender-i Hızr-iktiran
Darüssaade Ağası Hâlid Ağanın çeşmesini
İcra edince eyledi ukbâda rûhun şâduman
Oldukça ol Şeh haşre dek bünyân-ı feyz-i âfiyet
Olsun bihar-ı şevketi mevc-âver ikbâlü şân
Çün âb-ı Kevser akdı bir târih Zîver hâmeden
Bu çeşmenin kıldı suyun câri Şehinşah-ı zamân
1254 (1838)

Resim 4.281. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin II. Mahmud Dönemi tamir kitabesi

Kitabeye göre çeşmenin II. Mahmud tarafından H.1254(M.1838)' de tamir edildiği, tamir sırasında su yolunun da onarıldığı anlaşılmaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan Tamirini Gösteren Tamir Kitabesi :

Saçağın sol üst köşesindeki tamir kitabesi Şair Agâh'a aittir[292].

Şeh-i yem-i ma'delet Abdülâziz Han-ı kerem-cû-kim
Suyun doldurdu …… dünyanın
Hususâ mâder-i ismet-güzîni Vâlide Sultan*
Ki oldur mihr-i evc-i âsuman-ı zühd-ü tekvânın
Muradı daima icra-yı adl-ü şefkat itmekdir
N'ola her işde olsa mazhar-ı tevfikı Mevlânın
Susuzlukdan görüb bîtâb Kadıköyü sükkânın

[292] Özgen.H.-Kızılkaynak,G.,2011,94-95.

Bu dil-cû çeşmesin ta'mir kıldı Hâlid Ağanın
İlâhi Pâdişah-ı …….. ol mehd-i şevketle
Muammer eyle tâ oldukça …… çerh-i minânın
Gerek bir teşne-leb târihin Âgah cüst-ü cû etsün
Suyun buldu bu çeşme himmetiyle mehd-i ulyânın
1285 (1868)
Abdülaziz'in annesi Pertevniyâl Valide Sultan

Resim 4.282. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin Pertevniyal Valide Sultan tamir kitabesi

Kadıköy'deki Halit Ağa Çeşmesi'nin II. Mahmud dönemi onarımından bir süre sonra suyu tekrar akmaz hale geldiği için Pertevniyal Valide Sultan tarafından onarılmış ve tekrar suyu akıtılmıştır. Kitabenin tarih dizesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın himmetiyle yeniden akıtılan su susayanlara sürekli kaynak olsun anlamında H.1285(M.1868-1869) tarihi düşürülmüştür.

Çeşmenin kitabelerinin yer aldığı alınlık bölümünde üç adet tuğra yer almaktadır. Ancak bu tuğralar Cumhuriyet Döneminde kazınmıştır. Bu tuğraların hangi padişaha ait olduğu konusu araştırılmış, İstanbul 5 Nolu Koruma Kurulunun isteği ve Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nin araştırmasına göre tuğraların III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz'e ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır[293]. Yapılan restorasyon sırasında bu tuğralar yeniden aslına uygun şekilde yerlerine yerleştirilmiştir.

[293] Özgen.H.-Kızılkaynak,G.,2011,95.

Resim 4.283. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin alınlık bölümündeki tuğralar

Mimari Özellikleri:

Barok üsluptaki Halit Ağa Çeşmesi mermer malzemeden yapılmış ve su hazneli bir çeşmedir. Çeşme iç içe kemerlerin birbirinden ince sütunlarla ayrıldığı üç çeşmeden oluşmaktadır. Ortada bulunan kemerin alt kısmında çeşmenin ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşı kabartmalı bitkisel motiflerle bezenmişken, kemerin kilit taşı ise istiridye şeklinde yapılmıştır. Orta kemerin üzerine inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Tamir kitabeleri ise cephenin yukarı kısmında saçağın üzerinde bulunmaktadır. Sütun başlıklarının üzerinden bir korniş geçmektedir. İki yandaki çeşmelerin ayna taşları da ortadaki çeşmenin ayna taşı ile aynı şekilde bezenmiştir. Yandaki çeşmelerin alınlığında tuğralar bulunurken kazınmış, yapılan restorasyonla yeniden tuğralar yerleştirilmiştir. Çeşmenin tekneleri yerinde dursa da sadece birinin suyu akmaktadır.

Resim 4.284. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi genel görünüm

Resim 4.285. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi genel görünüm

Resim 4.286. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin ortadaki çeşme nişi

Resim 4.287. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin ortadaki çeşme nişinin kemerinin istiridye motifli kilit taşı

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Çeşme, ilk yapıldığında Osman Ağa Camisi'nin önünden altı yol meydanına çıkılan ana caddenin solunda bulunmaktayken, günümüzdeki yerine taşınmıştır. Çeşme, saçağın sağ taraftaki kitabesine göre 1838 yılında II. Mahmud tarafından tamir edilmiştir. Saçağın sol tarafındaki tamir kitabesine göre ise suyu kesilen çeşmenin ve suyolunun Pertevniyal Valide Sultan tarafından 1868-69 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır.

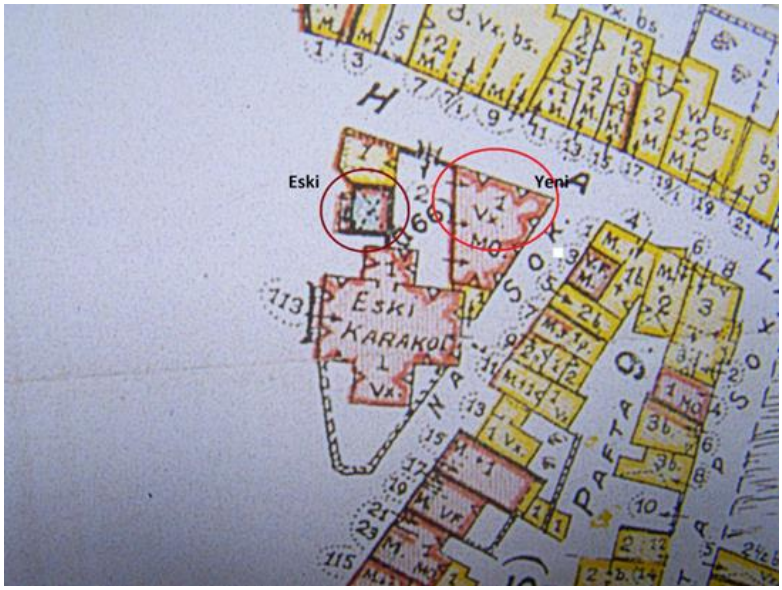

Harita 4.25. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin Pervititch Planına göre eski ve yeni yeri[294]

[294] http://atilganblog.blogspot.com/2014/12/yeldegirmeni-6-halid-aga-cesmesi-arif.html Erişim tarihi: 05.07.2021.

Resim 4.288. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin 2007 yılında restore edilmeden önceki hali [295]

Resim 4.289. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin 2014 yılındaki hali

[295] http://atilganblog.blogspot.com/2014/12/yeldegirmeni-6-halid-aga-cesmesi-arif.html Erişim tarihi: 05.07.2021.

1961 yılında çeşmenin yeri tekrar değiştirilmek istenmiş fakat Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından çeşmenin yerinin değiştirilmesi uygun görülmeyerek, reddedilmiştir. Aynı yıl çeşme tarihi eser olarak tescillenmiştir.

1962 yılında çeşmenin Altıyol'daki Ermeni Kilisesi'nin duvarına nakledilmesi için kurula öneri getirildiyse de sonuç alınamamıştır. Çeşmenin 1975-80 yılında yine Altıyol'daki Ermeni Kilisesi'nin yanındaki meyilli araziye taşınması düşünüldüyse de bu proje de uygulanmamıştır. 1989 yılında İstanbul II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu çeşmenin yerinde korunamadığı için başka bir yere taşınması gerektiğine karar vermesine rağmen çeşmenin yeri yine değiştirilmemiştir.

1991 yılında çeşme Kadıköy Belediyesi'ne devredilmiş ve Kadıköy Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edilmiştir. Yapılan restorasyonda çeşmenin tahrip olmuş yalakları ile yanlarındaki mermer malzemeler aslına uygun yenilenmiş, çeşme üzerindeki otlar temizlenmiş ve çeşme üzerindeki çatlaklar onarılmıştır [296].

[296] Özgen.H.-Kızılkaynak,G.,2011,90-91.

5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Kadınların Türk tarihinde mimari faaliyetlerdeki yerine baktığımızda, bu faaliyetlerin erken dönemlerden beri varlığını göstermiş olduğunu görmekteyiz. Hunlar döneminde 4.yüzyılda, Pencikent'te 7-8.yüzyıllarda, Keşmir'de 8.yüzyılda Göktürk Prensesleri tarafından yaptırılan Budist tapınakları, kadınların mimari faaliyetlere erken dönemde başladığının kanıtlarıdır[297]. Selçuklu ve Selçuklu Devri Beylikleri döneminde 36 kadın tarafından yaptırılan 64 adet yapı[298] mevcutken, Beylikler döneminde 51 kadın tarafından yaptırılan 85 adet yapı[299], Osmanlı döneminde ise kadın kurucuların yaptırdığı ismi bilinen 2309 adet, vakfiyesi bulunan 1044 adet yapı mevcuttur[300].

Çizelge 5.1. Kadın banilerin inşa ettirdiği yapı sayıları

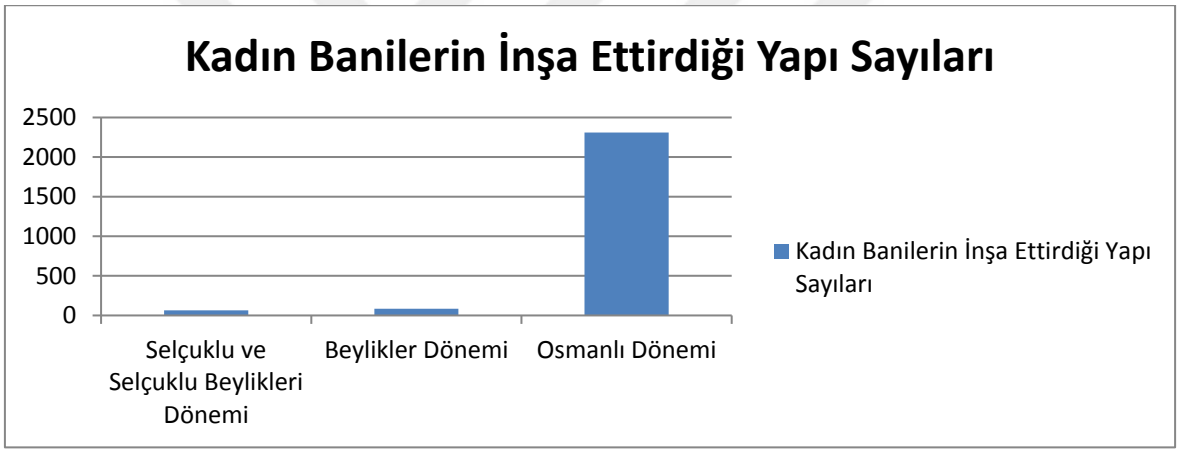

Pertevniyal Valide Sultan da bu doğrultuda mimari faaliyetlere katılmış ve imparatorluğun çeşitli yerlerinde yapılar inşa ettirmiştir. Dönemin ekonomik koşullarının zor olmasına rağmen Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'da ağırlık vermiş olduğu yapı etkinliği, Medine, Sırbistan Novipazar Seniçe, Konya, Şebinkarahisar, Samsun ve Tarsus'a kadar uzanmıştır. Sadece yapı inşa ettirmemiş, aynı zamanda zamanla harap olmuş yapıları da tamir ettirmiştir. Sırbistan Novipazar Seniçe'de Osmanlı İmparatorluğundan bir iz bırakarak, kendi adını taşıyan ilk camiyi yaptırmıştır. İstanbul Aksaray'da ise cami, türbe,

---

[297] Durukan, A.(2011)." Türk Toplumlarında Sanat Koruyucusu ve Kurucu Olarak Kadınlar". *Gelenek, Kimlik, Biresim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan*, (ed. Z. Y. Yaman-S. Bağcı), Ankara, 109.

[298] Durukan,A.,2011,113-115.

[299] Durukan,A.,2011,115.

[300] Kalafat,M.(2011)., *Gülnuş Emetullah Sultan'ın Baniliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri,126.

mektep, kütüphane, muvakkithane, sebil ve çeşmeden oluşan İstanbul'un son valide sultan külliyesini inşa ettirmiştir. Anadolu'daki en güzel mimari eserlerden biri olan Konya'da Aziziye Camisi'ni ve Tarsus'da Ashab-ı Kehf Camisi'ni inşa ettirmiştir. İstanbul Eyüp'te Ya Vedüt Türbesi'ni, Edirnekapı'da Laz Emin Baba Zaviyesini, Sarıyer'de Sarıyer İbtidai Mektebi'ni yaptırmıştır. Pertevniyal Valide Sultan hastane inşasına da önem vermiş ve Medine'de Kadınlar Hastanesi ve Bandırma'da Pertevniyal Hastanesi'ni yaptırmıştır. İstanbul'da Eyüp'te, Aksaray'da, Karagümrük'te çeşmeler yaptırmıştır. Giresun Şebinkarahisar'da üç adet çeşme inşa ettirmiş olsa da sadece bir tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Vakfiyesinden sadece yapı inşa ettirmekle kalmayıp bazı yapıları da tamir ettirdiğini görmekteyiz. İstanbul Şehremini Aydın Kethüda Camisi'ni, Samsun Büyük Cami'yi, Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi'ni, İstanbul Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'ni onarmıştır.

Kataloğumuzda 2 külliye, 2 cami,1 türbe,1 zaviye,5 çeşme,1 sebil, 2 hastane ve tamir ettirmiş olduğu 2 cami,1 çeşme,1 türbe incelenmiştir.

5.1. Camiler

Yapılan araştırmamız sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu ikisi külliyenin merkezini teşkil edecek şekilde, diğer ikisi ise müstakil yapı şeklinde inşa edilmiş dört adet cami tespit edilmiştir. İncelenen camiler arasında en erken tarihli cami, 1867-68 yılında yaptırılan Sırbistan Novipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi iken en geç tarihli cami ise 1872-1876 yılında yaptırılan Konya Aziziye Camisi'dir.

Araştırmamız sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın tamir ettirdiği iki adet cami tespit edilmiştir. Bunlardan biri Samsun Büyük Cami'dir. Samsun Büyük Cami inşa tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Ancak 1869 yılında büyük bir yangından zarar gördüğü ve sonrasında Pertevniyal Valide Sultan'ın katkılarıyla sekiz yıl süren bir onarım geçirdiği bilinmektedir. Tamir ettirdiği ikinci cami İstanbul Şehremini Aydın Kethüda Camisi'dir. Caminin orijinal yapısı ahşaptan yapılmış ve üzeri ahşap çatıyla örtülüdür. Pertevniyal Valide Sultan tarafından 19.yüzyıl sonunda tamir görmüştür. Ancak günümüzdeki yapı 1965-70 yıllarında betonarme olarak yeniden yaptırılmıştır. Günümüzdeki yapının sanat tarihi açısından değeri olmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

5.1.1. Plan ve Örtü Sistemi

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu camileri plan tipi açısından kare planlı camiler ve dikdörtgen planlı camiler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. İstanbul Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Konya Aziziye Camisi ve Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi kare planlıyken, Sırbistan Yenipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Samsun Büyük Cami dikdörtgen planlıdır ve dördünün üzeri de yüksek kasnağa oturan kubbe ile örtülmüştür. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin üzeri 15 m. çapındaki bağdadi tarzda büyük bir kubbeyle örtülüdür. Kubbe kalın duvarlara oturmaktadır. Bunun sayesinde merkezi planlı bir cami elde edilmiştir. Batılılaşma döneminde pek rastlanmayan kasnak üzerine kubbe yapımı bu dört camide de uygulanmıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kubbesi on altıgen kasnağa otururken, diğer camilerin kubbeleri sekizgen kasnağa oturmaktadır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi hariç dört caminin kubbesinin dört köşesinde köşe kuleleri bulunmaktadır. Üç camide kubbeye geçiş ögesi olarak pandantif kullanılırken, Samsun Büyük Cami'de kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış, Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisinde kubbe köşeliklerinin tamamı üçgen veya pandantife benzer bir şekilde yapılmıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, ibadet mekânı ve hünkâr köşkü olarak iki bölümden oluşması bakımından diğer yapılardan farklılık göstermektedir[301].

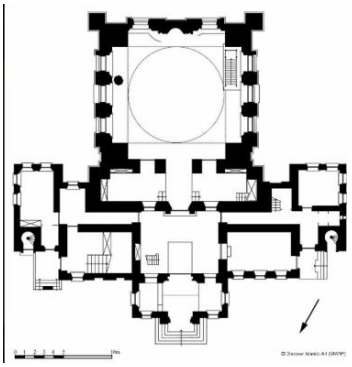

Şekil 5.1. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi planı

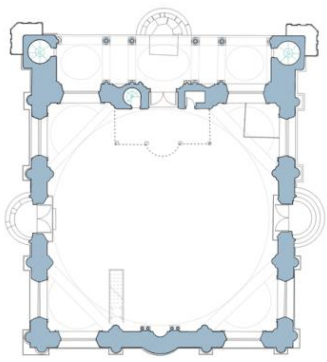

Şekil 5.2. Konya Aziziye Camisi planı

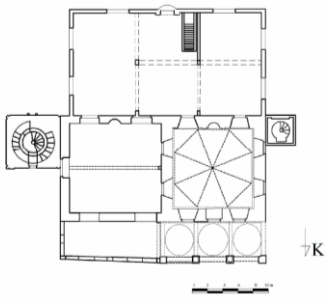

Şekil 5.3. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi planı

[301] Hünkâr kasırları ilk kez Sultanahmet Camisi ile ortaya çıkmış ve 18.yüzyılın 2.yarısından itibaren hünkâr kasırlarının boyutları büyümeye başlayarak camilerin kuzey cephelerini kaplamaya başlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz.Tanman, B.(2003),"Mahfil",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.27,332.

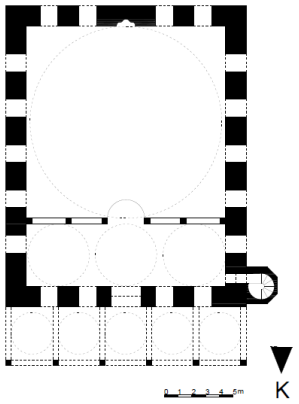

Şekil 5.4. Sırbistan Novipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi planı

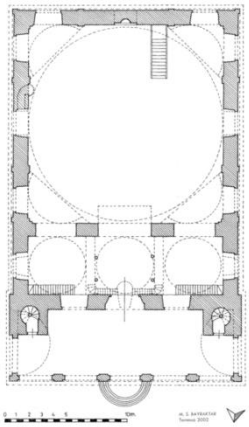

Şekil 5.5. Samsun Büyük Cami planı

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi aynı zamanda hünkâr mahfilinin konumu açısından da dikkat çekmektedir. Hünkâr mahfili Erken dönem İstanbul camilerinde caminin batı duvarına yerleştirilip, bir bölme ile ayrılmaktayken, 17.yüzyılda caminin güneybatı köşesine yerleştirilmiş olan ek yapılara dönüşmüş, 18.yüzyıl sonlarında Sultan'ın maiyetinin giderek büyümesi sonucu değişikliğe gidilerek son cemaat yerinin üst katında hünkâr kasrı şeklinde dışarıya çıkıntı yapan bağımsız bir bölüme dönüşmüştür. Aksaray Pertevniyal Camisi'nin hünkâr köşkü ise yapının kuzeyine eklenmiş, hünkâr köşkünün doğu bölümü de hünkâr mahfili olarak düzenlenmiştir. Pertevniyal Valide Sultan Camisi yüksek kasnaklı pencereli kubbesi, köşe kuleleri, hünkâr köşkü planlaması ve iki minareli düzenlemesi ile Nusretiye Camisi (1826) ile benzerlik göstermektedir.

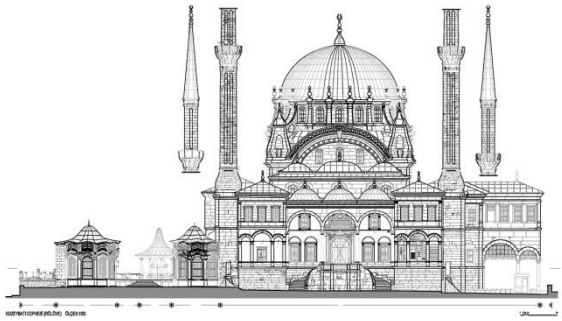

Şekil 5.6. Nusretiye Camisi kuzeybatı cephesi[302]

Resim 5.1. Nusretiye Camisi

302 https://www.avundukmimarlik.com.tr/tr/istanbul-beyoglu-nusretiye-camii-ve-kulliyesi-2028/ Erişim tarihi:08.09.2021.

Hünkâr köşkünün yapının kuzeyine eklendiği başka yapılar İstanbul Küçük Mecidiye Camisi (1849), Hırka-i Şerif(1850), Dolmabahçe Camisi (1853) ,Ortaköy Camisi (1853), Sadabad Camisi(1862) ve Yıldız Hamidiye Camisi (1885)'dir.

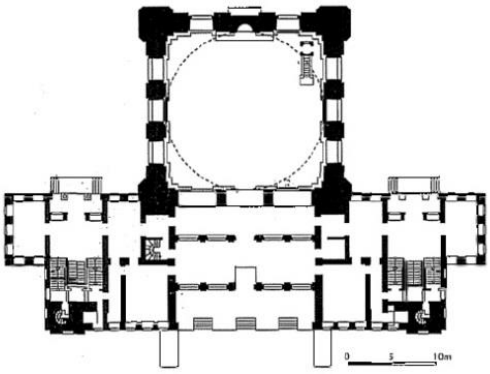

Şekil 5.7. Dolmabahçe Camisi planı

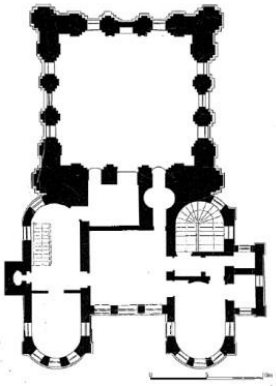

Şekil 5.8. Küçük Mecidiye Camisi planı

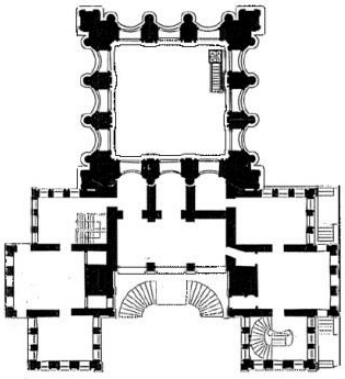

Şekil 5.9. Ortaköy Camisi planı

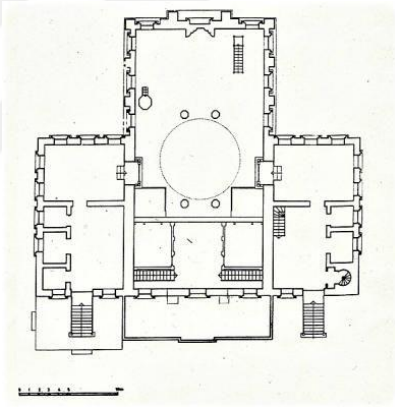

Şekil 5.10. Yıldız Hamidiye Camisi planı

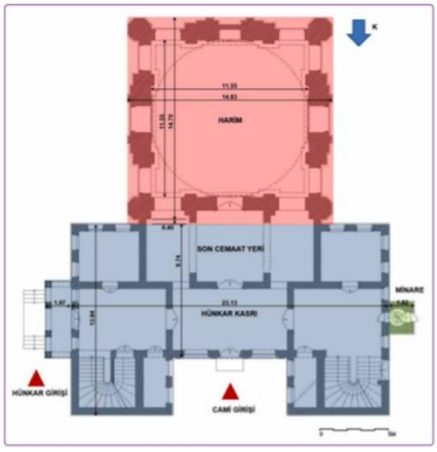

Şekil 5.11. Sadabad Camisi planı

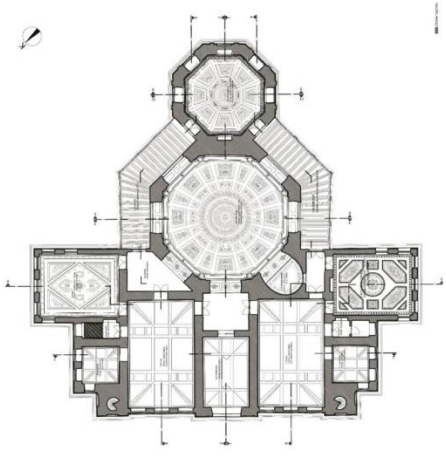

Şekil 5.12. Hırka-i Şerif Camisi planı

Lale Devri'nin ardından barok-rokoko, ampir ve neo klasik akımların mimaride egemen olmasının ardından 19.yüzyılın ikinci yarısında Balyan ailesinin mimarlığa şekil verdiği ortamda bütün üslupların birbirine karıştığı eklektik üslup benimsenmiş[303] ve bu üslupta farklı üsluplar harmanlanarak aynı yapıda kullanılmıştır. Kullanılan mimari ögeler daha çok sivil mimariden devşirilmiş tasarımı şeklindedir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ile Konya Aziziye Camisi eklektik üslubun en önemli örneklerindendir.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin sivri kemerli oymalı sarkıtlı süsleme ögelerine sahip olan pencereleri neo gotik mimariden, yüksek kasnaklı kubbe kullanımı Bizans mimarisinden, istiridye motifleri ve yoğun girift süslemeleri barok mimariden[304], palmet ve Rumi motifleri Osmanlı ve Selçuklu mimarisinden, köşe kulelerinin üzerlerindeki soğan kubbecikler ise Hint mimarisinden örnek alınmıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi eklektik üslup bakımından Yıldız Hamidiye Camisi(1885) ve Çırağan Sarayı'na örnek teşkil etmiş bir yapıdır.

Resim 5.2. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere detay

Resim 5.3. Yıldız Hamidiye Camisi pencere detay

Eklektik mimarinin Anadolu'daki örneği olarak karşımıza çıkan Konya Aziziye Camisi'nin cephelerindeki süslemeler, silmeler, mihrap tasarımı, S ve C kıvrımlarından oluşan bitkisel bezemeleri neo-barok mimariden, akantus yaprağı, zeytin dalı gibi süslemeleri rokoko üslubundan, pencere ve minber tasarımı neo-gotik mimariden, tuğra kullanımı ve altın yaldızlı süslemeleri ampir üsluptan, minare tasarımı ise Hint mimarisinden alınmıştır. Konya Aziziye Camisi eklektik dönemde Anadolu'da inşa edilen

[303] Batur,1997,190.
[304] Meriç,1997,205.

Aydın Söke Hacı Ziya Bey Camisi(1895) ile benzerlik göstermektedir. Anadolu'da inşa edilen camiler İstanbuldaki camilerin küçük birer benzerleridir.

Resim 5.4.Konya Aziziye Camisi

Resim 5.5.Söke Hacı Ziya Bey Camisi

Aziziye Camisi'nin yarım daire formlu pencere kemerleri, Dolmabahçe ve Ortaköy Camilerinin pencerelerine benzemektedir. Aziziye Camisi aynı zamanda kapılarından daha büyük penceresi olan tek camidir. Aydınlık ve ışık açısından Klasik Osmanlı mimarisi eserlerinden en çok bu yönüyle ayrılmaktadır.

Resim 5.6.Konya Aziziye Camisi Pencereleri

Resim 5.7.Dolmabahçe Camisi Pencereleri

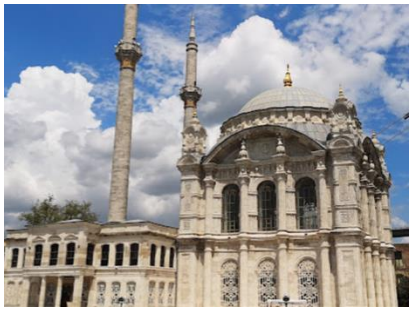

Resim 5.8.Ortaköy Camisi Pencereleri

Bununla birlikte giriş açıklığının üzerindeki kubbe yan birimlerdekine göre daha büyük ve yüksek tutulmuştur. Konya'daki diğer camilerde rastlanmayan bu özellik ile Aziziye Camisinin son cemaat yeri Edirne Selimiye Camisi'nin son cemaat yeri ile benzerlik göstermektedir.

Resim 5.9. Konya Aziziye Camisi Son Cemaat Yeri

Resim 5.10. Edirne Selimiye Camisi Son Cemaat Yeri

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu camileri avlu açısından sınıflandırdığımızda ise Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Sırbistan Novipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Samsun Büyük Cami avlu içerisinde yer alırken, Konya Aziziye Camisi ve Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin avlularının bulunmadığı görülmektedir.

5.1.2. Malzeme ve Teknik

5.1.2.1. Taş malzeme

Çalışmamızda yer alan camileri malzeme açısından incelediğimizde temel yapı malzemesi olarak kesme taş kullanıldığını görmekteyiz. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne baktığımızda camide kullanılan ana malzemenin kesme taş olduğunu görmekteyiz. Yapının temelinde, duvarlarında, bütün cephelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin duvarları, köşe kuleleri ve son cemaat yerindeki giriş kapısının olduğu bölüm ve minarelerde taş malzeme kullanılmıştır. Konya Aziziye Camisi'nin temelinde, duvarlarında bütün cephede düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Samsun Büyük Caminin ana malzemesi de kesme taştır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin orijinal bölümünde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Sonradan eklenen doğu ve güneydeki bölümler ise betonarme olarak inşa edilmiştir.

Resim 5.11.Samsun Büyük Cami

Resim 5.12. Konya Aziziye Camisi

Resim 5.13. Ashab-ı Kehf Camisi

Resim 5.14. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi

Resim 5.15. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi

5.1.2.2. Mermer malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin avluya giriş kapıları, mihrap, minber ve vaaz kürsüsünde mermer malzeme karşımıza çıkmaktadır. Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri ve mahfil katını taşıyan sütunlarda, abdest musluklarında, şadırvanda, harim giriş kapısında, mihrap, minber ve minare şerefe korkuluklarında mermer malzeme tercih edilmiştir. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin sonradan eklenen güneydeki bölümünde mihrap, minber ve sonradan eklenen minarenin kitabesinde mermer malzeme kullanılmıştır.

Resim 5.16. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer minberi

Resim 5.17. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer vaaz kürsüsü

Resim 5.18. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer mihrabı

Resim 5.19. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mermer kuzeybatı avlu giriş kapısı

5.1.2.3. Ahşap malzeme

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mahfili tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. Ahşap malzeme ayrıca bağdadi kubbelerde, mahfil sütunlarında, mahfil korkuluklarında, mahfile çıkan merdivenlerde, kapılarda, pencerelerde ve minberde kullanılmıştır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nde ahşap malzeme caminin haremlik ve selamlıkta iki simetrik girişin üst örtüsünü oluşturan saçaklar, pencere ve kapı doğramaları, iç mekânda merdiven, tavan ve döşemelerde kullanılmıştır.

Konya Aziziye Camisi'nde mahfil katı korkuluklarında, müezzin mahfilinde, kapı ve pencerelerde, Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nde kapı ve pencere kanatlarında, Samsun Büyük Cami'de ise mahfil, mahfile çıkış merdivenleri, minber, vaaz kürsüsü, kapı ve pencere kanatlarında kullanılmıştır.

Resim 5.20. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ahşap mahfil

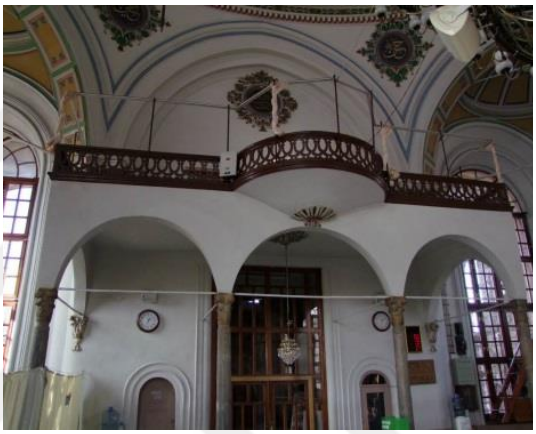

Resim 5.21. Konya Aziziye Camisi ahşap mahfil korkulukları

Resim 5.22. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ahşap merdivenler

Resim 5.23. Samsun Büyük Cami ahşap minber ve vaaz kürsüsü

5.1.2.4. Madeni malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ndeki madeni malzemelere kasnak katındaki pencere yaşmaklarında, pencere ve bahçe korkuluklarında, cami genelindeki âlemlerde rastlanmaktadır. Ayrıca kubbesi ve diğer üst örtü tamamen kurşun kaplanmıştır. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Konya Aziziye Camisi'nin üst örtü ağırlık kuleleri, harim kubbesi ve son cemaat yeri kubbelerinin üst örtüleri kurşun malzemeyle kaplanmıştır. Minare ve kubbelerin âlemlerinde de madeni malzeme kullanılmıştır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin minare ve kubbe âlemlerinde, pencere korkuluklarında madeni malzeme kullanılmış, kubbesi ise kurşunla kaplanmıştır. Samsun Büyük Cami'de madeni malzemeye pencere korkuluklarında, minare ve kubbelerin âlemlerinde rastlanmaktadır. Kubbeler ise kurşunla kaplanmıştır.

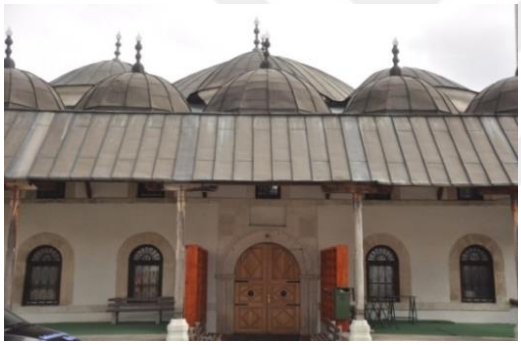

Resim 5.24. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi kurşunla kaplı kubbeleri

Resim 5.25. Konya Aziziye Camisi madeni pencere korkulukları

Resim 5.26. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kurşunla kaplı kubbesi ve madeni alemi

Resim 5.27. Samsun Büyük Cami kurşunla kaplı kubbesi

5.1.3. Cephe Düzeni

İncelenen beş cami de kuzey cephelerini işgal eden bir son cemaat yerine sahiptir. Selatin camilerinin bir özelliği olan iki minare geleneği Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hünkâr köşkünün doğu ve batı cephelerinde, Konya Aziziye Camisi'nin doğu ve batı cephesinde, Samsun Büyük Cami'nin ise son cemaat yerinin başladığı kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesinde uygulanmıştır.

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatı köşesinde, Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin ise güneybatı köşesinde tek minaresi bulunmaktadır.

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin bütün cepheleri iki katlı ve sade bir görünüme sahiptir. Cami beden duvarlarının dış cephesinde ikinci sıra pencerelerin denizliklerinin altında dışa taşkın bir silme caminin tüm cephelerini çepeçevre dolaşmaktadır. Yapının kuzey cephesinde beş bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin kuzey cephesinde altta dört, üstte beş pencere, doğu cephesinde altlı üstlü beşer, güney ve batı cephelerinde ise altlı üstlü dörder pencere olmak üzere toplam dört cephede otuz beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt sıra pencereler üst sıra pencerelere göre daha büyük ölçülerdedir.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin cephesi dikey olarak dört adet dışa taşkın, taşıyıcı olarak kullanılan, silme şeklinde yapılmış gömme ayaklarla beş panoya bölünmüştür. Caminin bütün cepheleri iki katlı düzenlenmiş ve cephelerin alt ve üst bölümünde sivri kemerli üçer pencere, yanlarda ise dekor amaçlı, mihrabiye şeklinde düzenlenmiş ikişer niş yer almaktadır. Alt bölümlerin orta pencereleri yanlardakinden daha büyüktür ve orta pencerenin üzerinde bir alınlık bulunmaktadır. Üst bölümlerin ortadaki pencereleri daha büyük ve iki yanda daha küçük üçer adet simetrik pencere bulunmaktadır. Bütün cephelerde beden duvarlarının üst kısmında birer üçgen alınlık bulunmaktadır.

Caminin aynı zamanda sivil mimariye benzeyen ilginç bir yapısı vardır. Yapının yüksek kasnaklı kubbesi yapıya sonradan eklenmiş gibi görünmektedir. Kubbeyi yapıdan çıkardığımızda bir köşk görünümü sergilemesi açısından da ilginçtir[305]. Aynı tarzda köşk

[305] Meriç,1997,205.

şeklindeki düzenleme Yıldız Hamidiye Camisi (1885) ve Selanik Hamidiye Camisinde (1901-1902) de karşımıza çıkmaktadır. Yıldız Hamidiye Camisi gotik pencereleri, yüksek kasnaklı kubbesi ve ana giriş kapısı ile Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne benzemektedir. Aralarındaki fark Yıldız Hamidiye Camisi'nin tek minareli olmasıdır.

Resim 5.28. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi köşk şeklinde düzenleme

Resim 5.29. Yıldız Hamidiye Camisi köşk şeklinde düzenleme

Resim 5.30. Selanik Hamidiye Camisi

Resim 5.31. Selanik Hamidiye Camisi giriş cephesi

Resim 5.32. Büyükada Hamidiye Camisi

Resim 5.33.Konya Aziziye Camisi

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi hem geleneksel tek kubbeli cami özelliklerini yansıtması, hem de 19.yüzyıl camilerini klasik dönem cami mimarisinden ayıran ibadet mekânı ile ona eklenmiş ek yapı tasarımıyla dönemin mimari özelliklerini taşımaktadır.

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisinde batı cephesi dışındaki cepheler sonradan eklenen mekânlarla kapatılmıştır. Batı cephesinin güney tarafında minaresi bulunmaktadır. Batı cephede yuvarlak kemerli nişli dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı camiyi aydınlatmaktadır. Kuzey cephede son cemaat yeri yer almaktadır. Zamanla cemaati artan yapının doğu ve güneyine yeni mekânlar eklenerek genişletilmiştir.

Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesinde beş bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Konya Aziziye Camisi eklektik mimarinin örneklerinden biridir. Cephelerindeki hareketli bezemeler, silmeler, mihrap tasarımı, S ve C kıvrımlarından oluşan bitkisel süslemeleriyle neo-barok, akantus, zeytin dalı gibi bezemeleriyle rokoko, pencere ve minber detayları neo-gotik, altın yaldızlı bezemeler ve tuğralar ile ampir, minaresinde ise Hint etkilerini yansıtmaktadır[306]. Arşiv kaynakları incelendiğinde plan, keşif ve inşa çalışmalarında Konya'da görev yapan yerel mühendis ve kalfaların görev yaptığı ancak mimarı hakkında herhangi bir bilgi yer almadığı tespit edilmiştir. Ancak caminin mimari özellikleri ve inşa tarihine göre caminin yapılmasında saray mimarlarının çizimlerinden faydalanılmış olduğu düşünülmektedir[307].

Anadolu'nun orta yerinde bu tür bir yapının inşa edilmiş olması ilginçtir. Anadolu Selçuklu Devleti gibi büyük bir devletin başkentliğini yapmış olan Konya şehrinde bulunan Aziziye Camisi'nin İstanbul yapılarıyla benzerliği ve Konya'da bir eşinin bulunmaması caminin saray elinden çıkmış olabileceğini gösterirken, caminin inşa edildiği dönemin Balyan ailesi dönemine rastlaması bu yapının da Balyanlar elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak arşiv belgeleri ışığında değerlendirildiğinde aslında bu yapı hem Selçuklu döneminin başkenti olması hem de dini anlamda önemli bir yere sahip olan Konya gibi bir şehirde bir saray yapısı bırakmaktan ziyade 1867 yılındaki yangından sonra zor durumda kalan Konya halkının yoğun talepleri doğrultusunda dönemin mimari üslubunun uygulandığı bir yapı olarak vücut bulmuş olduğunu söylemek mümkündür.

---

[306] Burulday, S.2015, 54.
[307] Muşmal,H.;Gürbüz,İ.(2020),108.

Tamir ettirmiş olduğu Samsun Büyük Cami son cemaat yerinden kubbeye kadar kademeli olarak yükselerek kubbenin hâkimiyetini gösteren düzenlemesiyle dikkat çekmektedir. Kuzeyde beş bölümlü yuvarlak kemerli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kubbe diğer yapılarda olduğu gibi sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Kasnağın dört köşesinde de köşe kuleleri bulunmaktadır.

5.1.4. Mimari Elemanlar

5.1.4.1. Son Cemaat yeri

Daha geniş alana ihtiyaç duyulması neticesinde, son cemaat yeri camilerin mimari elemanları arasında genellikle en çok değişime uğrayan bölümlerinden biri olmuştur. İncelenen 5 adet caminin hepsinde son cemaat yeri özgün ya da onarımlar neticesinde günümüze kadar gelebilmiştir. Hepsinin son cemaat yeri kuzeyde yer almaktadır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri 19.yüzyıl özelliği olarak içeri alınarak harime geçişi sağlayan ara bir mekân özelliği göstermektedir. Yapıda iki katlı olarak düzenlenmiş olan son cemaat yeri mahfil olarak kullanılmaktadır. Ancak bu mekân camiyle bir bütün olarak tasarlanmıştır. Son cemaat yeri düzenlemesiyle Üsküdar Selimiye Camisi, Nusretiye Camisi, Küçük Mecidiye Camisi, Dolmabahçe Camisi, Ortaköy Büyük Mecidiye Camisi ile benzerdir.

Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yeri 5 bölümlüdür. Bu 5 bölümlü son cemaat yeri denemesi Konya'da tek olması bakımından önemlidir. Son cemaat yeri doğu ve batı taraflarda iki yarım kubbeyle, ana girişin üstü ise oval bir kubbeyle örtülüdür. Bu oval kubbeyle yarım yuvarlak kubbelerin arasında tonozlar yer alır. Kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır.

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin orijinalinde son cemaat yeri bulunmamaktadır. Kuzeydeki giriş cephesine geç dönemlerde bağdadi tarzda beş kubbeli sundurma şeklinde 5 bölümlü bir son cemaat yeri eklenmiştir. Son Cemaat Yeri kesme taş kaideli altı adet ahşap sütun ile beş bölüme ayrılmıştır. Son cemaat yerinin üzeri beş adet sembolik ahşap kubbe ile örtülmüş ve ön kısmı sundurma ile kapatılmıştır. Kubbeler ahşap gergiler ile desteklenmektedir.

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin kuzey cephesinde üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Ortada iki sütun yanlarda iki ayak olmak üzere dört taşıyıcı tarafından taşınan üç kubbe ile örtülüdür.

Samsun Büyük Cami son cemaat yeri beş bölümlüdür. Altı ayakla taşınan son cemaat yerinin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Açık olarak düzenlenmiş son cemaat yeri günümüzde camekânla kapalı hale getirilmiştir. Son cemaat yerinin iki köşesinde birbirine simetrik iki minare yer almaktadır.

Resim 5.34. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yeri

Resim 5.35. Samsun Büyük Cami son cemaat yeri

Resim 5.36. Konya Aziziye Cami son cemaat yeri

Resim 5.37. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi son cemaat yeri

Resim 5.38. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi son cemaat yeri

5.1.4.2. Minareler

İncelediğimiz camilerin hepsinin minareleri yapı ile aynı zamanda inşa edilmişlerdir. Yalnızca Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'ne yakın zamanlarda bir minare daha eklenmiştir. Minarelerin inşasında geleneksel malzemenin taş olduğu görülmüştür. Özellikle Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minareleri ve Konya Aziziye Camisi minareleri ince, uzun, yivli ve zarif minareleriyle dikkat çekmektedir. Konya Aziziye Camisi minarelerindeki süsleme unsurları ile eklektik bir üslup göstermektedir.

Osmanlı selatin camilerinde çift minare geleneği bulunmaktadır. Minarelerin sayısına baktığımızda Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Konya Aziziye Camisi'nin ve Samsun Büyük Cami'nin iki adet minaresi bulunurken, Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin tek minaresi bulunmaktadır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin daha sonradan eklenen minaresi hariç orijinal tek minaresi bulunmaktadır.

Minarelerin konumları, yapının konumuna ve cephesine göre değişmektedir. İncelenen örneklerin hepsi yapıya bitişik olarak inşa edilmiştir. Minarelerin konumuna baktığımızda Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minareleri yapının kuzey cephesini oluşturan hünkâr köşkünün doğu ve batı cephelerinin kuzey ucunda yer alırken, Konya Aziziye Camisi ve Samsun Büyük Cami'nin minareleri yapının kuzey cephesindeki son cemaat yerinin doğu ve batısında yer almaktadır. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresi kuzeybatı köşesinde beden duvarına bitişikken, Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin minaresi güneybatı köşesinde yer almaktadır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Samsun Büyük Cami'nin minarelerinde yapının beden duvarları kaide görevi görürken, Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresi altıgen kaide, Konya Aziziye Camisi minaresi kübik kaide, Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresi ise kare kaide üzerine oturmaktadır. Konya Aziziye Camisi minarelerinin ilginç bir özelliği de kübik kaidelerinin önüne geç dönemde konulan abdest musluklarıdır. Böylelikle minare kaidesine fonksiyonel bir özellik de kazandırılmıştır.

19 ve 20. Yüzyıllarda minarelerin pabuç bölümlerinin önemini kaybettiğini, özellikle silindirik gövdeli minarelerin daha fazla inşa edildiğini görmekteyiz. İncelenen minarelerden Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresi poligonal gövdeli,

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi ve Samsun Büyük Cami'nin minareleri silindirik gövdeli, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ile Konya Aziziye Camisi minareleri ince, yivli ve silindirik gövdelidir.

Silindirik gövde inşası ile doğru orantılı olarak minarelerin pabuç bölümleri önemini yitirmiş, kaideden gövdeye geçişi sağlamak amacıyla köseleri pahlanmış üçgen ve altıgen gibi formlar kullanılmaya başlanmıştır. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresinde altıgen pabuç, Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresinde köşeleri pahlanmış üçgen form, Samsun Büyük Cami minaresinde soğanvari pabuç, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Konya Aziziye Camisi minarelerinde bileziklerle düzenlenmiş birer pabuç kullanılmıştır.

Resim 5.39. Samsun Büyük Cami minareleri

Resim 5.40. Samsun Büyük Cami minare detay

Resim 5.41. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresi

Resim 5.42. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minare detay

Resim 5.43. Konya Aziziye Camisi minareleri

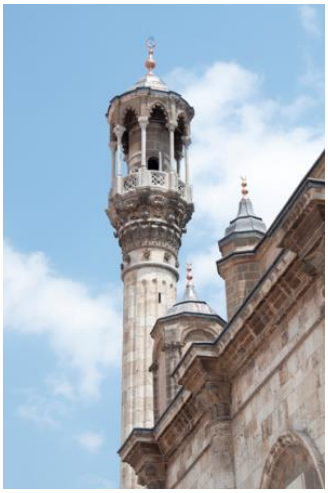

Resim 5.44. Konya Aziziye Camisi minare

Resim 5.45. Konya Aziziye Camisi şerefe detay

Resim 5.46. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minareleri

Resim 5.47. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare külahı

Resim 5.48. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare petek bölümü

Resim 5.49. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresi

Resim 5.50. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare külah

Resim 5.51. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minare şerefe

İncelenen bütün camilerin minareleri tek şerefelidir. Teknik ya da ekonomik kaygıların tek şerefeli minare inşasını zorunlu kılmış olabileceği düşünülmektedir. Petek kısımları süsleme açısından gövdede olduğu gibi sade tutulmuştur. Petek bölümünün kıble yönünde minareye çıkış kapısı bulunmaktadır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minarelerinde şerefe altı mukarnaslıdır. Şerefe korkuluğu sekiz kollu yıldız süslemesinin yer aldığı, dikdörtgen taş panolardan oluşmaktadır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresinin şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresinin şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Samsun Büyük Cami minarelerinin şerefe altı üstüste bindirilen profillerden oluşturulmuştur. Konya Aziziye Camisi minarelerinin şerefe altı gül bezek ve akantus yaprakları motifleriyle hareketlendirilmiştir. Minarenin petek çevresi köşk şeklinde düzenlenmiştir.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minarelerinin yivli petek bölümü, üzerinde yukarı doğru incelip uzayan başlık benzeri tasarlanmış yivli bir taş külah ve üzeri yivli yarım küre şeklinde bir kaide, yivli büyük küp ve küçük küp, yukarı doğru daralan dikdörtgen bir boyun bunun üzerinde iki bilezik ve uçları yukarı doğru bakan hilal ile

sonlanan madeni bir âlem bulunmaktadır. Konya Aziziye Camisi minarelerinin üzeri soğani kubbe ile örtülüdür ve üzerinde âlemi vardır. Minarelerin formu Hint etkisidir. Bu minare formuna Kağıthane Sadabad (Aziziye) Camisi(1863) , Küçük Mecidiye Camisi (1848) ve Güzelce Kasımpaşa Camilerinin(1533) minarelerinde de rastlanmaktadır.

Resim 5.52. Kağıthane Sadabad Camisi minare

Resim 5.53. Küçük Mecidiye Camisi minare

Resim 5.54. Güzelce Kasım Paşa Camisi minare

Resim 5.55. Konya Aziziye Camisi minare

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi minaresi taş bir külah ile örtülüdür. Külahın üzerinde ise üç küplü madeni bir âlem yer almaktadır. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi minaresi kurşun kaplı bir külah ile örtülüdür. Külahın üzerinde ise dört küplü madeni bir âlem yer almaktadır. Samsun Büyük Caminin soğanvari pabuçlu minaresi 1944 yılında yıkılmış,1945 yılında aslından farklı olarak kurşun kaplı bir külahla örtülmüş, ancak günümüzde yeniden orijinal haline uygun şekilde yenilenmiştir.

5.1.4.3. Portal – Kapı

Camilerin konumu kıble istikametine göre olduğundan, ana girişler çoğunlukla camilerin kuzey duvarında bulunmaktadır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin ana girişine kuzey yöndeki hünkâr köşkünün ahşap kapısından ulaşılmaktadır. Camiye bağlı doğu batı doğrultusunda gelişen hünkâr köşkünün biri ortada olmak üzere, haremlik ve selamlık için yanlarda iki girişi daha

mevcuttur. Ancak bölümlerin fonksiyonel açıdan farklı olması sebebiyle yanlardaki kapılar asimetrik düzenlenmiştir. Hünkâr köşkünden de bir kapıyla harime giriş sağlanmaktadır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin en dikkat çekici kapıları şüphesiz ki kuzeybatıdaki kaliteli mermerden yapılmış olan avlu giriş kapısıdır. Kuzeybatı, kuzeydoğu ve kuzey yönlerinde bulunan üç müstakil giriş kapısı ile avluya giriş sağlanmaktadır. Her giriş kapısı ayrı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bunlardan en gösterişli olanı kuzeybatıdaki anıtsal giriş kapısıdır. Bu kapıda ortadaki giriş daha çok belirtilerek dışa doğru taşırılmıştır.

Giriş kapısının üzerinde düz lentolu, üzerinde sivri kemerli bir alınlık ve üzerinde ortadaki daha büyük diğerleri daha küçük düzenlenmiş palmet dizilerinden oluşan bir taç bulunmaktadır. Kuzeybatı avlu girişi ile Beyazıt Meydanındaki günümüzde İstanbul Üniversitesi giriş kapısı olarak kullanılan Bab-ı Seraskeri Kapısı (1864) yapısal açıdan ve süsleme özellikleri açısından benzerdir. Bab-ı Seraskeri Kapısı'nın kemerli ve anıtsal yüksek bir girişe sahip olması, iki yan kanattan oluşması ve bir mukarnas şeridinin kapının tüm yüzeylerini dolaşması yönlerinden Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatıdaki avlu giriş kapısı ile benzemektedir. Bab-ı Serakeri Kapısı'nı yaptıran Sultan Abdülaziz'in Paris seyahatinden döndükten sonra Paris'te gördüğü Zafer Abidesi olan Arc de Triomphe'den etkilendiği düşünülmektedir.

Bunun yanında Çırağan Sarayı'nın süsleme özellikleri, sarayın cepheleri, deniz ve kara yönünde bulunan anıtsal giriş kapıları ile Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'nin kuzeybatıdaki anıtsal giriş kapısı arasında yapısal açıdan ve sütun başlıkları, mukarnaslı düzenlemeler, bitkisel süsleme programı açısından büyük benzerlik bulunmaktadır.

Resim 5.56. Bab-ı Seraskeri Kapısı

Resim 5.57. Çırağan Sarayı deniz yönündeki kapısı

Resim 5.58. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal avlu giriş kapısı

Resim 5.59. Çırağan Sarayı Kara yönündeki giriş kapısı

Resim 5.60. Paris'teki Zafer Anıtı Arc de Triomphe

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeydoğu avlu girişi oval bir düzenlemeye sahiptir. İki yanda birer sütunla sınırlandırılmış ana giriş ve iki yanındaki nişlerden oluşmaktadır.

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin ana giriş kapısı kuzey cephesindeki 5 bölümlü son cemaat yerinin orta ekseninde yer almaktadır. Yuvarlak kemerli giriş kapısının üzerinde ortada kitabelik kısmı yer alırken, kitabelik kısmının doğusunda bitkisel taş süslemeli kare bir pano ve batısında ise çarkıfelek motifi bulunan taş süslemeli kare bir pano bulunmaktadır.

Konya Aziziye Camisi'nin kuzey cephesinde bulunan 5 bölümlü son cemaat yerinin orta ekseninde dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli ana giriş kapısı yer almaktadır. Kapının iki yanında yarım daire formlu oldukça büyük boyutta pencereler vardır. Aziziye Camisi'nin yarım daire formlu bu pencere kemerleri, Dolmabahçe Camisi(1855) ve Ortaköy

Camisinin(1853) pencerelerine benzemektedir. Caminin dikkat çeken özelliklerinden biri pencerelerinin kapılarından daha büyük ve görkemli olmasıdır. Giriş kapısının üzerinde akantus yapraklarının çevrelediği mermer bir madalyonun üstünde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır. Aziziye Camisi'nin batı ve doğu cephesinde de giriş kapıları yer almaktadır.

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin kuzey cephesinde yer alan 3 bölümlü son cemaat yerinin orta ekseninde dikdörtgen formlu giriş kapısı yer almaktadır. Giriş kapısının üzerinde de kitabesi bulunmaktadır. Tamir ettirdiği Samsun Büyük Cami'nin kuzey cephesinin orta eksenindeki camlı ahşap kapıdan son cemaat yerine, oradan da yine orta eksendeki bir kapıdan camiye girilmektedir.

Resim 5.61. Konya Aziziye Camisi giriş kapısı

Resim 5.62. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi giriş kapısı

Resim 5.63. Samsun Büyük Cami giriş kapısı

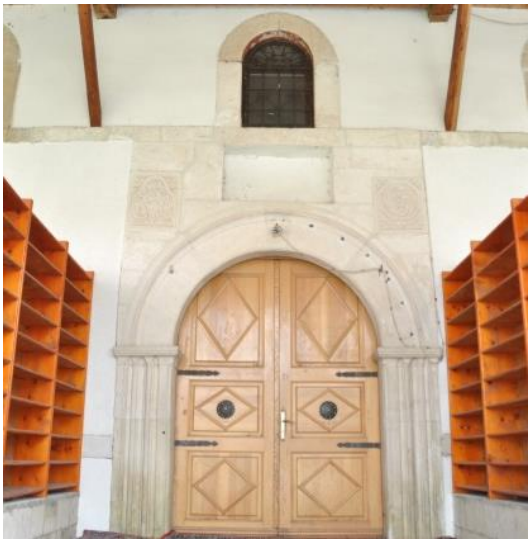

Resim 5.64. Sırbistan Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi giriş kapısı

5.1.4.4. Mihrap

İncelediğimiz beş camide de mihrap, konum olarak harimde kıble duvarı ortasında yer almaktadır. Yapılardan Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Samsun Büyük Cami ve Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin mihrap çevresi ve mihrap nişinin sade olduğu, herhangi bir süsleme ögesine yer verilmediği görülmektedir. Diğer taraftan Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı Osmanlı Klasik Dönem özellikleri göstermektedir. Konya Aziziye Camisi mihrabı ise oldukça süslüdür ve birçok üslubun bir arada kullanıldığı eklektik bir üslup sergilemektedir.

Aziziye Camisi'nin mihrabında Klasik Osmanlı mimarisindeki mihrap elemanlarının değişime uğradığı görülmektedir. Üçgen formlu palmet ya da Rumî süslemeli taç kısmı yerine, yarım daire kemerli barok bir düzenlemeye yer verilmiştir. Mihrabın taç bölümünde rokoko üslubundan zeytin dalları, akantus, istiridye motifleri ile birlikte geleneksel süslemelerden sülüs hatla yazılmış yazılar, güneş ve ay bezemeleri eklektik bir düzenleme göstermektedir. Mihrapta silmelerle kuşatılan dikdörtgen çerçeve terk edilmiş, ampir üslupta ikişer bağımsız sütuna oturan bir saçak tablası yer almaktadır. Klasik alınlık düzenlemesinin yerini bu yapıda kıvrık dal ve perde motifleri almıştır. Mukarnas dolgulu klasik kavsara yerine yarım kubbe formlu yarım güneş kursu ile süslü barok bir kavsara bulunmaktadır. Süslemelerde yer alan altın yaldız rengindeki boya ampir üslup özelliği

göstermektedir. Konya Aziziye Camisi'nin mihrabı yaklaşık 9,00 m yüksekliğiyle dönemin en yüksek mihrabıdır[308]. Konya Aziziye Camisi mihrabı barok üsluplu taç bölümü ile Üsküdar Ayazma Camisi(1760), Teşvikiye Camisi (1764),Üsküdar Selimiye Camisi(1805) ve Nusretiye Camisi(1823-16) ile benzerlik göstermektedir. Ampir üsluptaki saçak tablası Nuruosmaniye Camisi, Üsküdar Ayazma Camisi, Laleli Camisi, Üsküdar Beylerbeyi Valide Camisi, Emirgan Hamidievvel Camisi, Teşvikiye Camisi, Nusretiye Camisi, Küçük Mecidiye Camisi ve Hırka-i Şerif Camisiyle benzerdir. Mihrap nişindeki kabartmalı asma kandil motifiyle Beşiktaş Ertuğrul Tekke Camisi (1887) mihrabı ile benzerlik göstermektedir.

Resim 5.65. Konya Aziziye Camisi Mihrabı

Resim 5.66. Üsküdar Ayazma Camisi mihrabı

Resim 5.67. Teşvikiye Camisi mihrabı

[308] Bozkurt, T.(2005).“19. Yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine Bir Örnek: Konya Aziziye Camii Mihrabı”, *İpek Yolu Dergisi Konya Ticaret Odası Konya Kitabı VIII Özel Sayı*, Konya, 404.

Resim 5.68. Üsküdar Selimiye Camisi mihrabı

Resim 5.69. Nusretiye Camisi mihrabı

Diğer taraftan eklektik üslubun önemli temsilcilerinden olan Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı Osmanlı klasik üslup özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Mermer malzemeden yapılan mihrap, cami içindeki yoğun kalem işi süslemelere nazaran sade bir düzenlemeye sahiptir. Mukarnaslı mihrap nişi, dikdörtgen çerçeveyle sınırlandırılmış ve bitkisel bezemeli bir taç ile sonlandırılmıştır. Buna karşılık Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin mihrabı oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Mihrap nişi sıvalıdır ve mihrabın üzerinde iç dilimli kemer yer almaktadır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin mihrabı sade bir düzenlemeye sahiptir. Mihrap kaş kemerlidir ve herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

Samsun Büyük Cami'de iki pilaster arasında yer alan mihrabın üst kısmında kaş kemer bulunmaktadır. Bunun altında günümüzde bir levha konulan boş kitabelik kısmı yer almaktadır. Kitabeliğin alt kısmında basık kemerli sade mihrap nişi bulunmaktadır.

Resim 5.70. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrabı

Resim 5.71. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi mihrabı

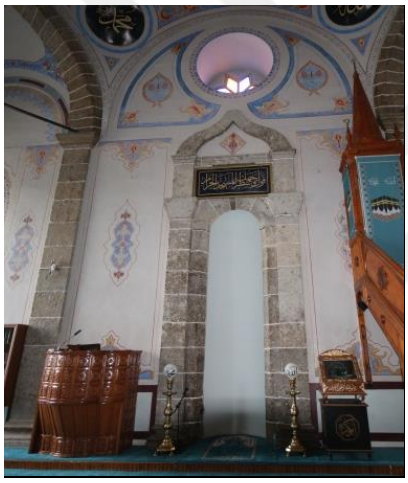

Resim 5.72. Samsun Büyük Cami mihrabı

Resim 5.73. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mihrabı

5.1.4.5. Minber

İncelediğimiz 5 adet camiden Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Konya Aziziye Camisi ve Samsun Büyük Cami'nin minberleri orijinaldir. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin orijinal minberleri günümüze kadar gelememiştir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Konya Aziziye Camisi'nin minberleri mermer malzemeden yapılırken, Samsun Büyük Cami'nin minberi ahşaptan yapılmıştır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minberi mihrabın batısındadır. Minberin girişindeki alınlık ve minber külahı alınlıkları bitkisel süslemeye, yan kanatlar ise istiridye

motifi süslemeye sahip ve geometrik düzenlemeli korkuluklardan oluşmaktadır. Minber kapısının üzerinde Rumi süslemeli bir taç bulunmaktadır. Minber klasik dönem ögelerinin yanında külah yerine bombeli dilimli kubbe yer alması sebebiyle dikkat çekmektedir. Altunizade Camisi (1865) minberi ve Yıldız Hamidiye Camisi(1886) minberi bu üslupta yer almıştır.

Resim 5.74 Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minberinin kubbesi

Resim 5.75. Altunizade Camisi minberinin kubbesi

Resim 5.76.Yıldız Hamidiye Camisi minberinin kubbesi

Konya Aziziye Camisi'nin minberinin giriş kısmı iki yanda antik başlıklı birer sütun ile sınırlandırılmıştır. Minberin taht bölümü baldaken tarzda yapılmış sivri kemerli ve üzeri armudi külahla örtülüdür. Minberin kapısı ve yan kanatlar bitkisel bezemelerle süslü ve geometrik düzenlemeli korkuluklardan oluşmaktadır. Aynalığın merkezinde gülbezek motifleri, gülbezeğin etrafında kenger yaprakları, kıvrık dallar gibi bitkisel süslemeler yer almaktadır. Minber kapısı üzerinde kitabelik ve bitkisel bezemeli taç bölümü bulunmaktadır. Minber klasik dönem özelliklerini yansıtsa da detaylarıyla birlikte ele alındığında neo-gotik tarzdadır.

Samsun Büyük Cami minberi orijinal olmamakla birlikte ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden biridir. Minberin yuvarlak kemerli kapısı iki sütun arasına alınmıştır ve üzerinde üçgen şeklinde bir taç kısmı bulunmakta taç kısmının üzerinde de bir âlem yer almaktadır. Minber taş profilli bir kaide üzerinde yer almaktadır. Klasik dönem özelliklerinden biri olan süpürgelik kısmı bu minberde bulunmamaktadır. Aynalık kısmı dört panodan oluşmakta ve minberde yıldız ve madalyon motifleri yer almaktadır.

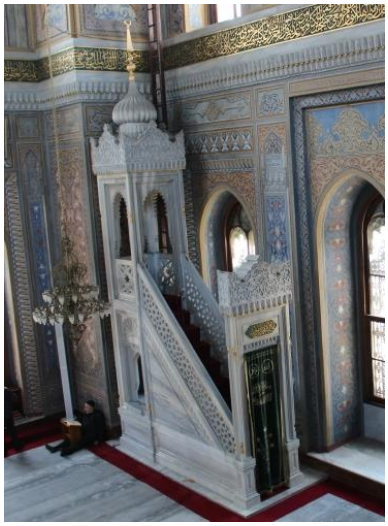

Resim 5.77.Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minberi

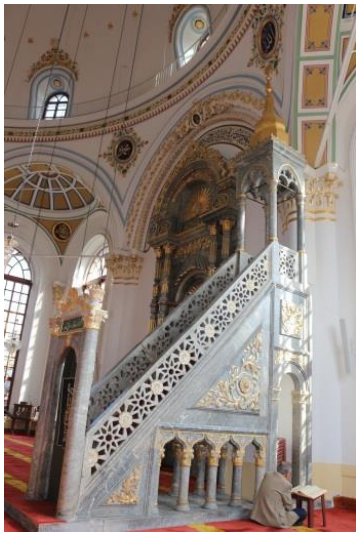

Resim 5.78. Konya Aziziye Camisi minberi

Resim 5.79. Samsun Büyük Cami minberi

5.1.4.6. Mahfil

İncelenen camilerin 4 tanesinde mahfil yer almaktadır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin mahfili yoktur. Günümüzde yapının doğusuna eklenen yapı kadınların namaz kılması için tahsis edilmiştir. Harimin kuzey cephesinde yer alan mahfiller genellikle ahşap direkler tarafından taşınmaktadır. Mahfil katı yanlarda duvara bitişik, ortada ise direklerle taşınmaktadır. Mahfile harimin bir köşesinden, son cemaat yerinde bulunan merdivenlerden ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi hariminin Kuzey cephesinde son cemaat yerinin üzerinde mahfil bulunmaktadır. Mahfil katında Pertevniyal Valide Sultan ve misafirleri için ayrılmış odalar ve küçük balkonlarla ibadet mekânına açılan harem namazlığı yer almaktadır. Mahfilin ibadet mekânına açılan üç adet balkonu bulunmaktadır. Mahfil balkonları ortada daha büyük yanlarda daha küçük bir düzenlemeye sahiptir. Doğudaki mahfil balkonu hünkâr mahfili olarak kullanılmıştır.

Konya Aziziye Camisi'nin hariminin kuzey girişinin üzerinde yer alan mahfil katına girişin sağ yanında kuzey duvarı içinde yer alan taş merdivenlerle çıkılır. Kuzey beden duvarına oturan mahfil, antik başlıklı dört sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfil katının mihrap yönünde yarım daire formlu bir çıkması vardır.

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzey cephesinde altı adet ahşap sütunla beş bölüme ayrılmış iki katlı ahşap mahfil bulunmaktadır. Üst mahfile çıkış, cami girişinin batısındaki on beş basamaklı ahşap merdivenle sağlanmaktadır. Bu mekânın üzeri üç ahşap kubbe ile örtülmüştür. Mahfilin orta kemerinin üzerinde dışarıya çıkıntı yapan yarım daire formlu bir çıkma bulunur.

Samsun Büyük Cami'de harimin kuzeyinde yer alan mahfil bölümü ortadaki kalın ayaklar ile harim duvarı arasına atılan kemerlerle taşınan, kubbeye geçişte pandantifin kullanıldığı küçük üç adet kubbeyle örtülüdür. Ahşap olan mahfilin balkonu dikdörtgen şeklinde dışarıya taşıntı yapmaktadır.

Resim 5.80. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil

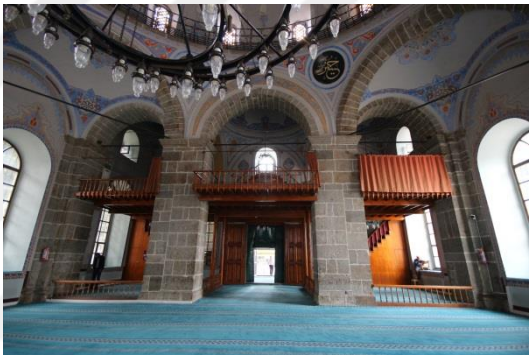

Resim 5.81. Samsun Büyük Cami mahfil

Resim 5.82. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi mahfil

Resim 5.83. Konya Aziziye Camisi mahfil

5.1.4.7. Vaaz Kürsüsü

İncelenen camiler arasında iki tanesinin orijinal vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Harimde bir adet vaaz kürsüsü bulunuyorsa konumuna göre bu vaaz kürsüsü genellikle mihrabın doğu tarafında bulunmaktadır. Ancak bazı camilerde birden fazla vaaz kürsüsü de bulunabilmektedir. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Konya Aziziye Camisinde harimin doğu cephesine geç dönemlerde ahşaptan birer vaaz kürsüsü konulmuştur. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi'nin ise vaaz kürsüsü bulunmamaktadır.

Resim 5.84. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü

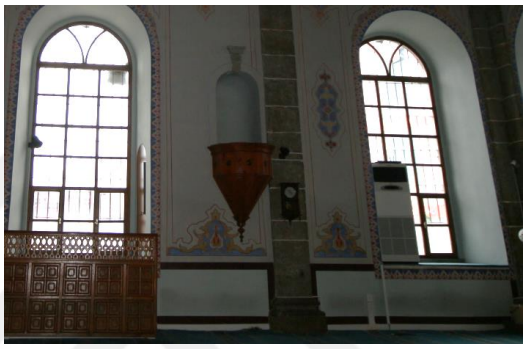

Resim 5.85. Samsun Büyük Cami vaaz kürsüsü

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin vaaz kürsüsü mermer malzemeden yapılmışken, Samsun Büyük Caminin vaaz kürsüsü ahşap malzemeden yapılmıştır.

Osmanlılar zamanında çok sayıda yapılmış olan vaaz kürsüleri genellikle hareketli ya da müstakil, bazen de duvara veya taşıyıcı bir ayağa bağlı olarak taş, mermer veya ahşaptan sabit biçimde yapılmışlardır[309].

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü mermerden yapılmış müstakil kürsülerdendir. 19.yüzyılda yapılmış olan Küçük Mecidiye Camisi vaaz kürsüsü (1848), Hırka-i Şerif Camisi vaaz kürsüsü (1850) ve Dolmabahçe Camisi vaaz kürsüsü (1855) de mermerden yapılmış müstakil kürsülerdendir. Klasik dönem vaaz kürsülerindeki ayak bölümünün yerini geç dönemde kaide almıştır. Ancak sabit kürsülerde ayak ve kaide bulunmamaktadır.

---

[309] Aslanapa, O.(1997). *Türk Sanatı.* İstanbul, 316.; Apa, G. (2010). "Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri", *XII. Orta çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-17 Ekim 2008),* İzmir,312., Çoruhlu,Y.(2002). "Kürsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXVI, Ankara, 573-574.

Resim 5.86. Küçük Mecidiye Camisi vaaz kürsüsü

Resim 5.87. Hırka-i Şerif Camisi vaaz kürsüsü

Resim 5.88. Dolmabahçe Camisi vaaz kürsüsü

Kaideli vaaz kürsüsüne sahip yapılara Nur-u Osmaniye Camisi (1748-55), Eyüp Sultan Camisi (1798-1800), Emirgan Camisi (1838), Bezmi Alem Valide Sultan Camisi (1843), Küçük Mecidiye Camisi (1848), Hırka-i Şerif Camisi (1850), Dolmabahçe Camisi (1855) ve Yıldız Hamidiye Camisi (1885) vaaz kürsüleri örnek olarak verilebilir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi vaaz kürsüsü kaide, korniş ve taht bölümlerinden oluşmaktadır ve 0.98 m. yüksekliğinde sekizgen bir kaide üzerine oturtulmuştur. Sekizgen kaidenin dikdörtgen şeklinde dışa bakan yüzleri mihrabiye nişlerle süslenmiştir. Taht kısmına mukarnas düzenleme ile geçilir. Kürsünün taht kısmı sekizgen kaide üzerinde olup her bir yüzey karelere ayrılmıştır. Vaaz kürsüsü neoklasik özellik göstermektedir. Bu yönüyle Yıldız Hamidiye Camisi(1885) ile benzerlik göstermektedir.

Samsun Büyük Cami'nin vaaz kürsüsü harimin doğu duvarında bulunmaktadır. Duvara bağlı sabit vaaz kürsüsü tipinde, yarım daire çapa sahip, köşk şeklinde düzenlenmiştir. Ahşap kürsüye, harimin doğu duvarında bulunan orta pencerenin güneyinde bulunan bir geçitle ulaşılmaktadır. Kürsü üstte yatay silmelerle sınırlandırılmış ve kapalı bir korkulukla çevrilidir. Kürsü altı üçgen şeklinde ve sade düzenlenmiştir.

5.1.5. Süsleme

İncelediğimiz camilerden özellikle Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi yoğun süsleme özellikleri ile diğer camilere göre çok daha önem teşkil etmektedir. Bunun yanında Konya Aziziye Camisi de süsleme açısından önemli eserlerden biridir. Her iki cami de 19.yüzyılın eklektik üslubunu yansıtan süslemelere sahiptir. Yapılardaki süslemeleri taş süsleme, ahşap süsleme ve kalem işi süsleme olarak üç grupta sınıflandırabiliriz.

5.1.5.1. Taş süsleme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisinde taş süslemeye oldukça fazla yer verilmiş ve dışardan bakıldığında bir kadın elinden çıktığını ispatlarcasına dantel gibi işlenmiş bezemelere sahiptir. Hem cepheleri taçlandıran üçgen alınlıklar, hem de pencere üzerindeki üçgen alınlıklarda büyük Rumî, palmet motifleri ve bitkisel bezemeler yer almakta ve alınlıklar orta katta iki sıra, alt katta tek sıra mukarnas dizisiyle sınırlanmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin dört köşesinde Hint mimarisini andıran birer köşe kulesi bulunmaktadır.

Mermer minberin girişindeki alınlık ve minber külahı alınlıkları bitkisel süslemeye, yan kanatlar ise istiridye motifi süslemeye sahiptir. Minber korkulukları geometrik düzenlemeye sahiptir. Minberin kapısının üzerinde Rumî motifli bir taç bulunmaktadır. Mermer mihrabının tepelik kısmı klasik formda, iki sıra mukarnaslı ve salbekli şemse benzeri bir süslemeye sahiptir.

Mermer vaaz kürsüsünün sekizgen kaidesinin dikdörtgen şeklinde dışa bakan yüzleri mihrabiye nişlerle süslenmiştir. Taht kısmına mukarnas düzenleme ile geçilir. 19.yüzyılın sonlarında görülen batı etkisinin bu camide eklektik bir üsluba dönüşüp aynı zamanda klasik Osmanlı üslubunun da benimsendiği görülmektedir. Pencereleri neo-gotik tarzda olup pencerelerin sivri kemerleri mermerden yapılmıştır. Demir şebekelerin bezemeleri ise ince ince işlenmiş palmetli ve Rumîli bir çerçevenin karşılıklı kullanılmasıyla Klasik Osmanlı mimarisindeki salbekli şemse motifine benzer şekilde yapılmıştır.

Resim 5.89. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere yaşmakları

Resim 5.90. Aksaray PertevniyalValide Sultan Camisi süsleme detay

Resim 5.91. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay

Resim 5.92. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay

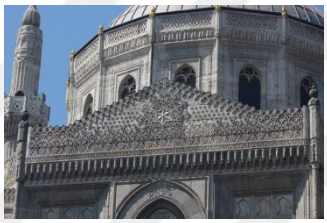

Resim 5.93. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme

Resim 5.94. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay

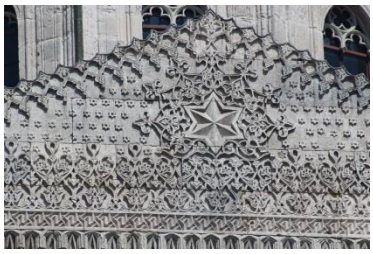

Resim 5.95. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay

Resim 5.96. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere süsleme detay

Resim 5.97. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi pencere süsleme detay

Resim 5.98. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal giriş kapısı detay

Resim 5.99. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber korkulukları detay

Resim 5.100. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi minber taç kısmı detay

Konya Aziziye Camisi'nin giriş kapısı, mihrap, minber, kemer alınlıkları altın yaldız renk kullanılarak süslenmiştir. Minareleri Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisinde olduğu gibi Hint mimarisini andırmaktadır. Camide özellikle ilk göze çarpan şey kapılarından büyük olan abidevi pencereleridir. Kasnak pencereleri ise caminin iç kısmından daha süslüdür. Caminin payeleri barok, rokoko, ampir üslubun karışımıdır ve dönem özelliğini yansıtmaktadır. Mihrap, son cemaat yeri, minber, şerefe korkulukları, mahfil katının sütun başlıklarında gül bezekler, akant yaprakları, korent sütun başlıkları sarmaşıklar, çiçekler, alçak ve yüksek kabartma tekniği kullanılarak bezenmiştir. Payelerin başlıkları kabartma tekniği kullanılarak kenger yaprağı motifiyle bezenmiştir. Minarenin beden duvarına bitişik yapılmış olan abdest musluklarında ise antik etkili sütunlar yer almaktadır.

Resim 5.101. Konya Aziziye Camisi kilit taşı detay

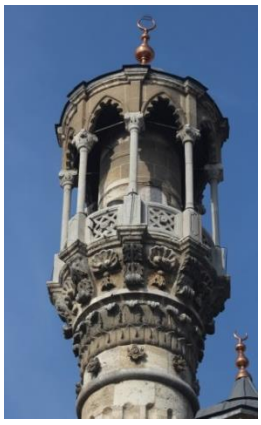

Resim 5.102. Konya Aziziye Camisi minare detay

Resim 5.103. Konya Aziziye Camisi'nin kapısından büyük pencereleri

Resim 5.104. Konya Aziziye Camisi abdest muslukları

Resim 5.105. Konya Aziziye Camisi minber detay

Resim 5.106. Konya Aziziye Camisi sütun başlığı detay

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisinde genel anlamda süslemeye fazla yer verilmemiştir, cami sade bir görünüm sergilemektedir. Cami giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda bitkisel taş süslemeli kare bir pano ve batısında ise çarkıfelek motifi bulunan taş süslemeli kare bir pano bulunmaktadır.

Resim 5.107. Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi süsleme detay

Tarsus Ashab-ı Kehf Camisinde taş süsleme son cemaat yerindeki iki sütunun iyonik tarzdaki sütun başlıklarında, minare gövdesinin üst bileziğindeki ters baklava biçimindeki kabartma süslemelerde bulunmaktadır.

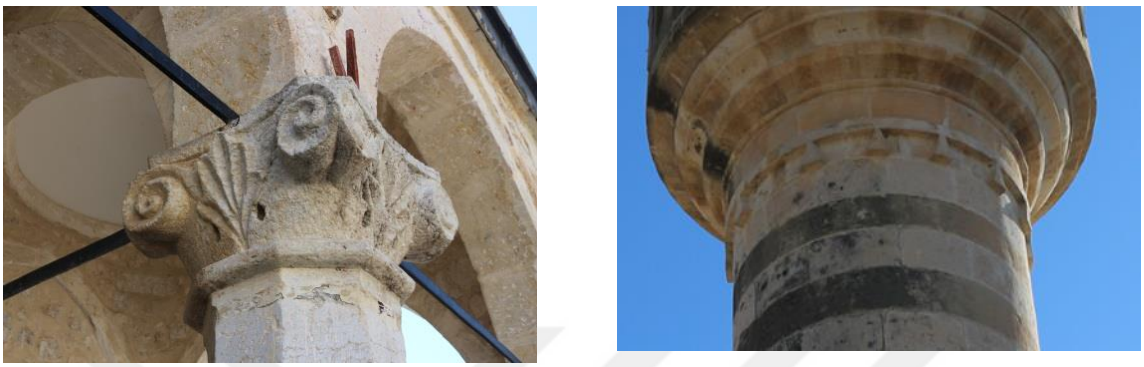

Resim 5.108. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisi süsleme detay

Samsun Büyük Camide taş süslemeye minarelerde, pencere kemerlerinin kilit taslarında yer verilmiştir. İkinci kat hizasında, güney, doğu ve batı cephede yuvarlak çerçeveli sekiz kollu yıldız formunda yapılmış birer vitray pencere bulunmaktadır.

5.1.5.2. Kalem işi süsleme

Kalem işi süslemeler genellikle kubbe yüzeylerinde, pandantiflerde, kemerlerde, harim duvarlarında yoğunlaşmıştır. Tarsus Ashab-ı Kehf Camisinde kalem işi süslemeler bulunmazken, Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin orijinalinde de kalem işi süsleme yer almazken, 2018 yılındaki TİKA restorasyonunda mihraba, pencerelerin etrafına ve kubbe yüzeyine kalem işi süslemeler yapılmıştır. Kalem işi süslemeler özellikle Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisinde neredeyse iç süsleme programının tamamını oluştururken, Konya Aziziye Camisi'nin de iç süsleme programında yoğun kullanılmış ve Samsun Büyük Caminin ise iç mekânda kubbe yüzeyini tamamen kaplamıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin iç süsleme programının büyük bir bölümünü yoğun kalem işi süslemeler oluşturmaktadır. İçeride mavi rengin egemen olduğu altın yaldızlı zengin kalem işi bezeme vardır. Mavinin hâkim olduğu mekânda bitkisel süslemelerin yanı sıra yıldız düzenlemeleri de görülür. Pandantiflerde birer büyük yıldız, kubbe merkezinde ise etrafı girift süslemeli yazı madalyonu yer almaktadır. Bu ağır süslemelerin arasında bütün duvarları boydan boya dolaşan çift sıra mukarnaslı mermer süsleme şeridinin

üzerinde bir kitabe kuşağı mevcuttur. Burada celi sülüs hatta Mülk suresinin tamamı yazılmıştır. Mülk suresine ilk etapta göze çarpmayan minberin arkasında bulunan besmele ile başlanmıştır. Bezmialem Valide Sultan Camisinde yazı kuşağı bulunmamaktadır. Ancak Yıldız Hamidiye Camisi ve Eminönü Hidayet Camisinde de mülk suresinin tamamı yazılmıştır. İç mekâna girdiğimizde Rumî motifleri bütün kubbenin ortasını kapladığı gibi, mihrapta, minberde ve camiyi çevreleyen sövelerde de bulunur. Hem cepheleri taçlandıran üçgen alınlıklar hem de pencere üzerindeki üçgen alınlıklarda iri Rumî, palmet süslemeler vardır; bu süslemeli alınlıklar orta katta iki sıra, alt katta tek sıra mukarnas dizisiyle sınırlanmıştır. Alınlıkların hemen altında birer kartuş içinde celi sülüsle, "Maşallah ta kuvvete illa billah" yazılıdır.

Resim 5.109. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.110. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.111. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.112. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.113. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.114. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.115. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.116. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.117. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Resim 5.118. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi kalem işi süslemeler

Konya Aziziye Camisi'nin son cemaat yerinin kubbelerinin iç kısmında, yapının eksedralarında, kemerleri, kubbe yüzeyi, harim duvarlarında kalem işi süslemeler yer almaktadır. Bu süslemelerde yoğunlukla mavi, beyaz, sarı, gri renkler kullanılmıştır. Bir madalyon içerisinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslü madalyon içerisine Allah, Muhammed ve Dört halife isimleri yazılmıştır. Klasik camilerde uygulanan kubbe göbeğinde yazı yerine zencereklerle çerçevelenmiş perde motifi bulunmaktadır.

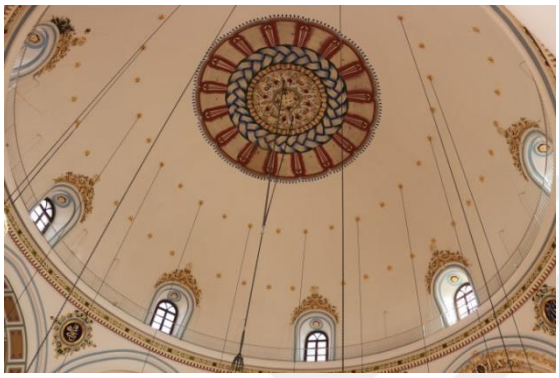

Resim 5.119. Konya Aziziye Camisi kubbedeki kalem işleri

Resim 5.120. Konya Aziziye Camisi kubbedeki kalem işleri detay

Resim 5.121. Konya Aziziye Camisi madalyon içerisindeki "Muhammed" yazısı

Resim 5.122. Konya Aziziye Camisi eksedralardaki kalem işleri

Resim 5.123. Konya Aziziye Camisi son cemaat yeri kubbesindeki kalem işi süslemeler

Resim 5.124. Konya Aziziye Camisi son cemaat yeri kubbesindeki kalem işi süslemeler detay

Samsun Büyük Cami'nin ana kubbesinde barok tarzı kalem işi süslemeler görülmektedir. Kubbenin tamamına yayılmış iç içe dört yuvarlak bordür ile stilize edilmiş bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Kubbe yüzeyi kenarlarda kıvrık dal, Rumî, palmet ve hilal bezemeli stilize edilmiş bitkisel figürlerle süslenmiş birbirine simetrik sekiz adet panoya ayrılmıştır. Kubbe eteğine yakın stilize edilmiş bitkisel figürlerle süslenmiş dört adet bordür daha yer almaktadır.

Resim 5.125. Samsun Büyük Cami kubbedeki kalem işi süslemeler

Resim 5.126. Samsun Büyük Cami kubbedeki kalem işi süslemeler detay

Resim 5.127. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay

Resim 5.128. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay

Resim 5.129. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay

Resim 5.130. Samsun Büyük Cami kalem işi süslemeler detay

5.1.5.3. Ahşap süsleme

İncelenen camiler arasında Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Konya Aziziye Camisi ve Tarsus Ashab-ı Kehf Camisinde ahşap süslemeye kapı ve pencere kanatlarında rastlanırken, özellikle Samsun Büyük Camide mahfil, minber ve vaaz kürsüsünde basit ahşap süslemeler karşımıza çıkmaktadır.

Resim 5.131. Samsun Büyük Cami minber süslemesi

Resim 5.132. Samsun Büyük Cami vaaz kürsüsündeki süsleme

5.2. Türbeler

Araştırmamız sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı iki adet türbe tespit edilmiştir. Bunlardan biri Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi içerisinde yer alan Pertevniyal Valide Sultan Türbesi(1871) iken, diğeri Eyüp'te yer alan Ya Vedüt Türbesidir. İstanbul Beşiktaş Yahya Efendi Türbesini de tamir ettirmiştir.

5.2.1. Plan ve Örtü Sistemi

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı türbelere bakıldığında Pertevniyal Valide Sultan Türbesi külliye içerisinde yer alırken, Ya Vedüt Türbesi ise Pertevniyal Valide Sultan vakfına ait bir mezarlığın içinde yer almaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi içerisinde yer alan Pertevniyal Valide Sultan Türbesi(1871) dikdörtgen planlı ve üzeri oval kubbe ile örtülüdür. Türbenin batı cephesinin ortasındaki çıkmanın üzerinde oval kubbenin kasnağı bulunmakta ve bu kasnağın üzerinde ikinci ve daha dar bir kasnak bulunmaktadır. Kubbe bu kasnağa oturmaktadır. Klasik türbe formlarından farklı olarak türbenin doğu ve batı cepheleri dışarıya taşıntı yapmaktadır. Ya Vedüt Türbesi (1876) ise kareye yakın dikdörtgen planlı ve üzeri düz dam ile örtülüdür. Tamir ettirmiş olduğu Yahya Efendi Türbesi ise kare planlı, üzeri içten basık bağdadi bir kubbeyle dıştan ahşap bir çatı ile örtülüdür.

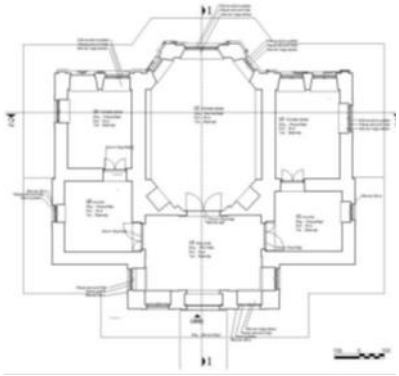

Şekil 5.13. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi planı

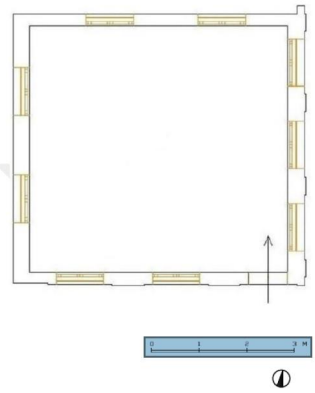

Şekil 5.14. Eyüp Ya Vedüt Türbesi planı

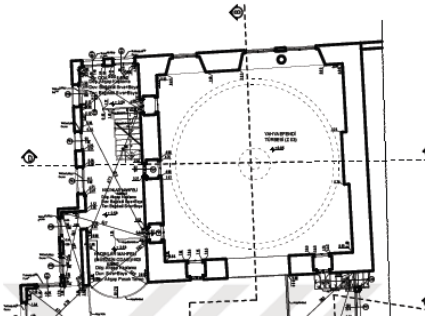

Şekil 5.15. Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi planı

5.2.2. Cephe Düzeni

19. yüzyılın ikinci yarısındaki türbelere bakıldığında duvarların sık pencereler açılarak daraltıldığı, bu bölümlerin pilasterlerle doldurulduğu görülmektedir. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı türbeler incelendiğinde Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin en gösterişli cephesinin batı cephesi olduğu diğer cephelerin ise sade tutulduğu görülmektedir. Türbenin orijinalinde bütün cepheleri mermerden yapılmıştır. Ancak şimdiki yerine taşındıktan sonra sadece batı cephesinin orijinal hali korunmuş, diğer cepheler ise çeşitli onarımlar sonrası özelliğini kaybetmiştir ve günümüzde sıvalı haldedir.

Ya Vedüt Türbesi'ne baktığımızda ise yapının doğu ve güney cephesinin gösterişli olduğu, batı ve kuzey cephelerinin ise sade olduğu gözlemlenmiştir. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kuzey, güney ve doğu cepheleri avluya bakarken, batı cephesi yola bakmaktadır. Batı cephesi üç kademeli görünüme sahip, mermerle kaplı ve cephenin orta kısmı dışarıya çıkıntı yapmaktadır. Ortadaki pencere daha büyük ve yüksek düzenlenmiştir. Türbe gotik tarzda pencereleri ve dökme şebekeleriyle dikkat çekmektedir. Ya Vedüt Türbesi Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait bir mezarlığın içinde yer almaktadır. Yapının güney ve doğu cepheleri Ampir tarzdaki silmelerle bölümlere ayrılmıştır. Güney cephesinde yuvarlak kemerli iki pencere ve türbeye giriş kapısı yer almaktadır. Türbenin pencerelerin arasındaki duvar yüzeylerinde ve köşelerinde ise Ampir etkili pilasterler mevcuttur. Yapının kuzey ve batı cepheleri sade bir görünüme sahiptir.

19.yüzyıl türbelerine üslup açısından bakıldığında barok, ampir, neo-klasik ve eklektik üslup karşımıza çıkmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi, aynı külliye içerisinde yer aldığı Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin eklektik üslup özellikleri göstermesine karşılık, ince uzun yuvarlak kemerleri ve geniş pilasterleri ile neo-klasik ve ampir üslubu yansıtması ile dikkat çekmektedir. Ya Vedüt Türbesinde ise ampir üslup görülmektedir. Ampir üslubun görüldüğü 19.yüzyıla ait benzer örnekler ise Galata Şeyh Galip Dede Türbesi(1819), Sultan II. Mahmud Türbesi(1840), Nevfidan Kadın Türbesi(1855), Gülustu Münire Valide Sultan Türbesi(1861), Üsküdar Karaca Ahmed Türbesi(1866), Üryanizade Ahmed Esad Efendi Türbesi (1889)'dir.

Resim 5.133. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi

Resim 5.134. Eyüp Ya Vedüt Türbesi

Resim 5.135. Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi

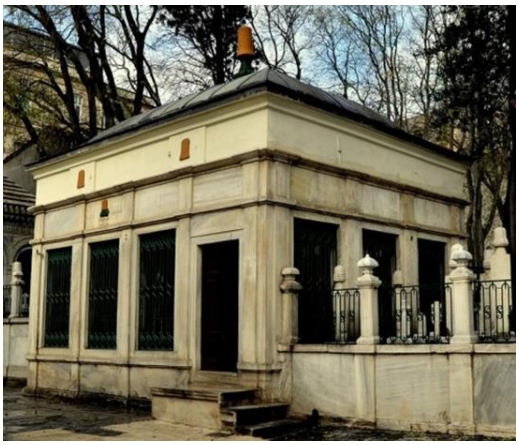

Resim 5.136. Galata Şeyh Galip Dede Türbesi

Resim 5.137. II.Mahmud Türbesi

Resim 5.138. Nevfidan Kadın Türbesi

Resim 5.139. Üsküdar Karacaahmed Türbesi

Resim 5.140. Gülüstu Münire Valide Sultan Türbesi

5.2.3. Malzeme

5.2.3.1. Taş malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi ve Ya Vedüt Türbesi düzgün kesme taştan yapılmıştır.

5.2.3.2. Mermer malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi tamamen mermerle kaplıdır. Giriş kapısı ve pencereler mermer sövelidir. Ana mekân ve giriş mekânının döşemelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. İç mekândaki kapıların söve ve lentoları mermerdendir. Ya Vedüt Türbesinde ise mermer malzeme türbenin sandukalarının kaidelerinde kullanılmıştır.

5.2.3.3. Ahşap malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin yan hücrelerin döşemelerinde, pencere ve kapı doğramalarında ahşap malzeme kullanılırken, Ya Vedüt Türbesi'nin iç mekânının tavanında ve pencerelerin doğrama ve çerçevelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

5.2.3.4. Madeni malzeme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesindeki madeni malzemelere pencere şebekelerinde ve alemde rastlanmaktadır. Kubbe kurşunla kaplıdır. Ya Vedüt Türbesi'nin pencere şebekelerinde, pencere ve kapı kanatlarında ise dökme demir malzeme kullanılmıştır.

5.2.4. Süsleme

5.2.4.1. Taş süsleme

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesi tamamen mermer süslemeye sahiptir. Mermer süslemeye türbenin batı cephesini üçe bölen yivli ve düz plasterlerinde, yuvarlak kemerli pencerelerin kilit taşında bulunan konsollarında, mermer panolarında, pencerelerin üzerindeki boş kitabe panolarında rastlanmaktadır. Batı cephesinin ortasındaki çıkmanın üzerinde ana mekânı örten kubbenin kasnağının üzeri mermerden bir silme ile sınırlandırılmıştır. Pencere ve kapıların söveleri mermerdendir. İç mekândaki kapıların söve ve lentoları da mermer süslemeye sahiptir. Ya Vedüt Türbesi'nin yuvarlak kemerli giriş kapısının konsol şeklindeki kilit taşı ve silmeler türbedeki taş süslemelerdir.

Resim 5.141. Ya Vedüt Türbesi taş süsleme

Resim 5.142. Ya Vedüt Türbesi taş süsleme detay

Resim 5.143. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taş süsleme

Resim 5.144. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi taş süsleme

5.2.4.2. Madeni süsleme

19.yüzyılın ikinci yarısında türbelerde sedef kakmalı, kündekari tekniğindeki kapı ve pencere kapakları yerine, madeni süslemelerin daha fazla kullanıldığını görmekteyiz. 19.yüzyıla kadar türbelerdeki sandukaların üzerleri puşidelerle örtülü ve etrafı sedef kakmalı ahşap parmaklıklar ile çevriliyken, 19.yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde sandukaların ve pencereler ile kapı kanatlarının da madeni şebekeler ile çevrelendiğini görmekteyiz. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin batı cephesindeki pencereler, girift bitkisel süslemeli, dilimli madalyonlu şebekelerle kapatılmıştır. Diğer pencereler de daha sade bitkisel süslemeli şebekelerle kapatılmıştır. Ya Vedüt Türbesinde sandukalar etrafında şebekeler bulunmazken, Pertevniyal Valide Sultan'ın sandukası ve diğer odalarda bulunan üç sanduka da pirinç şebeke içine alınmıştır.

Resim 5.145. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi sanduka şebekeleri

Resim 5.146. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi pencere şebekeleri

5.2.4.3. Kalem işi süslemeler

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi'nin kubbe göbeğinin etrafı ile kubbe etekleri Rumîden geliştirilmiş motiflerle bezelidir. Kubbenin göbeğinde iki kenarı uzun sekizgen aynadan kubbe eteğinin köşelerine uzanan sekiz kol arasında yüzeylere serpilmiş nokta yıldız motifleri bulunmaktadır. Ana mekânın yüksek duvarlarının üst kısımlarında, çerçeve gibi üstte baklava süslemeli, altta mukarnas süslemeli iki friz arasında bir yazı kuşağı mekânı çevrelemektedir. Kubbenin çevrelediği yazı kuşağında siyah zemin üzerine sarı ile Besmele ve Ayete'l Kürsi ile Haşr suresi 21-24.ayeti yazılmıştır. Tonoz ve kubbenin eteklerini mukarnas kuşağı çevrelemektedir. Ya Vedüt Türbesi'nin kapı kemeri üzerindeki kitabe sülüs hatla yazılmıştır. Güney cephesindeki pencerelerin arasında ve doğu cephesindeki pencerenin üzerindeki kitabeler ise talik hatla yazılmıştır.

Resim 5.147. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Türbesi kalem işi süslemeler

Tamir ettirdiği Şeyh Yahya Efendi Türbesi'nin kubbesinin göbeği ışınsal bir bezemeyle süslenmiş, bu kubbe göbeği ise güllerden oluşan çelenklerle kuşatılmıştır. Türbenin son yapılan kubbe onarımı sırasında güney, batı ve doğu duvarlarında dua penceresinin

etrafında farklı dönemlere ait hatlar ve graffitiler ve tavanındaki kalem işleri ortaya çıkarılmıştır.

Resim 5.148. Yahya Efendi Türbesi kubbe göbeği 2009 (VGMA)

Resim 5.149. Yahya Efendi Türbesi Kubbesindeki kalem işi süslemeler

Resim 5.150. Yahya Efendi Türbesi duvarındaki hat yazıları

Resim 5.151. Yahya Efendi Türbesi kubbe eteğini dolaşan friz

5.3. Zaviye

Yapılan araştırmamız sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu bir adet zaviye tespit edilmiştir. 1867 yılında yaptırılmış olan Edirnekapı'daki Laz Emin Baba Zaviyesi'nin orijinal planı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bölme duvarlarının yıkılması sebebiyle duvar izleri kaybolmuş, bu yüzden yapının orijinal planı okunamamaktadır. Günümüzdeki yapı 1996 yılında yapılan restorasyonda değişikliklerle birlikte tekrar yapılmıştır. Yapı orijinalliğini kaybetmiştir.

5.3.1. Plan ve Örtü Sistemi

Laz Emin Baba Zaviyesi dikdörtgen planlı ve üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Kırma çatısının tam ortasında saçak silmesinden 3 m. yükseklikte olan daha sonraki yıllarda yapılmış olan ahşap cihannüma bulunmaktadır ve cihanüma pencerelerle dört yöne açılmaktadır.

Resim 5.152. Laz Emin Baba Zaviyesi

5.3.2. Cephe Düzeni

Laz Emin Baba Zaviyesi'nin dikkat çeken ve orijinal cephesi güney cephesidir. Güney cephesi üç bölümden oluşmaktadır. İki yandaki bölümlerde taş söveli dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı ikişer pencere, orta eksendeki dar bölümde ise mermer söveli, dikdörtgen formlu ana giriş kapısı ile iki yanında taş söveli, dikdörtgen formlu iki adet dar pencere bulunmaktadır. Cihannümanın avluya bakan güney cephesinde ise dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı iki pencere yer almaktadır. Tekkenin kuzey ve doğu cepheleri eğimli araziden ötürü avludan daha aşağıda yer almaktadır. Yapının batı cephesinin hazireye bakmasından ötürü batı cephesi sadece cihannümanın doğu cephesindeki iki pencere ile aydınlanmaktadır.

Resim 5.153. Laz Emin Baba Zaviyesi kuzey ve doğu cepheleri

5.3.3. Malzeme

5.3.3.1. Taş malzeme

Laz Emin Baba Zaviyesi kesme taştan yapılmıştır. Kapı ve pencere söveleri taştan yapılmıştır. Giriş kapısının üzerinde mermer kitabesi yer almaktadır.

5.3.3.2. Ahşap malzeme

Zaviyenin üst katındaki cihannüma bölümü ahşaptan yapılmıştır.

5.3.3.2. Madeni malzeme

Pencere şebekelerinde ve giriş kapısında madeni malzeme kullanılmıştır. Ancak orijinal değildir.

5.3.4. Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

5.4. Sebil

Anadolu Türk sanatında ilk sebil örneklerini Konya Sahip Ata Camisi ve Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nin taç kapılarında, Konya Hacı Fakih Camisi'nin avlu duvarında görmekteyiz. Osmanlı döneminde ise farklı tipte sebil örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Bu

sebiller bulundukları yer ve biçimlerine göre köşe, cephe, pencere ve müstakil yapı sebilleri olarak gruplandırılabilir[310]. Sebillerin ana işlevi yoldan geçenlere ücretsiz olarak soğuk su dağıtmaktır. Sebillerin yer seçiminde işlek caddelerde, yol kenarında, iki sokağın kesiştiği köşelerde ya da meydanlarda yer almalarına dikkat edilmiştir.

Pertevniyal Valide Sultan 27 Ekim 1862 de Kâtip Camisi önüne dört yüzlü büyük bir meydan çeşmesi yaptırmıştır. Daha sonraki yıllarda Kâtip Camisi yanmış ve yerine Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi yapıldığı sırada yolu daralttığı gerekçesiyle çeşme bulunduğu yerden kaldırılıp caminin giriş kapısı yanına yerleştirilmiştir [311].

Caminin kuzeybatıdaki anıtsal avlu kapısının her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer sebil bulunmaktadır. Barok özelliklere sahip olan bu dört sebil, kuzeybatıdaki anıtsal giriş kapısıyla bütünlük göstermektedir. Kapıya bitişik olan iki çeşmede sebillerde bulunan su vermeye mahsus beşer deliği bulunan demir parmaklıklar eklenmiştir. Arkada da depoları bulunmaktadır.

Resim 5.154. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi sebil

[310] https://istanbultarihi.ist/322-istanbulun-cesme-ve-sebilleri Erişim tarihi:07.10.2021.
[311] Çeşmenin suyunun II. Mahmud'un Kirazlı bendinden alındığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD), 418/43. 13 Mayıs 1862/14 Zilkade 1278.

Resim 5.155. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebili detay

5.4.1. Malzeme

Sebil tamamen mermerden yapılmıştır.

5.4.2. Süsleme

İki yanında palmet başlıklı mermer sütunçe bulunan çeşmeler kaş kemerlidir. Üst kısımda çift kemerli olarak düzenlenmiş dekoratif kemer ve ortasında bitkisel süslemelere sahip palmet başlıklı birer saçak bulunmaktadır. Sebillerin musluk ve tasları günümüze ulaşamamıştır. Aksaray Meydanı düzenlemeleri sırasında bu sebiller yol seviyesinin altında kalmış, çeşmelere gelen sular kesilmiş ve kullanılamaz hale gelmiştir.

5.5. Çeşmeler

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu 5 adet, tamir ettirdiği 1 adet çeşme tespit edilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatıdaki anıtsal avlu kapısının batı tarafında iki adet çeşme ile İstanbul Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, İstanbul Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Meydan Çeşmesi, Giresun Şebinkarahisar Su Boyu (Bige) Köyü Çeşmelerini yaptırmıştır. İstanbul Kadıköy Halit Ağa Çeşmesini de tamir ettirmiştir.

5.5.1. Plan özellikleri

Konumuna göre çeşmeleri bitişik çeşmeler ve müstakil çeşmeler olarak ikiye ayırabiliriz. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesindeki çeşmeler konumuna göre bitişik çeşmeler grubuna girmektedir. Tek yüzlü inşa edilen çeşmelerden ikisi kuzeybatıdaki anıtsal avlu giriş kapısının batı tarafında yer almaktadır. Çeşmeler avlu duvarının derinliğine inşa edilmiştir.

Resim 5.156. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi anıtsal avlu giriş kapısının batısındaki çeşmeler

Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi konumuna göre müstakil çeşmeler grubunda yer almaktadır.

İnşa ettirdiği bütün çeşmeler tek yüzlü iken, tamir ettirdiği Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi üç yüzlü inşa edilmiştir.

Çeşmeleri planlarına göre incelediğimizde Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu çeşmelerin hepsinin boyuna dikdörtgen planlı çeşmeler grubuna girdiğini görmekteyiz.

Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin su depoları bulunurken, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi kuzeybatı avlu giriş kapısının batı tarafında yer alan iki adet çeşmenin ve Giresun Şebinkarahisar'daki Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin su deposu bulunmamaktadır.

İncelenen çeşmelerin hepsinin ayna taşı ve lülesi bulunmaktadır. Cephelere yerleştirilen kemerlere baktığımızda Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi yarım daire kemerli, Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi sivri kemerli, Karagümrük Pertevniyal Çeşmesi basık yuvarlak kemerli, Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi dalgalı kemerlidir.

Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi'nin dinlenme sekileri bulunmaktadır. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin dinlenme sekilerinden birisi yok olmuş, birisinin de bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Diğer çeşmelerde dinlenme sekisi bulunmamaktadır.

5.5.2. Malzeme ve Teknik

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesinin kuzeybatı avlu giriş kapısının batısındaki iki çeşme, Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi tamamen mermerden inşa edilmiştir. Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi ile Karagümrük Pertevniyal Çeşmesi ise kesme taştan inşa edilmiştir.

5.5.3. Süsleme

Sultan II. Mahmud Döneminde ampir üslubun büyük yapıların yanısıra çeşmeleri de etkilediği görülmektedir. Sultan III. Selim Çeşmesi(1217/1802) bu üslubun çeşmelerdeki ilk denemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Maçka Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi(1839),Topkapı Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi(1865), Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinde ampir üslup özellikleri kuvvetli şekilde kendini göstermektedir. Yuvarlak bir kemer, iki yanında iyon başlıklı ve yivli çift pilasterle sınırlandırılmış, kemerin içi ise girlantlı bir rozetle süslenmiştir. Çeşmenin lülesi bir vazo içerisindedir. Cephe kütlesi ışınsal üçgen bir tepelikle sonuçlanmaktadır. Işınsal üçgen tepeliğin ortası oval bir madalyonun içinde, kıvrımlı akant yaprakları, gül motifleri ve üzüm salkımlarıyla süslenmiştir. Dinlenme sekilerinin yüzeyi kabartma kare bir çerçeve içine alınmış gül bezek motifleriyle bezenmiştir.

Resim 5.157. Sultan III. Selim Çeşmesi

Resim 5.158. Maçka Bezm-i Alem Valide Sultan Çeşmesi

Resim 5.159. Topkapı Bezm-i Alem Valide Sultan Çeşmesi

Resim 5.160. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Işınsal üçgen tepelik

Resim 5.161. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi yalak ve dinlenme taşları

Resim 5.162. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi antik vazo formundaki ayna taşı

Resim 5.163. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi antik vazonun üzerinde bulunan oval madalyon

Aksaray'da Pertevniyal Vâlide Sultan Camisi'nin kuzeybatı avlu girişinin batısında avlu duvarının derinliğine yerleştirilen iki çeşmenin üst kısmında dekoratif bir kaş kemer yer almakta ve hemen altında çeşmelerin kitabesi bulunmaktadır. Ayna taşı dikdörtgen bir silmeyle sınırlandırılmış ve sadedir.

Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi barok üslupta inşa edilmiştir. Ayna taşı kabartmalı bitkisel motiflerle bezenmişken, kemerin kilit taşı ise istiridye şeklinde yapılmıştır. Orta kemerin üzerine inşa kitabesi yerleştirilmiştir.

Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşında bulunan basık yuvarlak kemer iç kısımda zigzag bir şerit ile çerçevelenmiştir. Üst bölümde kitabe kısmı yer almaktadır. Kitabenin ortasında silmelerin arasında yaprak motifleriyle çerçevelenmiş, alt bölümü kurdele şeklinde düzenlenmiş oval çerçeve içerisinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağ üst boşluğunda asma yapraklı üzüm salkımı bezemesi bulunmaktadır.

Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi sivri kemerli yüzeysel bir nişe sahiptir. Silmenin üzerinde kitabe yer almaktadır. Kartuşlar içinde talik hatla yazılmış beşerden on satırlık kitabe kıvrık dal bezemeli bir bordür sırası ile çerçevelenmiştir. Kitabenin üzerinde ise bir merkezden dağılan barok üsluplu ışın motifleri yer almaktadır.

Resim 5.164. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Resim 5.165. Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Resim 5.166. Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi

Resim 5.167. Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi

5.6. Hastaneler

Osmanlı Döneminde Tanzimat dönemine kadar sağlık hizmetleri darüşşifa, şifahane, darüssıhha gibi kurumlarda yürütülmüş ve Tanzimat dönemi ile birlikte sağlık hizmetleri modern hale getirilmiştir. İlk düzenleme III. Selim döneminde, askeri alanda olmuştur[312].1799 yılında Levent Çiftliği'nde bulunan kışlaya ilk modern askeri hastane olan "Levent Çiftliği Hastahanesi" yaptırılmış ve bunu daha sonra başka askeri hastanelerin inşası takip etmiştir[313]. Osmanlı Devleti'nin sağlık alanındaki modernleşmesinin başlangıcı olan askerî hastaneler, darüşşifalardan modern hastanelere geçiş arasında köprü niteliğindedir. 19. yüzyılda Osmanlı halkını da tehdit eden bulaşıcı hastalıklar nedeniyle, 1830'lu yıllardan sonra askeri hastanelerin yanı sıra sivil hastanelerin sayısının da çoğaldığı görülmektedir. Sultan Abdülmecid zamanında açılmaya başlanan sivil hastaneler, ''Gurebâ Hastanesi'' olarak adlandırılmıştır. Gureba hastanelerinin modern tıp anlayışına uygun olarak yapılan ilk örneği, 1837 yılında açılan Edirnekapı Gurebâ Hastanesi 'dir. "Gurebâ Hastaneleri" ve Abdülhamid zamanında "Hamidiye Hastanesi" adıyla kurulan hastaneler, İttihat ve Terakki dönemi ile birlikte ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Memleket Hastanesi" adını almışlardır.

Osmanlı döneminde mecbur olmadıkça hastaneye kadın hasta yatırılmamış, genellikle kadın hastalar evde tedavi edilmiş ve ebeler evde doğum yaptırmıştır. 19'uncu yüzyıldan önce kadınlara hizmet verilen ilk Osmanlı hastaneleri İstanbul'da Eski Saray haremindeki "Hastalar Dairesi" ile Topkapı Sarayı'ında yer alan ve günümüzde Cariyeler Hastanesi

[312] Cantay, G.(2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları.* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara,7.
[313] Yavuz, Y.(1988). "Batılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları." *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 8/2,124.

olarak bilinen harem hastanesidir. Çoğu fakir olan kadın ve çocuk hastalar 1840'lı yıllarda Galatasaray Tıp Mektebi civarında kiralanan evlerde ücretsiz tedavi edilmiştir[314]. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hastaneye yatırılan kadınların sayısı artmış olsa da, bu kadınlar genellikle evsiz, sahipsiz, fakir, akıl hastası ya da hayat kadınları olmuştur [315]. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren klinik tıp uygulamalarındaki hızlı gelişmeler sonucunda kadınların hastanede tedavisi kaçınılmaz olmaya başlamış ve 20'nci yüzyıla gelindiğinde hastaneye yatırılan kadın hastaların erkek hastalara oranı yarı yarıya olmuştur[316]. 19'uncu yüzyılda kadınlara tahsis edilen ilk kamu hastanesi Haseki Darüşşifasıdır ancak bu amaçla kurulmamıştır.

Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu iki adet hastane tespit edilmiştir. Bu hastanelerden bir gureba hastanesi olarak yapılan Medine'deki Kadınlar Hastanesi(Ebniye-yi Hayriye)'nin inşaatının bitirilip bitirilmediği hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. İncelenen arşiv belgelerinde hastane ile ilgili yazışmalar yer almaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı bu hastane kuruluşundan itibaren "düşkün ve hasta kadınlar için" yaptırılmış olması bakımından ilktir. Ancak hastane günümüze ulaşamamıştır.

Bandırma Pertevniyal Hastanesi ise 1925 yılında Pertevniyal Valide Sultan Vakfı gelirleriyle inşa edilmiş bir memleket hastanesidir.

5.6.1. Plan ve Örtü Sistemi

Gurebâ Hastaneleri, genellikle tek veya iki katlı kargir yapılardır. Bazı örnekleri günümüze gelebilen bu hastanelerin, farklı plân ve cephe kuruluşlarına sahip olduğu görülmektedir. İç avlu düzeninde olan örneklerin yanında U plan şemasında uygulamalar mevcuttur. Bu hastanelerde, dikdörtgen plan kurgusu yaygın kullanılmış, sofa veya koridor düzenine göre odalar veya koğuşlar yerleştirilmiştir.

Medine Kadınlar Hastanesi ana binası dikdörtgen planlı ve üç katlı olarak planlanmıştır. Üzeri çatıyla örtülüdür. Hastane planı yapılırken hastanenin sadece kadınlara özel olması

[314]Sarı,N.;Okutan.Y.(1996)."1841-1842 Yılına Ait Galatasarayı Tıbbiyesi Faaliyet Raporunun Düşündürdükleri." *IV Türk Tıp Tarihi Kongresi, 18-20 Eylül1996*.
[315] Sarı,N.(1997). "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları,* pp.11-64, 13, 37.
[316] Gündüz,F.(1999). *"Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler".*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Üni.Sağlık Bilimleri Enstitüsü. 130, 138.

da dikkate alınmıştır. Bu yüzden müştemilat bölümleri de tasarlanmıştır. Günümüzde Girit Adası Bölge Mahkeme binası olarak kullanılan Girit Hanya Askeri Hastane(19.yy) ve günümüzde Selanik Belediye Hastanesi olarak kullanılan Selanik Gurebâ Hilal-i Ahmer Hastanesi(1902-1903) ile benzerlik göstermektedir.

Bandırma Pertevniyal Hastanesi ise dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Dikdörtgen planın ortasında bir koridor bulunmaktadır. Zemin kattaki bütün odalar bu koridora açılmaktadır. Plan açısından Kütahya Hapishanesi Hastanesi(1906) ile benzerlik göstermektedir.

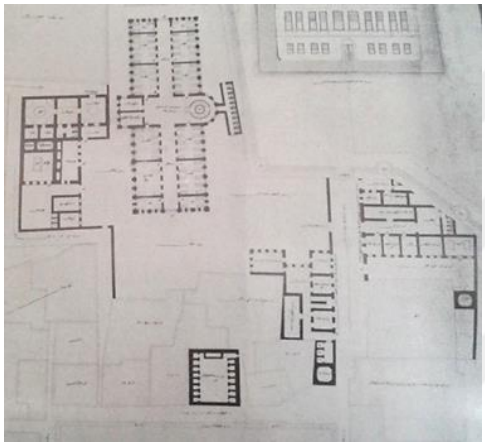

Şekil 5.16. Medine Kadınlar Hastanesi planı

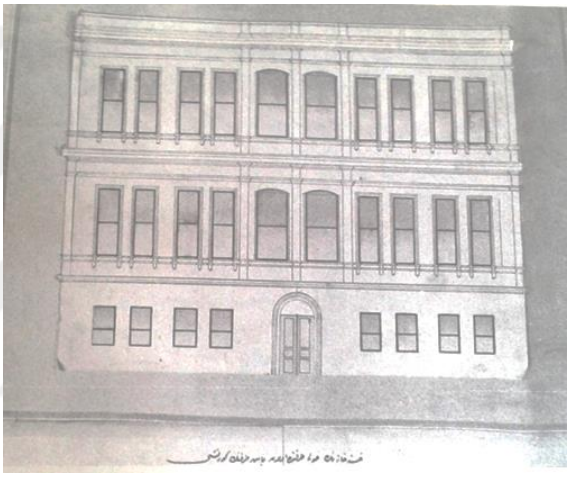

Şekil 5.17. Medine Kadınlar Hastanesi cephe

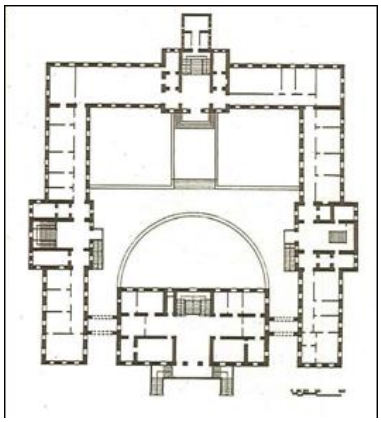

Şekil 5.18. Girit Hanya Askeri Hastane planı[317]

Resim 5.168. Girit Hanya Askeri Hastane cephe[318]

[317] Brouscari, E.(2008)**.** *Ottoman Architecture In Greece, Hellenic Ministry Of Culture.* Atina,426.

Resim 5.169. Bandırma Pertevniyal Hastanesi eski ve yeni hali

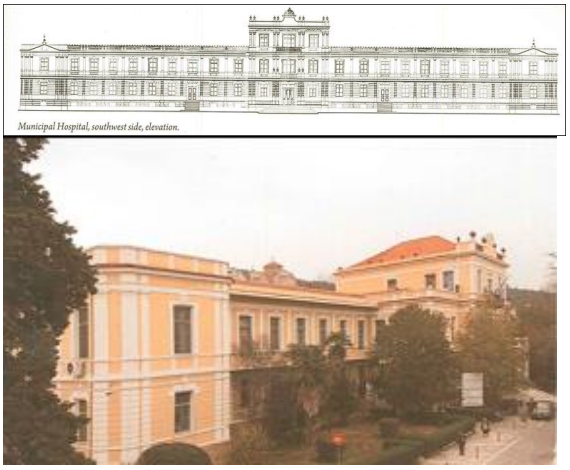

Resim 5.170. Selanik Gurebâ Hastanesi[319]

Şekil 5.19. Bandırma Pertevniyal Hastanesi planı

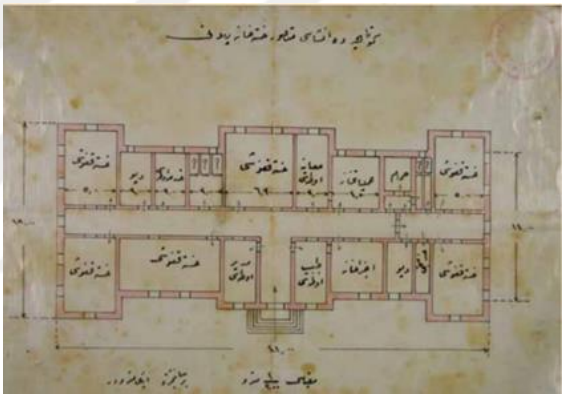

Şekil 5.20. Kütahya Hapishanesi Hastanesi planı

[318] Brouscari,2008,426.
[319] Brouscari,2008,250-251.

HASTANE	TARİH	PLAN	FOTOĞRAF	PLAN TİPİ
Haydarpaşa Askeri Hastanesi	1845	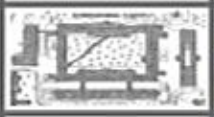		Kışla Tipi Plan Şeması
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane	1898	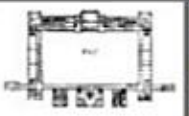		Kışla Tipi Plan Şeması
Haydarpaşa Numune Hastanesi	1903	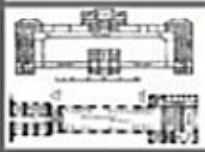		Kışla Tipi Plan Şeması ve Pavyon Tipi Plan Şeması Birleşimi
Bezm-i Alem Vakıf Guraba Hastanesi	1843	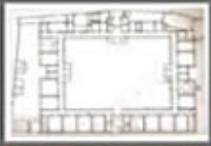		Kışla Tipi Plan Şeması
Haseki Nisa Hastanesi	1893			Pavyon Tipi Plan Şeması
Hamidiye Etfal Hastanesi	1899			Pavyon Tipi Plan Şeması
Zeynep Kamil Hastanesi	1864			"U" Tipi Plan Şeması

Resim 5.171. Osmanlı Dönemi İstanbul Hastaneleri[320]

5.6.2. Cephe Düzeni

Medine Kadınlar Hastanesi ile ilgili elimizde yapının sadece giriş cephesinin çizimi yer almaktadır. Bu çizime göre üç katlı görünen yapıda katlar birbirinden yatay profilli silmelerle ayrılmıştır. Bu silmenin cepheler boyunca uzandığı düşünülmektedir. Giriş cephesinde toplam yirmi sekiz pencere bulunmaktadır. Zemin katta orta eksende basık kemerli bir kapı, kapının iki yanında dikdörtgen çerçeveli üst kattakilerden daha küçük boyutlu dörder pencereden toplam sekiz pencere yer almaktadır. Birinci kat ve ikinci kat pencereleri zemin kattakilerden daha büyük boyutta, simetrik düzenlenmiştir. Elimizde giriş cephesinden başka çizim bulunmadığı için yapının diğer cepheleri hakkında yorum yapılamamaktadır.

[320] Umar,N. ;Sarı,F.(2020). "Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi". *Art-Sanat Dergisi*,Cilt: 7 Sayı: 14,481.

Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeybatı cephesi yapının giriş cephesidir. Cephe ortadaki ve yanlardaki ikişer adet çıkma ile beş bölüme ayrılmıştır. Cephede bulunan çok sayıdaki çıkmalarla I.Ulusal Mimarlık dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Sütunların üzerinde yükselen alınlık ve alınlıktaki çini bezemelerle yapı anıtsal bir görünüm sergilemektedir. Günümüzde yapı harap haldedir.

5.6.3. Süsleme

Medine Kadınlar Hastanesi ile ilgili elimizde sadece giriş cephesini gösteren bir çizim olduğundan dolayı süsleme özellikleri hakkında bir yorum yapılamamaktadır. Bandırma Pertevniyal Hastanesindeki tek süsleme unsuru yapının giriş kapısı alınlığındaki "Pertevniyal Bandırma Hastanesi" yazılı çini pano ve iki yanındaki bitkisel bezemeli çini panolardır.

5.7. Mektepler

Pertevniyal Valide Sultan'ın belki de en çok önem ve destek verdiği konu eğitimdir. Eğitim kurumlarına destek vermiş, onların ihtiyaçlarını gidermiş, kütüphanelere kitap bağışında bulunmuş, kendi adına bir kütüphane kurmuş ve tabi ki okullar inşa ettirmiştir. Hatta Sultan Abdülaziz'in vefatından sonra hayatının sonuna kadar kendini kız çocuklarının eğitimine adadığını da görmekteyiz.

Pertevniyal Valide Sultan'ın Aksaray'daki külliyesi bünyesinde yer alan Mahmudiye Mektebinden daha önceki yıllarda Sarıyer İbtidai Mektebi ve Samatya Katolik Kız Mektebi adında iki mektep daha yaptırmış olduğunu görmekteyiz. Samatya Katolik Kız Mektebi günümüze ulaşamamıştır. Ancak bu okulun varlığı Pertevniyal Valide Sultan'ın gayrimüslimlere verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Mahmudiye Mektebi ve Sarıyer İbtidai Mekteplerinin ise orijinal binaları günümüze ulaşamamış olsa da, zaman zaman başka binalara taşınsalar da Mahmudiye Mektebi, Pertevniyal Lisesi olarak, Sarıyer İbtidai Mektebi de Sarıyer ilköğretim Okulu olarak varlıklarını hala sürdürmektedirler.

6. SONUÇ

Yaptığımız araştırmada, Sultan Abdülaziz'in 32. Osmanlı Padişahı olarak tahta çıktığı 1862 yılından 1876 yılında tahttan indirilmesine kadar geçen 14 yıllık sürede *"Valide Sultan"* unvanını kullanan Pertevniyal Valide Sultan'ın vakfiyeleri ile arşiv belgelerine dayanarak inşa ettirmiş olduğu ve tamir ettirdiği yapılar incelenmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın mimari baniliğini anlamamız için elimizdeki en iyi kaynak vakfiyeleridir. Vakfiyeler her ne kadar klasik form ve metinlere sahip olsalar da, yapıların hangi maliyetle nerede yapılacağını ve nasıl faaliyette bulunacağını en ince detaylarına kadar belirttiklerinden dolayı banilerin projelerini en iyi şekilde açıklayan belgelerden biridir.

İncelediğimiz vakfiye ve arşiv belgelerine göre Pertevniyal Valide Sultan tarafından 4 cami, 5 çeşme, 1 kütüphane, 1 muvakkithane, 1 sebil, 3 mektep, 1 zaviye, 2 türbe, 2 hastane olmak üzere toplam 20 yapının inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan İstanbul Aksaray'da cami, türbe, mektep, kütüphane, muvakkithane, sebil ve çeşmelerden oluşan bir külliye, Eyüp'te bir türbe ve çeşme, Edirnekapı'da bir zaviye, Karagümrük'te bir çeşme, Sarıyer'de ve Samatya'da birer mektep yapısı tespit edilmiştir. Anadolu'da ise Konya ve Tarsus'ta birer cami, Giresun Şebinkarahisar'da bir çeşme, Balıkesir Bandırma'da bir hastane yapısından bahsedilmiştir. Yurt dışında da Sırbistan Novipazar Seniçe'de bir cami ve Suudi Arabistan Medine'de bir hastane yapısı bulunmaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan, baniliğini üstlendiği yukarda adı geçen yapıların dışında, doğal afetlerden ve zaman içindeki tahribatlardan etkilenen bazı yapıların da onarımını üstlendiği görülmektedir. Tamir ettirdiği yapılar arasında, İstanbul'da Şehremini Aydın Kethüda Camisi, Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Türbesi, Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi ve Samsun Büyük Cami yer almaktadır.

Çizelge 5.2. Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı mimari yapılar

YERİ	Cami	Çeşme	Kütüphane	Sebil	Mektep	Zaviye	Türbe	Hastane	Muvakkithane	TOPLAM
İstanbul	1	4	1	1	3	1	2		1	14
Konya	1									1
Tarsus	1									1
Bandırma								1		1
Giresun		1								1
Sırbistan Seniçe	1									1
Suudi Arabistan Medine								1		1
Toplam	4	5	1	1	3	1	2	2	1	20

Çizelge 5. 3. Pertevniyal Valide Sultan'ın tamir ettirdiği mimari yapılar

YERİ	Cami	Çeşme	Türbe	TOPLAM
İstanbul	1	1	1	3
Samsun	1			1
Toplam	2	1	1	4

Dönemin ekonomik koşullarının zor olmasına rağmen Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'da ağırlık vermiş olduğu yapı etkinliğinin Medine, Sırbistan Novipazar Seniçe, Konya, Samsun, Şebinkarahisar ve Tarsus'a kadar uzanmış olduğu görülmektedir. İstanbul dışında da eserler vermiş olması hayırseverliğinin boyutunu anlamamızda önem teşkil etmektedir. Arşiv belgelerindeki yazışmalara dayanarak zor durumda olan halkın taleplerini geri çevirmediğini Sırbistan, Tarsus, Konya, Samsun ve Şebinkarahisar'daki yapıların varlığından anlamaktayız.

Bu çalışmada ele aldığımız yapıların tamamının tek bir baniye ait olmasından dolayı yapıların hepsinin birbirine yakın tarihlerde, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğunu görmekteyiz. Pertevniyal Valide Sultan'ın cami inşasına önem verdiği, dönemin mimari tarzını yansıtan camiler inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın cami projeleri kendisinin ve hanedanın özel statüsünü, dindarlığını ve iktidarını simgelemesi açısından önemlidir.

İstanbul'daki en önemli yapısı kendi adını taşıyan cami, mektep, türbe, sebil, kütüphane ve muvakkithaneden oluşan külliyesidir. Külliye bünyesinde yer alan türbe yol yapımı çalışmaları nedeniyle orijinal yerinden kaldırılarak yeniden yeni yerine kurulmuş olsa da günümüzde varlığını sürdürmektedir. Ancak sebil, kütüphane ve muvakkithane günümüze

ulaşamamıştır. Aksaraydaki külliyenin en önemli yapısı hiç kuşkusuz Pertevniyal Valide Sultan Camisi'dir. Aksaray'daki Camisi dışında Konya'da, Tarsus'da, Sırbistan Novipazar Seniçe'de de birer cami inşa ettirmiş ve Samsun Büyük Cami ve Şehremini Aydın Kethüda Camisini de tamir ettirmiştir. İncelenen camilerin en erken tarihli olanı 1867-68 yılında yaptırılan Sırbistan Novipazar Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi iken en geç tarihli olanı ise 1872-1876 yılında yaptırılan Konya Aziziye Camisi'dir.

Çalışmaya dâhil edilen camilerin ikisinin külliyenin merkezini teşkil edecek şekilde, diğer ikisinin ise müstakil yapı şeklinde yapılmış olduğu görülmektedir. İncelenen camilerin 3 tanesi kare planlıyken, 2 tanesi dikdörtgen planlıdır. Camilerin hepsi yüksek kasnağa oturan bir kubbeye ve kuzey cephelerini işgal eden bir son cemaat yerine sahiptir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin son cemaat yeri 19.yüzyıl özelliği olarak içeri alındığı ve harime geçişi sağlayan ara bir mekân özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır.

Selatin camilerinin bir özelliği olan iki minare geleneği Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin hünkâr köşkünün doğu ve batı cephelerinde, Konya Aziziye Camisi'nin doğu ve batı cephesinde uygulanmıştır. Herhangi bir üsluba dâhil edemediğimiz Sırbistan Yenipazar Seniçe şehrinde inşa ettirmiş olduğu Pertevniyal Valide Sultan Camisi Balkanlarda hala varlığını sürdürmesi ve Pertevniyal Valide Sultan'ın kendi adına yaptırmış olduğu ilk cami olma özelliğine sahip olması açısından önemlidir.

19.yüzyıl sonu Türk mimarisi için heyecan verici ve yenilikçi bir dönem olmuştur. Tanzimat Dönemi'nin aşırı Batılılaşma sürecine karşı tepkiler artarak devam etmiş ve "Eklektik Üslup" ile beraber Osmanlı'nın klasik öğeleri diğer üsluplarla harmanlanmıştır. Hint, İslam, Arap ve Avrupa mimarlığının bazı özellikleri eklektik üslup içinde birleşmiş, kubbeler küçülmüş, ağırlık kuleleri özelliğini yitirerek biçimsel olarak kullanılmış, camilerin dış cephelerinde bezeme yoğunluğu artmış, Gotik üslubun üçlü pencere motifi kullanılmış, yabancı mimarlar tarafından inşa edilen camilerin minarelerinde yoğun süsleme kendini göstermiştir.

Batı kaynaklı olan eski üslupların eklektik anlayıştaki yeni yorumlarının sentez olarak uygulandığı ve aynı zamanda yeni inşa tekniklerinin oluşmasına da imkân tanıdığı, Türk mimarisine uyarlandığı böylesine zengin ve heyecan verici bir mimari ortam içerisinde Pertevniyal Valide Sultan'ın en önemli iki yapısından Aksaray Pertevniyal Valide Sultan

Camisi ile Konya Aziziye Camisi özgün tasarımları, eklektik üslupları başarıyla sentezlemeleri, yeni Türk üslubuna gidişte basamak oluşturan orijinal uygulamaları, iç ve dış cephelerin tümüne hâkim olan gösterişli bezemeleriyle Osmanlı eklektik üslubunu görkemli bir şekilde yansıtmaktadır.

Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin sivri kemerli yaşmaklı pencereleri neo-gotik mimariden, kubbesindeki yüksek kasnak kullanımı Bizans mimarisinden, istiridye motifleri ile yoğun girift süslemeler barok mimariden, palmet ve Rumi motifleri Osmanlı ve Selçuklu mimarisinden, köşe kulelerinin üzerindeki soğan kubbeler Hint mimarisinden alınmıştır. Cami adeta bir kadın eseri olduğunu ispatlarcasına, dantel gibi taşa işlenmiş dış cephesi ve iç mekânda ise süslemesiz hiçbir yüzeyi bulunmamasıyla dikkat çekmektedir. Caminin aynı zamanda sivil mimariye benzeyen ilginç bir yapısı vardır. Yapının yüksek kasnaklı kubbesi yapıya sonradan eklenmiş gibi görünmektedir. Kubbeyi yapıdan çıkardığımızda bir köşk görünümü sergilemesi açısından da ilginçtir. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi hem geleneksel tek kubbeli cami özelliklerini yansıtması, hem de 19.yüzyıl camilerini klasik dönem cami mimarisinden ayıran ibadet mekânı ile ona eklenmiş ek yapı tasarımıyla dönemin eklektik mimari özelliklerini taşımaktadır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi'nin kuzeybatısındaki avluya giriş kapısı adeta tek bir yapı olarak tasarlanmış olması ve anıtsallığıyla dikkat çekmektedir. Günümüzde Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi birçok modernleşme projesiyle dönemindeki önemini kaybetse de hâlâ Aksaray bölgesinin simgesidir. Ayrıca Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi hem kendinden on yıl sonra Sultan II. Abdülhamid'in inşa ettirdiği Yıldız Hamidiye Camisi'ne, hem de 1918 tarihli Sultan Reşat Türbesi'ne de ilham kaynağı olmuştur.

Eklektik mimarinin Anadolu'daki örneği olarak karşımıza çıkan Konya Aziziye Camisi'nin cephelerindeki süslemeler, silmeler, mihrap tasarımı, S ve C kıvrımlarından oluşan bitkisel bezemeleri neo-barok mimariden, akantus yaprağı, zeytin dalı gibi süslemeleri rokoko üslubundan, pencere ve minber tasarımı neo-gotik mimariden, tuğra kullanımı ve altın yaldızlı süslemeleri ampir üsluptan, minare tasarımı ise Hint mimarisinden alınmıştır. Ancak yapının ağırlıklı olarak tesiri altında kaldığı üslup eklektiktir. Gödene taşının farklı tonlarının kullanılması, ayrıca silindirik formdaki payeler dış cepheye hareketlilik katmıştır. Anadolu'nun orta yerinde bu tür bir yapının inşa edilmiş olması ilginçtir. Anadolu Selçuklu Devleti gibi büyük bir devletin başkentliğini yapmış

olan Konya şehrinde bulunan Aziziye Camisi'nin İstanbul yapılarıyla benzerliği ve Konya'da bir benzerinin bulunmaması caminin saray elinden çıkmış olabileceğini güçlü bir şekilde gösterirken, caminin inşa edildiği dönemin Balyan ailesi dönemine rastlaması bu yapının da Balyanlar elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak son dönemlerde arşiv belgeleri değerlendirilerek yapılan araştırmalar sonucu hem Selçuklu döneminin başkenti olması, hem de dini anlamda önemli bir yere sahip olan Konya gibi bir şehirde böyle bir yapının varlığı, şehre bir saray yapısı bırakmaktan ziyade 1867 yılındaki yangından sonra zor durumda kalan Konya halkının yoğun talepleri doğrultusunda, dönemin mimari üslubunun uygulandığı bir yapı olarak yaptırıldığını söylemek mümkündür.

Araştırmamız sonucunda, Pertevniyal Valide Sultan'ın baniliğini yaptığı 14 yapının İstanbul'da yer aldığı tespit edilmiştir. İstanbul'da yaptırdığı yapı türlerinden çoğunun çeşme olduğu anlaşılmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan İstanbul'da su mimarisi örneklerinden 5 adet çeşme ve 1 adet sebil yaptırmıştır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin kuzeybatıdaki anıtsal avlu kapısının her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer sebil, barok özelliklere sahiptir. Yaptırdığı çeşmelerin hepsi tek yüzlüdür ve çeşmeler konumuna göre bitişik ve müstakil olarak iki tipe ayrılmaktadır. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesindeki çeşmeler konumuna göre bitişik çeşmeler grubuna girmektedir. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi ise müstakil çeşmeler grubunda yer almaktadır. Eyüp Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesinde ampir üslup özellikleri kuvvetli şekilde kendini gösterirken, Kadıköy Halit Ağa Çeşmesi ise barok üslupta inşa edilmiştir.

İstanbul'da yaptırdığı yapılar arasında çeşmeden sonra ikinci sırayı mekteplerin aldığını görmekteyiz. Pertevniyal Valide Sultan'ın Aksaray'daki Külliyesi içerisinde yer alan Mahmudiye Mektebi'nden daha önceki yıllarda Sarıyer İbtidai Mektebi ve Samatya Katolik Kız Mektebi adında iki mektep daha yaptırmış olduğu tespit edilmiştir. Yaptırmış olduğu bu mekteplerin hiç biri günümüze ulaşamadığından mekteplerin mimarisi hakkında fazla bilgimiz yoktur. Her ne kadar orijinal yapıları günümüze ulaşamasa da Mahmudiye Mektebi günümüzde Pertevniyal Lisesi olarak, Sarıyer İbtidai Mektebi ise günümüzde Sarıyer İlköğretim Okulu olarak isimlerini yaşatmaktadır. Samatya'da yaptırmış olduğu

Katolik Kız Mektebi ise Pertevniyal Valide Sultan'ın gayrimüslimlere vermiş olduğu değeri göstermesi bakımından önemlidir.

İstanbul'da yaptırdığı yapılardan mekteplerden sonra üçüncü sırayı türbeler almaktadır. Araştırmamız sonucunda Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı iki adet türbe tespit edilmiştir. Bunlardan biri Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi içerisinde yer alan Pertevniyal Valide Sultan Türbesi iken, diğeri Eyüp'te yer alan Ya Vedüt Türbesidir. 19.yüzyıl türbelerine üslup açısından bakıldığında barok, ampir, neo-klasik ve eklektik üslup karşımıza çıkmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan Türbesi eklektik üslup özellikleri göstermekte, ince uzun yuvarlak kemerleri ve geniş pilasterleri ile neo-klasik ve ampir üslubu yansıtması ile dikkat çekmektedir. Ya Vedüt Türbesi ise ampir üslup özellikleri göstermektedir. Yapının güney ve doğu cepheleri ampir tarzdaki silmelerle bölümlere ayrılırken, pencerelerin arasındaki duvar yüzeylerinde ve köşelerinde ampir etkili pilasterler bulunmaktadır.

İstanbul'da Laz Emin Baba adına bir zaviye yaptırmıştır. Ancak orijinal yapı günümüze ulaşamadığından, mimari özellikleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Günümüzdeki yapı 1996 yılında tekrar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin sağlık alanındaki modernleşmesinin başlangıcı olan askerî hastaneler, darüşşifalardan modern hastanelere geçiş arasında köprü niteliğindedir. Sultan Abdülmecid zamanında açılmaya başlanan sivil hastaneler, ''Gurebâ Hastanesi'' olarak adlandırılmış, Abdülhamid zamanında "Hamidiye Hastanesi" adıyla kurulan hastaneler Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Memleket Hastanesi" adını almışlardır. Pertevniyal Valide Sultan'ın Bandırma ve Suudi Arabistan Medine'de yaptırmış olduğu iki adet hastane tespit edilmiştir. Bu hastanelerden Medine'deki Kadınlar Hastanesi hakkındaki bilgilere arşiv belgelerinden ulaşmaktayız. Ancak inşaatının bitirilip bitirilmediği hakkında net bir bilgiye sahip olmasak da, hastanenin günümüze ulaşamamış olduğunu net bir şekilde söylebiliriz. Medine Kadınlar Hastanesi 400 kişilik kapasitesiyle dönemine göre büyük bir şekilde planlanmıştır. Hastanenin ana binası dikdörtgen planlı ve üç katlı olarak planlanmış ve hastane planı yapılırken hastanenin sadece kadınlara özel olması da dikkate alınarak müştemilat bölümleri de tasarlanmıştır. Ayrıca o dönemde ciddi bir ayrıcalık olan kalorifer sisteminin Avrupa'dan getirilip yaptırılması da düşünülmüştür. Pertevniyal Valide Sultan, oğlu Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra bile hayatının son yıllarına kadar bu hastane

için para harcamıştır. Osmanlı döneminde mecbur olmadıkça hastaneye kadın hasta yatırılmamış, genellikle kadın hastalar evde tedavi edilmiş ve ebeler evde doğum yaptırmıştır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hastaneye yatırılan kadınların sayısı artmış olsa da, bu kadınlar genellikle evsiz, sahipsiz, fakir, akıl hastası ya da hayat kadınları olmuştur. Pertevniyal Valide Sultan'ın Medine Kadınlar Hastanesi projesinin, kadınların hastanelerde tedavilerini normalleştirmesi açısından öncü bir proje olduğunu söyleyebiliriz.

Bandırma Pertevniyal Hastanesi ise 1925 yılında Pertevniyal Valide Sultan Vakfı gelirleriyle inşa edilmiş bir memleket hastanesidir. Bandırma Pertevniyal Hastanesi'nin kuzeybatı cephesi ortadaki ve yanlardaki ikişer adet çıkma ile beş bölüme ayrılmıştır. Cephede bulunan çok sayıdaki çıkmalarla I.Ulusal Mimarlık dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Hastane günümüzde harap haldedir**.**

Pertevniyal Valide Sultan İstanbul Şehremini Aydın Kethüda Camisi'ni, Samsun Büyük Cami'yi, Beşiktaş Yahya Efendi Türbesini, İstanbul Kadıköy Halit Ağa Çeşmesini onarmıştır. Pertevniyal Valide Sultan harap halde bulunan İstanbul'da Şehremini Aydın Kethüda Camisi'ni 19.yüzyılın sonunda tamir ettirmiştir.

Pertevniyal Valide Sultan 1884 yılında Samsun Büyük Cami'yi tamir ettirmiştir. Samsun Büyük Cami kuzeyden merkeze doğru kademeli olarak yükselerek kubbenin hâkimiyetini gösteren düzenlemesiyle dikkat çekmektedir.

Pertevniyal Valide Sultan Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi'ni 1873 yılında tamir ettirmiştir. Yapı bugünkü şeklini bu onarımdan sonra almıştır. Pertevniyal Valide Sultan türbenin kubbesini de yenilemiştir.

Pertevniyal Valide Sultan 1868-69 yılında İstanbul Kadıköy'deki Halit Ağa Çeşmesi'ni de tamir ettirmiştir. Çeşmenin üzerinde Pertevniyal Valide Sultan'ın tamirini gösteren kitabesi yer almaktadır. Halit Ağa Çeşmesi mermer malzemeden yapılmış, barok üslupta inşa edilmiş, üç yüzlü ve su hazneli bir çeşmedir.

Baniler ekonomik güçlerine göre değişen nitelikte yapılar inşa ettirerek toplumda iz bırakmak istemişlerdir. Pertevniyal Valide Sultan da öncüleri gibi imparatorluğun çeşitli yerlerinde eserler yaptırmış ve hayatını insanlara daha faydalı olabilmek için geçirmiştir. Pertevniyal Valide Sultan okul, hastane, cami projeleri ile hem biçim hem de işlevsel olarak birçok projeye öncü olmuş ve imparatorluğun ayakta kalmasına önemli katkılar sağlamıştır. Çeşitli mimari üslupları kullanarak döneminin en görkemli yapılarına imza atmış olan Pertevniyal Valide Sultan şehrin gelişip güzelleşmesine de katkı sağlamıştır. Özellikle yaptırdığı kütüphane ve mektepler sayesinde eğitime, çeşmeler sayesinde halka hayat vermiş, kadınlar için hastane inşa ederek kadın hastanesi inşasına öncü olmuştur. Özellikle Aksaray'daki külliyesi konumu nedeniyle Aksaray Meydanı'nın oluşmasında önemli rol oynamıştır. Camiler, çeşmeler ile tamir ettirdiği onlarca yapı, yangından etkilenenlere yardımları, borç yüzünden hapiste yatanların borçlarını ödeyerek hapisten çıkartması, fakirleri desteklemesi, kutsal topraklara verdiği önem Pertevniyal Valide Sultan'ın dindarlığını, cömertliğini, vicdanını, halka olan sevgisini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmayla Pertevniyal Valide Sultan'ın inşa ettirdiği ve tamir ettirdiği yapıların kullanım amaçları, mimari ve süsleme özellikleri ve zaman içerisindeki değişiklikleri kaydedilmeye çalışılmıştır. Araştırmamız sonucu Pertevniyal Valide Sultan'ın 20 yapı inşa ettirdiği ve 4 yapının da onarımını gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Pertevniyal Valide Sultan bir valide sultan geleneği olan ve dönemin zor şartlarına rağmen kendisi adına Aksaray'da yaptırmış olduğu Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi ile eser bırakmış olan son valide sultan özelliğini taşımaktadır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

A. Atatürk Kitaplığı

Dersaadet: Maarif Nezâret-i Celilesi

Nr.: Bel_Osm_B.00222

Pertevniyal Valide Sultan Evrakı (AKPVSE)

Nr:54;534;855;876;1406;1592;1815;2202;2422;3273;3468;3532;3650;3902;3950;4092;4161;4276;4506;4539;5541

B- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM)
Nr.: 426/63.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)
Nr.: 8/551.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi(DH.MKT)
Nr.:00792.00060.001.002.

Evkaf Defterleri (EV.d)
Nr.: 2934/56-117.

İrade Dahiliye (İ.DH)
Nr.: 52/43493; 484/32605; 906/72027; 583/40574.

İrade Hariciye (İ.HR)
Nr.: 229/13432; 232/13713; 234/13845.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD)
Nr.: 14/638.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)
Nr.: 51/132; 410/38; 946/45;1105/52.

Şura-yı Devlet (ŞD)
Nr.: 203/9.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d)
Nr.: 1016; 8218.0042.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)
Nr.: 16/53; 18/114.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)
Nr.: 26/14.

Yıldız Hazine-i Hassa (Y.PRK.HH)
Nr.: 1/23.

C- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA)

Vakfiye Defteri:

Defter Nr. 634: 28. sıra; 29. sıra; 30. sıra; 31. sıra; 32. sıra; 33. sıra; 34. sıra; 35. sıra; 36. sıra;37. sıra; 38. sıra; 39. sıra; 40. Sıra

Defter Nr. 747: 143.sıra; 154. sıra; 170. sıra; 177. Sıra Dosya Nr.55.01.07.

D-Makedonya Devlet Arşivi

Vakıfname No:16/YB-021.

I. Yazmalar

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin Yazmaları, *Sergüzeştnâme,* nr. 3310, vr. 172-178.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Bölümü, *Pertevniyal Valide Sultan Vakfiyeleri,* defter nr. 193.

II. Kitaplar, Makaleler Ve Diğer Kaynaklar

Ahmed Cevdet Paşa (1967). *Tezâkir: 40 Tetimme*, yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 158.

Akgündüz, A. (1993). *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf*. İstanbul, 385–433.

Akgündüz, A. (1995). *Osmanlı'da Harem.* İstanbul, 276.

Aksun, Z.N. (2009). *Darbe Kurbanı Abdülaziz Han*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 276.

Aktepe, M. (1988). *Vak'a – Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C. 10, 25.

Akyıldız, A. (2007). "Pertevniyal Valide Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.239-240.

Akyıldız, A. (2012). "Valide Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, 494-499.

Akyıldız, A. (2016). "Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan". *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Dergisi,* İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), S.47, 307-352.

Akyıldız, A. (2017). *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat.* İstanbul: Timaş Yayınları, 34.

Altaylı, A. (1967). *Samsun Tarihi*. Samsun, 24.

Altın,Y.(2009). *"Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Üni.Sosyal Bilimler Enstitüsü,Konya,138.

Apa,G.(2010). "Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri". *XII. Orta çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-17 Ekim 2008),* İzmir,312.

Aslanapa, O.(1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul, 453.

Aslanapa, O.(1997). *Türk Sanatı*. İstanbul, 316.

Aslanoğlu, İ. (1985). "Pertevniyal Lisesi (Valde Mektebi)". *Mimarlık Dergisi*, S.212-213, 34.

Aydemir, O. (2010). "Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Külliyesi Onarım Çalışmaları". *Vakıf Restorasyon Yıllığı,* ,S.1,34.

Ayvansarayi, İ. (1271). *Hadikatü'l-Cevami*. C.2, İstanbul, 219.

Ayverdi, E. H. (1979). "XIX ve XX. Asırlarda Osmanlı Mimarisi". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 8/1, İstanbul, 190.

Bandırma Belediyesi (1999). *Eski Fotoğraflarda Bandırma*. Bandırma Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ticaret Basımevi, 45.

Bajrovic, F. (2019)." Sultan Valide Džamija". *Medresant*, S.1,16.

Baş, A. (2003). "Aziziye Camii". *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya, 262.

Baş, A.(2003). "Konya'daki Osmanlı Camileri*". Osmanlı Döneminde Konya*, Konya,264.

Bozkurt, T. (2005). "19. yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine bir örnek, Konya Aziziye Camii Mihrabı". *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı*, VIII, Konya, 401-410.

Brouscari, E. (2008). *Ottoman Architecture In Greece, Hellenic Ministry Of Culture*. Atina, 250-426.

Burulday, S. (2015). *"Osmanlı Modernleşmesine Taşradan Bir Örnek: Konya, Sultan Abdülaziz (Aziziye) Camii"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,Ankara,7.

Cembeloğlu, S.- Cembeloğlu, M.(1981). *İlimiz ve Bölgemiz Samsun Kitabı*. Ankara,32.

Cengiz,Y.,Yaşar,M. (2012) . *Ulu Bir Çınar Pertevniyal*. Anka Matbaası, İstanbul, 65.

Cezar, M. (1963). *"Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler".* Türk Sanatı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri, C.I, İstanbul, 327-414.

Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi (1.Baskı).* İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. E. (2008).

Çakan, İ. (1994). *Karadeniz Bölgesi*. Ankara,492.

Çebi, M.Y. (2010). "Bir Restorasyon Öyküsü: Pertevniyal Valide Sultan Camii". *Restorasyon Dergisi Yıllığı*, I, Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayını, 67-82.

Çiçek, İ. (2018). "*Pertevniyal Valide Sultan'ın Hayatı, Hayır İşleri ve Aksaray'daki Külliyesi".* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 47.

Çoruhlu, Y. (2002). "Kürsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.XXVI, Ankara, 573-574.

Çömlekçi, A. (2019). Sultan V. Murad'ın 93 Günlük Saltanatı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya,101.

Demir, İ.(1997). *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik*. Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı, İstanbul,16.

Demirci, A.(2014). *Padişah Anaları, Cihana Hükmeden Sultanlar.* İstanbul, 243.

Deny, J.(1989). "Valide Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, 180.

Derman, U.(1988). "Abdülfettah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, 213.

Derman, U. (2003). "Mehmet Şevki Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.28, 533.

Doğan, A. (1994). "Pertevniyal Lisesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul,244.

Duran, R. (2010). "Aziziye Camii". *Konya Ansiklopedisi*, Konya, Cilt:I, 377-378.

Duran, R. (2006). "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları". *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı* , IX Özel Sayı, Konya, 239.

Duru, K. (2010). "Tarsus Kitabeleri". *Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus 28-30 MAYIS 2010- Bildiri ve Müzakereler*, Türkiye Diyanet Vakfı Tarsus Şubesi,378,379.

Doğan, M. (1995). *"Sadaret Kethüdalığı (1730- 1836)".* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, 15-16.

Durukan, A. (2011). "Türk Toplumlarında Sanat Koruyucusu ve Kurucu Olarak Kadınlar". *Gelenek, Kimlik, Biresim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan*, (ed. Z. Y. Yaman-S. Bağcı), Ankara, 109.

Eliaçık, M.(2010) . "Bayerische Staatsbibliothek'te Pertevniyal Valide Sultan Vakfına Ait Arşiv Belgeleri". *Vakıflar Dergisi*, 33 ,67-88.

Erdem, A. (2000). "Eyüp/Kuyubaşı, Emin Baba Tekkesi Restorasyon Değerlendirmesi". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu-IV Tebliğler*, İstanbul,203.

Erdem.H .(1989). "Ahmed Muhtar Efendi, Giritli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2.105-106.

Erdoğan, H. (2017). *" Şeyh Yahya Efendi Külliyesi'nin Geçirdiği Değişiklikler ve Mimari Özellikleri"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul,42.

Ertuğ, N.(2006). *İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyatı*. C.3, İstanbul.

Erünsal, İ. E. (2007)."Pertevniyal Valide Sultan Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, 243.

Eyice, S.(1987). "İstanbul'da ihmal edilmiş tarihi Bir Semt Ayvansaray". *TAÇ*, C. 2/5. İstanbul, 46.

Eyice, S. (2013). "Hâlîd Ağa Çeşmeleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15,282.

Fatih Belediye Başkanlığı. (2016). *Kitabelerin Kitabı Fatih.* İstanbul,404.

Gökçen,R., Yalçın, O.(1986). *Samsun ve Karadeniz Bölgesi*. İstanbul,46.

Göncü, C. (2011). *Harem ve Cariyelik 19.yy.* İstanbul,265, dipnot 3.

Göze, F., Aba. G. (2018)."Bandırma'da Kaderine Terkedilmiş Tarihi Bir Değer: Pertevniyal Bandırma Hastanesi". *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu USB'18, Tam Metin Bildiriler Kitabı III: Ulaştırma-Denizcilik-Su Ürünleri, Sağlık ve Sağlık Kurumları, Coğrafya ve Çevre, Enerji, Jeoloji,Madencilik, 17-19 Eylül 2018 Bandırma-Balıkesir*, Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Yayınları:4, 226.

Gündüz,F.(1999). *"Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni.Sağlık Bilimleri Enstitüsü.130-138.

Gürfırat, B. (1967). "Pertevniyal Valide Sultan'ın Hatıratı Sergüzeştname". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.2, Ankara, 57-59.

Güzel. E., Gülen. M. (2019)." Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası: Pertevniyal Bandırma Devlet Hastanesi". *2. Uluslararası Bandırma Ve Çevresi Sempozyumu (Ubs'19) Tam Metin Bildiriler Kitabı I*, Eylül 17-19, 2019 / Bandırma,79.

Hadžić, F. (2013). "Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku". *Rožaje*, 170.

Harmankaya, A. (2019). "Çeşmeli Minareler". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 14/28,362.

Haskan, M.N.(1994). *Eyüp Sultan Tarihi*. İstanbul, 105.

İnalcık, H.(2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)* . çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 10.

İnternet: Anonim (2011). http://www.istanbulium.net/2011/11/sarachaneden-beyazta.html. Nisan 18,2018 tarihinde alındı.

İnternet:Anonim(2010).http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1802&hid=4276. Kasım 15,2018 tarihinde alındı.

İnternet:Anonim(2020),https://twitter.com/camkenist/status/1263759432837730305/photo/1 . Kasım 14,2021 tarihinde alındı.

İnternet: Anonim(tarih yok), https://www.turanakinci.com/portfolio-view/aksaray-pertevniyal-valide-sultan turbesi/ .Ağustos 07,2019 tarihinde alındı.

İnternet: Anonim (tarih yok). https://www.kuranvemeali.com/tevbe-suresi/18-ayeti-meali.

Nisan 12, 2019 tarihinde alındı.

İnternet: Anonim (tarih yok). http://www.heritage.gov.rs. .Aralık 27,2020 tarihinde alındı.

İnternet: Anonim (2014), https://www.dunyabulteni.net/mezar-taslari-ve-kitbeler/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-kitabeleri-h287391.html. Haziran 15,2018 tarihinde alındı.

İnternet: Anonim (tarih yok), http://www.fatih.gov.tr/ozel-anarat-higutyun-ilkogretim-okulu. Mart 20,2021 tarihinde alındı.

İnternet: Arslan,M.(2014). http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuzhet-hasan-nuzhet. Eylül 05,2021 tarihinde alındı.

İnternet: Atılgan,A.(2014). http://atilganblog.blogspot.com/2014/12/yeldegirmeni-6-halid-aga-cesmesi-arif.html. Temmuz 05,2021 tarihinde alındı.

İnternet: Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Bandırma Eğitim Ve Araştırma Hastanesi(tarih yok), https://bandirmaeah.saglik.gov.tr/TR,41667/tarihcemiz.html. Haziran 08,2019 tarihinde alındı.

İnternet: Bandırma Belediyesi(tarih yok), https://www.bandirma.bel.tr/sayfa/eski-belediye-baskanlari-52. Haziran 21, 2021 tarihinde alındı.

İnternet: Çınar, A.(2019). https://twitter.com/ahmeddcinar/status/1121666958846357504 . Ekim 08,2021 tarihinde alındı.

İnternet:Ersoy,K.İ.(2021).http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;isl;tr;mon01;30;tr. Ekim 25,2018 tarihinde alındı.

İnternet: Eyüp Sultan Belediyesi (tarih yok), https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/ya-vedud-abdulvedud-turbesi/988 Şubat 01,2020 tarihinde alındı.

İnternet: Su Vakfı (tarih yok), http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pertevniyal-valide-sultan-cesmesi-8h-1279-m-1863/1527/ .Haziran 19,2017 tarihinde alındı.

İnternet: TİKA Sırbistan (2015). https://www.tika.gov.tr/upload/2015/Prestij%20Eserler/TIKA_SIRBISTAN.pdf . Ocak 05/2021 tarihinde alındı.

İyianlar, A. (1992*).“Valide Sultanların İmar Faaliyetleri”.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,255.

Kalfazade,S.,Ertuğrul ,Ö.(1989).”Kandil ve Kandil Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine”. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 5,29-31.

Karal, E.Z.(2011). *Osmanlı Tarihi*. C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 108.

Kayıkçı. A.(1998). *Samsun'da Kültür Sanat*. C.1.s.104.

Koçu, R. E. (1968). "Eminbaba Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 4547.

Kolay, A. (2012). "Pertevniyal Valide Sultan". *Sergistanbul Fuar Yaşam ve Kültür Dergisi*, S.58,39.

Kösekol, E. (2017). "*19. ve 20. Yüzyıl İstanbul Türbeleri".* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,85.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul,640.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli.(2009). çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuşüzümü, K. (2010). *"İstanbul Minarelerinin Geleneksel Yapım Teknikleri ve Günümüzdeki Restorasyonu".* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 28.

Kut, G., Bayraktar, N. (1984). *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.* Ankara, 60.

Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak yayını (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C.7, İstanbul,362.

Maden, F.(2014). "Edirnekapı'da Bir Bektaşi Ocağı: Emin Baba Tekkesi ve Haziresi". *Osmanlı İstanbul'u II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul, 471-498.

Mahmud Celaleddin Paşa (1979). Mir'at-ı Hakîkat, (haz. İsmet Miroğlu. M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş), C.I, İstanbul: Tercüman Gazetesi,185-186.

Meram, A. K.(1999). *Padişah Anaları*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 567.

Meriç, O. (1997). *"Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Muşmal, H; Gürbüz, İ,(2020).*Sultan'ın Camisi Aziziye*. Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya,69.

Ok, S.(1996). *Köle Pazarından Saraya Cariyeler, Mediha Hanım'ın Facia Dolu Hayatı.* Kamer Yayınları, İstanbul, 41.

Okçuoğlu, T.(1994). "Pertevniyal Valide Sultan Türbesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C.6, İstanbul, 246.

Okutan, H.T.(1949). *Şebinkarahisar ve Civarı*. Yeşil Giresun Matbaası,176.

Osmanoğlu, A.(2017). *Babam Sultan Abdülhamid.* Timaş Yayınları, İstanbul, 112.

Öz, T.(1964). *İstanbul Camileri*. C.1,Ankara,149.

Önkal, H.(1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara,435.

Özgen, H., Kızılkaynak, H. (2011). *Kaynaktan Mahalleye Ab-ı Hayat Kadıköy Çeşmeleri*. Kadıköy Belediyesi, İstanbul,93-94.

Özön, M.N. (1973). *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük*. 5. Basım, İnkılap ve Aka Kitapevleri

Pala, C. (2018*)."İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'Atı Açısından Değerlendirilmesi"* .Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,394.

Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, 1356.

Peirce, L.P. (2016). *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar.* (çev. Ayşe Berktay) , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 288-289.

Pervititch, J. (2001). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul.

Sakaoğlu, N. (1994). "Pertevniyal Valide Sultan". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Ana Basım Yayınları, C.6, İstanbul, 245-246.

Sakaoğlu, N. (1999). *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*. Oğlak Yayınları, İstanbul, 504.

Sakaoğlu, N. (2007). *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları.* Avea, İstanbul, 217.

Samsun Valiliği (1999). *Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun.* Samsun, 49.

Saner, T. (1998). *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm*. Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 57.

Sarı, N. (1992). "Pertevniyal Valide Sultan'ın Medine-i Münevvere 'de Yaptırdığı Hastahane". *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara,63-71.

Sarı, N.; Okutan, Y. (1996). "1841-1842 Yılına Ait Galatasarayı Tıbbiyesi Faaliyet Raporunun Düşündürdükleri".*IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, 18-20 Eylül 1996.*

Sarı,N.(1997). "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları,* pp.11-64, 13, 37.

Sarıbal, İ. (2014). "Sultan Abdülaziz'in Valideleri Pertevniyal Sultan'ın Muhacirlere Yardımları". *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu 12-13 Aralık 2013 Ankara*, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1-8.

Sarısakal, B.(2003). *Bir Kentin Tarihi Samsun*. İkinci Kitap, Samsun,342.

Sertoğlu, M. (2006) . "Eshab-ı Kehf (Mağara Yaranı) Vakıflara Ait Orijinal Bir Belge". *Vakıflar Dergisi*, C.X, Ankara,129–132.

Sertoğlu, M.(2015). *Osmanlı Tarih Lügatı*. Kurtuba Kitap, İstanbul, 509.

Seyhun, O.(2019).*"Pertevniyal Valide Sultan'ın Vakıfları ve Mahmudiye Merkez Rüşdiyesi"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sönmez, M. - Akmaydalı, H.(1987), "Konya Çeşmeleri". *Rölöve Restorasyon Dergisi*, Ankara, S. 6, 137.

Sümer, F. (1989). *Ashab-ı Kehf* . İstanbul.

Şimşirgil, A. (2014). *Valide Sultanlar ve Harem*. İstanbul, 211.

Tanışık, İ. (1943). *İstanbul Çeşmeleri-I.* İstanbul: Maarif Matbaası, 270.

Tanman, B. (1994)."Yavedüd Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul, 444.

Tanman, B.(1994). "Yahya Efendi Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, 409-412.

Taylan, N. (2012). *Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları*. Ekin Yayınları, İstanbul, 211.

Teksarı, S. (2005). *Büyük İstanbul Türbeleri ve İstanbul'da Ziyaret Yerleri Rehberi*. Osmanlı Yayınevi, İstanbul.259.

Terzi, A. (2015). *Osmanlı Teşkilat ve Kültür Tarihi*. e-kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul,14-15.

Terzi, A. (2018). *Bezmiâlem Valide Sultan*. İstanbul: Timaş Yayınları.27.

Tezcan, B. (2008). ”The Debut of Kösem Sultan’s Political Career”. *Turcica*, Tome 40, 348-350.

Tongur, S.(1944). *Konya Eski Eser Kılavuzu*. Konya, 144.

Torun, M.(1954). *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*. İstanbul,45.

Uluçay, M. Ç.(1985). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. T.T.K. Basımevi, Ankara.

Uluçay, M. Ç. (1992). *Harem II*. TTK Basımevi, Ankara,61.

Umar,N.;Sarı,F.(2020). “Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi”.Art-Sanat Dergisi,Cilt:7/14,481

Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. T.T.K yayınları, Ankara, 155.

Ürekli, F. (2010). “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.VIII, S. XVI, İstanbul,101-130.

Vadala, R.(1944). *Şark Memleket ve Siteleri, Samsun Mazisi Hali İstikbali*. (çev.Kani Sarıgöllü).Gaziantep, 31.

Yavaş, D.(2007). “Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.34, İstanbul,241-242.

Yavaş, D.(2007). “Aksaray Valide Külliyesi İnşaat Defteri”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.13, Bursa,437-448.

Yavuz,Y.(1988).”Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları”.*ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi 8/2*,124.

Yıldız, E.(2016). *”Pertevniyal Valide Sultan Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Yönleri*”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yolalıcı, M.E.(1998*). XIX.Yüzyıl’da Canik(Samsun)Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı* . Ankara,26.

Yüce, İ. (1992). *”Beşiktaşlı Yahya Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri”*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 59.

Yücel, E. (1997).”Ya Vedüd Sultan”. *Eyüp Sultan Sempozyumu VI*,47.

Yücel, H. A.(1994). *Türkiye’de Orta Öğretim* . T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara,512.

Yüksel, M. (1997). “Emin Baba Bektaşi Dergâhı”. *Cem*, S. 69, 52-53.

EKLER

EK-1. Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği

(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 28. sıra, s.137-138. (3 Ca 1279))

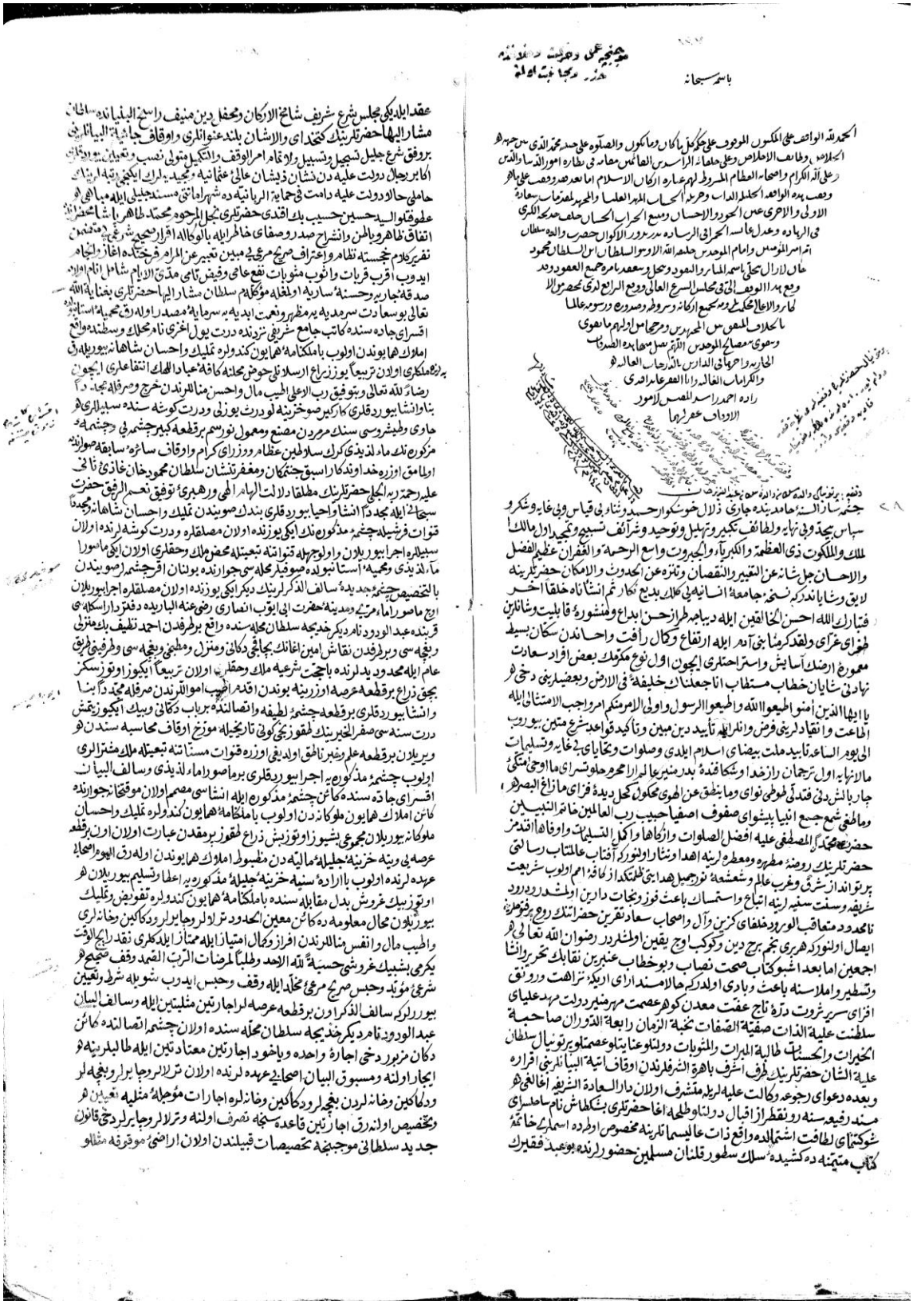

EK-1.(devam) Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 28. sıra, s.137-138. (3 Ca 1279))

EK-1.(devam) Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 28. sıra, s.137-138. (3 Ca 1279))

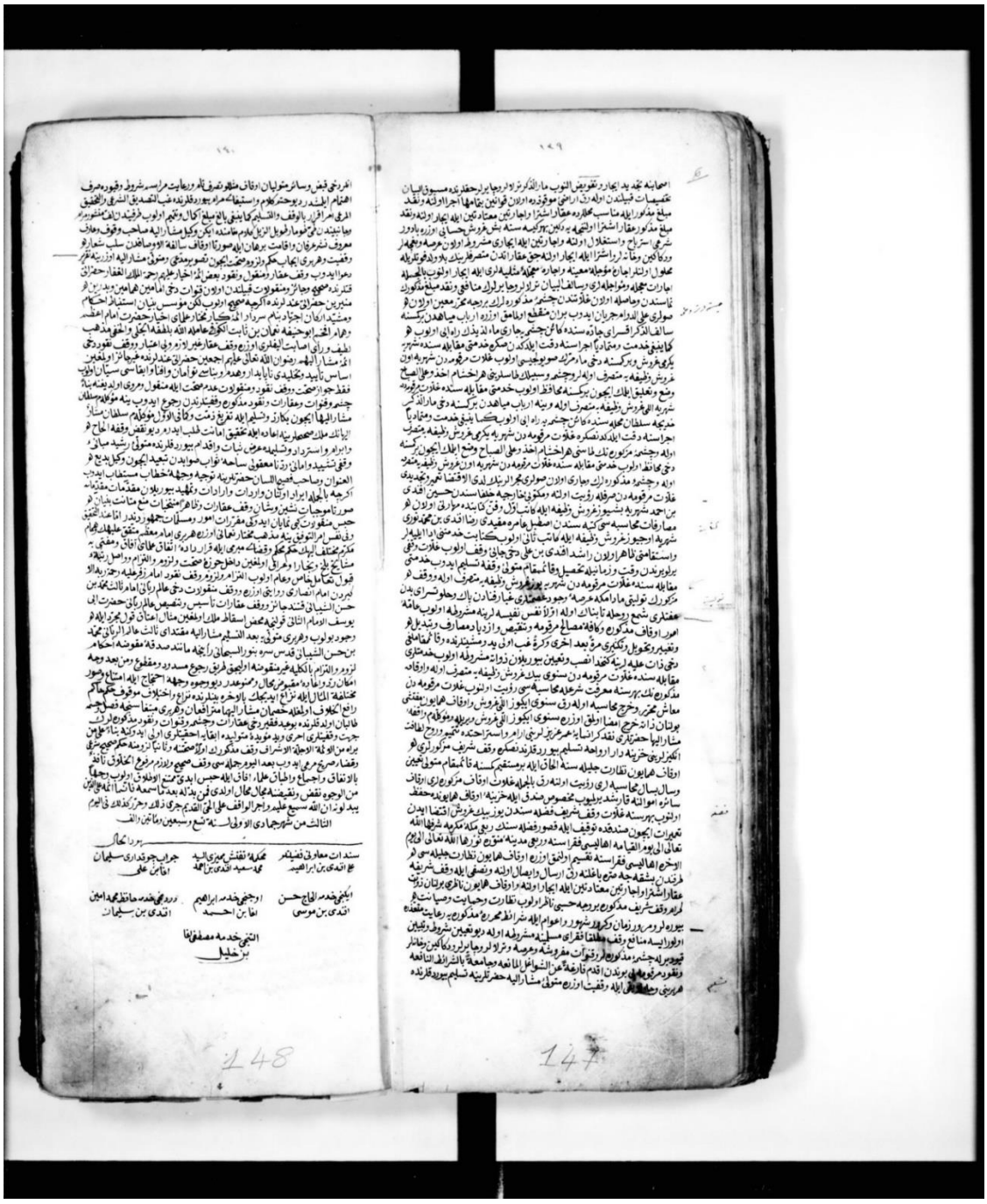

EK-1.(devam) Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 32. sıra, s.147. (1281(1864))

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ
SULTAN MAHMUT SANİ. BEZM-İ ALEM. PERTEVNİYAL-
VALİDE SULTAN VAKFİYELERİ (RAŞYAR KADININ
VAKFİYESİNDE VARDIR)
634 311
sentim sentim

EK-1.(devam) Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634, 35. sıra, s.156. (19 Muharrem 1285))

EK-1.(devam) Pertevniyal Kadın Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 747, 170. sıra, s.198. (1270(1854))

EK-1.(devam) Pertevniyal Kadın Vakfı'na ait vakfiye sayfası örneği
(VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 747, 170. sıra, s.198. (1270(1854))

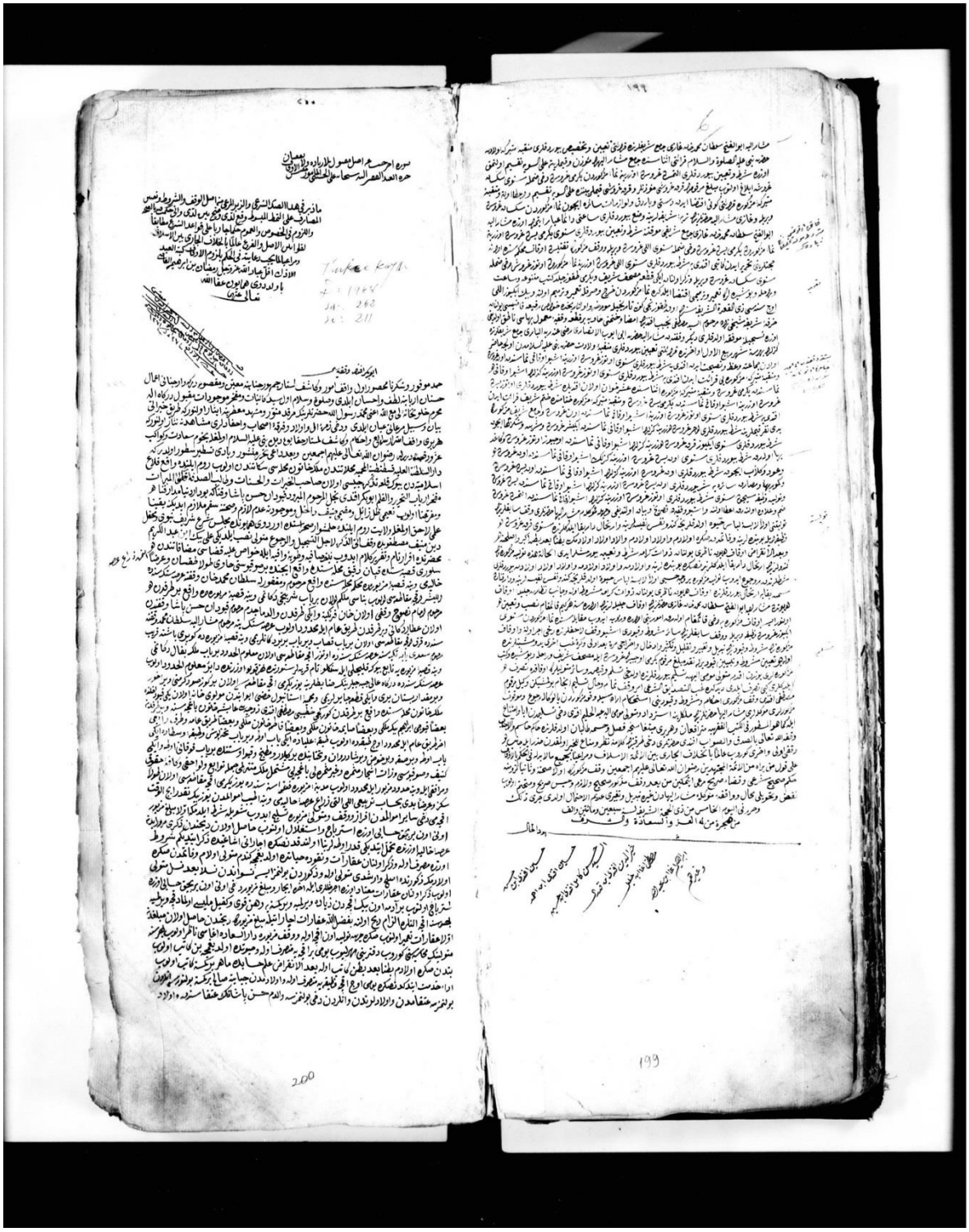

EK-2. Pertevniyal Valide Sultan'ın Sergüzeştnamesi

(İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin Yazmaları, nr. 3310, vr. 172-173)

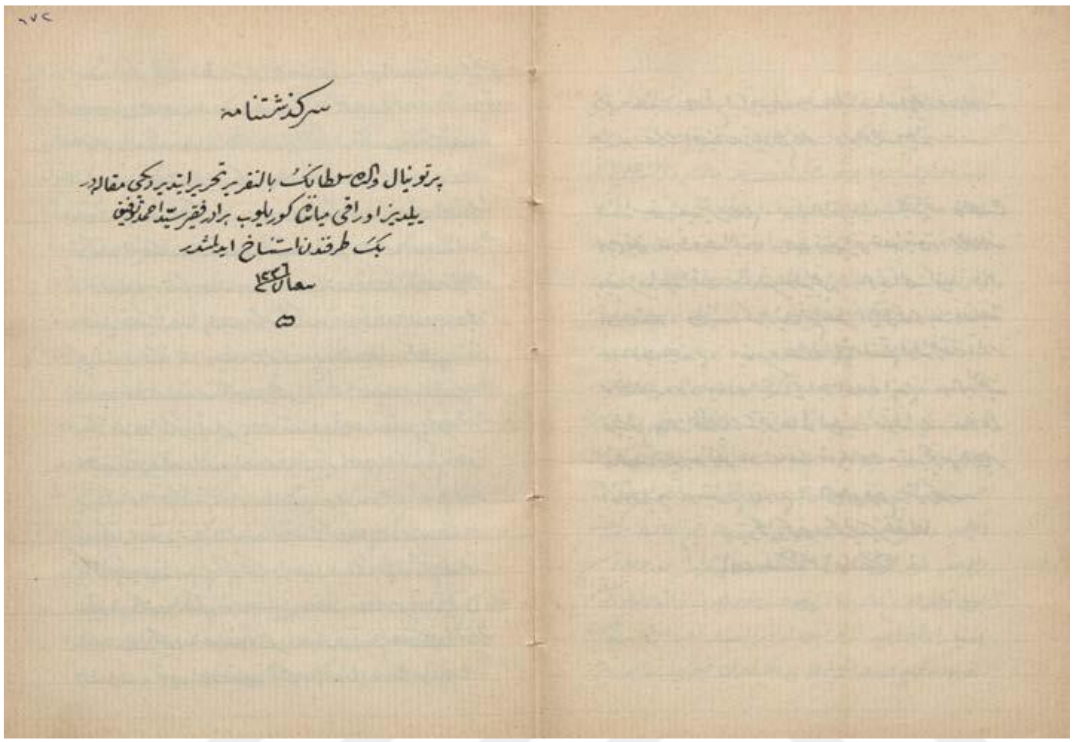

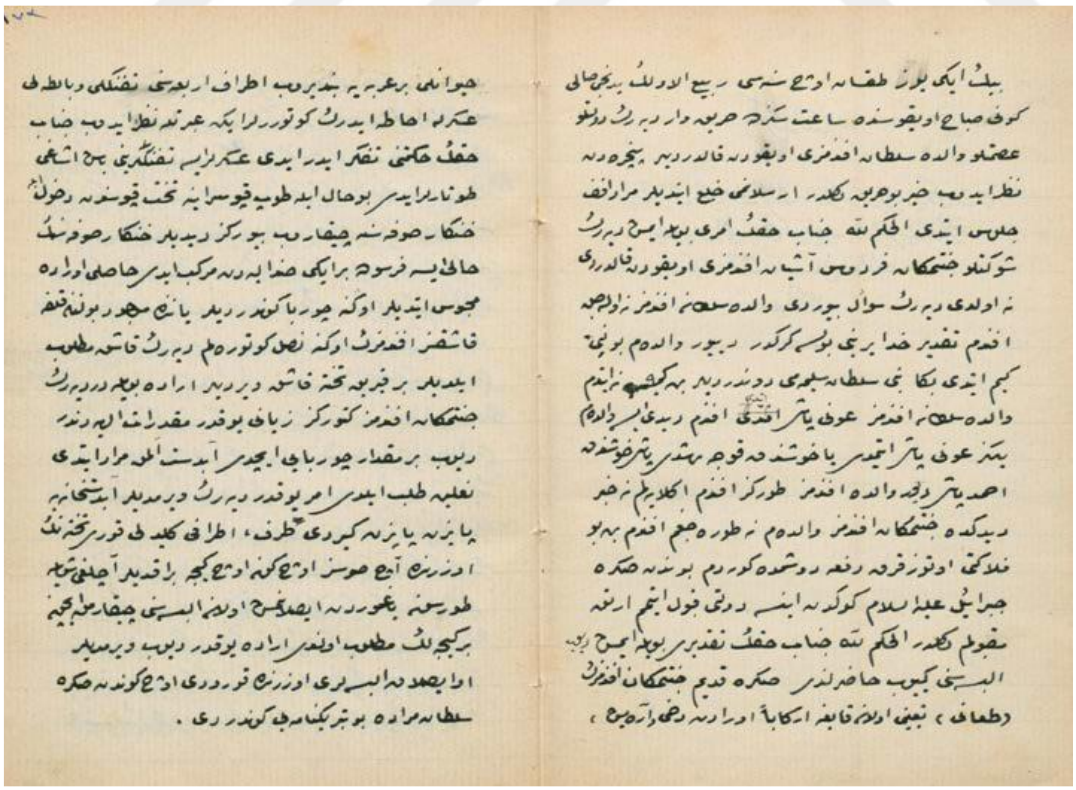

EK-3. Pertevniyal Valide Sultan'ın Makedonya Devlet Arşivindeki Vakfiyesi

(Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 (H. 9 Zilkade 1329/ M. 1 Kasım 1911)

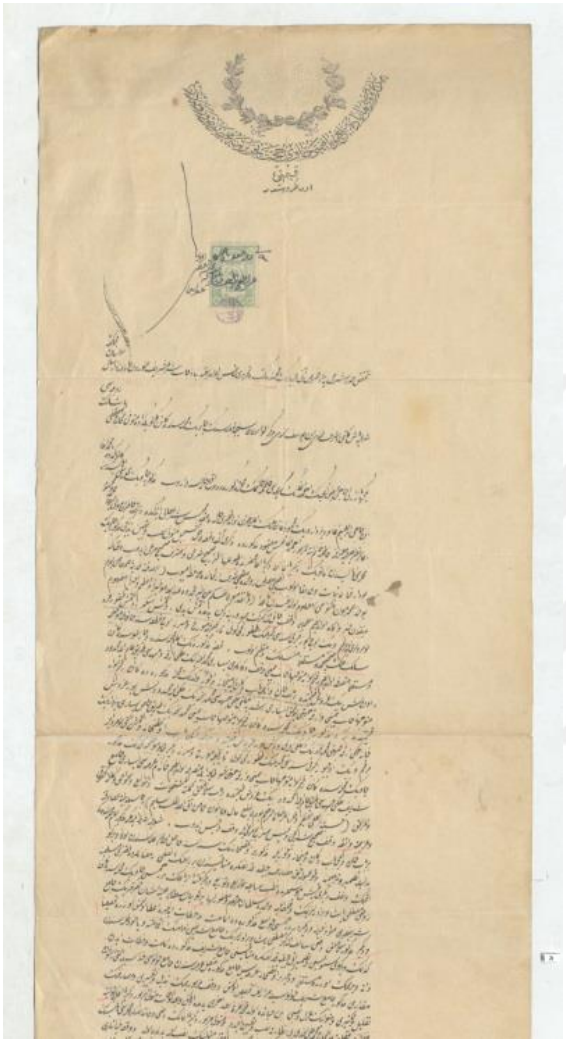

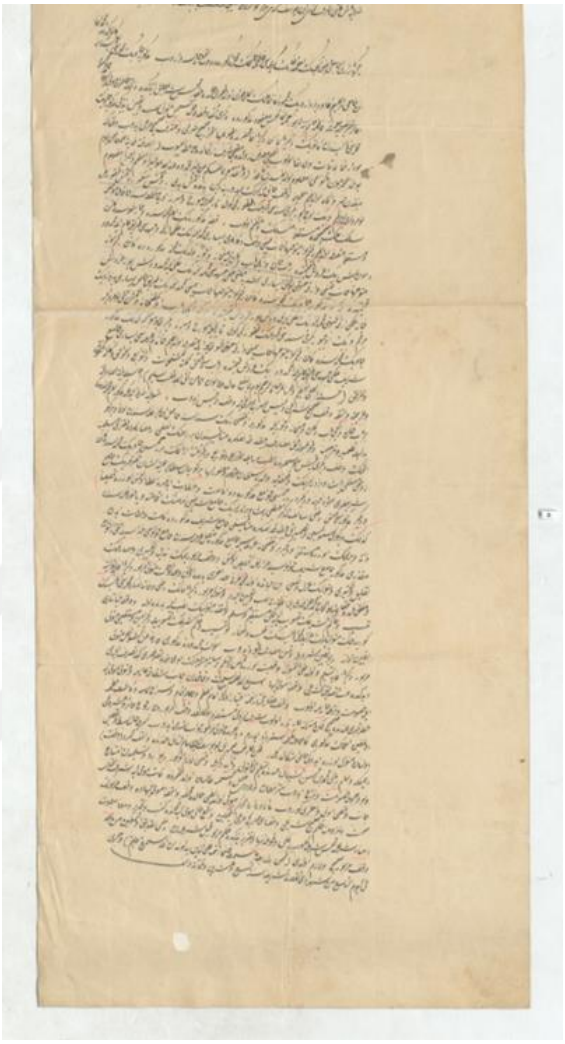

EK-4. Yıldız Mahkemesi'ndeki Pertevniyal Valide Sultan'ın ifadesi

(BOA, Y.EE., 16/53, 4.C.1298.)

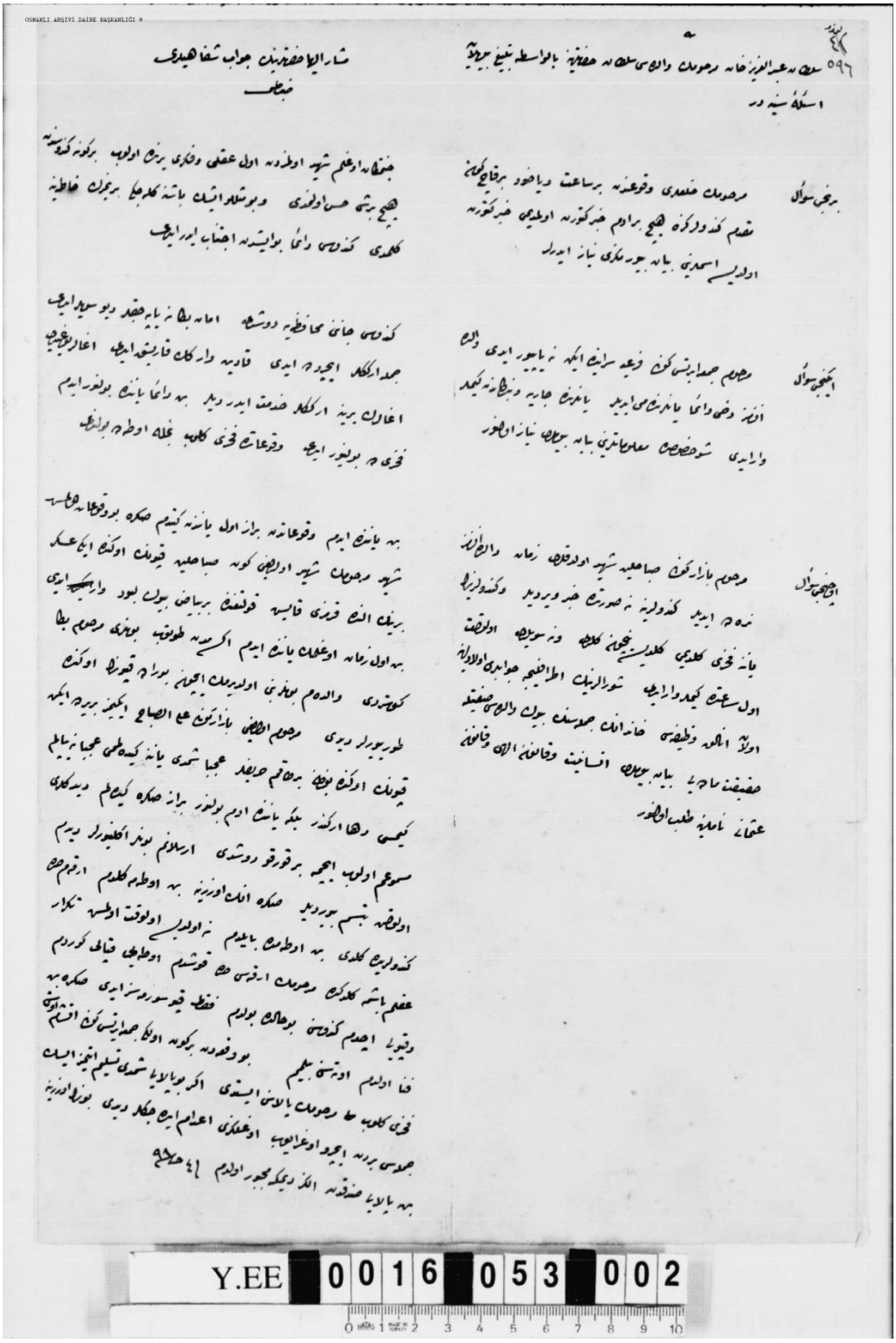
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
Y.EE 0016 053 002

EK-5. Seniçe'deki Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin tamir masrafına dair belge
(BOA.DH.MKT, Nr. :00792.00060.001.002.)

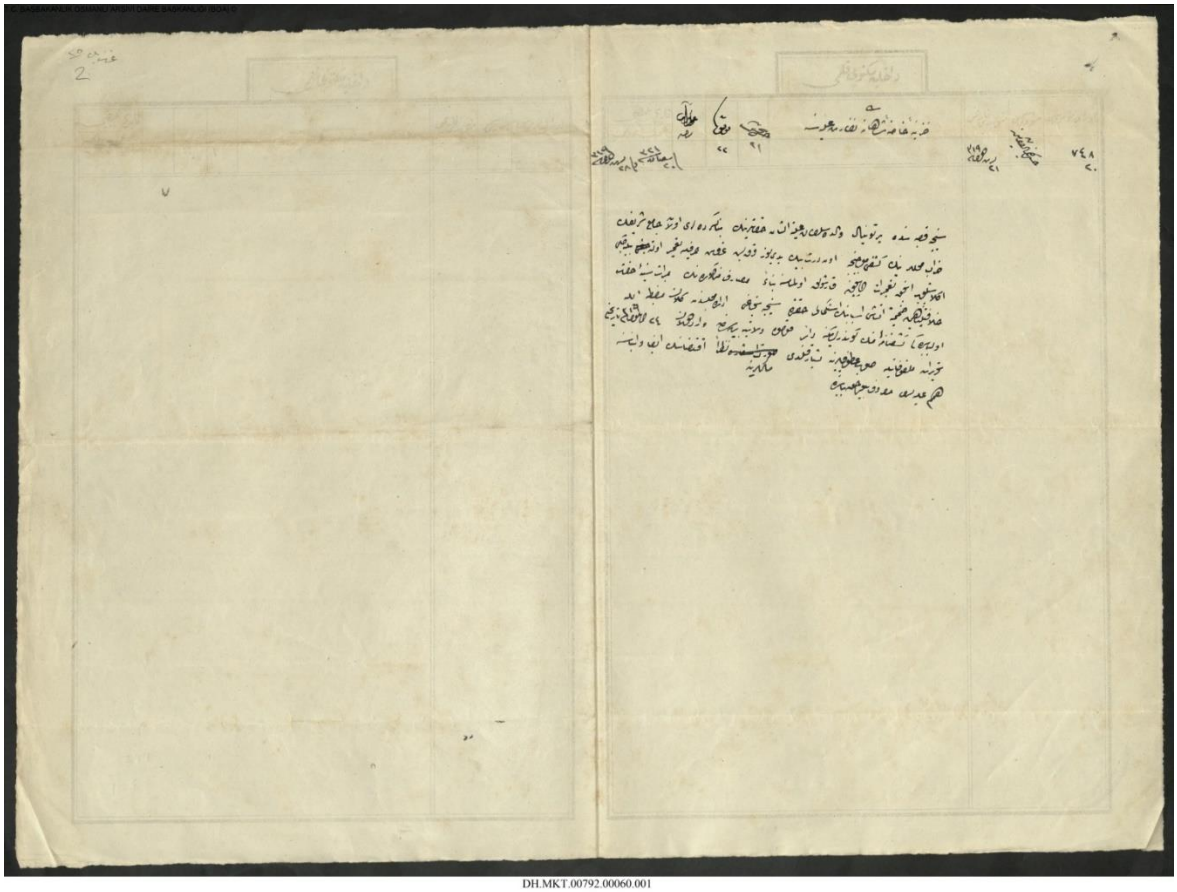

DH.MKT.00792.00060.001

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yerli Handan

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Erciyes Üniversitesi	2011
Lisans	Gazi Üniversitesi	2004
Önlisans	Erciyes Üniversitesi	2000

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010-2021	Talas Halk Eğitim Merkezi	Ücretli İngilizce Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

1. Yerli, H. (2011). *"Antalya Minareleri(Cumhuriyet Dönemine Kadar)".*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Kayseri.

2. Yerli, H . (2021). "Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi". *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* , 8 (23) , 367-383 .

Hobiler

Fotoğraf çekmek, kayak, kitap okumak

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...